

III

MORAL I MORALNO VASPITANJE

BERE BADURINA

MORAL I MORALNO VASPITANJE

U armiji kao što je naša — koja se rodila u Revoluciji i čija se uloga iscrpljuje zadacima zaštite nesmetanog razvitka socijalizma u Jugoslaviji, a time i mira u svijetu — razvijanje političke svijesti njenih pripadnika i određeno djelovanje na njihovu volju i karakter neminovno je moralo biti čvrsto organizovano, sistematsko, svakodnevno i uporno od prvog dana nastanka. Ono je utkano u čitav život JNA, u sve njene dosadašnje uspjehe, pobjede, teškoće. Neosporno je da će to biti i ubuduće jedan od bitnih elemenata na kojima se ona izgrađuje, jer proizlazi iz njenog socijalističkog karaktera. Istina, takva djelatnost nije svojstvena samo našoj Armiji. Nema savremene vojske u kojoj se moralnom vaspitavanju ne pridaje veći ili manji značaj. Razlike koje u tom pogledu postoje svode se, uglavnom, na razlike koje proističu iz osnovnih obilježja pojedine armije i osobenosti njenog nastanka i razvitka.

O tome koliko je pažnje kod nas poklanjano ovom radu govori i ustanova političkih komesara koja se javlja sa prvim partizanskim vodovima, četama, odredima, da bi se razvijala i usavršavala punih dvanaest godina ratnog i poslijertnog izgrađivanja Armije — sve do nedavne Naredbe Vrhovnog komandanta kojom se ta institucija ukida. Ali na osnovu toga što je funkcija političkog komesara prestala da postoji bilo bi pogrešno zaključiti da je to

znak nekog novog gledanja na važnost i ulogu političkog i moralnog vaspitavanja u JNA. Neosnovanost takvih zaključivanja, ukoliko bi ih ponegde bilo, očita je, prije svega, zbog toga što ukidanjem političkih komesara nije ukinut i aparat koji radi na tim zadacima, nego je on samo prilagođen današnjem stepenu razvitka Armije. I zatim, u JNA je oduvijek vladalo pravilo — bez obzira na to što se od njega tu i tamo odstupalo — da je briga za moralno vaspitavanje vojnika stvar svih starješina, a ne samo onih čija je to funkcionalna dužnost, da je starješina naše Armije ne samo nastavnik, predavač, već istovremeno, i u jednakoj mjeri, i vaspitač ljudi koji su mu povjereni. Uostalom, komandiri vodova i četa već odavno (od kada su ukinuti komesari četa) nose najveći dio neposrednog rada na moralnom vaspitavanju vojnika i mnogi među njima mogu biti s pravom ponosni na rezultate koje su u tome postigli. Međutim, rezultati bi bili i veći da u tom radu nije bilo nedostataka, o kojima bi bilo vrijedno izmijenjati mišljenja i iskustva i na stranicama armiske štampe, što ima za svrhu i ovaj napis.

Cilj moralnog vaspitavanja vojnika je — najopštije rečeno — da se od njih izgrade nesebični i hrabri branioci naše socijalističke zajednice, ljudi koji ni danas ni ubuduće neće ustuknuti ni pred kim kad je u pitanju dobro njihove zemlje i čije će karakterne osobine i ponašanje biti na stupnju njihove političke svijesti, njihovog patriotizma. Gotovo je suvišno isticati da se taj cilj ne može dostići preko noći, poslije nekoliko razgovora i konferencija sa vojnicima, pomoću jednog ili više predavanja o ovoj ili onoj moralnoj kategoriji. Uspjeh može očekivati samo onaj starješina koji je, prije svega, shvatio svu širinu i složenost te problematike i koji se — od časa kada je primio nove vojnike u svoju jedinicu — orijentisao na strpljivi, svestrani i uporni rad na mijenjanju njihovih navika, shvaćanja, karakternih osobina, u skladu sa osnovnim ciljem moralnog vaspitavanja u Armiji. I najmanja nervoza u tom radu, koja ponekad nalazi svoj izraz u pribjegavanju administrativnim mjerama tamo gdje one nisu opravdane, može samo da urodi neželjenim posljedicama i za tog starješinu i za vojnike koje vaspitava.

Pritom se kao neophodan uslov za uspješno vaspitavanje vojnika, postavlja zahtjev da se svaki od njih što temeljitije upozna. Svaki od onih desetina hiljada mladića koji stupaju u jednice naše Armije donosi sa sobom i svoje navike, poglede, svoje dobre i loše strane, koji su u njemu uhvatili već jake korijene, i sasvim je prirodno što ti mladići daju otpor, makar i nesvijesno, pokušaju da se naprečac izmijene njihove osobine. I u tome, upravo, nema nikakvog zla. Naprotiv, vaspitavanje koje bi išlo za tim da stvara ljude koji će se brzo povinjavati svim uticajima dovelo bi do toga da od njih stvori beskičmenjake. Znači li to da se treba odreći nastojanja da se, nasrimjer, od jednog voda, sastavljenog od nekoliko desetina vojnika raznih shvatanja i karaktera, izgradi jedinstven i čvrst kolektiv, koji će u onim najbitnijim pitanjima socijalističkog morala imati ista shvatanja? Raumljivo da bi to bila besmislica. Bogato iskustvo naših starješina pokazuje da je pravilnim radom sa ljudima postizano da se odstrani sve ono što je u oblasti morala smetalo da se od njih stvori jedinica sposobna da izvrši svaki zadatak. To je mogao da ostvari samo onaj starješina koji je odabrao pravi put da se približi vojniku i da pripremi uslove da bi mogao na njega vršiti odlučujući uticaj. A taj put uvijek je počinjao upoznavanjem ljudi kojima se pristupa. Bilo je, međutim, starješina koje su pod »upoznavanjem ljudi« podrazumijevale jedino upoznavanje generalija svakog vojnika — iz kog je mjesta i kraja, iz kakve je porodice, šta je sve radio do stupanja u Armiju i sl. Oni koji su se zadržali samo na tome morali su se, prije ili kasnije, uvjeriti da to nije ni izdaleka dovoljno da bi mogli podesiti svoj stav prema jednom čovjeku. Oni su se vrlo brzo sukobili sa nizom pitanja koja im nisu dozvoljavala da zadatak koji su pred sebe postavili riješe do kraja. Tada im nije preostajalo drugo nego da pribjegnju disciplinskim mjerama ili da počnu iznova. Ako su neke pozitivne rezultate i postigli, oni, redovno, nisu bili dugog vijeka. Sasvim je drugi slučaj sa starješinama koje su od početka pravilno ocijenile od kakvog je značaja za moralno vaspitavanje vojnika njihovo dobro poznavanje. Takve starješine trudile su se da uđu, nenametljivo, i u najintimnija proživljavanja vojnika, da

ih shvate, da bi na osnovu toga mogle odrediti i kako da im pristupaju. Tačno je da taj put iziskuje više vremena, i truda, i poznavanja pedagoških, psiholoških i metodskih principa, ali on, upravo zato, daje gotovo uvijek i potpunije i dugotrajnije rezultate.

Iskustvo ovih posljednjih starješina govori da je u radu na vaspitavanju vojnika neophodan plan, da se bez plana taj rad najčešće odvija stihiski, da se gubi iz vida njegov osnovni cilj, da se ne koriste mnoge mogućnosti koje u tom pogledu stoje starješinama na raspolaganju. Bilo je pojava u nekim jedinicama da se taj plan postavi vrlo usko i jednostrano, da se moralno vaspitavanje rascjepka, usitni, uprosti, da se ne sagledava u svoj svojoj širini i cjelovitosti, što je izraz uopšte pogrešnog gledanja na moralno vaspitavanje, njegovog svodenja na poseban predmet, nastavu, utvrđene časove. Bilo je takođe pojava da se u planu određuje da se čitavo moralno vaspitavanje vojnika u jednom vremenskom periodu usmjeri na otklanjanje neke slabosti iz oblasti moralnog lika. Takvo planiranje najčešće je znak kaskanja za problemima, a ne njihovog blagovremenog predviđanja i sprečavanja. Ono je obično praćeno školskim, nastavničkim metodom savlađivanja postavljenih zadataka, što može da bude samo štetno. Plan nije nužan zbog toga da bi se odredilo da će se, naprimjer, u januaru raditi na suzbijanju izvjesnih šovinističkih pojava u jedinici, u februaru da će se razvijati drugarstvo među vojnicima, u martu da će biti riječ o hrabrosti itd., ili samo zbog toga da bi se utvrdilo kada će se održati predavanje o nekoj moralnoj vrlini i koju će odgovarajuću literaturu vojnici čitati u vezi s tim. Plan je, u prvom redu, potreban zato da bi se ustanovilo kakve sve mogućnosti stoje na raspolaganju jednom komandiru voda ili čete u njegovom radu na vaspitavanju vojnika, kojim sve sredstvima treba da se služi da bi uspješnije uticao na volju, svijest i karakter ljudi koji su mu povjereni, da bi se odredilo na koji se način može u određenom periodu cjelokupna nastava, kulturno-zabavni i ostali život vojnika usmjeriti ka određenim ciljevima moralnog vaspitavanja. Znači, starješina je dužan da ima uvijek pred očima os-

novni cilj moralnog vaspitavanja vojnika, sve komponente koje sačinjavaju ono što mi nazivamo moralnim likom, i da iskorišćava svaku mogućnost koju mu pružaju stručna nastava, savlađivanje godišnjeg programa za političko-prosvjetno vaspitavanje vojnika, kulturno-zabavni rad i ostali život jedinice da bi djelovao na ovu ili onu moralnu osobinu vojnika. Od takvog načina rada opravdano se mogu očekivati i povoljni rezultati. Kampanjsko prilaženje problemima moralnog lika nije nikakva ozbiljna garancija za uspjeh u tom radu.

Takvo postavljanje plana moralnog vaspitavanja u skladu je i sa principom usmjerenosti nastave i kulturno-zabavnog života vojnika. Naime, svi naši nastavni programi, kao i cjelokupni kulturno-zabavni život u trupi, nemaju jedino za cilj da vojniku pruže određeno obrazovanje ili rasonodu, nego istovremeno imaju i vaspitnu stranu. Istina, svi programi i sve radnje koje vojnici obavljaju ne pružaju podjednake mogućnosti da se u njih unese i taj vaspitni momenat, ali je činjenica da nema djelatnosti u jedinici kroz koju se ne bi moglo koliko-toliko doprinijeti i izgrađivanju moralnog lika vojnika. Ta praksa je u našim jedinicama i dosada primjenjivana, mada je u tome bilo i dosta nepravilnosti. Elementi moralnog vaspitavanja najčešće su se svodili na prepričavanje neke borbe ili nekog događaja iz NOB u kome su vojnici neke čete ili bataljona pokazali hrabrost, požrtvovanost, disciplinu, drugarstvo ili neku drugu vrlinu. Očito je da je takvo gledanje na usmjerenje nastave i kulturno-zabavnog života vojnika usko i jednostrano i da se od njega ne može mnogo očekivati. Pritom se zapostavljao onaj naoko sitni vaspitni uticaj, koji se ogleda u držanju starješine, u njegovim uzgrednim primjedbama na postupke vojnika, u reagovanju na njihovo ponašanje, u unošenju vedrine i šale tamo gdje je za to mjesto i kada je za to vrijeme, u stvaranju takve atmosfere da se vojnici i sami osjete pobuđeni da iznesu nešto iz svog života što bi moglo vaspitno djelovati i na ostale itd. Sve to pomaže da se ljudi međusobno bolje upoznaju, da postanu otvoreniji i neposredniji, da se jedni drugima više približe. Oblačenje moralnog vaspitavanja u ruho deklarativnosti, krutosti i zvaničnosti nikada nije donijelo mnogo

koristi. Ono je, tamo gdje se javi, upozorenje da između starješine i vojnika postoji jaz koji još nije savladan i koji je ozbiljna smetnja uspješnom djelovanju starješine na moralni lik vojnika.

Takvo postavljanje rada na moralnom vaspitavanju ne isključuje potrebu da se s vremena na vrijeme u vođu ili četi održi i predavanje o nekoj moralnoj vrlini, potkrijepljeno nizom primjera iz života, ili da vojnici čitaju razne crtice, zapise, reportaže i sl. koje, između ostalog, ističu neku stranu socijalističkog morala. Naprotiv, te forme rada i dosad su se pokazivale korisne, pa će sigurno naći svoje mjesto i ubuduće. I novi godišnji program za političko-prosvjetno vaspitavanje vojnika predviđa nekoliko tema o moralnom liku (vojnička zastava, otadžbina, zakletva, hrabrost, drugarstvo i dr.) i ukazuje na potrebu da vojnici čitaju napise i književna djela o moralu ljudi koji izgrađuju socijalizam. Međutim, bilo bi pogrešno i štetno shvatiti da su te forme glavne i jedine, da se moralno vaspitavanje vojnika može zadovoljiti tim uskim okvirima, da je jedno pitanje skinuto s dnevnog reda ako je o njemu održano predavanje ili pročitan neki književni prilog. Taj rad je, ustvari, najlakši i najjednostavniji dio moralnog vaspitavanja; on je neznatan u odnosu na sve ono što jedan komandir mora preduzimati da bi moralni lik vojnika njegove jedinice bio na potrebnoj visini.

Ovdje treba istaći jednu opasnost koja može imati neprijatne posljedice. Riječ je o moralisanju, verbalizmu, nametljivosti u tom radu. Nigdje se sa fraziranjem ne može postići tako malo kao u moralnom vaspitavanju ljudi. Zvučne riječi koje ne kazuju ništa udaraju uvijek u prazno. Iz prakse je poznato da su pojedine starješine umjesto moralnog vaspitavanja vojnika držale moralne predike, ali ih je život brzo natjerao da mijenjaju tu praksu. Jednostavne riječi i konkretna ukazivanja, potkrijepljeni i ličnim primjerom, imaju mnogo jači učinak nego prazna razglabanja o moralu i moralnom liku.

Takve i slične slabosti u radu na moralnom vaspitavanju vojnika potiču, umnogome, otuda što naš starješinski kadar — i ne samo onaj u vođu i četi, već i znatan

dio drugova koji rade u političko-prosvjetnim organima — osjeća ozbiljnu prazninu u pogledu poznavanja ponekad i najosnovnijih principa pedagogije, psihologije, metodike. Od komandira čete i voda (riječ je, u prvom redu, o njima) traži se da budu i dobri nastavnici i dobri vaspitači. To su veliki zahtjevi koji iziskuju i mnogo znanja i dugu praksu. Ima, međutim, pojedinaca koji smatraju da za rad na vaspitavanju ljudi nije ni potrebno poznavati »teoriju«, da je to stvar učitelja i profesora, a da oficiru-vaspitaču može čak da smeta, da je za vaspitavanje vojnika dovoljna izvjesna praksa, rutina. Ta shvatanja mogla bi se uporediti s eventualnim štetnim shvatanjem da starješinama JNA — koji su u NOB pobjeđivali izučene fašističke oficire — danas nije potrebno izučavati vojnu nauku. Ali osnovni uzrok zašto spomenute starješine ne raspolažu neophodnim znanjem iz pedagogije, psihologije, metodike ne bi trebalo tražiti u tim pogrešnim shvatanjima pojedinaca, nego, umnogome, u programima školovanja mladih oficira i podoficira i u našoj vojnoj štampi.

U programima vojnih akademija i podoficirskih škola, zbog njihove obimnosti i napregnutosti, nije se dosada našlo mjesta i za izvjestan broj tema iz pedagogije, psihologije, metodike (od ove godine uvodi se predmet vojna pedagogija). Razumljivo da se sa tih nekoliko tema ne rješava stvar, da one ne mogu od pitomaca stvoritiiskusne vaspitače. Takođe, načisto smo s tim da je za pripremanje pitomaca kao vaspitača ljudi od naročite važnosti šta u tom pogledu mogu naučiti posmatrajući praksu svojih starješina u školi. Pa uza sve to, unošenje tema iz vojne pedagogije u programe škola, doprinijeće da buduće starješine budu sigurnije u radu koji ih očekuje u trupi.

Pokušajmo da se za trenutak uživimo u ulogu potporučnika koji je iz školske klupe odmah došao u situaciju da komanduje vodom vojnika, pa se sudario s nekoliko desetina ljudi najraznovrsnijeg karaktera, volje, shvatanja, a cilj mu je da od njih stvori čvrst i jedinstven kolektiv. Bez ličnog iskustva i ne poznajući bar osnovne principe pedagogije, psihologije, metodike, on će lutati u svom stavu prema ljudima i djelovanju na njih, što se može samo štetno odraziti i na njega samog i na te vojnike.

Potreba da se u programe školovanja novih oficira i podoficira unese više elemenata pedagogije, psihologije, metodike utoliko je veća što u četama više nema profesionalnih političko-prosvjetnih radnika, nego je komandir voda ili čete nosilac gotovo cjelokupnog neposrednog, svakodnevnog rada na vaspitavanju vojnika.

S druge strane, naša armiska štampa nije pomogla našim starješinama da tu prazninu koliko-toliko otklone. Činjenica je, naime, da nijedan naš vojni časopis ili list nije ozbiljnije prišao razrađivanju pitanja pedagogije i psihologije, sa stanovišta potreba Armije. Nekoliko pokušaja u tom pravcu u »Vojno-političkom glasniku« i »Narodnoj armiji« ostali su, nažalost, bez odziva. A naše potrebe su takve da se ne bi smjelo dozvoliti da naša štampa o tom važnom problemu i dalje ćuti.

Iskustva naših kadrova na moralnom vaspitavanju ljudi su ogromna i dragocjena. Nema nikakvog razloga da ona ostanu nesistematizovana i nedovoljno obrađena.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 8/1953)

VELJKO MILADINOVIĆ

OŽIVLJAVANJE TRADICIJA IZ PROŠLOSTI — SASTAVNI DIO VASPITNOG RADA SA PRIPADNICIMA ARMIIJE

Oživljavanje borbenih tradicija, koje je sprovodila naša Partija, igralo je značajnu ulogu u mobilizaciji i vaspitavanju naših naroda u Narodnoj revoluciji. To je bilo moguće zbog toga što je naša Partija još prije rata učinila vrlo mnogo na usvajanju pravilnih pogleda na našu narodnu istoriju i kulturno naslijeđe. Samo ako se tom, kao i svakom drugom, pitanju prilazi principijelno, sa stanovišta marksističke nauke, ono može i mora postati sastavni dio vaspitnog rada koji svijest masa uzdiže na viši ideološki nivo. (Bez toga, svaki drugi put u oživljavanju borbenih tradicija vodi u nacionalizam ili je njegova posljedica. Dokaz za to su mnoge, već dovoljno poznate, publikacije ili udžbenici iz istorije naroda SSSR, u kojima se pribjegava izvrtanju činjenica da bi se dokazalo kako je ruski narod, ili pojedinci, u svojoj istoriji tobože igrao posebno istaknutu ulogu predvodnika i preteče, što ne samo da je štetno — jer se zasniva na potcjenjivanju uloge drugih naroda — nego je, prije svega, opasan otrov kad se time koristi kao vaspitnim sredstvom masa).

Polazeći sa tih, principijelno ispravnih, pozicija, naša Partija je u ratu u tom pogledu usmjeravala svoju djelatnost u pravcu razvijanja slobodarskih osjećanja naših naroda, vaspitavanja naših ljudi na tim tradicijama, i po-

stigla je takve rezultate da se s pravom, ne plašeći se preuveličavanja, moglo reći da su naše borbene tradicije za-
blistale kao nikad dotada upravo u Oslobođilačkom ratu.
To je i sasvim razumljivo.

Naša Narodnooslobodilačka vojska, odnosno Jugoslo-
venska armija, bila je, više nego iko, škola u kojoj su se
njegovale borbene tradicije. Ona je to bila, prije svega,
zbog svojih zadataka koje je imala u oružanoj borbi protiv
neprijatelja naroda. Zato je i sastavni dio političko-vaspit-
nog rada bio — oživljavanje borbenih tradicija iz prošlo-
sti. To se vidi iz mnogih dokumenata o partisko-politič-
kom radu u našim jedinicama. U izvještaju politodjela 4
proleterske brigade govori se o temama kao »Mlada Bo-
sna« i sl. Izraz pravilnog shvatanja značaja i uloge tra-
dicija u razvijanju svijesti boraca vidi se i po tome što su
mnoge brigade i odredi nosili imena znamenitih ljudi iz
naše istorije: brigada »Matija Gubec«, »Vladimir Gortan«,
»Goce Delčev« i dr.

Polazeći od svega toga, oživljavanje borbenih tradicija
iz prošlosti postalo je i poslije rata sastavni dio političko-
vaspitnog rada. Njegovo mjesto u vaspitavanju objašnja-
vano je u instrukcijama i uputstvima Glavne političke
uprave i člancima u štampi. U mnogim svojim govorima
ili člancima, na to pitanje se navraćaju drug Tito i ostali
naši partiski rukovodioci.

Danas se u jedinicama borbene tradicije iz prošlosti
oživljavaju preko raznih formi rada. U sprovođenju redov-
nog godišnjeg programa političke nastave sa vojnicima i
kadrovskim podoficirima, gde god je to moguće, ističu se
primjeri i ukazuje na pozitivne tradicije iz prošlosti. Tako
je i u sprovođenju ideološke nastave sa starješinama na
kursevima (naročito nekim) i ostalim formama ideološkog
rada. Zatim, u okviru kulturno-prosvjetnog rada sa vojni-
cima i kadrovskim podoficirima izučava se nekoliko tema
iz istorije naroda Jugoslavije, a za starješine su, takođe,
u domovima i klubovima, organizovani kursevi. Pored ovog
redovnog programa u izučavanju istorije održavaju se u
jedinicama odnosno domovima i klubovima povremena pri-
godna predavanja vezana za proslave pojedinih značajnih
datuma.

Najzad, vanredno mnogo doprinosi oživljavanju tradicija iz prošlosti upoznavanje nacionalne književnosti, narodnih pjesama i pripovjedaka, kulturnih tekovina naših naroda uopšte, koje se sprovodi na razne načine — negdje sa manje, negdje sa više uspjeha — u svim jedinicama. Posebno u tom pogledu treba istaći nešto različit položaj škola i učilišta, pored ostalog i zbog toga što se u njima istorija naroda Jugoslavije izučava kao samostalan predmet.

Sve to pretstavlja jednu cjelinu i od čitavog tog rada zavisi uspjeh u oživljavanju tradicija iz prošlosti. Međutim, u tom radu posebno mjesto pripada organizaciji i kvalitetu izučavanja tema odnosno predmeta istorije naroda Jugoslavije, i zato ćemo se u članku na tome najviše zadržati.

Od završetka rata pa naovamo, bar letimično možemo da obnovimo kojim putem se išlo u oživljavanju borbenih tradicija iz prošlosti, kako je, iz godine u godinu, taj rad, uporedo sa unapređivanjem ideološko-političkog rada, dobio sve organizovanije oblike. No, može se već u početku reći da je unapređivanje tog rada, često iz objektivnih razloga, ali ne samo zbog njih, zaostajalo za opštim tempom ostalog rada.

Za prve dvije poslijeratne godine, osnovno u oživljavanju borbenih tradicija iz prošlosti bili su za starješine srednjoškolski tečajevi, obavezni za sve oficire bez završene srednje škole, a njih je bila većina (izučavanje istorije naroda Jugoslavije, nacionalna književnost). Osim toga, prilikom važnijih godišnjica iz naše istorije (Njegoševa, Svetozara Markovića, Vuka Karadžića itd.) održavana su po domovima i u jedinicama predavanja, čija je namjena, prije svega, bila u tome da zainteresuje ljude za izučavanje određenih događaja, koji su, u vrijeme takvih godišnjica, bili u zemlji praćeni obilnom izdavačkom djelatnošću. Takav rad bio je i ostaće stalna forma.

Godine 1948, naročito 1949, uporedo sa smanjivanjem broja oficira koji pohađaju srednju školu, pri domovima su se organizovali kursevi iz nauke i tehnike, u kojima je izučavana, između ostalih predmeta, istorija naroda Jugoslavije. U prvoj polovini prošle godine postojalo je pet ni-

žih kurseva istorije naroda Jugoslavije sa svega 145 slušalaca; a ni u drugoj polovini, zaključno sa januarom ove godine, stanje u organizaciji kurseva nije pošlo nabolje. U Novosadskoj vojnoj oblasti, naprimjer, postoji svega jedan niži tečaj iz istorije naroda Jugoslavije. sa svega 11 slušalaca; u jedinicama KNO ima 7 slušalaca; a u jedinicama na teritoriji Sarajevske vojne oblasti, po njihovim izvještajima, nema ni jednog tečaja, itd.

Kao što se vidi naši oficiri koji su poslije rata završili gimnaziju — a tako je i sa onima koji su od ranije imali srednjoškolsko obrazovanje — mogli su, u većini slučajeva, samo individualno da se koriste dragocjenim vrelom u kome se ogledaju slobodoljubive težnje naših naroda. Očigledno je, takođe, već i iz ovakvog letimičnog osvrtu, da domovi nisu vršili propagandu za učenje istorije naroda Jugoslavije u jedinicama ni približno onoliko koliko bi trebalo prema njenom značaju za vaspitni rad sa pripadnicima Armije, naročito sa starješinskim sastavom. I to ne samo da je neorganizovanih kurseva iz istorije, što je najpoželjnije, nego je izostavljeno i mnoštvo drugih načina da se oficiri zainteresuju za dalje upoznavanje tradicija iz prošlosti. Vrlo rijetka su predavanja iz istorije (po domovima je održano svega nekoliko predavanja iz istorije ratova); propaganda istoriske knjige gotovo ne postoji u bibliotekama domova (u biblioteci CDJA nema ni jednog od istoriskih glasnika, odnosno sličnih zbornika koji se periodično izdaju u republikama i u Beogradu), itd., itd.

Do nedovoljne brige političkih organa, domova i klubova u vezi sa ovim pitanjima, a u najviše slučajeva može se govoriti o nedovoljnoj brizi, a manje o objektivnim teškoćama, došlo je zbog toga što se često polazilo od pogrešnog shvatanja da je to stvar srednjoškolske nastave. Srednjoškolska nastava za oficire, vojne službenike i podoficire — i zbog svog obima u školi i tema učenja, mahom i zbog nastavničkog kadra, koji nije bio uvek takav da slušaocima da upravo ono što je najneophodnije — uglavnom može da posluži tek kao osnova sa koje se polazi u daljem stručnom, ideološkom i opšte-obrazovnom uzdizanju. Ako se to ima u vidu, onda je jasno da pred političkim organi-

ma i domovima stoje krupni zadaci u vezi sa pomoći koju oficirima treba pružiti u proširivanju njihovog znanja, tj. jasno je koliko je značajno, pored ostalog, nastojanje da se organizuje što više kurseva i stalno razvija interesovanje za izučavanje istorije.

Ali uzroke ovakvom stanju valja tražiti i još na jednoj strani, koja, isto tako, otkriva neka shvatanja, još pogrešnija od onih koja smo naprijed pomenuli. Radi se, naime, o tome da se istorija naroda Jugoslavije ne samo izjednačuje sa ostalim predmetima na kursevima nauke i tehnike nego smatra, ponegdje, i manje važnom. To se, na kraju, vidi i po broju kurseva, koji je u svakom slučaju nedovoljan, manji nego što je za ostale grane nauke ili umjetnosti. Očigledno je da se nisu ocijenile sve koristi koje bi nam donijelo svestranije upoznavanje sa našom istorijom. Svaka nacionalna istorija, bilo kog naroda, pretstavlja izvor nadahnuća, pouka za radne mase, ali je istorija naših naroda, uslijed istoriskih okolnosti, kao malo koja ispunjena oslobodilačkim, progresivnim borbenim iskustvima. Zato ne iskoristiti maksimum mogućnosti da se što bolje upoznaju te borbene, oslobodilačke tradicije jeste, pored ostalog, propust u vaspitnom radu, u borbi za učvršćenje moralnog jedinstva naše armije.

No nije samo u tome stvar. Na izučavanje istorije često se nije gledalo kao na predmet koji vanredno može doprinijeti lakšem usvajanju marksističkog pogleda na svijet, lakšem razumijevanju osnova dijalektičkog i istoriskog materijalizma.

Istorija je, jasno, jedan od takvih predmeta na kome se moraju otkrivati konkretne zakonitosti (utoliko prije što je ujednačavanje ili stvaranje pravilnih pogleda na neke događaje ili periode iz naše istorije još u toku), jer je to uslov njenog pravilnog razumijevanja, jer bez otkrivanja tih konkretnih zakonitosti izučavanje istorije je prazno, nepotpuno, pogrešno. Znači, izučavanje istorije, marksističko posmatranje događaja u njoj, obogaćuje nam znanje o prošlosti naših naroda, ispunjava nas vjerom u njihovu snagu i upućuje na naučno shvatanje događaja. Zato se može i reći da je istorija učiteljica života.

Ukratko, zadržavajući se na ovom pitanju, mi smo vidjeli da je izučavanje istorije vrlo blisko povezano sa ideološko-političkom izgradnjom, tj. jedno se dopunjuje drugim. Kao što će usvajanje osnova marksizma-lenjinizma, koje stičemo na ideološko-političkim kursevima i ostalim forma^{ma} rada, doprinijeti lakšem razumijevanju događaja u istoriji, tako će izučavanje istorije, sa svoje strane, uticati da se naša osnovna znanja iz marksizma-lenjinizma prošire. Idući dalje u konkretizaciju ovog pitanja, mi ćemo, naprimjer, moći vidjeti od kolikog je značaja izučavanje istorije naroda Jugoslavije za pravilno razumijevanje nacionalnog pitanja i za njegovo rješenje u našoj zemlji. S jedne strane, izučavajući našu prošlost mi ćemo se upoznati sa stalnim težnjama, koje su se ispoljavale na razne načine, za zajedničkim životom i rješanjem nacionalnog pitanja onako kako je ostvareno u našoj Narodnoj revoluciji, pokazaće nam se kao jedino pravilan put, put koji je krunisao te vjekovne težnje, a sa druge strane, upoznajući se sa podlim metodama i osvajačkim planovima spoljašnjih neprijatelja i njihovih unutrašnjih slugu za razjedinjavanje naših naroda, djelo naše Partije na stvaranju bratstva jugoslovenskih naroda potpunije ćemo shvatiti.

Mogli bismo navesti još mnogo primjera u prilog tvrdnji da je ideološki rad usko vezan za poznavanje, odnosno izučavanje istorije. Da napomenemo samo još jedan. Rasrinkavajući hegemonističku politiku vlade i partiskog rukovodstva SSSR, njihov revizionizam u vezi sa pitanjem prelaznih formi iz kapitalizma u socijalizam, naša pisana i usmena propaganda često se koristi sledećom poznatom Lenjinovom mišlju:

»Sve će nacije doći do socijalizma, to je neizbježno, ali se do njega neće doći na potpuno jednak način, i svaka će unijeti po koju specifičnu crtu u ovaj ili onaj oblik demokratije, u ovaj ili onaj vid diktature proletarijata, u ovaj ili onaj tempo socijalističkih preobražaja raznih strana društvenog života...« itd.⁴⁾

⁴⁾ V. I. Lenjin, Dela, tom XIX, str. 230

Ali, pritom se, u najviše slučajeva, ostalo na toj misli. Lenjinov autoritet je, van sumnje, dovoljan da nas ubijedi u tačnost ove misli. Međutim, ako se potrudimo da otkrijemo na osnovu čega Lenjin dolazi do takvog zaključka, a tome i treba težiti u izučavanju njegovih djela, onda smo mi u našoj propagandi daleko više postigli. Naime, da se pošlo od toga da će već i letimičan istoriski presjek kroz razvitak društvenih formacija ukazati na to da su one u jednom ili nekoliko primjera (pa i tada sa specifičnostima) bile izražene kao tipične, i da će se na njima, na tim primjerima (u državnom uređenju, ekonomici itd.) najizrazitije vidjeti njihove zakonitosti, a u nizu drugih da su putevi i forme izgradnje određene društvene formacije, oblici društvenog i ekonomskog života — zadržavajući bitno, suštinsko — pokazali što je posljedica različitih istoriskih okolnosti, mnogo raznovrsnosti; da se, razvijajući tu misao, koristilo argumentacijama iz prošlosti naših naroda (naprimjer, putevi prelaza iz feudalnih na kapitalističke odnose proizvodnje u Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori razlikuju se od onih u Engleskoj ili Francuskoj revoluciji itd.), onda bi tumačenje Lenjinovih misli — da sve nacije neće doći do socijalizma na potpuno jednak način — bilo jasnije i potpunije. U tom slučaju bi ljudi koji slušaju predavanje ili čitaju članak još lakše, a dublje, sagledali reakcionarnost i nenaučnost zahtjeva moskovskih informbirovaca da se samo po njihovom primjeru i njihovim receptima — a to znači po njihovom diktatu i pod njihovom hegemonijom — može izgrađivati socijalizam.

Poslije ovih nekoliko napomena biće nam jasniji ključak o potrebi boljeg izučavanja istorije naroda Jugoslavije u jedinicama. I to ne samo zbog toga što se izučavanjem istorije pred nama otkrivaju izvori od kojih potiču borbene tradicije naših naroda nego i zbog koristi koju će nam izučavanje naše prošlosti pružiti u našem ideološkom uzdizanju. Nema sumnje da se to može postići, prije svega, što većim brojem dobro organizovanih kurseva u domovima i klubovima.

Gotovo u svim školama i učilištima, istorija se izučava od njihovog formiranja. U njima su programi za taj pred-

met obuhvatili opštu istoriju sa istorijom naroda Jugoslavije, a u nekima samo ovu drugu. Pored toga, u nekim školama i učilištima izučava se poseban predmet — istorija ratova. Obim predmeta, program tema i kratke teze za svaku od njih međusobno se razlikuju, jer su ih izrađivali u svakoj školi odnosno učilištu samostalno. Zbog takvog nejedinstvenog gledanja na istoriju, Generalštab je preuzeo na sebe zadatak da izradi jedan okvirni plan, koji će ubuduće poslužiti svim školama i učilištima kao osnova u njihovoj razradi. No, i pored toga, korisno je zadržati se na nekim pitanjima, već i zbog toga što će se nastava sa sadašnjim slušaocima i pitomcima do završetka njihovog školovanja zasnivati uglavnom na starim programima.

Ta nejedinstvenost vidi se, prije svega, u broju časova za istoriju. Ima, recimo, učilišta u kojima on iznosi svega 0,5% ukupnog broja časova. Program predmeta ovako izgleda:

Stari Sloveni i njihova seoba	1 čas
Južni Sloveni od doseljenja do XII stoljeća	6 časova
Južni Sloveni od XII—XV stoljeća	4 časa
Južni Sloveni od XVI—XVII stoljeća	4 časa
Južni Sloveni u prvoj polovini XIX stoljeća	6 časova
Južni Sloveni do 1918 godine	6 časova
Versajska Jugoslavija	3 časa
NOB i nova Jugoslavija	5 časova

Ako se ima u vidu da su slušaoci učilišta o kojima je riječ i u kojima školovanje traje četiri godine ili podoficiri iz Armije ili lica iz građanstva sa završenim nižim tečajnim ispitom, nedostaci programa postaju još očigledniji (gotovo svi slušaoci su prije dolaska u učilište prešli taj materijal u većem obimu). Na stranu to što je broj časova za tako dug period školovanja sasvim nedovoljan, ali već naslovi pojedinih tema ukazuju na uopšteno i površno prilaženje istoriskom materijalu.

U jednom drugom učilištu, koje, takođe, traje četiri godine, za istoriju je dato 45 časova. Evo kako izgleda predmet u tom učilištu.

Život rodovske zajednice	2 časa
Ropsko doba. Mesopotamija	6 časova
Feudalizam	3 časa
Sloveni u pradomovini	1 čas
Sloveni u novoj postojbini	4 časa
Arap, islam i krstaški ratovi	3 časa
Humanizam i Renesansa	2 časa
Kapitalizam	18 časova
Imperijalizam	2 časa
NOB i socijalizam	4 časa

Nema sumnje da takav program neće obezbijediti ono što je u obrazloženju, uz sam program, napisano u metodskom uputstvu (istina neprecizno i nejasno ali u osnovi pravilno): »Nastava istorije spada u red najvažnijih predmeta, koji daje temelj (!) marksističko-lenjinističkom pogledu na svijet . . . Izučavanje istorije treba podići na visoki idejni nivo, koji će učenike nadahnuti marksističkim shvatanjem . . . Na konkretnom materijalu iz programa pitomci će upoznati razvoj društvenih epoha«.

Ili, u Vojno-medicinskoj školi, od 60 predviđenih časova iz istorije, za istoriju naroda Jugoslavije ostalo je svega 15, što je očigledno nepravilno. Sličan slučaj je, u tom pogledu, iako je odnos časova za istoriju u odnosu na druge predmete povoljniji, u Tenkovskom učilištu. Od 70 časova predviđenih za ceo predmet, 23 časa je ostavljeno za teme iz istorije naroda Jugoslavije, uključivši i nekoliko tema koje obuhvataju period od pojave radničkog pokreta u našim zemljama. Naprimjer, za »NOB naroda Jugoslavije« predviđen je 1 čas, sa zadatkom, kako piše u metodskom uputstvu, da se »u kratkim crtama objasni početak, tok i završetak NOB«. (Poseban predmet sveden je na jedan čas?!).

Programi za istoriju naroda Jugoslavije pate još od jedne slabosti, naime, u njima nije izraženo nastojanje da se, kada je već broj časova za njeno izučavanje nedovoljan, više mesta u programu da onim događajima, pojavama ili periodima koji će najreljefnije izraziti progresivne težnje, borbu ili pokrete iz naše istorije. Većina tih programa rađena je tako, da da širok presjek, ne odvajajući

važnije od sporednog, a mnogi od njih imaju i takvih krupnih propusta da izvjesne važne događaje (Seljačku bunu Matije Gupca) uopšte ne pominju, pa, ponegdje, i zapostavljaju istoriju pojedinih nacija (Makedonije i Slovenije).

U Vojno-kapelničkoj školi, iako se osjeća izvjesna težnja da se u programu da više mjesta važnijim događajima, potkrale su se ozbiljne praznine. Ne pominje se Seljačka buna, Slovenija se pominje samo za period u drugoj polovini XIX vijeka, a Makedonija samo u XX. Programu istorije u Mornaričkoj oficirskoj školi, koji je, inače, i po obimu u odnosu na ostale predmete i po tematici, među najbolje postavljenima (u programu se išlo dosljedno za tim da se odaberu doista najvažniji momenti) mora se takođe zamjeriti krupna greška što ne pominje Makedoniju. Slične propuste nalazimo u nekim drugim školama, odnosno učilištima. Međutim, zajedničko gotovo za sve programe istorije naroda Jugoslavije je da ne ističu najvažnije momente. Tako je u mnogim programima za Prvi srpski ustanak (ima i takvih programa u kojima Ustanak nije posebno ni bilježen) predviđen isti broj časova kao i za neke druge manje važne događaje. Isti je slučaj i sa 1848 godinom, Seljačkom bunom Matije Gupca i slično.

Ovakvo stanje samo po sebi ističe dva, za unapređenje izučavanja istorije naroda Jugoslavije u školama i učilištima podjednako važna zaključka.

Prvo. Zavisno od dužine školovanja u školama i učilištima, pa i od njihovog karaktera, nivoa znanja slušalaca i njihove školske spreme, obim predmeta istorije naroda Jugoslavije trebalo bi, u odnosu na ostale predmete, postaviti tako, da se njegovim provođenjem postigne nužno poznavanje prošlosti naših naroda, koje će poslužiti kao solidna osnova sa koje se može samostalno poći u produbljivanju, čak i u prenošenju (za slušaoce u nekim školama) tog znanja, jer, prije svega, na taj način borbene tradicije iz prošlosti mogu dobiti svoju pravu ulogu u vaspitnom radu sa slušaocima i pitomcima, a posredno i u našim jedinicama. To praktično znači da će neka učilišta i škole morati povećati broj časova za izučavanje istorije. Orijen-tacioni program za istoriju, koji će izraditi Generalštab, poslužiće kao baza za njegovu dalju konkretizaciju u sva-

koj školi i učilištu. Zato on niukoliko neće umanjiti odgovornost komandi škola i učilišta da predlože tematiku i obim onako kako to najviše odgovara svakoj određenoj situaciji. U protivnom, u tom pogledu ne bi bio postignut naročiti napredak.

U vezi sa ovim pitanjem, može se učiniti još jedna napomena. Naime, u program istorije u nekim školama i učilištima uključene su i teme iz perioda od pojave radničkog pokreta u našim zemljama do Narodnooslobodilačke borbe, pa, kao što smo vidjeli, u nekim i teme o Oslobođilačkom ratu (razumljivo površno — jedan čas za NOB). Međutim, to pretstavlja otežavanje iz nekoliko razloga. S jedne strane, u ovom programu taj period će uticati da se suzi tematika iz dalje istorije, njegova obrada će u tom okviru ipak ostati samo letimična, povezivanje ili nabranje događaja (treba imati u vidu ograničen broj časova za izučavanje istorije), a, sa druge strane, predmeti »Istorija KPJ« (ranije NOB) i »Stvaranje i izgradnja JA« — koje starješine u našoj Armiji obavezno proučavaju, a sada su u školama i učilištima takođe obavezni predmeti ideološke nastave — obrađuju temeljito i svestrano taj period. Što se tiče »istoriskih« tema iz predmeta »Istorija KPJ« i »Stvaranje i izgradnja JA«, stvar je slična, tj. danas više nema opravdanja kao uvodnu temu za jedan od njih držati temu »Istoriski pregled borbe naših naroda za slobodu i nezavisnost«. Svakako da je to ranije, dok većina starješina u našoj Armiji nije završila srednju školu (a i iz drugih razloga), bilo korisno, ali danas je nepotrebno.

Drugo. Polazeći od koristi koju izučavanje istorije pruža u vaspitnom radu sa ljudima, a ne zapostavljajući činjenicu da će program istorije — zbog obima ostalog materijala koji treba da se savlada u školama i učilištima, naročito u onima u kojima je školovanje kratkotrajnije — morati da se ponekad svede na najkraće vrijeme, moraju se u programu naročito označiti revolucionarni periodi razvitka naših naroda.

Takvi zahtjevi moraju se postaviti u izučavanju istorije u školama i učilištima (razumljivo, to vrijedi i za kurseve po domovima); i to utoliko više tamo gdje je za pred-

met predviđeno manje časova. To, razumljivo, ne znači da se smije potpuno zapostaviti drugi događaji, niti pak da se može zanemariti izučavanje istoriskog materijala o pojedinim našim narodima (kao što smo vidjeli za Makedoniju i Sloveniju). Dakle, određivanje tematike unutar programa biće najpravičnije ako se ostavi dovoljno mjesta periodima i događajima koji će najreljefnije odraziti borbu i težnje naroda (svakog posebno) u našoj prošlosti, pa i na račun skraćivanja sporednijih, manje važnih. Nema sumnje da to mora pozitivno uticati na kvalitet obrade.

*

*

*

Mada bi se o predavanjima iz istorije koja se održavaju u školama i učilištima ili jedinicama moglo duže diskutovati, ili im posvetiti poseban članak, ipak vrijedi o njima pisati i na ovom mjestu, ne toliko zbog njihovog kvaliteta, koliko zbog izvjesnog odomaćenog pravdanja njihovog slabog kvaliteta — nedostatkom udžbenika koje ponekad i nije na mjestu.

Nekoliko predavanja održanih u raznim školama i učilištima o temi »Rat Srbije i Crne Gore protiv Turske 1912 do 1913« imaju neke zajedničke karakteristike. Naime, jedno manje, jedno više, ali sva su puna imena, događaja i detalja, što je samo po sebi dobro, ali i podataka koji su dati hronološki, nepovezano, bez analize koja otkriva njihovu nužnost. Na nekoliko mjesta iz predavanja dobija se utisak da su se stvari odvijale onako kako je htjela neka strana koja je imala sposobnije diplomate. Mada se ne može zapostaviti ni ta strana u izučavanju istoriskih događaja, ali u krajnjoj liniji, i ona je odraz određenih društvenih uslova, rezultat dejstva pokretačkih snaga društva, pa je, prema tome, u tom sklopu treba i dati. U protivnom će posmatranje pojedinih istoriskih događaja biti suva historiografija suprotna marksističkom prikazivanju prošlosti naroda. Za svaku su pohvalu napori predavača na prikupljanju što većeg broja podataka, činjenica, itd. za određenu temu (to je jedan od uslova uspješnog

razjašnjavanja događaja) ali se predavač ne smije koristiti prikupljenim materijalom, a da ga nije dobro sistematizovao i kritički razmotrio. (U pomenutoj temi sasvim su nepotrebno i politički pogrešno navedene riječi kralja Nikole o vezama Srbije i Crne Gore, zatim neki podaci iz tadanje štampe).

U nekoliko pregledanih predavanja o Prvom srpskom ustanku ima sličnih pojava, ali je u vezi sa njima potrebnije podvući nešto drugo, tj. da se u objašnjavanju Ustanka nije koristilo svim materijalima na osnovu kojih se može dobiti, bar približno, njegova istinita slika. Ta predavanja su data često na stari način, držeći se uglavnom predratnih udžbenika za srednje škole. Iako Prvi srpski ustanak još ni do danas nije svestrano obrađen, ipak ima toliko materijala, dobrih predavanja, da se o njemu može dati i dovoljno podataka i, u osnovnim linijama, pravilne ocjene njegova značaja u cjelini i pojedinih prelomnih događaja i bitaka. U tim predavanjima nije, recimo, uopšte istaknuta jedna od bitnih crta Ustanka. Naime, da je, za razliku od nekih revolucija na Zapadu, revolucionarni put u Prvom srpskom ustanku obojen svojevrsnim karakteristikama, zbog toga što su zadaci nacionalnog oslobođenja i socijalne revolucije bili nedovoljno isprepleteni. Jasnije je da može biti — ako se ta karakteristika Ustanka nema u vidu, ako se od nje ne polazi — pogrešnog tumačenja uloge nacionalne svijesti ili suprotnosti među starješinama (glavarima), da može biti pogrešnog tumačenja odnosa ustanika prema pomoći spolja, i drugih. Samo ako se polazi od te osnovne karakteristike Ustanka, mogu se pravilno shvatiti i protumačiti njegove unutrašnje pokretne snage, objasniti pobjede nad brojno daleko jačim neprijateljem i kasnije slom Ustanka. U skriptima u Akademiji iz istorije nacionalnih ratova išlo se u tumačenju Prvog srpskog ustanka upravo odatle; zato je analiza uspjeha i poraza ustaničke vojske bila i dovoljno jasna i ubjedljiva.⁶⁾

⁶⁾ U dosadašnjem izlaganju u članku ni program ni predavanja iz istorije nacionalnih ratova u Akademiji nisu uvršćeni u analizirani materijal. To i zbog posebnog karaktera predmeta.

Na nekoliko ovih pitanja u vezi sa predavanjima tema iz istorije naroda Jugoslavije zadržali smo se utoliko ukoliko je bilo potrebno osuditi ne rijetke izgovore za površna predavanja ili nedovoljno nastojanje za izučavanje istorije uopšte — nedostatkom materijala. Objektivne poteškoće u tom pogledu su velike i bilo bi nepravilno zanemarivati ih. (Mnoga pitanja su još u obradi, za mnoga još ni sam istoriski materijal nije sabran i proučen, o nekim događajima još ima oprečnih mišljenja, nedostaje i naučnih radnika koji bi sav taj ogroman posao što bolje i što prije završili itd.). Ali je još nepravilnije učiniti od njih bauka, nepremostivu prepreku. I za »Istoriju KPJ«, mada uporedba nije najuspelija, nema još izrađenog udžbenika i dovoljno materijala pa ipak se predmet, uz sve te teškoće, može izučavati i sa uspjehom se izučava.

U opravdavanju nedostataka u izučavanju istorije, i u školama i učilištima i na kursevima, pri domovima, išlo se često za tim da se sva krivica svali na predavače, nastavnike iz građanstva (a oni su stvarno u većini bili predavači). Istina, izvjesni nedostaci su konstatovani, ali se uvijek nisu preduzimale efikasne mjere za njihovo otklanjanje, pa se nastava iz istorije u nekim školama i učilištima sprovodila i dalje, iako su uprave uočavale njene nedostatke. Međutim, neke škole su u posljednje vrijeme pokušale da svojim snagama, bez nastavnika iz građanstva, organizuju izučavanje istorije (Vojno-politička škola u Beogradu, a, po riječima komesara, i škola veze). U tim školama misle da jednog od nastavnika ili asistenata zaduže za rukovođenje predmetom, a za predavanje bi se angažovalo nekoliko drugova koji bi dobili unaprijed dovoljno dug rok za pripremu. Za sada su za neke teme iz programa zadužili pojedine drugove.

Međutim, trebalo bi primetiti da bi rezultati u izučavanju ovog predmeta bili daleko bolji kad se program ne bi ograničavao — ukoliko to nije dikritirano objektivnim okolnostima s obzirom na obim ostalih predmeta — samo na ratnu istoriju. To utoliko prije što se istorija naroda Jugoslavije ne izučava kao poseban predmet. Zato su neki ratovi i borbe naših naroda za slobodu prikazani u suviše uskim istoriskim okvirima, što svakako smanjuje vrijednost izučavanja ratnih dejstava, formi, borbi itd.

Na ovim pitanjima o kvalitetu predavanja zadržali smo se i radi toga da bismo potcrtali značaj dobrih predavanja u izučavanju istorije naroda Jugoslavije. Jer od toga kakva su po svom kvalitetu ta predavanja, baš zbog nedostatka udžbenika, u prvom redu zavisi koliko će slušaoci odnosno ostali pripadnici Armije, ako se radi o kursevima iz istorije pri domovima, biti zainteresovani za dalji samostalni rad, koliko će razumjeti događaje, uočiti pokretne snage koje su kretale društvo naprijed, a u vezi sa tim koliko će u njihovoj svijesti biti žive tradicije iz naše prošlosti.

*

*   *

Sa vojnicima je, pored povremenih prigodnih predavanja, izučavanje nekoliko određenih tema iz istorije naroda Jugoslavije, predviđenih u programu za opšte obrazovanje vojnika i kadrovskih podoficira, trpjelo izvjesne izmjene u znaku poboljšavanja. To poboljšavanje pokazivalo se u sve bolje pripremanim predavanjima, jer je i angažovanje političkih rukovodilaca na tom poslu bilo sve veće. Međutim, ti uspjesi još ne odgovaraju mogućnostima koje je i moguće i neophodno postići. To se konstatuje i u osvrtu Uprave za propagandu i agitaciju na prošlogodišnje kontrolno provjeravanje. U osvrtu na rezultate koje je pokazalo kontrolno provjeravanje znanja vojnika i kadrovskih podoficira iz programa za opšte obrazovanje stoji:

»Teme iz programa opšteg obrazovanja su najslabije savladane. Bolje znanje vojnici su pokazali iz tema: o privrednim bogatstvima naše zemlje, o geografiji, a daleko slabije iz tema istorije naroda Jugoslavije i iz opštih pitanja iz nauke o postanku zemlje i čovjeka. Glavni uzrok za takvo stanje leži u tome što su politički rukovodioci najmanje pažnje posvetili ovom programu. Predavanja koja su držana često su po kvalitetu bila slaba, iz njih vojnici nisu mogli dovoljno naučiti. Razrada materijala bila je slaba ili nikakva, materijal i ukoliko se nalazio nije se koristio, jer je, obično, vrijeme predviđeno za proučavanje materijala korišćeno za drugi rad«.

U cilju poboljšanja rada sa vojnicima na obradi tih najvažnijih događaja iz prošlosti naših naroda izrađen je,

krajem 1949 god., nov program sa tezama. Za razliku od ranijeg, ovaj program je bolje sistematizovan, a teze su dovoljno konkretne. U kratkom propratnom pismu uz program istaknut je jedan važan momenat: »Kroz predavanja istorije naroda Jugoslavije treba iznijeti samo važnije i značajnije događaje koji govore o životu, borbenoj prošlosti i zajedničkim težnjama naroda Jugoslavije za ujedinjenjem u ravnopravnoj društvenoj zajednici«. To znači da će se u pripremi predavanja na osnovu ovih teza — koje su, pored toga što podvlače koje najznačajnije momente treba obrađivati, ipak suviše široko postavljene — morati brižljivo vršiti dalje odabiranje materijala da bi predavanje dalo i istoriski presjek i bilo dovoljno konkretno, to jest stvarno prikazalo najvažnije događaje. Jasno je da se u pripremi predavanja mora rukovoditi time da se težište baca na obradu događaja iz bliže prošlosti, jer će to vojnicima biti razumljivije i pretstavljati veću korist za njihovo vaspitanje uopšte.

Program izučavanja tema iz istorije naroda Jugoslavije i vrijeme predviđeno za njihovo predavanje omogućice da vojnici steknu samo površno znanje, i zbog toga je od koristi svaki napor da se raznim drugim formama to znanje dopuni. (Možda bi trebalo razmotriti i mogućnost povećanja broja časova za teme iz istorije za vojnike i kadrovske podoficire?). Tu, prije svega, dolazi u obzir organizovano čitanje narodnih pjesama, narodnih pripovjedaka, zatim povremena prigodna predavanja i slično — rad koji je po svojoj važnosti, ako ne više a ono isto toliko značajan kao i rad na predavanjima. Bolji rezultati u izučavanju tema iz naše prošlosti sa vojnicima i kadrovskim podoficirima postići će se utoliko prije ukoliko politički radnici budu stalno imali na umu da je vaspitanje na borbenim tradicijama iz prošlosti jedan od neophodnih uslova za razvijanje socijalističkog patriotizma.

*

*   *

U članku je dotaknuta samo jedna strana, i to ona najvažnija, pitanja oživljavanja tradicija iz prošlosti. Zna-

čaj ostalih elemenata, izučavanje nacionalne književnosti i našeg kulturnog naslijeđa uopšte, zahtijeva da se oni posebno obrade.

Cilj ovih napomena bio je, prije svega, u tome da potstakne na razmišljanje i diskusiju o ovom važnom pitanju, bez koga vaspitni rad u Armiji ne bi predstavljao zaokrugljenu cjelinu. Zato je razumljivo što će svaki napor na unapređenju izučavanja i njegovanja tradicija iz naše prošlosti pozitivno uticati na cjelokupni vaspitni rad u Armiji.

(Članak je uzet iz »Vojno-političkog glasnika« br. 4/1950)

ZDRAVKO KOLAR

ISTORISKA GRAĐA U MORALNOM VASPITANJU VOJNIKA

Sušтина i sadržaj moralnog vaspitanja u armiji uslovljeni su moralnim vaspitanjem u društvu i onim specifičnostima koje armiju čine svojevrsnim organizmom. To znači da se moralno vaspitanje u armiji kreće u opštim okvirima moralnog vaspitanja u našem društvu (u pogledu ciljeva, opšteg sadržaja, principa, metoda i sredstava), ali i da specifičnosti armije uslovljavaju da to vaspitanje, pored opšteg, dobije i svoje specifične karakteristike počev od ciljeva i zadataka, pa do metoda (mesta i mogućnosti primene) i oblika.

U armiju dolaze mladići na koje je društvo već ostavilo svoj pečat, tj. koji su već vaspitavani i kao građani socijalističke zemlje i kao njeni branioci. To znači da se vaspitni rad u armiji uključuje u širi vaspitni proces. U okvirima opšteg, taj rad će značiti nastavak rada na oformljavanju ličnosti novog socijalističkog čoveka, a specifični zadaci i uloga armije će nametati usmeravanje toga rada i ka ostvarenju posebnih ciljeva.

Imajući u vidu kako opšte, tako i posebno u moralnom vaspitanju, u armiji se naročito ističu sledeći zadaci:

1. — Razvijanje političke i moralne svesti.
2. — Razvijanje socijalističkog patriotizma.
3. — Negovanje pravilnih međusobnih odnosa i odnosa prema narodu.

4. — Vaspitanje pozitivnih osobina kao što su revolucionarnost, hrabrost, samouverenost i optimizam, nepokolebljivost i upornost, snalažljivost i inicijativa, disciplina i spremnost za izvršenje zadataka, dostojanstvo, samopregor i spremnost na žrtve itd.

U ostvarivanju ovih zadataka važno mesto zauzima izučavanje istorije naših naroda u daljoj i bližoj prošlosti. Istoriska građa utiče na vojnike snagom svoga sadržaja i mnoštvom pojedinačnih momenata i primera. Znati šta se kroz vekove odigravalo na našem tlu, u kakvim su uslovima živeli, radili i zašto su se borili naši narodi, kakve su bile njihove težnje, kako su ih i kad ostvarivali itd., znači sagledati veličinu današnje stvarnosti — slobodnu bratsku zajednicu ravnopravnih naroda, koja je u prošlosti mogla biti samo težnja za koju je vredelo ginuti. I ukoliko vojnici bolje sagledaju taj težak put do slobode i pravde, utoliko će biti čvršće vezani za ovu stvarnost, utoliko će bolje shvatiti obaveze prema njoj. U tome leži značaj izučavanja istorije gledan sa stanovišta potreba armije.

IZBOR I RASPORED GRADIVA

Izbor gradiva zavisi u prvom redu od zadataka koje treba ostvariti njihovim izučavanjem. No, postoje i drugi momenti koji utiču na taj izbor. Tako, naprimer, ograničeno vreme nam ne omogućuje da unesemo u program mnoge značajne događaje iz naše ili bilo šta iz svetske istorije. Možda bi neko pažljivo preispitivanje rasporeda vremena po oblastima dovelo do korektura u korist istoriske građe, ali to ne bi dovelo do znatnijih izmena koje bi nam omogućile potpuno drugačije pristupanje izboru ovog gradiva.

Značajna je (za izbor gradiva) i činjenica da vojnici dolaze u armiju sa određenim znanjem iz istorije. Nažalost, ta su znanja jako neujednačena, jer se u jednoj jedinici zajedno nalaze vojnici sa različitim stupnjem obrazovanja (od nepismenih do fakultetski obrazovanih), iz različitih su krajeva naše zemlje (poznate su razlike u nastavnim pro-

gramima po republikama, još veće su po realizaciji tih programa) i nejednako im je obrazovanje od završene škole do stupanja u armiju itd.

Ukoliko se startuje sa višeg nivoa, utoliko je lakše ostvariti ciljeve koji stoje pred nastavom. Ispitivanja testom su pokazala da vojnici u proseku donose u armiju oko 30% onog znanja iz istorije koje po našem programu mogu maksimalno postići u armiji. Međutim, postoji velika razlika u znanjima (od gotovo nikakvog do vrlo solidnog), što posebno izaziva teškoće u izboru metoda. Za izbor gradiva daleko je značajnija razlika u poznavanju pojedinih momenata iz naše istorije koji su toliko značajni da ih ne možemo mimoći u programu. Tako, naprimer, 53,5% regruta nešto zna o Prvom srpskom ustanku, dok takvo znanje o Ilindenskom ustanku pokazuje svega 16,7% vojnika. Kako su oba momenta za nas značajna, to ćemo ovom drugom morati posvetiti više pažnje, dati mu više mesta nego dosad.

Programom se predviđa obrada sledećih tematskih celina:

1. Najvažnije borbe naših naroda u prošlosti za slobodu i nezavisnost.
2. Pregled ustanka naroda Jugoslavije i razvoj JNA.
3. Primeri herojstva jedinica i boraca u najvažnijim borbama u NOP-u.

Pored ovih tematskih celina i, u okviru drugih tema se takođe obrađuje i istoriska građa kao, naprimer, u temi Posleratna borba za očuvanje nezavisnosti Jugoslavije i načela naše spoljne politike.

Polazeći od mesta istoriske građe u moralnom vaspitanju vojnika, ovakav izbor prve dve tematske celine može se smatrati opravdanim. Međutim, treća je neodrživa u odnosu na drugu, jer drugu treba tako obrađivati da se ističu primeri herojstva jedinica i boraca. Bez toga je ona šuplja, ne može ostvariti vaspitne ciljeve, jer se neće dojmiti vojnika, neće delovati na njihova osećanja. S druge strane, ako se primeri iznose bez oslonca na istoriske okolnosti u kojima su se odigrali, zvuče neubedljivo, nametnuto, a pogotovu ako su se već jednom pominjali u vezi sa obradom događaja za koji su vezani (u prethodnoj temi).

Koliko je značajan izbor građe po tematskim celinama, toliko je važan i raspored unutar tih celina. To se može videti i na primeru rasporeda građe u okviru tematske celine najvažnije borbe naših naroda u prošlosti za slobodu i nezavisnost. Jednu grupu, naprimer, sačinjava Borba protiv Mlečana, Hrvatskoslovenačka buna pod Matijom Gupcem, Ilirski pokret, a drugu Razvoj ideje ujedinjenja jugoslovenskih naroda, Jugosloveni u Prvom svetskom ratu. Već na prvi pogled se vidi da je druga grupa bolje odabrana od prve, jer pretstavlja jednu celinu. U prvoj grupi su svrstane tri različite materije koje mogu i treba da stoje svaka za sebe, a ne u jednoj metodskoj jedinici (ove grupe se najčešće obrađuju kao posebne metodске jedinice). Neosporno je da seljačke bune zaslužuju posebnu obradu u okviru ove celine. Po sadržaju je to drugačija materija od borbe protiv Mlečana, te je teško obrađivati ih obe u okviru jednog časa. Borbu protiv Mlečana bolje je obraditi u okviru borbe naših naroda za nezavisnost. Ilirski pokret se može bolje obuhvatiti u drugoj grupi, jer po svom sadržaju i pripada njoj (Razvoj ideje ujedinjenja jugoslovenskih naroda). Sve to pokazuje od kolikog je značaja dobar raspored gradiva unutar većih tematskih celina za postizanje vaspitnih ciljeva. Jer, nije svejedno da li ćemo, naprimer, ideju jedinstva jugoslovenskih naroda istaći na vidno mesto, ili ćemo je utopiti u mnoštvo drugih momenata kojima je bogata naša nacionalna istorija.

KAKO ISKORISTITI SADRŽAJ ISTORISKE GRAĐE

Izučavanje istorije je samo jedan od sadržaja na kojima se zasniva moralno vaspitanje vojnika. Samo u sklopu sa ostalim ono će dati očekivane rezultate. Ali bi isto tako moralno vaspitanje vojnika bez oslonca na istorisku građu bilo nepotpuno i po sadržaju i po rezultatima. Razumljivo je, da će svaka pa i istoriska građa biti pogodnija za vaspitanje ovih ili onih komponenata moralne ličnosti, što joj ne umanjuje niti uvećava značaj u celini, već samo ističe potrebu uočavanja tih mogućnosti.

Razvijanje političke i moralne svesti se postavlja na prvo mesto u okviru zadataka na jačanju morala armije. To je i razumljivo kad se ima u vidu da karakter naše armije i rata koji ona može da vodi zahteva od svakog vojnika da mu bude jasno zašto ratuje, koga i šta brani, da shvati i da bude čvrsto uveren da će se samo oružanom borbom onemogućiti osvajačke namere neprijatelja. Tada će politička i moralna svest biti osnovna pokretačka snaga morala svakog našeg borca. A ta će se svest podizati u prvom redu kroz upoznavanje naše socijalističke stvarnosti i saživljavanje s njom. Pritom će ne malu ulogu imati upoznavanje vojnika sa istoriskom prošlošću naših naroda u kojoj će sagledati stremljenja, borbu i žrtve za ono što sada treba braniti i odbraniti. Jer, nisu se naši ljudi samo jednom digli listom da odbrane svoju slobodu. A sada nije reč o očuvanju same nacionalne nezavisnosti, već i takvog društvenog uređenja za koje vredi ginuti.

U istoriskoj građi nailazi se na mnoštvo primera koji pokazuju kako se treba držati u borbi za slobodu i nezavisnost, za pravdu i život dostojan čoveka. Takvi se primeri mogu naći i u daljoj prošlosti, a posebno u istoriji naše Partije i NOR-u. Razvijena politička svest je omogućila uočavanje opasnosti od fašizma i odlazak na stotine naših ljudi u Španiju, da bi se na španskom tlu borili za progres čovečanstva; ta svest je omogućila našim ljudima da za vreme NOR-a ocene vrednost ciljeva koje je Partija istakla u toj borbi; ona im je omogućila da 1948 godine uoče opasnost koja se krila iza staljinističke »kritike«. Ti i drugi primeri će pomoći našim ljudima da uoče značaj političke svesti pri oceni raznih momenata i da istovremeno sagledaju njene osnovne komponente.

Mnoštvo primera iz prošlosti naših naroda može poslužiti u izgrađivanju ličnog odnosa prema moralnim principima i normama (poštovanje, ponos, dostojanstvo, čast, stid, odgovornost, drugarstvo itd.). Na njima će se videti koliko se to ceni u očima naših ljudi, kako je kod njih istančan kriterij u oceni postupaka. To će doprineti vaspitanju moralne svesti kao svesnog usvajanja moralnih normi i postupanja u skladu sa njima.

Život u našem socijalističkom društvu zasnovan je na određenim principima koji su u skladu sa njegovim interesima. Međutim, ne može se reći da su sve norme ponašanja i delovanja stare koliko i ovo društveno uređenje. Mnogo pozitivnog se radalo i utvrđivalo u dugoj istoriji naših naroda. I u izgrađivanju moralne svesti biće efikasno isticanje stavova i primera kako iz novije tako i dalje prošlosti.

Izuzetan je značaj istoriske građe u razvijanju patriotizma. Jer ljubav prema zemlji, prema narodima koji u njoj žive, njihovoj prošlosti i sadašnjosti, najbolje ćemo razvijati upoznavajući se sa onim što se odvijalo na ovom tlu. Neizmerne su patnje i bezbrojne žrtve koje su dali naši narodi braneći ovu zemlju od najezde, od porobljavanja i svega što je iza toga sledilo. Te žrtve nisu samo primeri na kojima se treba učiti i u koje se treba ugledati, već su one zavet za sve nas, one nam nameću obavezu da branimo ono za šta su se žrtvovali najbolji sinovi naših naroda, za šta je vredelo žrtvovati se. Možemo samo biti ponosni što imamo bezbroj svetlih uzora iz naše prošlosti na kojima se možemo vaspitati. Ali te uzore treba istaći, treba ih izvući iz mnoštva materijala da bi delovali onako kako mi želimo.

Na razvijanje patriotizma će neosporno pozitivno delovati celokupan sadržaj događaja koji su se odvijali u istoriji naših naroda. Još snažnije će delovati ako u okviru tog sadržaja istaknemo kako je borba za nezavisnost postavljena u prvi plan, kako je ona postala najvažnija moralna norma, merilo svega pozitivnog što čoveka čini čovekom. Zato je potrebno kroz celokupnu istorisku građu provlačiti kao crvenu nit ljubav prema domovini, prema njenoj slobodi, njenim ljudima i njihovim tekovinama i istovremeno ukazivati na ispoljenu mržnju prema porobljivačima i domaćim izdajnicima.

Kada se govori o Kosovskoj bici nije dovoljno izneti samo činjenični materijal i konstatovati da su slabiji Srbi bili pobeđeni. Na taj način bi se postigao samo obrazovni cilj, ali ne i vaspitni (ili ne potpuno). Pritom je potrebno istaći da su još tada Srbi visoko cenili slobodu i dužnosti prema domovini. Ništa drugo nije moglo da bude preče,

svetije i draže. Zakletva koju izriče knez Lazar je ustvari stav naroda prema dužnosti odbrane domovine.

Ko je Srbin i srpskoga roda,
i od srpske krvi i kolena,
a ne došo na boj na Kosovo,
ne imao od srca poroda, itd.

Ovakav stav nedvosmisleno govori o tome da nikakvi obziri, osećanja, nesloga itd., nikakvi razlozi ne mogu biti opravdanje za izostajanje od boja. Odbrana domovine je u prvom planu. Imao je Miloš Obilić razloga da se obračuna sa Vukom Brankovićem, ali ostavlja to za kasnije, posle boja. Kneževa kletva se prenosila stotinama godina kao neumoljivi zavet otadžbini i uvek je našem narodu bilo jasno da sve unutrašnje nesuglasice moraju ustupiti mesto pred opasnošću spolja. To se potvrdilo bezbroj puta. Komunisti su 1941 godine, unatoč neslaganja sa režimom, tražili udruživanje svih snaga u cilju odbrane domovine. I u toku Oslobođilačkog rata mogli smo se neslagati u mnogočemu, ali nam je svima bila dužnost da se borimo protiv okupatora. Eto, od Kosova do danas ta dužnost, ta obaveza je bila merilo vrednosti čoveka. Kad god je došlo do odbrane domovine, postavljalo se ono Miloševo pitanje: »Sutra će se videt na Kosovu, ko je vera a ko je nevera«. To treba da bude istaknuto kroz celokupno istorisko gradivo, da bi vojnici uvideli kako su za svaku stopu ove zemlje ginuli njeni sinovi, kako su je branili svim snagama i kako se ni jednog momenta nisu mogli pomiriti sa izgubljenom slobodom.

Iz poznavanja svega onog što se odigralo na ovom tlu, iz poštovanja prema žrtvama datim u borbi za njega, iz divljenja prema svim znanim i neznanim borcima koji su doprineli slobodi i časti domovine, treba da se razvije ljubav prema zemlji i osećanje dužnosti u odbrani njene nezavisnosti.

Patriotizam iznikao samo na tradiciji, na ljubavi prema rodnoj zemlji i njenoj nezavisnosti, ne bi mogao zadovoljiti naše potrebe. Patriotizam našeg čoveka mora biti bogatiji po sadržaju, mora biti socijalistički. To znači da naši ljudi vole ovu zemlju ne samo zato što su rođeni u

njoj, već i zbog toga što je socijalistička. Moraju prema tome, biti spremni da je brane ne samo zato što je njihova, već i zato što je socijalistička, što ima ogromnu progresivnu ulogu u svetu. Borba za bolji život je jedino moguća u njoj i s njom ovakvom kakva je. Zato smo spremni da je branimo zbog svega onog zbog čega su je branili i naši preci. I još zbog nečeg više — zbog toga što je socijalistička.

U cilju razvijanja patriotizma koji će imati socijalistički sadržaj dobro će poslužiti istoriska građa. Tome može doprineti čak i gradivo iz dalje prošlosti, ako se naglasi da u nizu slučajeva uspesi u borbi protiv tuđina nisu doneli očekivane rezultate baš zbog socijalne nepravde, dok, s druge strane, veličina pobede u NOR-u leži baš u povezivanju nacionalnog oslobođenja sa socijalnim. Tu činjenicu treba isticati pri obradi gradiva iz NOR-a. Narodno-oslobodilački i socijalistički karakter učinio je našu Revoluciju nepobedivom. U njoj se izgrađivao novi socijalistički patriotizam. Njegova snaga je došla do izražaja ne samo u toku NOR-a, nego i kasnije, a u prvom redu u sukobu sa Informbiroom. To govori o tome da je nama potreban upravo takav patriotizam i da to ne smemo zaboraviti u izučavanju istorije.

I još jedan momenat treba imati u vidu, a to je ideja bratstva i jedinstva. Ona nam nalaže da ne razvijamo patriotizam samo u uskim nacionalnim granicama, već šire, u okvirima Jugoslavije. Nigde bolje nego u istoriskoj građi ne vidi se opravdanost te ideje. Nesloga je često stajala naše narode i velikih žrtava i izgubljene slobode. S druge strane, samo ujedinjeni oni su mogli da postignu uspeh, mogli su da budu ono što jesu. Kroz istorisku građu treba prikazati kako se ta ideja razvijala i trijumfovala u Narodnooslobodilačkoj borbi. Za ilustraciju mogu poslužiti primeri jedinica sastavljenih od boraca iz raznih krajeva naše zemlje, koje su se isticale čvrstinom kolektiva, jedinstvom misli i akcije.

Izučavanjem istorije vojnici će shvatiti i osetiti da moraju biti verni zavetima naših predaka, njihovim vekovnim težnjama i žrtvama koje su dali, shvatiće da braniti nezavisnost i slavu otadžbine, njenu prošlost i sadaš-

njost, pretstavlja čast i dužnost svakog građanina naše zemlje.

Snaga naše armije leži i u pravilnim odnosima koji vladaju ne samo među njenim pripadnicima, nego i između armije i naroda. Razvijanje takvih odnosa je u prvom redu zadatak vaspitanja. U tom procesu izučavanje istoriskog gradiva, a posebno dela o Narodnooslobodilačkom ratu, ima velik značaj. Koliko u tom pogledu mogu vaspitno delovati iskustva iz NOR-a govori i činjenica da se mi uvek pozivamo na odnose kakvi su vladali u našim jedinicama u NOR-u kada želimo da istaknemo kakvi treba da budu ti odnosi danas. Suština tih odnosa se sastojala u poštovanju ličnosti pojedinaca, u drugarstvu, nesebičnosti, međusobnom poverenju, u razvijanju osećanja dužnosti jednih prema drugima i prema zadacima, u jednakim uslovima života i borbe boraca i starešina, u iskrenosti, otvorenosti, samokritičnosti i svemu drugom što je činilo te odnose ljudskim i progresivnim.

U izlaganje istoriskih činjenica treba unositi toplinu, treba videti ljude, njihovo deljenje patnji i radosti, treba pokazati da nikakve teškoće nisu mogle uništiti čoveka u čoveku. U IV ofanzivi vodile su se teške borbe za spas ranjenika. Stotine novih boraca je ranjeno, stotine poginulo da bi se spasli ranjenici. To je znao svaki borac. I ni jedan nije pitao zašto dajemo nove žrtve da bismo spasli one koji više nisu sposobni za borbu. Naprotiv, osećanje ljubavi prema ranjenim i bolesnim drugovima ulivalo je natčovečansku snagu borcima na Pidrižu, Vilića Gumnu i drugim poprištima ove velike bitke.

Mnogo je primera u kojima su ginuli borci da bi spasli ranjenog druga; gladni delili poslednji zalogaj hrane, iznemogli poturali leđa da ponesu još iznemoglijeg druga, jedinica ginula na položaju da bi osigurala drugu jedinicu itd. itd. Te primere treba predočiti mladim vojnicima. Na njima treba vaspitavati nove borce. Izbor nije teško izvršiti, jer je naša istorija puna takvih primera, a svaki će delovati pozitivno, samo ga treba istaći i ne dozvoliti da nestane u mnoštvu hronološki nabrojanih događaja. Valja istaći kako se reagovalo ako drug uvredi druga, starešina

borca, ako je neko zatajio parče hleba od gladnog druga; ako se pojavio ma kakav znak neiskrenosti, nepoverenja, nesamokritičnosti itd.

Sve priče, sve klevete o partizanima su se razbile onog momenta kad su naše jedinice došle na teren na kome dotad nisu bile. Svojim postupcima, svojim odnosom prema narodu brzo su zadobijale poverenje, a to poverenje i ljubav koja se iz toga radala predstavljali su jedan od uzroka naše nepobedivosti. Odnose i vezu naroda i armije izrazio je drug Tito kada je rekao:

»Iz vatre i pepela, iz krvi i suza, radala se nova Jugoslavija. U toj nečuvenoj svirepoj borbi na život i smrt, rodila se i nova armija naših naroda, armija kojoj naši narodi nisu mogli ništa dati osim svoje goloruke djece i bezgraničnu ljubav«.

Samo takav odnos naroda i armije mogao je obezbediti pobedu, samo takav odnos može da bude garantija budućih pobjeda. Zbog toga u izučavanju istorijske građe treba isticati suštinu tih odnosa na konkretnim primerima.

Na istoriskoj građi, na bogatstvu njenog sadržaja treba vaspitavati pozitivne osobine ličnosti borca socijalističke armije. Treba imati u vidu da se retko mogu naći takvi primeri u kojima se ističe samo jedna osobina, već se isprepliće više njih srodnih gde jedna ili dve dominiraju. Radi postizanja vaspitnog efekta, primere treba tako prikazivati da se u njima ističe ona osobina koju želimo da vojnici uoče i usvoje. To će zahtevati od nastavnika da prikazivanje nekog momenta, akcije neke ličnosti itd., oslobodi od onih pojedinosti koje bi ga dekoncentrisale i odvlačile od željenog cilja.

Jedna od najpozitivnijih osobina savremenog čoveka je revolucionarnost. Naši narodi su u borbi za bolji život pokazali, i masovno i u mnoštvu pojedinačnih slučajeva, revolucionarnost kojoj se divi ceo svet. Ta činjenica je nedovoljno iskorišćena u našoj vaspitnoj praksi. S jedne strane, često se brkaju pojmovi revolucionarnosti i agresivnosti, a sa druge, nedovoljno organizovano se vaspitava revolucionarnost. Biti revolucionar znači ne miriti se sa nepravdom i ugnjetavanjem. Na to nas obavezuje ljubav prema čoveku i želja da se ukloni sve što sprečava da lju-

dima bude dobro. Naša nacionalna istorija je bogata primerima ogorčene borbe protiv nepravde, a za život dostojan čoveka. Posebno to važi za period Narodnooslobodilačke borbe. Drug Tito je često isticao da mi nismo digli ustanak zato što smo agresivni, što volimo da se tučemo, što nam nije stalo za živote, već zato što volimo život, svoj dom, svoju zemlju, što volimo čoveka i sve ono što je ljudsko, pa zato mrzimo ugnjetavanje maotkud dolazilo, nećemo da se mirimo sa nepravdom, dižemo se u borbu za bolje, pravednije, lepše. U tome je smisao revolucionarnosti i takvu treba vaspitavati kod našeg čoveka.

Hrabrost je pojam vezan za vojnika. Bez hrabrosti nema dobrog vojnika, nema prave vojske, nema garantije za uspeh u borbi. Ta osobina se može razvijati, pored ostalog, i vaspitnim radom. Istorisko gradivo će doprineti tome na dva načina: ugledanjem na primere hrabrosti i sagledavanjem šta je ljude činilo hrabrim.

I pored bezbroja primera hrabrosti kojima je bogata naša istorija, valja izabrati i istaći najbolje da bi poslužili kao uzor mladim pokolenjima. Vojnicima mora biti jasno da mogu doći u situaciju (rat) kada treba »na strašnome mestu postojati, i za golu sablju uhvatiti«. U takvim momentima od njih će se tražiti da izvrše zadatak, da ispune svoj dug prema otadžbini držeći se kao Miloš na Kosovu, Hajduk-Veljko kad ugleda Turčina, Čiča-Romanijski i hiljade takvih junaka u Narodnooslobodilačkom ratu.

Ovakvi primeri se moraju posebno isticati. Bilo bi pogrešno, naprimer, obrađivati Prvi srpski ustanak pa spomenuti samo Karadžića kao vođu i dalje ređati istoriske činjenice, govoriti o Čegru, a ne istaći Stevana Sinđelića, pa i stih: »Sinđelić Stevo sa trista druga, iz šanca bije pa im se ruga«, ili govoriti o borbama u Krajini, a ne istaći Hajduk-Veljka i njegovu izreku: »Život dajem — Krajinu ne dajem«. Takvi primeri će pobuditi želju kod vojnika da i oni budu takvi, ako bude trebalo.

Sami primeri ne bi bili dovoljni za razvijanje hrabrosti. Potrebno je da vojnici vide zašto je neko ispoljio junaštvo, šta mu je pomoglo da ide, da se hrabro bori,

unatoč opasnosti. Jer, strah je svojstven svakom čoveku kao reakcija na ugrožavanje života. Međutim, mnogi su ga savladali i učinili takva dela posle kojih se može reći »taj ne zna za strah«. Zna, ali ga on nije sprečio da ispuni svoj zadatak, svoju obavezu, svoj dug prema drugu, jedinici, domovini, ideji za koju se bori itd.

Vojnicima treba istaći da je Kadinjača rezultat shvatanja dužnosti, a ne samoubistvo ljudi bez osećanja, bez želje za životom. Baš zato što su želeli bolji život izginuli su da bi se takav život ostvario, jer postizanje takvog cilja nije bilo moguće bez žrtava. Bez tih žrtava nije moglo biti ni života ni slobode. Shvativši to, borci sa Kadinjače, Sutjeske, Kozare, Pohorja i hiljade drugih su bili rešeni da istraju, pa i da ginu. Znali su zašto se bore, znali su da valja ginuti da bi se živelo. Eto u čemu je bila njihova snaga, zašto su mogli savladati strah, zašto su činili junacka dela. To treba izučavanjem istorije vojnicima učiniti jasnim, pa će i to doprineti pojavi novih heroja, ako bude trebalo braniti domovinu.

U ratu se može pobediti i kad izgleda da je neprijatelj mnogo jači. To je, uostalom, pokazala naša Narodnooslobodilačka borba. Pored ostalog, za to je potrebno da ljudi veruju u sebe, u svoju snagu, da su optimistički raspoloženi. Potvrdu toga imamo u NOR-u u kome su naši borci uvek verovali u pobedu. Zbog toga nisu klonuli duhom ni u najtežim situacijama. U borbama na Sutjesci izgledalo je da se ne može izići iz obruča. Ali ko da u to poveruje dok je živ, dok se može boriti? Neke bi se vojske u takvoj situaciji odlučile na predaju. A kod nas se nije predao ni jedan vojnik. I pobedili smo. Pobedili, jer smo bili uvereni u svoju snagu, jer nas nije obuzimala nesigurnost, neverica, malodušnost.

Jedan mladi borac je tada pisao kući:

»U početku mi je bilo teško, činilo mi se kako me svakog trenutka očekuje smrt, ali to je brzo prošlo. Sada sam mnogo sigurniji... Čini mi se da nikad neću poginuti, da ću se živ vratiti. Budite sigurni u to... Opkolili su nas sa svih strana. Očekujemo da ćemo ih za nekoliko dana razbiti... Nadam se da će rat biti skoro završen«.

Za stvaranje raspoloženja, optimizma i vere u sopstvene snage preduzimaju se razne mere, čini se sve da život u jedinici bude vedar itd. Međutim, tome će doprijeti i izučavanje istoriske grada. Prvo, vojnici (a i starešine) će moći da shvate značaj optimizma i vere u sopstvene snage i, drugo, videći u kakvim su sve situacijama borci NOR-a bili optimisti, i sami će početi da veruju u svoje snage, uveriće se da je narod neuništiv kad je rešen da brani svoju slobodu. Verovaće da i manja jedinica može pobediti brojno i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. Tome će ih učiti celokupno iskustvo našeg Oslobođilačkog rata. A i mnoštvo pojedinačnih primera. Kad je Slaviša Vajner-Čiča poslao jednog borca sa još pet drugova da štite pravac od Sarajeva, ovaj mu je odgovarao da ih je malo.

— Koliko misliš da ti treba? — upita Čiča.

— Vala, najmanje petnaest — odgovori borac.

— Slažem se — reče Čiča — dobio si pet, ti vrediš za deset, i odmah kreći na zadatak.

I zaista, šest boraca je izvršilo zadatak. A takvih slučajeva je bilo mnogo, i biće ih opet ako ustreba.

U ratu se najviše sveti kolebljivost, neodlučnost, jer je neprijatelj brzo koristi i pretvara u svoju pobedu. Zato je vaspitanje nepokolebljivosti i upornosti jedan od važnih zadataka vaspitnog rada u armiji. To će se postići dobrim delom kroz izučavanje istoriskog gradiva. Koliko su značajne nepokolebljivost i upornost govori celokupna naša istorija u kojoj smo samo krajnjom upornošću stekli slobodu. Sloboda i bolji život ne dolaze sami od sebe. Za njih se treba boriti i u miru i u ratu. Ako je Kosovo značilo gubitak slobode za srpski narod, ostala je nada da se borbom može povratiti izgubljeno. Trebalo je da prođe nekoliko stoleća patnji i borbe, pa da se isteraju Turci. Mnogi okršaji su završeni neuspehom, ali je konačan uspeh ipak jednom došao.

U boju na Ljubiću Tanasko Rajić je rekao: »Ja, braćo, ovih topova ostaviti neću. Znaete kako smo ih sve želeli i za njima uzdisali...«! I nije ih napustio dok ga Turci nisu isekli na komade. Ovakve upornosti i nepokolebljivosti donose rezultate. Čak i njegova pogibija se ne može sma-

trati porazom, jer su Turci u ovoj borbi pretrpeli velike gubitke, izgubili su ljude koji su im nedostajali u idućim borbama.

Čest je slučaj da je neprijatelj jači. Ali nesalomljiva volja i želja za pobedom ga pobeđuju. U V ofanzivi je 2 bataljon Druge dalmatinske brigade dobio zadatak da zadrži Nemce na Donjim Barama. U toku borbi štab bataljona je izveštavao: »Mi smo izgubili dvije trećine ljudstva, ali računajte na nas kao da smo u punom sastavu«. I bataljon je izvršio zadatak. Da nisu bili uporni, hrabri i nepokolebljivi, Nemci bi prodrli, a onda bi bilo još više žrtava, mnogo više nego što su iznosile dve trećine 2 bataljona Druge dalmatinske brigade. Ne smemo zaboraviti da ovaj i ovakve primere prikažemo vojnicima u svoj njihovoj veličini, pa će dobar deo tih osobina postati i njihova svojina.

Mnoge pobede smo izvojevali zahvaljujući snalažljivosti i inicijativi naših boraca i starešina. U toku NOR-a Nemci su se žalili da im u borbi s nama ne koriste pravila, ne koristi teorija koja, nemačkom pedantnošću svrstana u poglavlja i paragrafe, predviđa šta sve treba preduzeti u kom momentu, jer partizani ne poštuju ono što pravila propisuju. Žalili su se da ih napadamo onda kad se najmanje očekuje i tamo gde po nikakvim pravilima ne bi trebalo da napadamo. Pa u tome je i bila naša prednost. Da nije toga bilo, kako bismo pobedili brojno i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja, i još neprekidno jačali i stvarali armiju?

Snalažljivost i inicijativa su neophodne za vođenje opštenarodnog rata i one u takvom ratu jedino i mogu doći do punog izražaja. Zato ih treba negovati kod naših ljudi, a to se može postići i putem upoznavanja sa mnogim istoriskim primerima.

Možda su nas okolnosti naterale na to da se dovijamo, da se snalazimo. Život nas je učio da izvlačimo iz situacije ono što se na prvi pogled ne vidi, ali ipak postoji kao mogućnost. Način na koji smo se u NOR-u naoružavali i tim oružjem tukli njegovog ranijeg vlasnika jedinstven je primer snalažljivosti u objektivno teškoj situaciji. Ali za nas to nije bio prvi slučaj. Još u borbi s Turcima takav način

naoružanja bio je poznat, a u ovom ratu smo dosledno proveli onu narodnu: »Gvožđa l' trebaš? Ture ti ga nosi«.

Biće korisno da upoznamo vojnike sa nizom primera iz prošlog rata koji govore kako su se naši ljudi snalazili i kakve je to koristi donelo. Komandir Gigac je, naprimer, uveo svoju četu među domobrane usred dana, hladnokrvno se pretvarajući kao njihovo pojačanje. Rezultat je bio — razoružana domobranska satnija. Slično je i komandant Ratko sa osamnaest boraca upao u neprijateljski oklopni voz. A takvih primera ima bezbroj. Na njima će naši vojnici videti kako je moguće naći rešenje u svim situacijama ako se temeljito razmotre sve mogućnosti, uz postojanje nesalomljive volje i želje da se neprijatelj uništi, jer snalažljivost i inicijativa ne dolaze same od sebe.

Koliko inicijativa može biti korisna najbolje govori primer Prve proleterske divizije u Petoj ofanzivi. Izbivši na Vrbničke Kolibe, štab divizije ocenjuje da se neprijatelj nije još dovoljno sredio na tom pravcu i produžava napredovanje iako za to nije imao naređenje, a usto je postojala i opasnost da se odvoji suviše daleko od glavnine. Ta inicijativa je urodila plodom, izvršen je proboj kod Balinovca, koji je ustvari značio slom neprijateljskog plana okruženja i uništenja naših snaga.

Borac mora biti spreman za izvršenje zadatka, ne sme se kolebati ni jednog trenutka. Zadatak se mora izvršiti, a njegovo je da misli kako će to najbolje učiniti. Takvo prilaženje zadatku pretstavlja osnov discipline. Zadatak je vaspitnog rada da razvija svest o potrebi neprekidne spremnosti za izvršenje svakog zadatka. Istoriska građa će tome dobro poslužiti, pogodni primeri će pozitivno delovati.

Puk koji je 1915 branio Beograd pred najezdom Nemaca izginuo je do poslednjeg. Komandant puka se obratio vojnicima rečima:

Vrhovna komanda izbrisala je naš puk iz svoga brojnog stanja. Naš puk je žrtvovan za čast otadžbine i Beograda... Vi nemate da se brinete za svoje živote koji više ne postoje... Zato napred, u slavu«.¹⁾

¹⁾ Citat iz brošure »Najvažnije borbe naših naroda u prošlosti«, str. 47.

Braniooci Beograda su shvatili svoj zadatak, spremno su ga prihvatili, izbrisani su iz spiska živih, ali će njihovo delo večno živeti, njihova slava je neumrla, na njihovom primeru će se vaspitati hiljade novih branilaca ove zemlje.

U Petoj ofanzivi, na Vučevu, sreli smo Ratka Djete-lića koji se vraćao prema Pivi sa porukom za Treću divi-ziju. Na naše upozorenje da su Nemci presekli put i da mu je nemoguće probiti se po nepoznatom terenu, odgo-vorio je: »Moram izvršiti zadatak«. Nije se probio, pogi-nuo je sa celom desetinom koju je vodio. Ali njegova spremnost za izvršenje zadatka, unatoč prepriki koja je stajala pred njim, treba da posluži za primer kako treba prilaziti zadacima u ratu. I ne samo u ratu.

Pobeda se ne može dobiti bez žrtava. Na njih treba da bude spreman svako ko želi da odbrani napadnutu do-movinu. Samopregor i spremnost na žrtve su odlike to-liko potrebne svakom čoveku u borbi za dobro otadžbine. One su rezultat spoznaje da su ciljevi borbe vredni žr-tava, da su žrtve cena ostvarenja ciljeva odbrane nezavi-snosti i obezbeđenja bolje budućnosti. Samopregor je ce-njen u našem narodu. To pokazuju i stihovi koje je na-rodni pesnik izrazio kroz reči majke Jugovića posle pogi-bije njenih devet sinova.

Ne plačite, moje snahe mile,
Ja ih nisam ni rodila za to
Da mi leže na meke dušeke
Već da brane zemlju od dušmana!

Hiljade ovakvih majki pokazalo je primere samopre-gora u našem Oslobođilačkom ratu. Majke su prežalile sinove, deca roditelje, brat sestru i sestra brata. Svi su oni znali i za ljubav i za tugu. Ali su podnosili žrtve, jer su znali da nema drugog izlaza. Tuguje Stojanka, majka Knežopoljka, za trojicom svojih sinova, ali kaže da, kad bi ih još mogla roditi, sve bi ih »ljutom dojkom odojila« i domovini poklonila.

Samopregor i spremnost na žrtve ne dozvoljavaju da se klone duhom, već traže da se istraje do kraja u pra-vednoj borbi. Jedna majka, Ličanka, piše jedinici svoga sina posle obavesti o njegovoj pogibiji:

»Ponosim se njime, makar da mi je teško, jer je to već drugi sin koga majka dade na oltar domovine. Ponosim se što sam rodila borca... Ponosim se njime a i njegove sestre, koje nisu klonule duhom, nego nastavljaju još žešće borbu da osvete svoga brata«.

Ljude treba vaspitati da vole sve što je ljudsko i da upravo zbog toga budu spremni na žrtve kada neko pokuša da nam ugrozi ono najlepše što imamo i zašto živimo. Veličina žrtava i opravdanost samopregora se najbolje mogu ilustrovati primerima iz istorije.

Postoje još mnogi uzori važni za našeg čoveka i posebno za vojnika koga posmatramo kao čoveka u posebnim uslovima, u strašnoj stvarnosti rata. Postoji mnogo primera iz naše prošlosti na kojima možemo vaspitati vojnike da bi bili onakvi kakve domovina želi da ih vidi u odbrani njene nezavisnosti.

UPOZNAVANJE VOJNIKA SA ISTORISKOM GRAĐOM

Istoriska građa se mora koristiti po određenom sistemu i u celinama. Nastavna jedinica je najmanje takva celina. U okvirima jedne nastavne jedinice moraju se postići određeni obrazovni i vaspitni ciljevi. Kakav će biti efekat toga rada zavisiće umnogome od načina obrade, jer se jedne te iste činjenice mogu vojnicima na razne načine prikazati. Dva različita načina obrade mogu dati iste rezultate u ostvarivanju obrazovnih ciljeva, ali različite vaspitne efekte. Istorisko građivo sadrži mogućnosti za moralno vaspitanje, ali realizacija tih mogućnosti u prvom redu zavisi od načina obrade tog građiva. To utoliko više ukoliko je neki istoriski moment bogatiji po sadržaju, po primerima koji mogu delovati vaspitno.

Mnoštvo primera istaknutih u svrhu ostvarenja vaspitnog cilja može da preoptereti sadržaj nastavne jedinice i oni onda neće dovoljno vaspitno delovati. S druge strane, davanje prednosti prikazivanju događaja u detaljima onemogućuje isticanje momenata sračunatih na postizanje vaspitnih efekata. No, nije samo važno koliko će detalja biti prikazano, već i koje momente, koje primere,

kad i kako treba prikazati. Uzmimo za primer nastavnu jedinicu »Peta neprijateljska ofanziva«.

U ovoj nastavnoj jedinici mogu se postaviti i ovakvi ciljevi:

Obrazovni cilj: Upoznati vojnike sa namerom, uslovima, tokom i rezultatima Pete ofanzive koju je okupator vodio u leto 1943 godine protiv glavnine NOV Jugoslavije.

Vaspitni cilj: Kroz sagledavanje veličine borbe koju su vodile naše jedinice u Petoj ofanzivi, razvijati kod vojnika svest o teško stečenoj slobodi, ljubav prema otadžbini, ponos na borbene tradicije naše Armije, hrabrost, odlučnost i istrajnost, mržnju prema osvajačima i prezir prema izdajnicima, shvatanje dužnosti koje se postavljaju pred branioca domovine i potrebu spremnosti da se brani i odbrani sloboda.

Za realizaciju ovih ciljeva postoji mnoštvo materijala koji se niukom slučaju ne može obuhvatiti ceo, već samo njegov najbitniji deo, ali ipak toliki da se dobije celovita slika događaja.

Za ostvarenje obrazovnog cilja biće neophodno povezati završetak IV ofanzive sa V-om. To se može postići u uvodnom delu časa postavljajući nekoliko pitanja o rezultatima IV ofanzive i situaciji nastaloj posle nje. Zatim, treba istaći nameru Nemaca i naš plan osujećenja te namere. Isticanje odnosa snaga i opštih uslova pod kojima je otpočela ofanziva, doprineće shvatanju veličine borbe i napora koji su stajali pred našim jedinicama.

Za postizanje obrazovnog cilja potrebno je prikazati raspored snaga sa tendencijom razvoja, kao i najvažnije borbe koje su vođene u toj etapi. Međutim, ne sme se propustiti momenat da je pokret naših jedinica bio usporen zbog ranjenika. Brigada o ranjenicima, želja da ih spasemo, prikovala nas je za taj teren, nije nam dozvolila da izvršimo proboj još u početnoj fazi i da izvučemo jedinice. Za taj humani cilj date su nove žrtve.

U prikazivanju događaja u periodu borbi na Durmitoru, Magliću i Volujaku neophodno je posebno istaći uslove pod kojima su se odvijale borbe. Treba pokazati fotografije terena, iscrpenih ljudi, opisati glad, i pomoću nekoliko pojedinačnih slika stvoriti utisak o strašnim uslo-

vima. Zatim ukazati da i pored takvih uslova niko nije ni pomislio da se preda, što je bio rezultat svesti, jasnih ciljeva borbe i mržnje prema neprijatelju.

Bilo bi pogrešno prikazivati gde se borila koja jedinica kog dana. Dovoljno je dati kratak pregled situacije, a opisati samo pojedine slučajeve, naprimer, onaj o borbi 2 bataljona Druge dalmatinske brigade na G. i D. Barama, ili Četvrte crnogorske brigade na Ljubinom Grobu itd. Na njima vojnici treba da osele ponos što pripadaju armiji koja se kovala u takvoj vatri, na njima treba da se uče upornosti, izdržljivosti, shvatanju i spremnosti za izvršenje zadataka i mnogim drugim pozitivnim osobinama.

U fazi borbi na Zelengori dovoljno je u najopštijim crtama prikazati razvoj situacije. Ali se ne smeju izostaviti momenti kao onaj kad drug Tito kaže da ni kao čovek ni kao generalni sekretar Partije ne može da izda naređenje da se ostavi bolnica, iako je jasno da se ona više ne može spasti i da vezivanje za nju znači uništenje cele grupacije. To je primer humanizma koji će snažno delovati na vojnike. Ili primer inicijative Prve divizije na Balinovcu. Ili primer drugarstva ispoljen u borbama Četvrte Crnogorske brigade koja je obezbeđivala prolaz Sedme divizije. Ili neustrašivost boraca Treće divizije i herojstvo Save Kovačevića. Isticanjem takvih momenata ostvariće se vaspitni ciljevi postavljeni u okviru ove nastavne jedinice. Velike žrtve nisu značile Kosovo za naše jedinice. To je bila pobeda unatoč velikih žrtava. Ovo je značajno zbog mogućnosti da ceo prikaz bude crn, da se isticanjem samo žrtava dobije utisak teškog poraza. Zato je dobro da se u poslednjoj fazi operacija iznese i momenat našeg prodora u istočnu Bosnu i stvaranja nove slobodne teritorije.

Iako su u Petoj ofanzivi neprijateljske snage bile pretežno sastavljene od Nemaca, a da bi se mogli videti i zločini domaćih izdajnika, potrebno je istaći da su mnogi borci, bolesnici i ranjenici koji su uspeli da ostanu u životu od nemačkog metka bili ubijeni od ruke domaćih izdajnika — četnika i ustaša. Takav je slučaj bio i sa pesnikom Ivanom Goranom Kovačićem i mnogim drugim.

Samo se po sebi razume da će se neki momenti istaći pripovedanjem, neki fotografijom, filmom, citatom, od-

lomkom iz pesme itd., što sve treba da nađe odraza u dobrom planu časa i njegovoj realizaciji.

Ne zapostavljajući obrazovne ciljeve, nastavne jedinice iz istoriske građe treba tako postaviti da se iza svake od njih vojnik oseća spremnijim, obaveznijim da brani stečenu slobodu. Mogućnosti za to su neizmerne, jer je naša istorija bogata događajima koji se ne smeju zaboraviti. Na svakom od njih se može ponešto naučiti. Gledajući Čele-kulu francuski pesnik Lamartin je rekao:

»Neka se sačuva ovaj spomenik. On će učiti njihovu decu tome šta vredi nezavisnost jednog naroda pokazujući potomstvu kako su je skupo platili njihovi očevi.«³⁾

Na odbranu te skupo stečene slobode obavezuje svakog našeg čoveka ne samo prošlost, već i sadašnjost i budućnost.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 5/1960)

---

³⁾ Citat iz brošure »Najvažnije borbe naših naroda u prošlosti«, str. 32.

VUKAŠIN MIĆUNOVIĆ

POLITIČKA PRIPREMA 29 DIVIZIJE ZA SARAJEVSKU OPERACIJU*

Sredinom novembra 1943 godine, Vrhovni štab NOV i POJ donio je odluku o stvaranju 29 divizije. Ta odluka je, u stvari, rezultat omasovljavanja i jačanja 10 hercegovačke brigade, koja je, ne mnogo iza V neprijateljske ofanzive, narasla toliko da se od nje mogla stvoriti divizija. 10 hercegovačka brigada poslužila je u ovoj diviziji kao operativno i političko jezgro, te je bila u stanju da joj da kadar, pa i izvjesno osnovno naoružanje. Brigada je mogla da odigra takvu ulogu jer je bila stara jedinica, formirana među prvih nekoliko brigada Narodnooslobodilačke vojske, jer je učestvovala u borbama koje su vođene kroz Bosnu, u teškim i slavnim bitkama u toku čitave IV i V neprijateljske ofanzive. Nakon V neprijateljske ofan-

---

*) Ovo izlaganje ima, u prvom redu, za cilj da da opšti osvrt na politički dio priprema jedne operacije 29 divizije. Pri ostvarivanju te namjere izostali su mnogi detalji, koji su bili od velikog značaja za tu pripremu.

Obraditi političku pripremu jedne divizije — u ovom slučaju 29. — a da ta obrada bude u punoj mjeri poučna, znači razraditi baš te detalje. A tu ima dosta i posebnih pitanja. Na primjer, rad SKOJ-a i njegova uloga i zadaci u toj pripremi, zatim, rad partiske organizacije u pojedinim brigadama, ili, recimo, saradnja političkih rukovodstava i štabova i tako dalje. Ima još toga što bi iziskivalo posebnu, detaljniju razradu. A tek takva razrada dala bi cjelovit prikaz onoga što je karakterisalo napore partiske organizacije i rukovodstva u pripremi sarajevske operacije.

zive, kada je po odluci druga Tita brigada poslana u Hercegovinu, prekaljeni i isprobani borci i rukovodioci 10 brigade uspjeli su da, relativno brzo, okupe veliki broj novih ljudi, koji su se svrstavali u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Tako je već krajem ljeta i u jesen 1943 godine bilo stvoreno toliko bataljona, da se postavilo kao nužno stvaranje grupa bataljona. Te grupe, u novembru iste godine, postale su brigade, tako da je na dan formiranja 29 divizija bila sastavljena od 10, 11 i 12 brigade i najpotrebnijih samostalnih diviziskih djelova. Divizija je nazvana udarnom.

Nova divizija nastupila je odvažno i smjelo u dalje okršaje. Kod novih brigada razvilo se zdravo natjecanje u želji da se i one što prije izjednače sa starom, iskusnom i isprobanom 10 brigadom. Napori čitave divizije, njeni vojnički i politički uspjesi, kao i opšti razvoj ustanka, stvorili su mogućnost formiranja novih brigada. Tako je stvorena 13 brigada ove divizije. Ona je stvorena u danima desanta na Drvar. Kratko vrijeme poslije toga obrazuje se 14, zatim jedna artiljeriska brigada. Na taj način je 29 divizija, za manje od godinu dana, uspjela da naraste toliko, da je u svom sastavu imala pet streljačkih i jednu artiljerisku brigadu. Svaka brigada imala je po četiri bataljona, odnosno diviziona, a 10, kao najstarija, i udarna snaga divizije, brojala je pet bataljona.

Očito je, dakle, da je divizija brzo rasla. Ona je narastala baš u danima teških bojeva koje su vodile sve jedinice Narodnooslobodilačke vojske. I na primjeru ove divizije očigledno je da je naša vojska stalno napredovala, da se povećavala, rasla i jačala. Za manje od godinu dana, u Hercegovini je, umjesto jedne streljačke, umjesto 10 brigade, postojalo pet streljačkih i jedna artiljeriska brigada (ovdje se ne broje terenske jedinice i partizanski odredi) — što je najbolji dokaz da ni VI ni VII ofanziva, da ni desant na Drvar, nisu oslabili Narodnooslobodilačku vojsku. Desant na Drvar niti je mogao niti je doveo do slabljenja akamoli do rasula naših snaga. Poslije njega, mi smo bili jači, ne samo po broju jedinica već i po vojničkoj spremnosti i po moralno-političkoj čvrstini.

Pred diviziju su se postavljali mnogi borbeni zadaci, koje je ona sa uspjehom rješavala. Među krupnije vojničke zadatke koje je divizija rješavala u toku rata svakako spada i njeno uspješno učešće u borbama za oslobođenje Sarajeva, glavnog grada Narodne Republike Bosne i Hercegovine. U analizi iskustva iz te operacije, pri ispitivanju okolnosti koje su uslovile diviziji da sa potpunim uspjehom riješi tu zadaću — vrlo važno mjesto zauzima moralno-političko stanje jedinica 29 divizije. Divizija je dobila i tu bitku baš zato što je njenim borcima i rukovodiocima dovoljno razjašnjen politički značaj te operacije. Takvo saznanje i razvijena politička svijest boraca i rukovodilaca, u stvari, bili su jedan od ključeva kako dotadašnjih uspjeha, tako i ovog i drugih uspjeha koje je divizija postigla. Takođe, to je opštepoznata istina o našoj vojsci, o njenim uspjesima u ratu.

Da bi se što potpunije sagledala politička pripremljenost divizije u borbama za oslobođenje Sarajeva, nužno je napomenuti nekoliko momenata iz njenog razvitka, jer su oni, u znatnoj mjeri, opredijelili i sadržaj i karakter političkog rada koji je u njoj sproveden kroz sve vrijeme, a posebno kroz političku pripremu jedinica za sarajevsku operaciju.

Dvadeset devetu udarnu diviziju nazivali su hercegovačkom. Taj naziv nije bio slučajan — on je odražavao njene osobenosti. Te osobenosti su se, ukratko rečeno, ogledale u slijedećem.

Sastav divizije bio je jedan od momenata sa kojim je uvijek i stalno morala da računa partiska organizacija, njeno partisko i političko rukovodstvo. To tim prije što je sastav hercegovačkih jedinica uvijek, na prvo mjesto zadataka Partije, postavljao i potrebu stalne i konkretne borbe za učvršćivanje bratstva i jedinstva. Kroz borbu za rješavanje toga zadatka i preko uspjeha u toj borbi postizalo se i čvrsto moralno-političko jedinstvo divizije, jer je pitanje bratstva bilo osnovno političko pitanje partiske organizacije kako u diviziji tako i na teritoriji Hercegovine. Zato je partiska organizacija u diviziji uvijek poklanjala glavnu pažnju tom zadatku i nije žalila svoje snage da bi se taj zadatak pravilno riješio. Takav rad Partije

bio je uslovljen time što je divizija bila sastavljena od ljudstva iz Hercegovine, i to od Srba, Hrvata i muslimana. Ali time nije sve kazano, ako se ne dodaju još neke pojedinosti koje će mnogo više reći.

Hercegovina je poznata po tome što je imala nekoliko jakih ustaških uporišta, koja su bila tako zagađena ustaškom propagandom, da se mržnja prema Srbima pretvorila u fanatičnu želju za svirepi obračun sa srpskim stanovništvom. Među najglasovitija spadali su Borač, Kula Fazlagića, Široki Brijeg i sl.

Tu nacionalnu i vjersku raznorodnost tako su pogano iskoristile ustaše — svesrdno i svestrano podržavane od klera — da su, još u prvim danima okupacije pod zaštitom okupatora, organizovali svirepe pokolje, kojima je malo ravnih u našoj istoriji. Čuvena je Koritska jama, jama oko Ljubinja, pokolji u Popovom Polju i drugi.

Uporedo s tim, i velikosrpska šovinstička propaganda našla je plodno tle. Četnička propaganda — povlašćena, raspirivana i finansirana još za vrijeme stare Jugoslavije — imala je, osobito druge godine rata, punu podršku okupatora.

Zbog svega ovoga, partiska organizacija u diviziji — isto kao i ona na terenu Hercegovine — morala je da računa sa posljedicama takve propagande, i to dosta dubokim posljedicama, koje su morale ostati i kod Srba, i kod Hrvata i kod muslimana. Komunisti su se morali stalno boriti da razbiju uticaj koji je, pod okriljem i punom zaštitom okupatora, vršila ustaško-četnička propaganda. Oni su morali voditi žilavu, stalnu i svestranu borbu da bi učvrstili bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i muslimana u 29 diviziji.

Drugi elemenat koji je nužno uzeti u obzir jeste teritorija na kojoj je divizija ratovala od svog stvaranja do napada na Sarajevo.

Divizija je rasla i ratovala uglavnom u Hercegovini i nešto u graničnim dijelovima Crne Gore i Južne Dalmacije. To je onaj kraj naše zemlje koji se svojim glavnim dijelom nalazi u pojasu ljutoga krša, a manjim dijelom na prelazu od potpunog ka nepotpunom krasu. Ratovati

na tom terenu i boraviti na njemu duže znači izgraditi za svaku jedinicu specifičan način ratovanja. To se tim prije moglo očekivati od ove divizije, čije je ljudstvo rođeno i raslo baš u tom predjelu. Prema tome, prirodno je što je baš 29 divizija bila nepobjediva na tom terenu, što su njene jedinice mogle svakom protivniku da doskoče, što su njeni borci bili majstori u korišćenju terena koji je davao izobilje zaklona od dejstva oružja i oruđa neprijatelja.

Evo šta se kaže u jednom dokumentu zaplijenjenom od neprijatelja u ljeto 1944 godine:

»Dvadeset deveta divizija smatra se kao elitna divizija, do sada još nije nikada otsudno bila potučena. Savršeno poznaje taktiku partizanskog ratovanja, pri čemu vrlo umešno koristi teren... Na napade odgovara odmah protivnapadima. Bori se vrlo žilavo, njeni borci se ne daju zarobiti... Kod duže i neprekidne borbe treba računati na utrošak municije...«

Ovako komanda 369 njemačke pješadijske divizije, poznate pod imenom »Vražja divizija«, daje podatke o svom neprijatelju u zapovijesti od 11 VII 1944 godine. (Dokumentat su zaplijenile jedinice 29 divizije dva dana poslije izdavanja).

Istina, borbena sposobnost nije zavisila samo od terena. Na nju su uticali i mnogi drugi elementi, kao što je rad Partije, rad rukovodstva i na vojničkom i na političkom vaspitanju, zatim borbenost i izdržljivost Hercegovaca, koje su oni pokazali kako na svom terenu, tako i van Hercegovine. To je uticalo da se borci i rukovodioci dobro izvježbaju i usavrše u ratovanju u tim krševitim predjelima. Ali, to je sa sobom nosilo i opasnost jednostranog vojničkog iskustva. Borci su se učili pravljenju zaklona od kamena, dok na ukopavanju nijesu ili skoro nikako nijesu radili. Navika na krševiti teren i uvježbanost u ratovanju po njemu uticali su na to da se kod boraca razvije samouvjerenost. Svako mijenjanje terena, naročito ratovanje na ravnici bez prirodnih zaklona, pretstavljalo je izvjesnu teškoću za diviziju.

Treći elemenat koji treba uzeti u obzir jesu pobjede divizije u dotadašnjim bitkama.

Dvadeset deveta divizija, svojim snagama, oslobodila je gradove Gacko, Bileće, Ljubinje, Stolac. Uz sudjelovanje djelova Primorske operativne grupe oslobodila je Trebinje, Dubrovnik i Herceg Novi. Osim toga, u bici za Mostar odigrala je krupnu ulogu. Uništavanjem nevesinjskog garnizona (preko 3.000 neprijateljskih vojnika) i Blagaja i ponovnim oslobađanjem Čapljine, Gabele i Metkovića mnogo je pomogla jedinicama VIII korpusa, koje su napadale Mostar. Po oslobođenju Mostara divizija je sama nastavila sa čišćenjem doline Neretve (Jablanica—Rama—Ostrožac—Konjic), i izbila na Ivan Sedlo — upravo na polazne položaje u borbi za oslobođenje Sarajeva.

Dakle, 29. divizija je, uz sudjelovanje djelova Primorske grupe i VIII korpusa, najneposrednije učestvovala u oslobađanju čitave Hercegovine, štaviše, ona je na tome izvršila najviše zadataka. Taj put, koji je zbilja borbeni put iz pobjede u pobjedu, morao je uticati da se kod boraca i rukovodilaca razvije vjera u vlastite snage, vjera u svoju moć i nepobjedivost svojih jedinica. Ali ti uspjesi nosili su sa sobom i izvjesne opasnosti. Moglo se dogoditi da se pojave mišljenja da je od Hercegovaca dovoljno to što su se muški i požrtvovano borili za oslobođenje svoje oblasti i dijelom susjedne Južne Dalmacije i Boke. Postojala je opasnost pojave samozadovoljstva i uskog i sebičnog gledanja, što je moglo biti štetno za dalje operacije.

To su osnovni momenti koje je nužno uzeti u obzir da bi se razumjele političke i agitacione mjere koje je partijska organizacija preduzimala pre napada na Sarajevo.

One neposredne političke pripreme koje su se odvijale u vremenu od oslobođenja Konjica i Bradine pa do napada na Sarajevo, temeljile su se na pomenutim osobenostima u nastanku, razvoju i ratovanju divizije. Za te pripreme se koristio predah divizije, koji je nastao od oslobođenja Konjica do napada na Sarajevo. Polazno što je bilo u političkoj pripremi operacije bio je sastanak diviziskog partijskog komiteta održan u Jablanici. Na sastanku komiteta, koji su sačinjavali zamjenik komesara divizije, kao sekretar, zamjenici komesara brigada, rukovodilac SKOJ-a

i komesar divizije, analizirano je stanje u diviziji poslije mostarske operacije i čišćenja doline Neretve. Nakon te analize, gdje su iznesene loše i dobre strane jedinica, određeni su zadaci partiskoj organizaciji i političkim organima.

U svom rasmatranju, komitet se najviše zabavio analizom moralno-političkog stanja divizije, ulazeći u ona pitanja koja utiču na to stanje.

U rasmatranju moralno-političkog stanja divizije, komitet je pošao od osobenosti koje su karakterisale diviziju i političke zrelosti njenog sastava. Najviše se vodilo računa o tome da je, čišćenjem doline Neretve i izbijanjem na Ivan Sedlo, završeno konačno oslobađanje Hercegovine. Voditi diviziju u nove operacije značilo je ići van teritorije odakle je ljudstvo koje sačinjava diviziju. Komitet je obratio pažnju na to zbog toga što je ocjenjivao da neprijatelj može da pokuša da iskoristi taj momenat za svoj rad na razbijanju jedinstva divizije, za slabljenje njene spremnosti za nove operacije.

Povelu se računa i o tome da će divizija u borbama za oslobođenje Sarajeva dobiti jedan dio zadataka, da će ona imati da izvojuje pobjede na onom sektoru koji bude određen za njeno dejstvo. Na to je komitet obratio pažnju zato što je trebalo da se 29. divizija bori zajedno sa ostalim jedinicama II, III i V korpusa. Pitanje sadejstva sa tim snagama nije postavljeno samo u njegovom vojničkom smislu, već je naglašen i njegov politički značaj.

Komitet je naročitu pažnju obratio potrebi pripreme boraca i rukovodilaca za ponašanje na teritorijama kojima divizija nije ranije nastupala. Za tim se osjećala potreba, jer je neprijatelj, šireći laži o 29 diviziji, namjerno nastojao da unese strah kod stanovništva, pretstavljajući odvažne borce Hercegovine kao svirepe siledžije, kao nasilnike koji se stanovništvu svete zbog ustaških zlodjela učinjenih po Hercegovini. Uticaj tih priča bio je toliko jak, da je muslimanski i hrvatski dio stanovništva, kako je saopštavala obavještajna služba, bio preplašen i spremao se da bježi ispred »najeзде Srba iz Hercegovine«. Posebno su analizirane operacije vođene u borbama do Ivan Sedla.

Evo nekoliko podataka u vezi sa tim političkim pripremama, iz materijala pisanih u onom periodu. Navodimo neka mjesta iz izvještaja koji je komesar divizije pisao komesaru II udarnog korpusa. Govoreći o vojno-stručnim problemima, u izvještaju se, pored ostalog, kaže: »Od početka februara do početka marta, naša divizija je rješavala najteže vojničke zadatke koje je imala od svoga formiranja do danas. Težina tih zadataka dolazila je i otuda što njihovo rješavanje odnosno način njihovog rješavanja nije bio isključivo manevarski, tj. onakav način koji je naša vojska uspjela dobro da savlada. Bilo je tu vojničkih poteza koje smo mi prvi put pokušali (forsiranje Neretve pri ponovnom oslobađanju Čapljine), ponešto od frontalnog načina ratovanja, sadejstvo više rodova oružja. U svemu tome, može se reći, da se divizija kao cjelina snašla. Kroz sve to ispoljilo se ono što je najkarakterističnije za našu diviziju, a to je visoka borbenost i izdržljivost... Najkrupniji vojnički nedostatak u svim ovim operacijama do Ivan Sedla svakako je taj što divizija nije uspjela da brzo premosti sve prepreke koje je okupator pri svom povlačenju učinio i što nije u cjelini dovoljno brzo koristila sve slabosti i šupljine neprijatelja koga smo uspjeli demoralisati, a donekle i dezorganizovati.«

Što se tiče političkog stanja divizije, komitet ga je ocijenio pozitivno, uočavajući postojeće slabosti i ukazujući na njihove uzroke. Divizijski komitet konstatovao je da su »mobilizacijom preko 2.000 novih boraca neke jedinice prilično razvodnjene, naročito kada se ima u vidu da je poginuo i ranjen priličan broj rukovodilaca, članova Partije i SKOJ-a« (citat iz pomenutog izvještaja). Ulaškom tolikog broja novih boraca, u jedinicama su se pojavljivale parole neprijatelja, kao: »Hercegovinu smo oslobodili — time smo odužili naš dug«, ili: »Okupatoru je blizu kraj, ne treba ginuti pri završetku rata, pustimo Njemce neka sami odu« itd. Ove parole nijesu ostale bez uticaja, naročito na nove borce. Uz to, rano hercegovačko proljeće mamilo je seljačke elemente da idu kući, da obrađuju zemlju — što nije ni čudo, jer su mnogi od njih ostavili kuće starim majkama ili nejakoj djeci. Za način rada političkih organa bilo je karakteristično što se nijesu

sasvim snašli da podese svoj rad brzim pokretima i stalnim borbama — nedostajalo je žive usmene agitacije. Zbog gubitaka u borbama, kadar divizije bio se prorijedio (u tom periodu, samo u našim bolnicama u Mostaru i Ostrošcu nalazilo se preko 600 ranjenika). Pod uticajem neprijateljskih parola i priča, novodošli borci — naročito oni koji su bili mobilisani u neprijateljske jedinice i predali se nama u posljednjim operacijama — pokušavali su da na razne načine izbjegnu borbu; bilo je lakšeg samoranjavanja, dezerterstva i drugih štetnih pojava. Diviziski komitet pravilno je ocijenio sve te pojave, i pred partisku organizaciju, kao opšti zadatak, postavio: koristiti zatišje za sređivanje jedinica i njihovu pripremu za dalje bitke — za oslobođenje Sarajeva. U tom cilju bilo je potrebno aktivirati cijelu organizaciju, sve komuniste u diviziji.

Konkretnije mjere za ostvarivanje osnovnog zadatka bile su: da se izvrši popuna upražnjenih mjesta; da se u svim jedinicama izvrši analiza uspjeha i neuspjeha u proteklim operacijama; da se preduzmu potrebne mjere za formiranje pomoćnih jedinica, čiji se nedostatak osjetio; da se razvije široka politička aktivnost, koja će obuhvatiti svakog borca, koja će uspjeti da razbije parole neprijatelja; da se preduzmu energične mjere protiv pokušaja dezerterstva i samoranjavanja, i tako dalje. Naročito je bilo naglašeno pitanje vaspitavanja boraca u odnosima sa narodom. Povodom tih zadataka, u jednom pismu komesara divizije upućenom komesarima brigada, pored ostalog, stoji: »Mi ne smijemo dozvoliti da postupci ma po čemu budu na uštrb velikih zasluga koja je naša divizija imala u svojim dugim i teškim borbama. Zato je obavezan svaki rukovodilac da odmah počne sa radom na pripremanju boraca za ulazak u Sarajevo. Treba razviti kampanju kroz koju će se govoriti o tome kako se treba ponašati pri ulasku u taj grad... Treba u korijenu uništiti svaku pomisao na samovlasno snabdijevanje i samovoljno ponašanje. Pored toga, treba ispitati sve nevaljale postupke, kojih je do sada bilo a kojih više ne smije da bude, jer su oni samo štetni, i kao takve treba energično sprečavati, a prestupnike surovo kažnjavati«.

Naročita pažnja skrenuta je partiskoj organizaciji i organizaciji SKOJ-a na odnos prema novodošlim borcima i, u vezi s tim, postavljeni su zadaci. Partiski diviziski komitet, na osnovu analize situacije u našoj zemlji i u svijetu, na osnovu analize naših snaga i mogućnosti neprijatelja — naglasio je značaj i potrebu nastojanja da se neprijatelj onemogući u njegovim rušilačkim namjerama, u tome da u svojim zadnjim trzajima što više uništi našu zemlju.

Zaključeno je, najzad, da se razvije živ i intenzivan politički rad kroz sve postojeće forme — da se ostvari potpuna aktivnost svakog komunista, svakog starijeg borca na pripremi jedinica za dalje operacije, za borbu za oslobođenje Sarajeva.

Osim sastanka partiskog komiteta, štab divizije je preduzeo niz vojničkih mjera. Polazeći od ocjena i analiza izvedenih operacija, on je preduzeo niz organizacionih, vaspitnih, nastavnih i drugih mjera u cilju vojničke pripreme operacije.

Na taj način, mjere štaba divizije i partiskog komiteta bile su usklađene. One su išle u korak, uzajamno se prožimale i nadopunjavale, pri čemu su partiska organizacija i organizacija SKOJ-a poslužile kao moćna poluga rukovodstvu divizije u uspješnom pripremanju 29 divizije za sarajevsku operaciju.

Poslije sastanka diviziskog komiteta, organizacija se bacila na pripreme. Održavani su sastanci, na kojima se pretresalo stanje i donosili zaključci o radu; održavani su četni sastanci i bataljonski zborovi. (Organizovana su i savjetovanja štabova brigada i bataljona). Jednom riječi, nastao je period intenzivne pripreme. Naročito mnogo se uradilo na obučavanju novih boraca u rukovanju oružjem, osnovnim vojnim radnjama i borbenim zadacima. Ozbiljan posao svršen je i na pripremi starih boraca za ratovanje u novim uslovima, čemu nas je poučilo iskustvo sa Ivan Sedla. Radilo se o tome da su naše jedinice, u naletu, uspjele da ovladaju dominantnim kotama Ivan Sedla. Međutim, one se nijesu ukopale i neprijatelj ih je uspio po-

tisnuti. To, istina nemilo, iskustvo bilo je iskorišćeno i jedinice su se ubrzano učile ukopavanju.

Tih dana je u jedinicama bilo izvanredno živo. Nije bilo ni jedne u kojoj se nije intenzivno radilo. Čistilo se i pripremalo oružje, sređivala se municija, radionice su radile — dani su ispunjavani vojničkim i političkim radom, održavani su razni sastanci itd. Borci i rukovodioci su se pripremali za nove borbe, za oslobođenje Sarajeva. Po svemu što se radilo u jedinicama, mogla se zapaziti puna aktivnost članova Partije i SKOJ-a. Komunisti su se isticali po tome što su bili neumorni kako u političkom radu tako i u izvršavanju sitnih zadataka oko čišćenja oružja, sređivanja opreme i, uopšte, pripreme jedinice. U tim naporima za izvršavanje partiskih zadataka, naročito je bilo zanimljivo pratiti razgovore komunista i starijih boraca sa onima koji su u diviziju došli nakon oslobođenja Mostara. Ti ljudi bili su neumorni u upoznavanju novih boraca sa divizijom i njenim operacijama, oni su sa poštovanjem govorili o najstarijoj, 10 brigadi, i onome šta je sve prošla. Kod većine novih boraca postojalo je interesovanje i radoznalost, oni su željeli da što više saznaju o našoj vojsci, njenim komandantima i rukovodiocima. Raspitivali su se o proleterskim jedinicama — uopšte sve ih je interesovalo. Kroz te razgovore mnogo je učinjeno na političkom pripremanju divizije za operacije koje su joj pretstojale, kroz njih su stariji borci poučavali mlade u tome kako da se sprema za iduće borbe. Pored opširnog prikazivanja ranijih borbi, oni su mnogo govorili o zadnjim borbama. Često se isticao podvig druga Babota, komandanta bataljona, koji je spasao most na Lukaču. Na mnogo mjesta mogla se čuti priča o borbama za Konjic, o podvigu pri oslobođenju električne centrale u Konjicu. (Centralu je čuvao vod neprijateljskih vojnika. Naši borci bili su je opkolili — samo da bace nekoliko ručnih granata vod bi bio uništen, a centrala oslobođena. Ali detonacija bi pokvarila mašine i grad bi ostao bez električnog osvjetljenja. Formirana je desetina dobrovoljaca, koja se kroz otvor za turbinu centrale uvukla unutra; neprijateljski vojnici bili su zaprepašćeni. Njih su

zarobili a centrala je bila sačuvana). Na tom i takvim primjerima borci su se učili.

Neposredno pre sarajevske operacije izvršene su smotre brigada. To su, upravo, bili zborovi brigada. Sastojali su se u tome što bi se izvršila smotra boraca i opreme, a zatim su držani govori posvećeni pretstojećim zadacima. Ove smotre redovno su se pretvarale u uspjele mitinge, na kojima se manifestovala želja za borbu i pobjedu.

Što je naročito karakteristično i čega ima poučnog u političkoj pripremi 29 divizije za sarajevsku operaciju?

Prvo što se zapaža jeste da je diviziski komitet pravilno shvatio svoju ulogu, pravovremeno se sastao i dao zrelu analizu dobrih i loših strana političkog stanja svoje jedinice, što je pomoglo partiskoj organizaciji u radu na sređivanju jedinice.

Time je data pomoć partiskim organizacijama brigada i bataljona da analizu komiteta koriste, da u svjetlosti te analize gledaju na svoju aktivnost i na taj način postavljene zadatke ostvare kroz svoje organizacije. Iz toga je proizašla puna aktivnost osnovnih organizacija, kako onih po četama, tako i onih po štabovima. Aktivnost partiske organizacije i njenih rukovodstava pomogla je štabovima u svršavanju poslova koji su se pred njih postavljali.

Partiska organizacija iskoristila je i oživjela sve do tada primjenjivane forme, dodavala im nove (razgovori, smotre, zborovi brigada) — čime je uspjela da održi aktivnost svojih članova u naponu. Takav rad obezbijedio je živo agitaciono djelovanje u okviru one političke problematike koja se postavljala u vezi napravljenih propusta i pretstojećih zadataka.

Organizacija SKOJ-a pokazala se na svim ovim zadacima kao moćan pomoćnik Partije, sposobna da razvija i održi vedro i veselo raspoloženje za borbu.

U periodu priprema za ovu operaciju postignuti su krupni rezultati. Evo šta se o tome kaže u izvještaju upućenom komesaru II udarnog korpusa 20 IV 1945 godine: »O vojničkim operacijama i vojničkom radu ne mislim mnogo pisati. Napomeniću samo to da je onaj nedostatak koji se bio ispoljió u pokretima divizije od Mostara do Ivan

Sedla (o čemu sam detaljno govorio u prošlom izvještaju) potpuno savladan, tako da je naša divizija mnogo postigla u brzini svoga prodiranja, u nastupanju kao organizovana jedinica. Tome je pomoglo i to što smo organizovali jedinice koje su nam bile nužne, a kojih nismo imali u onom periodu. Jedna od tih jedinica je inženjeriski bataljon, koji je uspio da se osposobi u jedinicu koja je u stanju da savlada manje prepreke na komunikacijama kojima se krećemo (15 mostova i splavova napravio je za ovo vrijeme). Što se tiče vojničkog izgleda naše divizije, mislim da se dosta i u tome postiglo. U to sam se uvjerio iz držanja naših jedinica u ovom maršu. Istina, stanje još sasvim ne zadovoljava, ali takvo je da je naša divizija uspjela u ovom maršu da zadrži izgled i postupak regularne jedinice, sa, uglavnom, korektnim vojničkim ponašanjem. Glavni razlog ovome je taj što smo novomobilisano ljudstvo iz Mostara i okoline uspjeli potpuno da obuhvatimo našim vojničkim i političkim radom i da ga uspješno provedemo kroz ove borbe«. I dalje: »U ovim operacijama nije bio ni jedan slučaj neizvršavanja naređenja — počev od brigadnog pa do najnižih rukovodstava...«

Kao što se vidi iz izvještaja, pisanog 15 dana nakon oslobođenja Sarajeva, 29 divizija je sa uspjehom izvršila i ovaj zadatak. Ona je, poslije zauzimanja Ivan Sedla, neodoljivo napredovala željezničkom prugom i cestom Bradina — Tarčin — Pazarić, te je, likvidirajući neprijateljska uporišta, ovladala komunikacijom Blažuj — Kiseljak. U tom nadiranju, šireći se desno od Igmana (vrela Bosne) i lijevo do iza Kiseljaka, ona je nanijela neprijatelju ogromne gubitke u ljudstvu i materijalu.

Važno mjesto u analizi tih uspjeha zauzima pravilno postavljena, intenzivno sprovedena sistematska politička priprema jedinica za tu operaciju. Uspješno dejstvo 29 divizije u sarajevskoj operaciji bilo je, između ostalog, ali na prvom mjestu, rezultat intenzivne pripreme jedinica za tu operaciju. Oko 3000 komunista (1345 članova Partije (bez kandidata) i 1440 članova SKOJ-a) nesebično su se založili u sprovođenju vojničkih i političkih priprema jedinica. Zalaganje članova Partije i SKOJ-a krunisano je potpunim

uspjehom — bitka za Sarajevo bila je dobijena, glavni grad Narodne Republike Bosne i Hercegovine bio je oslobođen. Zahvaljujući aktivnosti komunista, divizija je, i pored velikih gubitaka (u borbama za Sarajevo u diviziji je poginulo 50 članova Partije i 60 članova SKOJ-a, ranjeno 120 članova Partije i 180 članova SKOJ-a), uspješno izvršila i novi zadatak — naporni marš od Sarajeva do Trsta, u kome je prevaljivala dnevno oko 35 kilometara.

Na primjeru te operacije vidi se da je onaj dio priprema naših jedinica za operacije koje su one vodile i dobijale u oslobodilačkom ratu — politička priprema operacija — upravo jedan od osnovnih elemenata uspjeha tih operacija. To je ono što je omogućilo da naša vojska postane nepobjediva, da nastupa iz pobjede u pobjedu i izvojuje konačnu veliku pobjedu — oslobođenje zemlje i stvaranje nove države — Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

(Članak je uzet iz »Vojno-političkog glasnika« br. 5/1948)

BRANKO MAMULA

MORALNI FAKTOR U NAŠOJ VOJSCI

Moral je, kratko rečeno, odnos ljudi prema zajednici, njihov odnos među sobom, norme i navike, koje su u tom stvorene. Prema tome, moral je jedan od oblika društvene svijesti. On je rezultat društvenog razvitka kroz historiju, klasnog je karaktera, pa se mijenja i razvija, kao što se mijenjaju i razvijaju sve druge forme društvene svijesti. Osnova svakog morala je društveno-ekonomsko uređenje. U ovom članku o razmatranjima morala mi ćemo se ograničiti samo na onaj dio pitanja iz tog područja, koja prvenstveno zanimaju vojsku i koja najneposrednije utječu na njeno borbena raspoloženje, jer bi nas šire tretiranje ovog problema predaleko odvelo.

Za vojsku, kao jednu od ustanova društva, oduvijek je moral, ovakav ili onakav, bio važan faktor. O tome su vodili računa još antičke vojskovođe, o njemu još više vode računa ljudi današnjice. Može se navesti mnogo primjera iz historije ratova, gdje su poznati ljudi, i to ne samo vojskovođe, pridavali moralnom faktoru presudan značaj.

Nema potrebe naglašavati, da su rukovodioci oslobođilačkih pokreta i proleterskih revolucija moralu naroda, koji je učestvovao u pokretu i borbi, a posebno njegovom oružanom dijelu, revolucionarnoj vojsci, pridavali presudan značaj. O tome bi se moglo navesti niz primjera iz Engelsovih vojnih članaka i rasprava, govora i članaka

Lenjina za vrijeme Oktobarske revolucije, prije i poslije nje, kao i govora druga Tita tokom Oslobođilačkog rata i poslije njega.

Zašto se oduvijek poklanjalo toliko pažnje moralnim elementima rata, ili jasnije rečeno čovjeku, njegovoj volji, hrabrosti i raspoloženju, i zašto im se danas još više mora posvećivati pažnja, jasno je skoro samo od sebe. Svaka borba, pa prema tome i rat u cjelini, ponajprije je sudar moralnih snaga ratujućih strana. Čim se u rat više uvlače mase naroda, na frontu ili pozadini, čim su ratna dejstva ubitačnija po naoružanju, koje se primjenjuje, čim rat postaje sveobuhvatniji i dugotrajniji — tim su ne samo vojska na frontu nego i svi oni, koji rade za front u pozadini, a to je u savremenim uslovima čitava nacija, više izloženi materijalnom i psihološko-moralnom pritisku.

Ne može se, međutim, ni u teoriji, a pogotovo ne u praksi, postaviti stvar odnosa moralnih faktora i materijalne opreme vojske tako, da oni jedne druge isključuju ili potiskuju na nevažno mjesto, jer bi to bila zabluda. Društveni razvoj, napredak nauke i tehnike, razvoj industrije, bogaćenje ratnog iskustva itd. uslovalo je ovako masovnu primjenu tehnike i ovakav način rata, kakav je on danas. Isti ti faktori doveli su do porasta značaja i uloge moralnih faktora u ratu, a o moralnom raspoloženju ratujućih strana ovisi kakvom će efikasnošću biti upotrebljena sva ta ratna tehnika i oprema i da li će uopće biti iskorištena ili će pasti u ruke neprijatelja prije nego što se pokuša dati otpor, kakvih je slučajeva bilo pred početak i tokom Drugog svjetskog rata. Za odnos tehnike i čovjeka u ratu, Engels je u svojim vojnim razmatranjima rekao slijedeće:

»... Pokazuje se, da čitava organizacija vojske i način borbe, pa sa time i pobjeda i poraz, zavise od materijalnih, tj. ekonomskih uslova: od osobina ljudstva i oružja, dakle, od kvaliteta i kvantiteta stanovništva i tehnike.«

Da svi faktori, koji određuju ishod rata, djeluju međusobno povezano i uzajamno vidi se i iz ovih Lenjinovih riječi:

»Ali sam entuzijazam nije dovoljan za vođenje rata sa takvim neprijateljem, kao što je njemački imperijalizam. Bilo bi veoma naivno, čak i zločinački, posmatrati površno odnos u današnjem-upornom krvavom ratu.«

Dakle, može se zaključiti, da tehnika svojim dejstvom utječe na moral vojske i naroda, dok je moral vojske i naroda presudan za iskorištavanje te tehnike i svih materijalnih sredstava, i to ne samo za iskorištavanje na frontu nego i za proizvodnju u pozadini.

Moral čovječanstva za odbranu od agresije naglo se razvija. Taj moral je tim viši, što se brže razvijaju snage naprednih revolucionarnih pokreta i svijest najširih narodnih masa. Ratovi se više ne vode zbog postojanja više ideologija ili zbog toga, što postoje kapitalistički i socijalistički poreci. Ratovi se ne vode ni zbog nacionalno-oslobodilačkih pokreta u kolonijama i unutrašnjih potresa u kapitalizmu, jer su to nužni i neumoljivi historijsko-društveni procesi, koji se sve više probijaju kroz sve pore društvenog života i vode putem socijalističkog razvitka. Ratovi nastaju iz težnji pojedinih sila da porobe druge narode i iz imperijalističke politike tih sila. Danas je prema tome lako razlučiti pravedne od nepravednih ratova. Drug Karđelj govoreći o tome na zasjedanju Narodne skupštine 29 decembra 1950. godine rekao je:

»Naravno, to ne znači, da u današnje vrijeme ne može biti pravednih, oslobodilačkih ratova. Ne može biti sumnje, da je, na primjer, rat ugnjetenog naroda protiv ugnjetača ili odbrambeni rat naroda za svoju nezavisnost od agresije osvajača ili interventata — pravedan rat.«

Premda je ocjena pravednih i nepravednih ratova doživjela evoluciju, obzirom na društveni razvoj i jačanje progresivnih društvenih snaga, što samo sobom donosi društvene promjene, za koje su ranije bila potrebna nasilja, ipak su i dalje ostale bitne karakteristike pravednih i nepravednih ratova. Rat za odbranu nacionalne nezavisnosti i istjerivanje okupatora iz zemlje, za odbranu višeg

društvenog uređenja od nasrtaja zaostalih i preživjelih elemenata, uvijek će biti pravedan rat, kao što je bio i u historiji.

Karakterom rata, koji se vodi, uslovljen je moral vojske i naroda ratujuće strane. A budući da je rat produženje politike, koja se vodila u miru u jednoj zemlji, to je moral vojske i naroda uslovljen cjelokupnom predratnom politikom i odnosima, koji vladaju u određenoj zemlji — društveno-ekonomskim odnosima, moralnim principima, normama i zakonima, koji su se na osnovu toga stvorili. Međutim, na osnovu ovoga ne bi se smjelo shvatiti, da kapitalističke zemlje, gdje vladaju kapitalistički, a to znači izrabljivački društveni odnosi, moraju voditi samo imperijalističke, napadačke ratove. Historija pozna primjera, gdje su kapitalističke zemlje vodile pravedne ratove, jer su narodi tih zemalja branili svoju nezavisnost od napada stranih zavojevača. Sve ono, što je nosila sobom okupacija zemlje od stranog zavojevača — otvorena pljačka i nasilja, razaranja i ubistva — bilo je kud i kamo teža nesreća po naciju, nego eksploatacija domaćih kapitalista i vlastodržaca. U odbrani zemlje interesi vlada i naroda su se često podudarali, iako su oni bili u svojoj osnovi sasvim različiti. Narod je branio domovinu i sve ono, što se pod ovim širokim pojmom podrazumijeva, a vladajuća klasa branila je svoje interese pred nasrtajem imperijalističkog takmaca iz druge zemlje. Takav je bio rat, koji je vodila Srbija 1914 godine, rat Finske protiv agresije SSSR-a 1939. godine i konačno svaki otpor hitlerovskoj Njemačkoj tokom i uoči Drugog svjetskog rata. Druga je stvar, što su sve vladajuće grupe tih zemalja imale u tim ratovima svoje planove i što je svaka od tih zemalja, kad bi se othvala agresije težila da ostvari svoje interese na račun drugoga. Međutim, to ne mijenja opravdanost rata, koji je vodio narod da bi zaštitio svoj opstanak i nezavisnost.

Vojska i narod zemalja, koje su vodile pravedan rat, uvijek su pokazivale neuporedivo više hrabrosti, upornosti, istrajnosti, inicijative i stvaralaštva u iznalaženju sve novijih i novijih načina borbe i otpora neprijatelju nego napadačka vojska. Primjera za to ima dosta, najviše u revolucionarnim ratovima, koji su se vodili. Engels u član-

ku »Ratni položaj u Francuskoj« za Francusko-pruski rat 1870/71 piše:

»Za ovom više manje regularnom vojskom stoje mnogobrojni narodni dobrovoljci, mase naroda, koje su Prusi prisilili da vode rat za samozaštitu... Svuda oko njih buknuo je partizanski rat izazvan njihovom vlastitom žestinom i sada treba samo da stupe u novi department, pa da se svuda podižu narodni dobrovoljci«.

Kod Prusa, koji su upali sa svojim armijama u Francusku i došli pred Pariz, nije se moglo govoriti o ovakvom moralu. Oni su imali izvježbane trupe iiskusne oficire, ali to nije bilo dovoljno da se pobedi narod, koji je branio svoju nezavisnost i borio se na strani revolucije. Najčistiji, ujedno najživlji primer pravednog rata za nas imamo u Narodnooslobodilačkoj borbi naših naroda. Moral narodnooslobodilačke vojske proisticao je iz činjenice, da brani svoju zemlju od okupatora, koji je preko svojih saveznika ustaša i četnika stavio naše narode pod nezapamćeni teror, s krajnjim ciljem da ih definitivno uništi. Jasno je, da je to probudilo u našim ljudima patriotizam i volju za borbu protiv okupatora i njihovih slugu. To, i postepeno saznanje, da će borbom protiv okupatora i domaćih izdajnika likvidirati staru, nenarodnu vlast, koja je svojom politikom i dovela do svega toga i da će se uspostaviti jedno novo, naprednije i pravednije društveno uređenje, bilo je ono, što je ulivalo snagu, razvijalo hrabrost i jačalo volju da se istraje do kraja i da se ne susteže ni pred najtežim iskušenjima i žrtvama. Zato je utjecaj bioloških i psiholoških faktora bio samo relativan na našu vojsku i naš narod, koji je zajedno s vojskom vodio rat i učestvovao u revoluciji. Primjeri junaštva, koje su pokazivali naši borci u ratu, od opjevanih komandanata do kurira i djevojaka — boraca, teško mogu naći premca u historiji. Jedinice narodnooslobodilačke vojske uvijek su bile opkoljene i nikad ih zbog toga nije zahvatila panika da će biti uništene. Glad, umor od marševa i borbe bile su svakodnevna pojava i nijedna jedinica nije zbog toga izgubila volju da produži borbu, demoralizirala se i predala neprijatelju. Strah od neprijatelja, koji normalno preživljava svaki novi borac, brzo se

savladavao u moralno očvrstloj sredini i nije poznat nijedan primjer, da se neka organizirana jedinica NOV-e — od voda na više — predala neprijatelju, zato što joj je pone-stalo hrabrosti. A poznato je, da su se predavale kompletne armije, potpuno naoružane, sa velikim rezervama municije i hrane (armija ruskog generala Vlasova, grupa armija feldmaršala von Paulusa). Pred jedinicama NOV nije trebalo kriti teškoće i opasnosti, kao što se to čini u drugim vojskama, da ne bi došlo do panike i osipanja. Dapače, poznata je obratna praksa u narodnooslobodilačkoj vojsci, da se predočavanjem stvarnih opasnosti i teškoća pojačavalo moralno raspoloženje i podvostručavale snage za borbu. Jedan od mnogih primjera je govor maršala Tita pred IV. crnogorskom brigadom na dan njenog osnivanja 19. juna 1942. godine u Istočnoj Bosni, poslije uspješno savladanih teškoća u borbi u I., II. i III. neprijateljskoj ofenzivi jeseni 1941., zime i proljeća 1942. godine. On je tim povodom rekao:

»Mi smo se, silom prilika, našli ovdje iz raznih krajeva Jugoslavije... Naša borba bit će teška. Mi ćemo često biti bez hrane, često i bez municije... Naši neprijatelji misle, da su nas opkolili. Badava tako misle, nas to ne treba da zabrinjava. Mi smo od samog početka uvijek bili opkoljeni, jer je čitava Evropa okupirana. A osim toga, mi ovdje nismo opkoljeni onako kako govore naši neprijatelji i zbog toga, što je Jugoslavija postala ratno poprište...«

Prema tome iako na moral vojske, njenu hrabrost, ustrajnost i raspoloženje djeluju i čisto psihološki faktori i ako su te psihološke pojave kod ljudi sasvim prirodne i prema tome javljaju se u svakoj vojsci, jedna će ih nadvladati snagom svoje volje, koja proizlazi iz svijesti o pravednom ratu koji vodi, i ne će podleći panici, strahu, gladi i nagonu za samoodržanje, dok druga hoće. Zato kod razmatranja psiholoških pojava o ovome faktoru treba voditi vrlo mnogo računa.

Već je bilo riječi da pravedan rat mogu voditi i kapitalističke zemlje. Međutim tu ima izvjesnih granica, u kojima su sputane narodne snage. One su ograničene klasnim

interesima buržoazije i nikako se ne može dostići onaj stepen hrabrosti, požrtvovanja, inicijative u oblicima ratnih dejstava, kao što to postižu revolucionarne armije, odnosno armije socijalističke zemlje. Koristit ćemo se nekim bliskim nam usporedbama:

Kad su već bile formirane divizije i korpusi, tj. formirana narodnooslobodilačka vojska, i kad je već bila izgrađena taktika dejstava u većim formacijama i uređeno rukovođenje jedinicama, što je sve više stvaralo naviku, da se djeluje po naređenju pretpostavljenog štaba, događalo se, kao na primjer za vrijeme VI. neprijateljske ofenzive, da su zbog naglog prodora neprijatelja na oslobođenu teritoriju, stavljanja pod kontrolu komunikacija i uspostavljanja garnizona, brigada, pa čak i bataljoni iz divizije po nekoliko dana bili ocijepljeni i nalazili se između neprijateljskih položaja i komunikacija. Borba se opet produžavala nesmanjenom žestinom, jer je osim uputstava za takve slučajeve postojala jedna zajednička, vrlo snažna misao vodilja svih naših boraca i jedinica — bilo gdje i na koji način nastavili borbu do konačne pobjede. Uzet je ovaj primjer iz regularnih jedinica NOV da se ne bi služili primjerima partizanskih odreda, koji su stalno djelovali na ovaj način.

Mnoge buržoaske vojske nisu mogle u ovakvim uslovima produžiti borbu. Dobro je poznat primjer bivše jugoslovenske vojske. Ona nije mogla produžiti borbu, kad su Nijemci i Talijani upali u zemlju, iako vojska još nije pretrpjela nikakvih ozbiljnijih ljudskih i materijalnih gubitaka, jer ozbiljnijih borbi nije ni bilo. Čitave vojne formacije s potpunim naoružanjem predavale su se ne opalivši ni metka. Defetizam se širio nevjerovatnom brzinom. Oni koji su trebali stvarati raspoloženje za borbu, ulijevati hrabrost i stvarati red — vojne starješine — pogotovo viši — unosili su paniku i zabunu, pripremali se na bijeg ili predaju neprijatelju.

Zašto se nije mogla predužiti borba bivše jugoslovenske vojske protiv Nijemaca i Talijana i onih, koji su došli s njima i stavili im se pod skut? Poznato je, da je KPJ slala svoje predstavnike u visoke štabove bivše jugo-

slovenske vojske, kad su njemačke i talijanske trupe prodirale u zemlju, i tražila da se naoružaju mase koje su bile spremne na otpor okupatoru i da se organizira odbrana. Ti prijedlozi bili su odbijeni. Nacionalne i klasne suprotnosti, koje su postojale u staroj Jugoslaviji, i koje je režim najbrutalnije pokušavao ugušiti, do te mjere su odnarodile vladajuću klasu, rastrovale i uzdrmale zemlju, da se vlada, ni ona prije 27. marta ni ona poslije njega, nije mogla staviti na čelo naroda i voditi ga u borbu protiv fašističkih okupatora. U tim odsudnim danima to je mogla samo napredna, revolucionarna partija, koja je bila priznata u narodu kao borac za nacionalnu ravnopravnost i socijalna prava ljudi, dovoljno iskusna u borbi protiv neprijatelja naroda, a unutar svojih redova čvrsta i organizirana, kao što je bila Komunistička partija Jugoslavije.

Vlada i generali bivše Jugoslavije radije su se pomirili s kapitulacijom i okupacijom zemlje nego naoružali mase, jer su znali, da bi borba masa protiv okupatora donijela sobom revolucionarne promjene, kojih su se oni više bojali nego njemačke fašističke okupacije. Organiziranje četnika Draže Mihajlovića i njihova suradnja sa njemačkim i talijanskim trupama uz blagoslov kralja i vlade iz inostranstva, to su tokom rata sasvim jasno dokazali.

Skoro doslovno na ovu kapitulaciju se mogu primjeniti riječi Marksa i Engelsa o držanju vlade Pijemonta za vrijeme borbi Italije za nezavisnost i ujedinjene, a poslije austrijske pobjede kod Navare 1849. godine:

»Da je Pijamont bio republika, da je turinska vlada bila revolucionarna i imala hrabrosti da primijeni revolucionarna sredstva ništa ne bi bilo izgubljeno... Ali naravno, monarhija se nikada ne će odlučiti na revolucionarni rat, na sveopći ustanak... Ona će radije sklopiti mir sa svojim najljućim, ali jednakim po porijeklu, neprijateljem, nego da se udruži sa narodom.«

Svakako da za produženje borbe u ovakvim slučajevima najmanje izgleda ima vojska, koja vodi napadački, imperijalistički rat, kao što je bio slučaj hitlerovske Njemačke u Drugom svjetskom ratu. Iako su vršene pripreme da se produži otpor savezničkim armijama, pa se spremala nekakva rezerva hrane, razne opreme, zlata itd. u Bavar-

skim Alpama, ta se armija predala i nije mogla nastaviti borbu. Moral zasnovan na obmanama i lažima o ratu kao prirodnom zakonu održanja ljudi, kao sredstvu za »pročišćavanje nacije«, moral zasnovan na fašističkom i razbojničkom vaspitanju vojske, koje traži: »izjutra, danju i noću, uvijek misliti o Fireru, neka te druge misli ne more, znaj on misli i radi za tebe . . . Ti nemaš srca i nerava, u ratu oni nisu potrebni. Uništi u sebi žalost i saosjećanje. . . Ubijaj, time ćeš se spasti, obezbijediti budućnost svoje porodice i proslavit ćeš se za vječita vremena« — nije mogao podnijeti iskušenja, u koja ga je stavio rat, a naročito njegov završetak. No, ne može se reći da on nije imao rezultata, dok se napredovalo i pobjeđivalo i dok je sve išlo glatko. Ali on je postao nedovoljan i morao se raspasti, kad je cjelokupna Njemačka sa svojom oružanom silom stavljena pod teške udarce saveznika. Takav moral i pred samim njemačkim vojnicima postao je sablazan, a strah pred odgovornošću za zlodjela, koja su iz njega potekla, unosio je paniku. To nije bio moral, koji je rastao, kad je opasnost po naciju povećana, kao što je to slučaj kod naroda koji vode odbrambeni rat, gdje opasnost sjedinjuje ljude na frontu i u pozadini i jačaju njihovu volju za pobjedom.

Uz najvažniji moralni elemenat o karakteru rata ima još niz drugih faktora, koji utječu na moral vojske. Među njih spadaju: utjecaj kolektiva jedinice, autoritet starješine, tradicija jedinice, utjecaj tehnike na moral trupe, odnos pozadine prema frontu itd. Iako ih osim nabrojanih ima još niz, svi se mogu svrstati u grupu unutarnjih faktora vojske, koji su istina uslovljeni karakterom rata, ali ne uvijek neposredno.

Kolektiv, u kojem se živi i djeluje, vrši veoma snažan utjecaj na čovjeka. Vojnik u jedinici je do te mjere dio kolektiva da ni u miru, ni u ratu, nema gotovo jedne radnje koju bi sam izolirano izvodio. Sve se one, kao i sva borbena dejstva izvode u većim ili manjim grupama — vojnim formacijama. Postoji posebno poglavlje u psiho-

logiji, koje se bavi proučavanjem psiholoških svojstava i pojava u grupi i kaže se, da ona postaje tim čvršća, što su više izražene njene osobenosti, koje služe kao izvjestan ponos i gordost kako grupe tako svakog pojedinca iz nje. Na osnovu toga dolazi do utakmice, koja naravno ovisno od motiva i od općeg morala, koji vlada u društvu, može biti štetna i dovesti do podcjenjivanja pa čak i netrpeljivosti drugih takvih formacija, a može biti sasvim zdrava i podstrekač na zdravu i korisnu utakmicu.

Postoji i čitav sistem teorija koje tvrde, da kod trupa hrabrost ne dolazi toliko od svijesnog shvatanja patriotizma koliko od duha te uže zajednice. Ovim teorijama se zanose oni, koji ne mogu zbog karaktera rata, odnosa i morala, koji vladaju u društvu, probuditi patriotizam, koji rađa hrabrost i požrtvovanje. U krajnjoj liniji ovo je način vaspitanja, kojem moraju pribjegavati sve one zemlje i vlade, koje ne mogu svojim narodima i svojim vojnicima reći ciljeve svoje politike, jer ovi ne djeluju mobilizatorski. On je u osnovi kastinski i militaristički i obično se tako vaspitane trupe lako pretvaraju u iznakažene grubijane, kojima moralne norme i zakoni čovječanstva ne predstavljaju nikakve vrijednosti i oni ih vrlo jednostavno obaraju i gaze po njima. Sa ovako vaspitanim trupama vladajuća klasa je štitila svoje najvitalnije interese. To su bili u prošlosti razni janjičari, kozaci, kraljevski husari, krunski pukovi, a nedavno SS jedinice i slične jedinice, koje i danas postoje u nizu kapitalističkih vojski. Samo sva je sreća u tome, što je danas moral vojske nerazdvojno vezan sa moralom naroda, jer u uslovima opće vojne obaveze ne postoji mogućnost kastinskog zatvaranja vojske same u sebe, kao što je to postojalo u doba profesionalnih vojski i nerazvijene klasne svijesti eksploatiranih masa. No, ne bi trebalo iz ovog shvatiti, da u savremenoj vojsci ne može biti pokušaja odvajanja vojske od naroda. Specifičan karakter vojne organizacije sa čvrsto postavljenim hijerarhijskim sistemom i odnosima potčinjenosti, sa kasarnskim i logorskim režimom i sa podređivanjem čitave djelatnosti vojnom obučavanju, stvara posebne uslove za vaspitanje u vojsci. Samo po sebi ovo odvaja vojnike od njihove obitelji i svaki vojnik se nalazi u jednakim imovinskim uslovima

bez obzira na političku pripadnost. Osim toga, u svakoj armiji ima čitav sistem mjera prinude, koja se u vojsci primjenjuje sa mnogo manje obzira nego u društvu. Ovo omogućuje vladajućoj klasi da neposrednije izlazi sa svojom ideologijom i politikom u vaspitanju vojnika.

Kolektiv vojnika izrađen na zdravim osnovama, pogotovo kad stvori svoju tradiciju može imati vrlo veliku vaspitnu ulogu. Svi naši ljudi, koji su bili u Oslobodilačkoj borbi, sjećaju se snage borbenih kolektiva naše vojske. Drugarstvo, uzajamna veza, podržavanje i podsticanje nosilo je naše borce u najtežim trenucima. Taj duh kolektiva ulijevao je snagu i povjerenje, oduševljavao i stvarao zanos i za borce i za starješine, koji su stajali na čelu jedinica. Treba se sjetiti samo boraca I. proleterske brigade, koji su pod najtežim zimskim uslovima pregazili zavijani Igman; IV. crnogorske brigade u odbrani ranjenika pred Prozorom; II. dalmatinske brigade na Barama pri probou iz V. neprijateljske ofenzive; VI. ličke divizije i III. krajiške brigade u borbi sa desantom na Drvaru itd., itd. Imena tih i mnogih drugih jedinica NOV-e ostat će legedarna u historiji i narodnom predanju. Kad sretnete borca iz tih jedinica on će vam, iako je prošao desetak jedinica tokom rata, s ponosom reći da je iz I. proleterske, III. krajiške, I. dalmatinske i sl., jer su to jedinice, koje su ostavile na svoje borce vječite uspomene. Treba reći da takve nijesu bile sve. Bilo ih je sasvim prosječnih, čije uspomene i ljudi iz njih blijede s vremenom.

Niz prvih bitaka, neprijateljskih ofenziva, marševa, gladi i zima, očeličio je ove kolektive i oni su stekli tradiciju otpornih, hrabrih i izdržljivih jedinica, koje su uz to dobile svoja znamenja — zastave, nazive udarne ili proleterske, odlikovanja i pohvale — koja su se pod svaku cijenu čuvala neokaljana. Bila je to obaveza pred narodom, koji je zajedno s vojskom podnosio sve teškoće rata, obaveza pred Vrhovnim komandantom drugom Titom, iz čijih ruku su to u najvećem broju slučajeva primale, i dug pred poginulim drugovima, koji su nesebičnom borbom stvarali slavu i tradiciju tih jedinica. Do konca rata, pa sve i do danas, to su ostale najbolje jedinice naše Armije. Dok su

u početku u njih i mogli biti birani borci među najboljima, dotle su u njih kasnije pristizali prosječni ljudi, omladinci i omladinke bez ratnog iskustva i krštenja u vatri. Oni su brzo, istina uz prilično naprezanje svoje volje i snage, postizali prosjek kolektiva, ali borbena tradicija jedinice je održana i onda, kada u njoj gotovo više nije bilo onih boraca iz prvih dana.

Već je pomenuto, da ove jedinice nijesu bile slavne samo po svojoj hrabrosti. One su ujedno poznate kao škola, gdje su se kroz NOB-u vaspitavali novi ljudi. U tim kolektivima je bio vrlo izoštren kriterij. Prestupi i griješke su se strogo mjerili. Nije to bila uvijek kritika na konferenciji, partiskom ili SKOJ-evskom sastanku ili kazna starješine. Dosta je bilo susresti se i pogledati u oči sa drugovima u četi, čuti dobacivanja sa strane, šale i dosjetke, pa da čovjek po nekoliko puta okaje svoj prekršaj. Samo po sebi se razumije, da u tim uslovima nije moglo biti mnogo teoretskog rada na vaspitanju ljudi, jer su se kroz borbu u ovakvim kolektivima vaspitavali karakteri, učili se otvoreno istupati i smjelo kritizirati, lišavali se sitnog egoizma i sličnih ljudskih slabosti. U tome zapravo i treba tražiti snagu tih kolektiva. Borci i starješine vaspitani u takvim jedinicama odskakali su i još danas odskaku u svom vaspitanju i to smatram da je ponajviše ono zašto se kaže, da je Oslobođilački rat i Narodna revolucija preporodila ljude.

Ovi kolektivi ne bi bili ono što jesu, da nijesu imali svoju običnu ljudsku toplinu, koja je u tim teškim danima zamjenjivala ne samo porodicu, nego i sve ustanove i ljepote mirnodopskog života. Oni su imali svoju pjesmu i šalu, svoje dosjetke, nadimke, karikature o ponašanju u borbi, za vrijeme marša, gladovanja itd. Jednom riječju bogat život i rasonodu, iako se obično obratno misli. Sve je to spadalo u ono, što je vezivalo za taj kolektiv i po čemu je on bio snažan i vaspitan.

Postavlja se pitanje tko je stvorio snagu kolektiva NOV-e i njegovu vaspitnu moć, koju nemaju kapitalističke vojske iako u svakoj vojsci postoje jedinice i kolektivi voj-

nika i imaju manje ili više utjecaja na držanje pojedinaca u borbi i van nje?

Dakako da je prvi uslov zato bio potpuno identični cilj rata i interesi nacije, jer je to bio pravi narodni rat za nacionalno i socijalno oslobođenje. U takvim uslovima vaspitanje u vojsci je jednostavno, makar ono tražilo uporan, objašnjivački svakodnevn rad, da bi se svim borcima pravilno predstavili ciljevi borbe i perspektive pobjede.

Drugo. Komunistička partija Jugoslavije, koja je povelala narod u borbu protiv okupatora i stare, nenarodne vlasti nije imala samo opći utjecaj na određivanje cilja i linije oslobodilačke borbe. Preko svojih članova i organizacija, preko organizacije SKOJ-a i narodne omladine ona je vršila stalni utjecaj na vaspitanje boraca i starješina. Svi borci NOV-e su se politički odgajali u duhu ideologije KPJ-e i vaspitavali svoje karaktere na primjerima komunističkih boraca. Tako je lik boraca Oslobodilačkog rata izrađen po uzoru na komuniste i zato su borački kolektivi i mogli postati uzor. A za KPJ-e narodnooslobodilačka vojska mogla je biti nepresušan izvor kadrova, koji su u najtežim danima dokazivali svoju vjernost ideologiji i principima Komunističke partije.

Do sada rečeno o vaspitnom značaju vojnih kolektiva potpuno opovrgava tvrdnje, koje su se mogle čuti na račun našeg pokreta — da je izvjesna zaostalost u civilizaciji uslovljavala hrabrost naših naroda u NOB-i i vitalnost revolucionarnog oslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji. Iskustvo govori, da su najborbenije jedinice NOV-e bile sastavljene od najnaprednijih ljudi iz redova radničke klase i ostalih slojeva našeg naroda, a zatim jedinice gdje je vaspitni rad bio najrazgranatiji i najuporniji. Poznato je, da je borbena vrijednost jedinice NOV-e rasla ne samo zbog sticanja ratnog iskustva nego i zbog političkog vaspitanja. Dok su se 1941. godine srpske mase u Hrvatskoj i Bosni dizale u borbu da sačuvaju gole živote pred ustaškim koljačima, dotle su one zahvaljujući upornom tumačenju ciljeva Oslobodilačke borbe sa strane KPJ, u kasnijem periodu pretstavljale kičmu jedinica NOV-e, koje nijesu više vodile borbu za održanje, nego revolucionarni rat sa kraj-

njim ciljem oslobođenja zemlje i stvaranja novog društvenog poretka. Jedino tako osvještene mase seljaka — srpskih, hrvatskih, makedonskih, crnogorskih i slovenačkih — mogle su se otkinuti od svog kraja i tako se jedino mogao savladati partizanski način ratovanja i prići stvaranju prave narodne vojske, koja je razvijala operacije duž čitave zemlje i bila sposobna da ih dovede do konačne pobjede. Kod jedinica pretežno sastavljenih od radnika ovo nikada nije bio problem baš zato, što se radilo o vaspitanijim ili kako to kažu naši kritičari o civiliziranijim ljudima. A kod seljaka to više nije predstavljalo pitanje od onog momenta kad ih je KPJ vaspitala ikad su šire shvatili Oslobođilačku borbu i postali svijesni njenih ciljeva. Govoreći o onima koji na ovaj način tumače pobjede naroda Jugoslavije u Narodnoj revoluciji, drug Tito kaže:

»Mnogi ljudi sa strane, iz drugih zemalja, čak i neki ljevičari, koji su prema našoj zemlji prijateljski nastrojeni, objašnjavali su, i još danas žele objasniti, ne samo herojsku NOB-u već i revolucionarni preobražaj, odnosno vanredne uspjehe u stvaranju nove Jugoslavije, novog društvenog uređenja, kao i uspjehe u izgradnji naše zemlje, nekim sretnim okolnostima, slučajnostima itd. Za opći narodni uspjeh NOB-e uzimani su potpuno besmisleni argumenti, kao na primjer: visoka brda, šume, nacionalna neravnopravnost, koja je postojala u staroj Jugoslaviji, pa čak i neka fatalistička shvatanja našeg naroda prema životu i smrti, svojstvena primitivnim narodima. Razumije se, sve je to netačno, besmisleno i uvredljivo.«

Odbrana domovine sasvim je konkretan pojam. To je odbrana sveg onog, što smo mi i naši preci sagradili ovdje — sela, tvornice, škole, kazališta, pruge, mostove, naše običaje, kulturu, zakone našeg života itd. itd. Tko će bolje braniti, da li onaj tko je sve to gradio, koristio i zna vrijednost toga, ili onaj koji to ne zna? Jasno je, da će to biti onaj tko to zna. Drukčija tumačenja su idealistička i izvode porijeklo moralnog faktora iz biologije, psihologije, čak geografije i klimatologije. Ova shvatanja, koja drug Tito kritizira, po svojoj političkoj orijentaciji su reakcionarna. Ona od njih koja se zasnivaju na rasnoj teoriji potpaljuju šovinizam, a ona koja se temelje na geografskim uslovima

odriču mogućnost borbe kada ti uslovi nisu povoljni i time djeluju demoralizatorski. Suština tih teorija je defetizam.

Ugled starješine i njegov utjecaj na jedinicu kojom rukovodi vrlo je značajan za moralno raspoloženje i pokretanje jedinice u borbi. Kroz starješinu se gleda obaveza pred domovinom dana u zakletvi, koju polaže svaki vojnik. U njemu je oličenje duha patriotizma, hrabrosti, upornosti i raspoloženja, koje vlada u vojničkom kolektivu jedinice, kojom on rukovodi. On služi za ugled u svakom pogledu. Razumljivo je, da se u vaspitanju vojnika najprije služi likovima opće poznatim i cijenjenim u narodu, jer su to ličnosti na čijim djelima se ljudi najbolje vaspitavaju, a u momentima presudnim za zemlju njihovim djelima se oduševljavaju mase. A one starješine, komandiri četa, komandanti bataljona i pukova, komandanti brodova i diviziona, koji su svaki dan sa vojnicima na neki način postaju, naročito u ratu, oličenje svega onoga velikog u narodu i zbog toga je njihov moralni utjecaj na jedinicu neobično značajan.

Rečeno do sada odnosi se na vojske i oficire ponikle iz naroda, kao što je naša vojska. Sasvim drukčije stvari stoje u drugim — kapitalističkim i državno-kapitalističkim vojskama. Oficiri u tim vojskama i po svom porijeklu i po svojoj ulozi su predstavnici klase ili kaste koja vodi rat i za koju se vodi rat, koji ne mogu biti pravi predstavnici domovine ili nosioci patriotizma. Oni isto tako ne mogu biti ni predstavnici duha, koji vlada u vojničkom kolektivu jedinice, jer nemaju pravih veza s tim kolektivom, osim onih da ih se nazove »viteških« i demagoških. Ne znači, da naročito kad su te zemlje vodile odbrambene ratove, ne može stvar nešto drukčije izgledati i autoritet starješina znatno porasti. Ne može se dvojiti u autoritet Putnika, Mišića ili Montgomerija, Bredlia i Patona, koji su oni uživali pred svojim trupama, iako nije moglo biti govora o onakvoj vezi njih i vojske kojom su komandirali kakav je slučaj u pravoj narodnoj i revolucionarnoj vojsci. Oni su vještinom komandovanja i vođenja trupa, bitkama koje su iz-

vojevali, svojom izdržljivošću i hrabrošću itd. stekli ugled, koji je imao vidnog utjecaja na moral trupa, kojima su rukovodili. Ovo je stvar posebne teme, a mi ćemo se vratiti na utjecaj starješina na moral u našoj narodnooslobodilačkoj vojsci.

Porijeklo naših starješina iz najširih redova radnika, seljaka i narodne inteligencije je svakako bilo presudno za njihov autoritet među borcima. Ali bilo je još jedno važno mjerilo starješina, koje su uslovi rata podigli na prvo mjesto u odabiranju rukovodilaca u našoj vojsci. To je bila hrabrost, snaga volje, istrajnost i snalažljivost u borbi. U direktivi Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske početkom 1942. godine drug Tito o izboru rukovodilaca kaže slijedeće: »Za komandante, komandire i političke komesare birati hrabre, sposobne i odane drugove, najhrabrije koje je borba iznijela«. Takvo načelo izbora starješina vladalo je u NOV-i. Pred licem svih boraca u zajedničkim borbama pokazivali su naši rukovodioci primjere hrabrosti, samoodricanja i patriotizma. Te osobine mogli su u borbi pokazati samo ljudi jaka i postojana karaktera, do kraja odani stvari, za koju su se borili. Prema tome baš takvi su ljudi došli na rukovodeća mjesta u narodnooslobodilačkoj vojsci. Slabi karakteri, razni kafanski komunisti, politikanti i frazeri, nijesu se mogli održati pri ovakvom izboru. U ovome je osnova autoriteta naših ratnih starješina, koji su pokretali svoje jedinice na poznata junačka djela, kojima obiluje Oslobodilačka borba naših naroda.

Svijest boraca da se bore za pravednu stvar, koja zaslužuje da se za nju do kraja žrtvuju, autoritet i primjeri rukovodilaca mnogo su pomogli borcima da izdrže u onim trenucima, kad bi podbacila svaka drukčija stvorena disciplina. Naime, postoje teorije da u takvim momentima čovjek po svojoj prirodi postaje tup na sve druge motive, koji bi ga pokretali, i jedino ostaje snaga discipline i straha od odgovornosti, koja će ga pokrenuti. Shvatanje discipline na ovaj način, koje je još u feudalnoj pruskoj vojsci udario Fridrih Veliki, kad je rekao, da se vojnik mora više bojati korbača svoga kaplara nego neprijateljskog taneta, nalazi i do danas odraza ne samo u kapitalističkim vojskama, nego i u armiji SSSR-a (među ostalim vidi se i u

romanu »Volokolamski drum« od Beka, koji se smatra gotovo zvaničnom lektinom starješina i vojnika u sovjetskoj armiji).

Naprijed rečeno nikako ne znači da se na disciplinu u NOV nije pazilo od njenih prvih početaka. Drugu Titu i ostalim rukovodiocima Narodne revolucije bilo je sasvim dobro poznato, da se vojska kao posebno uređena organizacija ne može održati bez discipline. Radilo se samo o tome na koju osnovu stati, jer ih, kako je poznato, ima više. Kao pravi marksisti i narodni vođe, oni su mogli stati samo na jedan jedini princip, koji je kratko sažet u statutu proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada, gdje se u tački 6 kaže:

»Disciplina je u brigadama gvozdена. Ova disciplina nije slična disciplini u kapitalističkim armijama. To je samodisciplina zasnovana na svijesti i političkom uvjerenju čitavog kolektiva kao cjeline, da je takva disciplina neophodno nužna radi uspješne borbe protiv svih neprijatelja. Temelj takve discipline jeste bezgranična ljubav za pravednu stvar radnog naroda grada i sela — ljubav za konačnu pobjedu nad svim neprijateljima naroda.

Ovo zahtijeva strogo i bezuslovno izvršavanje svih narednja vojnih starješina i političkih rukovodilaca. Za kršenje discipline, za svjesno sabotiranje narednja kažnjavat će se najstrože.

Između boraca kao i između komandnog sastava i boraca treba da vladaju pravi drugarski odnosi, a u stroju i u službi treba da vlada pravi vojnički duh.«

Iako je ovaj statut izdan još u početku Oslobođilačke borbe ne treba mu za današnju upotrebu ništa ni oduzeti ni dodati. Na ovome i danas počiva disciplina u našoj Armiji. I kad se danas kritizira »partizanstina« onda to nije isto što i neizvršenje narednja, nered, odsustvo jedinstvene volje i akcije. Ovo je bilo na vrlo visokom stepenu u NOV-i. Misli se samo na nedostatak niza vojničkih formi, koje su u vojsci nužne, kao: činovi, uniforme, vojničko oslovljavanje i pozdravljanje, točno propisani odnosi pretpostavljenog i podčinjenog, prava i dužnosti vojnika i starješina, te razne druge propise i pravila. Metode kojima se mi danas služimo u vaspitanju uopće, pa i vaspitanju discipline su također iste. Kao prve: uvjeravanje, navikavanje i podsticanje, a kao zadnje prisiljavanje raznim mjerama propisanim našim zakonima i uredbama.

Da se ponovo vratimo na osobine starješina, kakve one trebaju da budu, da bi starješina mogao steći potreban ugled u jedinici, ljubav i poštovanje onih kojima rukovodi. Interesantno je, da su već davno i buržoaski, pa čak i feudalni vojskovođe zaključili, da je čvrst karakter prva i najnosnovnija osobina rukovodioca. Maršal Saksonski kaže: »Prva osobina vojnog rukovodioca jeste karakter. Bez njega ne dam nikakvog značaja ostalima, jer su one nekorisne. Drugo je um... I treće, zdravlje.« Napoleon je jednako pisao o tome: da je komandant u pogledu karaktera sličan kvadratu, čija je osnovica karakter a visina um, a »ako već jedna od tih dviju osobina treba da nadvlada, onda je bolje da je to karakter, a ne um.« Ruski admiral Makarov govoreći o ovoj temi složio se s ovim i rekao isto za pomorskog komandanta. Samo ovdje treba napomenuti, da su oni pod karakterom mislili uglavnom na hrabrost. A ako se pod tim mislilo samo na hrabrost, onda su ta mišljenja i ocjene danas nepotpune. Osnova rukovodilaca treba da je karakter, samo šire shvaćen, koji u sebi uključuje osim hrabrosti, još i plemenitost, ljubav prema ljudima kojima rukovodi, skromnost i poštenje, dostojanstvo i ponos. Ratno iskustvo naše NOV-e, pa i praksa u vaspitanju naše Armije danas, potvrdila je ovo stanovište mnogo puta. Slično iskustvo imaju vojske uopće. Američki pukovnik Maršal u svojoj knjizi »Ljudi protiv vatre« napada američke oficire ovim riječima:

»Rat je sam po sebi odviše brutalan da bi se u njemu moglo dozvoliti brutalno rukovođenje. Ono bi samo moglo korumpirati ljudski karakter, a kad se izgubi karakter i sve ostalo je izgubljeno. Despoti i sadisti su samo smetnja i kočnica za armiju... U dobroj četi nema mjesta za oficira koji više voli da je u pravu, nego da bude voljen. Takvom čovjeku se može dogoditi da ubrzo ostane sam, u borbi još nitko nije sam uspio.«

Samo nam ovaj pukovnik u svojoj knjizi ne odgovara na pitanje, koji su to motivi, na kojima bi se u američkoj vojsci mogao vaspitavati karakter o kojem on govori i veza starješina sa vojnicima kakvu on želi.

Utjecaj ratne tehnike, kako neprijateljske tako i sopstvene također je vrlo značajan elemenat borbenog morala vojske. Ovo pitanje obradio je drug viceadmiral Jerković u svom članku: »Čovjek i tehnika u savremenom ratu«, objavljenom u »Mornaričkom glasniku« broj 5 i 6 od 1953. godine i nema potrebe da se na ovome zadržavamo. Naša iskustva iz NOB-e potvrđuju da je ovaj moralni elemenat, istina važan, ali koji ipak spada u onu pomoćnu grupu elemenata, kako ih je svrstao drug viceadmiral Jerković. Ostaje činjenica da bolje obučene trupe, koje poznaju svoju tehniku i naoružanje, njihovu taktičku i tehničku mogućnost, a isto tako i tehniku neprijatelja, ne će tehničari i njejoj moći pridavati nadprirodna svojstva. One će bolje i efikasnije iskoristiti svoje naoružanje i u fizičkom i u psihološkom napadu na neprijatelja. Njih s druge strane ne će dovoditi do zabune, iznenađenja i panike neprijateljska oružja i razna tehnička sredstva sračunata na psihološki efekat, kakvih je bilo dosta tokom prošlog rata. Iz ovog proizlazi i zadatak da tehničkoj obuci i navikavanju trupa treba posvetiti najveću pažnju. Dalje, ispravno oružje, koje uvijek sigurno djeluje ima dvostruki moralni efekat — ohrabrujući na svojoj strani i zastrašujući na neprijateljskoj. I obratno, kad neprijatelj osjeti da ti oružje ne djeluje dobro, ne samo da ga se ne plaši, nego je to za njega podstrek za još silniji napad. Za ovo ima primjera svaki preživjeli vojnik iz rata i svaka jedinica. Praktičan zaključak iz toga je, da se ispravnom održavanju oružja i tehnike, i zbog njegovog fizičkog i moralnog dejstva, mora posvećivati najveća pažnja. Primjeri iz NOV-e mogu ovde vrlo korisno poslužiti. Oružje koje su od neprijatelja zapobile jedinice NOV-e, ne samo da su brzo usvajale što se tiče rukovanja, u kom duhu je bila organizirana obuka i razna takmičenja, nego je oružje s najvećom ljubavi bilo čuvano, čišćeno i održavano. Parola »puška je obraz vojnika« naišla je u jedinicama NOV-e na najpunije oživotvorenje.

Zaključujući treba konstatirati, da je moral vojske najvažniji elemenat pobjede i da se njegovom vaspitanju

mora posvetiti sva moguća pažnja. Odmah treba naglasiti, da nije dovoljno da netko vodi odbrambeni rat ili priprema svoje oružane snage i svoj narod samo za takav rat, pa da to odmah znači visoko raspoloženje kod vojske. Potreban je čitav niz sistematskih mjera obučavanja i vaspitanja, pa da se to postigne. To se danas preduzima u svim armijama u raznim oblicima. U našoj Armiji to je dužnost svih starješina i organizacija SKJ.

Koliko god je obiman i naporan posao vaspitavati, toliko je on u našoj vojsci jednostavan i lak. Čitava naša društvena stvarnost i odnosi u njoj, samo po sebi je vaspitna i ona je stvorila solidne uslove za vaspitavanje ljudi za odbranu zemlje, jer odbrana zemlje za naše ljude znači odbranu svega onoga, što su sami svojim rukama i za sebe gradili do sada i što će graditi u budućnosti. Naša prošlost, a posebno Oslobodilačka borba naših naroda puna je događaja, slobodarskih i junačkih primjera. Prema tome sadržaj političko-moralnog vaspitanja nije problem za nas. Glavno pitanje vaspitavanja u našoj vojsci danas ostaje pitanje metoda t. j. načina kako ga organizirati i sprovođiti. Zato smatramo, da pedagoškom obrazovanju kadrova naših starješina treba ubuduće posvetiti punu pažnju.

(Članak je uzet iz »Mornaričkog glasnika« br. 1/1955)

RADOMIR ĐURAŠINOVIĆ

PROUČAVANJE MORALNOG FAKTORA

Poznato je da se ratovi ne dobijaju samo tehnikom, bez obzira na to što se tehnika sve više razvija. Naprotiv, savremeni rat traži od boraca i starešina utoliko veća moralna naprezanja ukoliko se tehnika više razvija. Već je očigledno da bi učesnici u eventualnom budućem ratu, u kome bi bila primenjena i sredstva za masovno uništavanje, bili izloženi daleko većim i težim moralnim iskušenjima nego ikada ranije.

Važnost morala uočili su i u svojim delima uvek isticali i velike vojskovođe i vojni mislioci još od najstarijih vremena. Tako je, naprimer, Sun Cu Vu u svojoj knjizi »Veština ratovanja«¹⁾ na jednom mestu rekao: »Ratnom veštinom vladaju pet stalnih faktora koje treba uzeti u obzir pri našim razmatranjima ako želimo da ocenimo uslove za vođenje rata. Tih pet faktora su: Moralni zakon, Nebo, Zemlja, Komandant, Metoda i Disciplina«. Dakle, ovaj stari mislilac na prvo mesto stavlja *Moralni zakon*.

Drugi poznati vojni pisac, Vegecije, u svom delu »Rasprijava o vojnoj veštini«, čitavu dvanaestu glavu pod naslovom »Potreba da se pre boja ispita moralno raspoloženje trupa«²⁾ posvećuje moralnom faktoru. Napoleon je, takođe, pridavao ogromnu važnost moralu. To se vidi iz njegove poznate postavke: »Odnos važnosti morala prema

¹⁾ Izdanje »Male vojne biblioteke«, VIZ »Vojno delo«.

²⁾ Izdanje »Male vojne biblioteke«, VIZ »Vojno delo«.

važnosti materijala iznosi tri prema jedan«, sa kojom se kasnije složio i maršal Foš.

I Žomini je vrlo često razmatrao značaj i uticaj morala. On, naprimer, kaže: »Iskustvo je ipak pokazalo da masa hrabrih ljudi, naoružanih do zuba, još ne znači dobru vojsku niti pretstavlja odbranu nacije« ... »dejstva fizičkih snaga sasvim se spajaju sa dejstvima moralnih ...« ... »ne može se ... nijedna pobjeda, bar donekle, objasniti, u pogledu dejstva, ako se ne uzmu u obzir moralni utisci« ... »... moralne veličine spadaju među najvažnije elemente u ratu«³⁾.

Jednom prilikom drug Tito je rekao: »Naše iskustvo treba u našim vojnim školama i akademijama da bude uzeto kao osnov, a iz njega u prvom redu pitanje morala i shvatanja«. Međutim, i On i ostali naši rukovodioci su i u toku rata i posle rata vodili računa o moralu i njegovom značaju. Naime, moral je bio jedan od glavnih faktora ne samo kada je počeo NOR, nego i kasnije, tokom celog rata, iako se materijalna situacija popravljala iz dana u dan.

U ratnoj istoriji ima mnoštvo primera iz kojih se može videti kako je brojno slabija, ali moralno nadmoćnija vojska odnosila pobjede. Između njih navešću samo dva nama najbliža i najočiglednija primera. Komandant I srpske armije, general Živojin Mišić, u čuvenoj Kolubarskoj bici 1914 godine, pravilno je uočio moralno stanje i njegov značaj za obe protivničke strane. Prilikom procene situacije na bojištu, on je moralu dao prevagu nad svim ostalim borbenim elementima i doneo odluku da odmah pređe u napad. A da nije tako postupio, nesumnjivo je da bi ga ostali elementi naveli da pređe u odbranu, da najpre sredi jedinice, popuni artiljeriju municijom, da bi još više iscrpio već načetog neprijatelja, pa tek onda da krene u protivofanzivu. Uostalom, tada su svi u Vrhovnoj komandi tako mislili, ali, srećom, nisu bili protiv njegove odluke. A zašto je mogao doneti ovakvu odluku? Prilikom dodira sa vojnicima Mišić je odmah uočio da je najvažnije povra-

³⁾ »Pregled ratne veštine«, izdanje »Vojne biblioteke«, VIZ »Vojno delo«.

titi moral vojske koji je bio ozbiljno pao. Jedinice su već pomalo potsećale na rulju, poštovanja starijih skoro nije bilo, čak ni njega samog vojnici nisu pozdravljali; dezertera je bilo svakim danom sve više i više — jednom reći, duh i volja za otporom bili su sasvim nezatni. Preći u odbranu u takvoj situaciji značilo je ići u susret katastrofi. Kao odličan psiholog Mišić je dobro uočio ne samo to, nego istovremeno i poljuljani moral neprijatelja, kao i sjajnu priliku koja se pružala srpskoj vojsci da taj trenutak moralne krize pretvori u poraz neprijatelja. Zato je i imao smelosti da donese odluku za protivofanzivu i time opet probudi poverenje srpskog vojnika i uzdigne njegov moral do mere koja samo može biti dostojna divljenja.

Druga bitka koju je naš narod vodio 28 godina posle Kolubarske, a koja je, takođe, zadivila vojnike širom sveta svojom genijalnošću i smelošću bila je Bitka na Neretvi. Ko bi mogao osporiti da odluka nije prvenstveno doneta na osnovu pravilne procene morala, jer preći Neretvu jednim delom snaga, a zatim se ponovo vratiti na polaznu obalu, porušiti za sobom mostove i biti siguran da će se reka ponovo savladati — značilo je apsolutnu veru u moral. Pritom je karakteristično to da je ovu bitku vodila vojska baš tako visokog morala i baš za moral, jer nije smela propustiti da propadne 4.000 ranjenika, čiji bi gubitak — osim neispunjenja čovečanskih obaveza — svakako nepovoljno uticao na duh boraca i naših snaga u celini.

Iznoseći ovih nekoliko misli i istoriskih primera imao sam nameru da ukažem ne samo na važnost izučavanja morala, već i na potrebu da se moralu pri izvođenju nastave da bar ravnopravno mesto u odnosu na ostale faktore borbene moći, koji se međusobno, i sa samim moralom, stalno prepliću i utiču jedni na druge.

Zato cilj mirnodopske nastave svakako treba da bude i u tome da se komandanti svih stepena obuče kako će najcelishodnije komandovati i rukovoditi jedinicama u ratu. Između ostalih osobina koje se nastavom kod njih moraju razviti jeste i sposobnost da tačno i brzo sagledavaju i cene situaciju. A kako je moral jedan od osnovnih elemenata situacije, jasno je da se u svakoj prilici mora uzimati

u obzir i njegov uticaj na celokupnu situaciju, isto onako kao i uticaj ostalih njenih elemenata (obostranih snaga, naoružanja, zemljišta, vremena, itd.).

Kod nas su činjeni mnogi pokušaji da se moralu i u mirnodopskoj nastavi da odgovarajuće mesto. Tako se, na primer, pri rešavanju taktičkih zadataka u njihovim pretpostavkama »montirao« i moralni faktor, tako da je onaj koji rešava zadatak, pored svih ostalih elemenata situacije, imao da ceni i moralni faktor, pa tek onda da donese odluku. Međutim, po svemu sudeći, ovakav način procene morala nije mogao dati željene rezultate, jer se obično svodio na izvestan broj manje-više opštih i ustaljenih formulacija i zaključaka. Naime, moralno-političko stanje sopstvenih i protivničkih snaga najčešće je samo registrovano u ono nekoliko datih podataka, na osnovu kojih su se donosili uglavnom formalni zaključci. A ti zaključci o moralu obično su imali mali ili nikakav uticaj na rešenje, ili su se loša taktička rešenja opravdavala uticajem baš toga moralnog faktora.

Nesumnjivo je da su ovakvi stereotipni zaključci iz procene morala pretstavljali jednu od osnovnih slabosti ovakvog načina obuke starešina, od kojih ću navesti samo neke. Tako, naprimer, nije redak slučaj da u taktičkim zadacima nailazimo na konstataciju da sopstvene, odnosno neprijateljske jedinice (starešine) imaju ili nemaju ratnog iskustva i da se na osnovu toga redovno izvlači zaključak da će prednost imati onaj koji ima iskustva. Međutim, ako se donese takav zaključak, on može biti i pogrešan zato što je iskustvo u tom slučaju potpuno zaklonilo pitanje morala ili zato što su ta dva faktora, koja se ovde moraju odvojeno posmatrati, neopravdano izjednačena. Zar bi bilo pravilno da se moral Nemaca u ratu 1941 godine protiv nas ceni i upoređuje sa našim po tome što su oni već imali skoro dve godine ratnog iskustva? Dakle, iako je njihov moral tada bio na visini, a iskustvo daleko veće, to nikako ne znači da moral onih koji još nisu imali ratnog iskustva, ili koji su tek počeli borbu, ne može biti i daleko bolji. Pri rešavanju zadataka obično se smatra da moral agresora nije na visini. Ne tvrdim da ovo u krajnjoj linije nije tačno, jer za to u istoriji ratova ima puno primera, naro-

čito ako se posmatraju one faze rata kada su agresorovi vojnici sagledali stvarnost ili kada ih je protivnik naterao na to. Pa ipak, nepravilno je donositi takav zaključak, pogotovo u prvim danima rata i posle velikih uspeha agresora, što najbolje potvrđuje iskustvo sa Nemcima i njihovim satelitima u toku Drugog svetskog rata (Istočni front). S druge strane, ima slučajeva da se samo na osnovu konstatacije o bogatim ratnim tradicijama neke jedinice baš toj jedinici dodeljuju i najdelikatniji zadaci. Svakako je pravilna težnja da se tako postupi u izvesnim slučajevima, ali treba imati u vidu da je u istoriji ratova bilo slučajeva koji ne dozvoljavaju da se to uvek uzima kao pravilo. Tako je, naprimer, Šumadiska divizija I poziva,⁴⁾ prilikom sprečavanja širenja neprijateljskog mostobrana kod Smedereva 1915 godine, kao i u toku celog povlačenja, raspolagala slabim moralom iako je dotada pretstavljala elitnu jedinicu srpske vojske. Otkuda to? Svakako, otuda što ljudstvo ove divizije nije bilo pripremljeno da napusti svoj kraj. Nasuprot tome, njihovi sinovi su 1941 godine bili spremni ne samo da napuste Šumadiju, već i Srbiju, i da zajedno sa pripadnicima drugih naših naroda formiraju Prvu proletersku brigadu. Pored toga, njihov kraj je u toku celog rata slao nove borce u Bosnu i u sve druge krajeve naše zemlje. Za opšte moralno stanje naših boraca tu je nesumnjivo bilo presudno njihovo moralno-političko vaspitanje.

Iz pomenutih i sličnih primera može se zaključiti da je moral specifičan faktor koji se umnogome razlikuje od ostalih elemenata borbene situacije. Njega je daleko teže sagledati, izmeriti i oceniti, jer je on, kao i čovek, izložen promenama. On stalno oscilira, čak i kod armija kod kojih je, gledajući ih u odnosu na ceo rat ili jedan njegov veći deo, bio stalno na zavidnoj visini i u stalnom usponu. On traži da se o njemu neprestano misli, da se uočavaju njegove promene, da se stalno neguje, da mu se sve žrtvuje, jer je on »ključ vojnog uspeha u razumevanju ljudske prirode i prilagođavanju njene snage svojim taktičkim i strategiskim ciljevima« (Napoleon). Kao što se vidi, mo-

---

⁴⁾ Dobrosav Milenković, »Šumadiska divizija I poziva«, III knjiga, 1936.

ral je veoma složena pojava. Time se i može objasniti zašto se problem morala teško rešava. Jer, ceniti moral znači ceniti shvatanje i visinu svesti i spremnosti čoveka da se žrtvuje za stvar za koju se bori.

Često se tvrdi da je moral nešto što se ne može ceniti, jer je on, za razliku, naprimer, od zemljišta, navodno, nemerljiva i neopipljiva činjenica. Međutim, treba imati u vidu da ni procena zemljišta nije baš tako jednostavna. Nema sumnje da će u oceni važnosti izvesnih položaja ili njihovih delova postojati različitih mišljenja. Za vreme borbi na obalama Kolubare 1914 godine vojvoda Степа je pridavao k 250 (Čovka) ne samo taktički no i operativni značaj, iako se mnogi drugi nisu sa time slagali. Slično tome se često događa i prilikom procene zemljišta od strane slušalaca ili učesnika na vežbama.

Prema navedenom izlazi da bi analizu morala i njegov odnos prema drugim umnim, fizičkim i materijalnim elementima borbe trebalo vršiti u skladu procene taktičke situacije. Međutim, postoje i takva mišljenja da se pri rešavanju taktičkih zadataka, iz metodoloških razloga, ne bi trebalo zadržavati na proceni morala kao elementu situacije, već da treba odrediti okvir stanja morala borbenog iskustva ljudstva i sposobnosti starešina obeju strana. Pri tome kao polazna tačka mogla bi poslužiti ili jednakost tih faktora na obema stranama ili nadmoćnost tih faktora na jednoj ili drugoj strani. Isto tako, mogao bi se dati i podatak da moral varira u toku dinamike, pošto je on zavisao od ostalih umnih, fizičkih i materijalnih faktora. Po mom mišljenju, za proučavanje morala u toku mirnodopske nastave bilo bi potrebno da se najpre teorijski proučava sve ono što u ratu čini moral i utiče na njega, da bi se tek posle toga u okviru borbenih zadataka učesnici vežbali da donose pravilne zaključke o moralu. Da ta nastava ne bi prešla u golu apstrakciju i da bi rešenja bila potpuno ubedljiva, celokupan rad u početku nastave trebalo bi bazirati na stvarnim borbenim situacijama uzetim iz istorije ratova. Posle prorade nekoliko takvih zadataka, u cilju navikavanja učesnika na potpuno realnu procenu moralnog elementa, moglo bi se preći na davanje unapred

pripremljenih zadataka. Samim postavljanjem tih zadataka trebalo bi onemogućiti rešavaocima da bez dublje analize morala olako dođu do pravilnog rešenja. To znači da bi i pri ovome trebalo tražiti obrazloženje svakog postupka i zaključka, i to ne samo sa čisto naučno-teoriskog gledišta nego i sa gledišta prakse. Niz raznih, naoko sitnih podataka, koji mogu uticati na moralno stanje, treba tako vešto unositi u zadatke ili u supozicije da rešavaoci objektivnom analizom mogu doći do pravilnog i presudnog zaključka o moralu u tom slučaju. Tako, naprimer, mogu se dati podaci o tome: da li u protivničkim jedinicama ima našega življa, da li su neprijateljski vojnici navikli na velika odricanja, da li ratuju u koaliciji, da li protivnik daje svome ljudstvu alkohol ili neke droge, da li je u njegovim jedinicama bilo pobuna, veruju li vojnici da su njihovi oficiri dorasli svojim dužnostima, i t.sl.

Pri proceni morala treba imati u vidu i to kako vojnici gledaju na stanje u svojoj zemlji — da li je rastrzana unutrašnjim političkim razmiricama, netrpeljivošću i šovinizmom — i da li su zadojeni nekom idejom (makar i tako reakcionarnom kao što je bio fašizam), jer... »Borbena vrednost nemačkih suvozemnih trupa bila je vrlo različita. Na prvo mesto dolaze SS-tenkovske i padobranske jedinice... Njihov moral, ojačan slepim poverenjem u konačnu pobedu nacista, bio je izvanredno dobar...«⁵⁾. Isto tako, ne treba zaboraviti religiju i njen uticaj. Uzmi-mo, naprimer, fanatizam muhamedanaca i njihovo verovanje u kismet, koje se ponegde i sada održava i koje do-vodi ljude u takvo stanje indolentnosti prema smrti da to može biti odlučujuće za ishod boja; ili pojavu slavljenja verskih praznika na frontovima 1914—1918, pa i u Dru-gom svetskom ratu ili, pak, preduzimanje napada »da bi se postigla božićna moralna »pobeda« za potrošnju civil-nog stanovništva...«, ili obećanje »da će Ahen biti po-novo zauzet kao božićni poklon Fireru«.⁶⁾ Isto tako je va-žno razmotriti temperamenat neprijatelja, njegovu naklo-

⁵⁾ Ajzenhauer, »Od invazije do pobede«, »Vojna biblioteka«, VIZ »Vojno delo«, str. 72.

⁶⁾ O. Bredli, »Uspomene jednog vojnika«, »Vojna biblioteka«, VIZ »Vojno delo«, str. 625.

nost prema nekom vidu borbe, kakav je njegov stav prema moralu uopšte i šta je po njegovom mišljenju najvažnije. »Čovek ne beži zato što se bori za nepravednu stvar, ne napada zato što je njegova stvar pravedna, on beži zato što je slabiji, a pobeđuje zato što je jači ili zato što su mu njegovi vođi usadili osećanje da je jači.«⁷⁾ Zar se iz ovakvog zaključka ne vidi mnogo?

Za procenu morala ne treba se ograničavati samo na podatke koji neposredno i jedino govore o moralu, jer i ostali podaci i elementi, koji na prvi pogled nemaju veze sa moralom, mogu korisno poslužiti za donošenje što objektivnijeg zaključka o stvarnom stanju morala na jednoj i drugoj strani. Tako, naprimer, treba uzimati u obzir i zemljište i vreme, i to ne samo njihov fizički uticaj — na zamor, na brzinu borbenih radnji, itd. nego i na psihi čoveka koji je došao u sredinu, u kojoj nikada ranije nije bio kao i na to kakva će osećanja kod njega prouzrokovati to novo zemljište. Ali, čak i onda kada se ove okolnosti uzimaju u obzir, ne treba zaboraviti ni iskustva iz prošlosti. Tako, naprimer, naši Vojvođani su se odlično borili i na bosansko-hercegovačkom području protiv tamošnjih ustaša i četnika, kao i nemačkih i italijanskih planinskih jedinica. Šuvarov je postigao veliki uspeh na Alpima, a Nemci su se daleko bolje snašli u pustinji od Italijana. Zar u borbi oko reke neće vidnu ulogu imati odnos ljudstva prema vodi. Setimo se samo bugarskog prelaza Dunava kod Svištova 1916 godine.⁸⁾

Prilikom upoređivanja naoružanja ne treba gledati samo brojni odnos i njegovu upotrebljivost zavisno od zemljišta i vremena, već i kvalitet (nemački tenkovi su bili bolji od američkih), kao i to da li je oružje, kojim se dotle pobeđivalo, ma iz kog razloga izgubilo svoje prednosti (naprimer gledanje Nemaca na tenkove i »štuke«), bez obzira da li je protivnik, uopšte uzev, jači u naoružanju. Sama brojna nadmoćnost u oružju još ne znači mnogo ako neprijatelj nije dovoljno ovladao njime, ako

⁷⁾ The Human Factor in the Army — CW Valentine.

⁸⁾ Rockov — Smole, »Forsiranje velikih reka« forsiranje Dunava kod Svištova novembra 1916 godine, »Mala vojna biblioteka« VIZ »Vojno delo«.

nepoznavanje oružja ili njegov slab kvalitet dovode do čestih nesreća, ili, najzad, ako njime rukuje ljudstvo koje mu nije doraslo.

Slično tome, ne može se doneti pravilan zaključak o snazi protivnika samo na osnovu njegovog brojnog stanja. Naši rukovodioci su u toku Narodnooslobodilačkog rata prilikom procene brojnog stanja Italijana i Nemaca uvek uzimali u obzir razlike njihovih moralnih kvaliteta. Zbog toga je prirodno što su skoro redovno vršeni napadi na daleko jače formacije Italijana (i to bez velikih priprema) i što je postupak pri sukobu sa Nemcima većinom bio obratan. Međutim, ne treba izgubiti iz vida i to da je trebalo ulagati mnogo napora pri napadu na neku italijansku jedinicu koja se dobro ukopala i fortifikaciski uređila svoj položaj. Štaviše, general Paton, vidi osetnu razliku između jedinica iz Južne i Severne Italije: »... Italijanske jedinice, od kojih je većina bila iz Severne Italije borile su se očajnički«.⁹⁾

Bilo bi korisno da se prilikom teorije obrade moralnog stanja, kao i u konkretnim zadacima, učesnicima daju i takvi podaci iz kojih se vidi da je moral njegovih jedinica, iz bilo kojih razloga, opao ili da je slabiji od protivnikovog, sa ciljem da se pogodnim merama povрати ili da, s obzirom na postojeće zadatke, postane još jači i bolji. Takve pojave nisu retke u ratu. Zato se prava uloga i veličina komandanta sastoje baš u tome da spreči nezgodne pojave ili da ih što pre otkloni ako do njih dođe. Za tu svrhu mu stoje na raspoloženju razna taktička, tehnička, organizacijska i propagandna sredstva. Koje će od njih upotrebiti, zavisi od njegove umešnosti i pravilnog sagledavanja uzroka. Pod taktičkim sredstvima se najčešće podrazumeva preduzimanje niza protivnapada sa ograničenim ciljem, mada ne bi trebalo prezati ni od napada operativnog značaja. Tako su, i jedna i druga strana, na Zapadnom frontu u Prvom svetskom ratu za vreme »zatišja« preduzimale veće ili manje napade, da bi održale moral svojih jedinica koje je rovovski rat iscrpljavao i

⁹⁾ Paton — Rat kakvog sam ja video — str. 85 »Vojna biblioteka« VIZ »Vojno delo«.

dovodio do učmalosti. Poznati su, naprimer, francuski napadi »sa ograničenim ciljem« (juli-decembar 1917), kada su iskorišćavana ne samo taktička nego i tehnička sredstva (masovna artiljerija sa praktično neograničenom količinom municije) »da se vojnicima vrati samopouzdanje...«¹⁰⁾

Naš Vrhovni komandant je u toku čitavog Narodnooslobodilačkog rata stalno težio da naše jedinice pretežno napadno dejstvuju, jer je, pored ostalog, dobro znao da je napad odlično sredstvo za očuvanje i podizanje morala. U tom pogledu i sami komandanti mogu mnogo učiniti, »jer operacija se ne priprema samo materijalno, već se priprema još, i naročito, moralno.«¹¹⁾ Oni će čvrstim dodirrom sa svojim potčinjenim i ličnim primerom izazvati njihovu želju za borbom i stvoriti kod njih uverenje u pobedu. Najbolji primer za to pokazale su naše starešine u Narodnooslobodilačkom ratu. Komandanti mogu popraviti moral ili ga još više podići ne samo ličnim primerom i dodirrom nego i zapovestima i proklamacijama, u kojima će, ne krijući teškoće, ukazivati na izgled za uspeh. U ovom pogledu poučna je scena iz engleskog filma »Njima pripada slava« (Vazdušni desant kod Arnhajma), kada jedan komandant, izdajući zapovest već desetkovanoj jedinici, posle iznošenja uobičajenih podataka, upućuje sledeće reči: »... to je neprijatelj koga smo tukli i isterali iz Afrike...« Međutim, kao poučniji i daleko snažniji primer može poslužiti zapovest majora Gavrilovića, komandanta jednog bataljona Odbrane Beograda, koji je 1915 godine prilikom odbrane Beograda u svojoj zapovesti, između ostalog, rekao: »Vojnici!... Junaci!... Vrhovna komanda izbrisala je naš puk iz svoga brojnog stanja, naš puk je žrtvovan za čast Beograda i Otadžbine... Vi nemate više da se brinete za živote vaše koji više ne postoje... Zato napred u slavu!... Živeo Beograd!...« Moral naših jedinica dizao se i ojačavao i kroz mnoge govore i direktive naših rukovodilaca u toku Oslobođilačkog rata, u kojima se ukazivalo na težinu i ozbiljnost događaja.

¹⁰⁾ Er, »Artiljerija nekada, sad i ubuduće«, »Vojna biblioteka«, VIZ »Vojno delo«, str. 116.

¹¹⁾ Lika, »Evolucija taktičkih ideja«, str. 135.

Tako je, naprimer, naš Vrhovni komandant u svom govoru¹²⁾ na dan osnivanja Četvrte crnogorske brigade, između ostalog, rekao: »Mi smo se, silom prilika, našli ovdje iz raznih krajeva Jugoslavije. Odavde ćemo poći onamo kuda bude naredio Vrhovni štab — da uništavamo neprijatelja i oslobodimo narod. Naša borba biće teška. Mi ćemo često biti bez hrane, često i bez municije, ali, mi ne smemo padati duhom . . . Naš neprijatelj je tako strašan, da nema uslova ni prilika pod kojima ne bismo morali da se najžešće borimo protiv njega«.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 10/1955)

---

¹²⁾ »Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije« — Josip Broz Tito, str. 157, 158.

MIODRAG POPOVIĆ

VOJNI KOLEKTIV KAO FAKTOR MORALNOG VASPITANJA

Naša Armija je škola ne samo po tome što se u njoj stiču vojno-stručna znanja i veštine, već i po uticaju na sve osobine ličnosti: osećanja, volju, navike i karakterne osobine uopšte. U tom smislu vaspitni proces u Armiji pretstavlja nastavak i sastavni deo vaspitanja u našoj socijalističkoj zajednici, u kome se posebna pažnja poklanja moralnom vaspitanju.

U procesu moralnog vaspitanja u Armiji, pored starešina, pojavljuju se u ulozi vaspitača kao važni činioci u procesu vaspitanja i organizacija SKJ i vojni kolektiv (četni, bataljonski ili drugi). Ali, komande i starešine su najvažniji faktori vaspitanja u vojsci. Oni se pojavljuju u ulozi organizatora i sprovodilaca vaspitnog procesa i njih ne može u tome poslu niko zameniti. Međutim, kad se radi o moralnom vaspitanju, ono se može uspešno sprovoditi samo uz puno jedinstvo u delokrugu svih vaspitnih faktora, a u prvom redu organizacija SK i vojnih kolektiva. Prema tome, celokupna vaspitna delatnost u Armiji obuhvata kako oblike individualnog delovanja starešina, tako i oblike delovanja kolektiva, pri čemu organizacije SKJ čine temelj na kome se gradi kolektivni duh i moralno-političko jedinstvo jedinice. Ovim se ne misli da su pripadnici Armije izolovani od uticaja ostalih vaspitnih faktora društvene sredine u širem smislu: porodice, društve-

nih organizacija, literature, filma i dr., već se želi istaći to da su starešine, organizacije SKJ i vojni kolektivi one osnovne snage i bitni faktori čiji uticaj preovlađuje i može da spreči i leči negativan uticaj ostalih faktora.

Ovim člankom želim da pokrenem diskusiju o pitanju mesta i uloge vojnog kolektiva u vaspitanju pripadnika Armije, upravo o metodi izgrađivanja vojnog kolektiva i njegovog angažovanja u vaspitanju, razumljivo, bez pretenzija da obuhvatim sva pitanja koja nameće ova tema.

Iskustva iz NOR-a najbolje i najuvjerljivije potvrđuju sva pedagoška i psihološka razmatranja o velikoj vaspitnoj snazi koju može ispoljiti vojni kolektiv u moralnom vaspitanju i uopšte u formiranju i razvijanju ljudi. U partizanskim odredima, u proleterskim i drugim našim jedinicama vršio se proces preobražaja ljudskih karaktera, navika i osobina, i to najviše baš dejstvom unutrašnjih snaga kolektiva, u kojima su jezgro činili članovi KPJ i SKOJ-a, kao i čitav starešinski sastav. Ima bezbroj primera koji govore o tome da su prekaljeni kolektivi pojedinih jedinica za relativno kratko vreme potpuno osvajali nove borce. Svojim odnosima prema pojedincima, brigom o njima, o ranjenicima, bolesnima, naporima da se opismene nepismeni itd., toliko su se pojedinci vezivali za kolektiv i razvijali osećaj pripadnosti kolektivu, da su prosto čeznuli ako bi se nekim sticajem okolnosti odvojili od svoje jedinice. Ova iskustva, čini mi se, zaslužuju da im se posveti veća pažnja i da se uopšte, kako bi poslužila kao osnovni materijal za pedagoško i psihološko obrazovanje mladih starešina naše Armije.

U NOR-u su starešine vaspitavale kolektiv služeći mu kao primer svojom ljudskom pojavom, svojom plemenitošću, širinom pogleda, čvrstim karakterom, spremnošću da uvek pruže potrebnu pomoć i savet, da razumeju ljude, njihove potrebe i brige i da prime odgovornost za svoj rad, kao i za rad celog kolektiva. Oni su to postizali svojom tačnošću, savesnošću, ekspeditivnošću i time što su bili disciplinovani članovi kolektiva. Bili su objektivni u oceni ljudi, skromni u svojim ličnim prohtevima i poneti zdravim ambicijama kada se radilo o prestižu kolektiva

kojim su rukovodili. Ovim osobinama treba dodati i to da su vrlo umešno angažovali kolektiv u rešavanju mnogih vaspitnih zadataka, te i na taj način ispoljili sva pozitivna svojstva starešine — vaspitača, kakav on i treba da bude u socijalističkoj Armiji.

ULOGA KOLEKTIVA U VASPITANJU

Da bi se shvatila uloga vojnog kolektiva u vaspitanju, mislim da neće biti suvišno ukazati na neke opšte postavke teorije o vaspitanju i vaspitnim svojstvima kolektiva (radnih, školskih, armiski i drugih). To tim pre što u našoj pedagoškoj literaturi nije dovoljno obrađivano ovo pitanje, i što ima malo radova koji odgovaraju našim gledanjima na ulogu kolektiva i koji su u skladu sa principima našeg socijalističkog vaspitanja.

Buržoaska pedagogija je, zbog klasne ograničenosti, svesno zapostavljala svestraniju obradu ovog problema. Ona odbacuje princip vaspitanja u kolektivu i za kolektiv, i zastupa individualizam kao ideal buržoaskog vaspitanja. Buržoazija se boji razvijanja etičkih, moralnih i socijalno-društvenih kvaliteta ličnosti, stvaranja kolektivnog duha na bazi razvijanja društvenih, moralnih principa čiji bi osnov predstavljali interesi većine, jer je svesna da kapitalizam ne može da uskladi interese naroda — većine i interese vladajuće klase. Iz tih razloga buržoaska pedagogija ili prećutno prelazi preko toga problema, ili negira pozitivnu ulogu kolektiva u vaspitanju. Ovakav stav se pokušava da brani teorijom o »slobodi ličnosti«, u kojoj se tvrdi da se slobodna ličnost može razviti samo ako je oslobođena uticaja raznih kolektiva. Sa tog aspekta teorija o »slobodi ličnosti« tvrdi da kolektiv, pa prema tome i kolektivno vaspitanje, guši slobodu ličnosti, nameće shvatanja, ograničava slobodan razvitak individualnih osobina, sklonosti i sposobnosti.

Nasuprot buržoaskom individualizmu u vaspitanju, još su socijalisti-utopisti (Robert Owen i drugi) isticali vrednost kolektivnog vaspitanja. Međutim, njihove ideje kolektivnog vaspitanja ostale su utopija sve do sazrevanja

radničke klase, koja je danas već stvorila nove društvene uslove koji će omogućiti realizovanje kolektivnog vaspitanja.

Marks i Engels, osnivači naučnog socijalizma, ne za-državaju se samo na kritici buržoaskog sistema vaspitanja. Usvajajući ideje kolektivnog vaspitanja, oni kidaju začarani krug u koji su zapali socijalisti-utopisti i udaraju temelj novom socijalističkom vaspitanju.

Princip kolektivnog vaspitanja stiže punu afirmaciju tek u socijalizmu, promenom društvenih odnosa na bazi društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju. U takvim uslovima kolektivi (radni, školski, vojni i drugi) predstavljaju objekt (cilj) vaspitanja, a istovremeno i faktor, činilac, sredstvo vaspitanja. Ukoliko je kolektiv izgrađeniji, ukoliko je unutar njega povezanost pojedinih individua čvršća, utoliko će takav kolektiv imati veći pozitivan uticaj na svakog svog člana i utoliko će biti obezbeđeno povratno vaspitno dejstvo.

Sovjetski pedagog Makarenko prvi je izradio osnove socijalističkog kolektivnog vaspitanja. Njegova praksa prevaspitanja besprizornih i njegov sistem vaspitanja, prikazani u delima »Pedagoška poema« i »Zastave na kulama«, nepobitno dokazuju ogromnu ulogu kolektiva u vaspitanju pojedinaca. On je ne samo teorijom nego i praksom opovrgao poglede i prigovore buržoaskih pedagoga i ideologa.

I naša socijalistička pedagoška teorija i praksa sve više ističu princip vaspitanja u kolektivu i za kolektiv. Nama trebaju ljudi od dela, od akcije, koji će se u radu i postupcima rukovoditi opštim napretkom zajednice i svojih užih kolektiva, a ne egoističkim ciljevima i interesima, a takvi se ljudi mogu vaspitati u dobrim kolektivima, uz puno angažovanje snaga koje mogu da ispolje pozitivan uticaj na pojedincima. Individualne osobine sposobnosti i sklonosti mogu se ispoljiti i razvijati jedino u kolektivnom životu i radu, a merilo njihove pozitivnosti može biti samo društvena korisnost. Život i rad u kolektivu traži određenu aktivnost svakog pojedinca, kroz koju se ispoljavaju sve pozitivne i negativne strane ličnosti, a kolektiv, svojom organizacijom, usvojenim moralnim prin-

cipima i radom na zajedničkom zadatku, razvija pozitivne a suzbija negativne strane ličnosti, ukazuje pomoć, otkriva mogućnosti i snage, a time ne samo da ne guši slobodu ličnosti, već, naprotiv, doprinosi njenom svestranom razvitku.

Praktičko izvršavanje zadataka u kolektivu ima veliku vaspitnu vrednost. Ako je čovek stavljen u situaciju da se za neku stvar bori i odgovara za nju, on ne može istovremeno i da se bori protiv nje. Ako se pred kolektiv postave neki zadaci, onda se ukaže i na njihove pozitivne strane, te se kolektiv napreže, prikuplja snage, savlađuje otpor, i to utoliko jače i brže ukoliko zadaci predstavljaju zajedničku stvar kolektiva. U takvom radu i životu razvija se svest o tome da nema punog ličnog uspeha bez opšteg uspeha kolektiva, a uspeh kolektiva zavisi od ličnog angažovanja svakog pojedinca u njemu. Vremenom se kod svakog pojedinca razvija kolektivni duh koji postaje snažna pokretačka snaga u daljoj aktivnosti.

Dalje, razviti osećanje kolektivizma, drugarstva; osećanje lične i kolektivne časti; vaspitati ličnost da bude uporna, inicijativna, odgovorna, samokritična; razvijati veru u sopstvene snage; suzbijati štetnu samouverenost, uobraženost itd. — nemoguće je van kolektiva. Ističući ovakvu značajnu ulogu kolektiva u vaspitanju ljudi, marksistička teorija o vaspitanju ima u vidu socijalistički kolektiv koji spaja lične i društvene interese, a u takvom kolektivu ne može biti reči o gušenju individualnog razvoja. Naprotiv, u interesu je svakog socijalističkog kolektiva da individualne sposobnosti, kvalitete i sve pozitivne sklonosti razvije do najveće moguće mere, a ne da ih guši.

Za pravilno određivanje uloge i mesta kolektiva u razvoju i formiranju individue bitno je pravilno odrediti odnos kolektiv — ličnost. U tom pitanju se može otići u dve krajnosti iz kojih proizilazi ili precenjivanje ili potcenjivanje kolektiva.

Gledanje na pojedinca u kolektivu kao na običan broj, kao na neku stvar koja se može po volji »tesati«, shvaćanje da se pojedinac u kolektivu može razvijati po nekom

opštem šablonu i kalupu, vodi u takvu krajnost koja zapostavlja individualne razlike ljudi. Takva gledanja navode na praksu precenjivanja uloge kolektiva, dovode do pojave nepoštovanja ličnosti, do gušenja individualnosti. Isto tako je pogrešno ako se na pojedinca u kolektivu gleda kao na nešto sasvim posebno, odvojeno, kao na individuu čije se osobine i interesi ne mogu usklađivati sa interesima kolektiva. Ovakva gledanja vode u drugu krajnost — potcenjivanje kolektiva, a samim tim i do prenebregavanja kolektivnog duha i kolektivne misli koji u dobrim kolektivima predstavljaju značajan faktor vaspitanja svakog pojedinca. Ovaj problem odnosa kolektiv — ličnost pravilno se može postaviti tek u socijalizmu i socijalističkom vaspitanju, gde se ostvaruje puno jedinstvo ličnih i društvenih interesa. Nijedan kolektiv unutar socijalističke zajednice ne može od pojedinca, svojih članova, zahtevati, i neće tražiti ništa što nije i u njegovoj ličnoj koristi, pa prema tome, takvi kolektivi (bilo radni, proizvodni, školski ili vojni) u uslovima dobrog rukovođenja mogu imati odlučujući uticaj na formiranje moralno pozitivne ličnosti.

Za pravilno shvatanje mesta i uloge kolektiva u vaspitanju takođe je važno da se odrede i bitne oznake i kvalitete koje treba da poseduje jedan kolektiv da bi mogao biti značajan faktor u vaspitanju. Često se ne vodi dovoljno računa o pravom značenju reči »kolektiv«, tj. o tome šta je to ustvari kolektiv, pa se kolektivom nazivaju i takve skupine koje nemaju ni najbitnija obeležja kolektiva. U našoj pedagoškoj misli jasno je izraženo da grupa ljudi, okupljena i prividno ujedinjena na osnovu interesa koji su im samo privremeno zajednički, nije kolektiv. Obeležje kolektiva je mnogo šire i sveobuhvatnije i sadrži nekoliko kvaliteta koji treba da karakterišu određenu zajednicu ljudi.

Pojam kolektiva označava onu zajednicu u kojoj postoji zajednički cilj, zajednički rad na opštem dobru koje se ostvaruje preko odgovarajuće organizacije života i rada. Usto, svaki kolektiv treba da bude povezan sa ostalim kolektivima koji postoje u zajednici i da čini sastavni deo

najšireg kolektiva — društvene zajednice. Pored toga, u kolektivu treba da postoji čvrsta organizacija koja ima organe upravljanja, koordiniranja i komandovanja, i u kojoj postoji svesna disciplina koja reguliše unutrašnji život i rad usmeravajući ih ka zajedničkim idealima kojima svi streme.

U našoj socijalističkoj zajednici mogu se nazivati kolektivom samo takve skupine ljudi čija su stremljenja u skladu sa stremljenjima čitave zajednice. To znači da se svaki naš kolektiv u svome radu i odnosu prema drugim kolektivima treba da rukovodi ciljevima Saveza komunista Jugoslavije, da u njima unutrašnji odnosi treba da budu zasnovani na principu socijalističkog humanizma, po kome čovek predstavlja najveću vrednost, da im je osnovni i najviši ideal borba za socijalizam. I u vojnom kolektivu, bilo osnovnom (četi), bilo najširem — čitavoj Jugoslovenskoj narodnoj armiji, mora da postoji oduševljenje u borbi za političke ciljeve kojima stremi Savez komunista Jugoslavije i naše državno i političko rukovodstvo. To oduševljenje treba da karakteriše čitav rad, vojno-stručnu obuku, politički rad i prosvjećivanje, kulturno-zabavni rad, kao i rad na izvršavanju svakodnevnih zadataka koje nalažu specifični zadaci Armije.

IZGRADIVANJE VOJNIH KOLEKTIVA

Pojam vojnog kolektiva ne može se izdvajati od pojma socijalističkog kolektiva uopšte. Vojni kolektiv se razlikuje od ostalih socijalističkih kolektiva samo specifičnom organizacionom strukturom i specifičnim zadacima koji su mu postavljeni, ali opšte kvalitete socijalističkog kolektiva mora da poseduje i svaki vojni kolektiv. Izgradivanje tih kvaliteta ustvari predstavlja najvažniji zadatak celokupnog vaspitnog rada u jedinicama i ustanovama Armije. Odeljenje i vod, kao uži kolektivi, četa kao osnovni vojni kolektiv i ostali širi kolektivi, svojim formiranjem i organizacionom strukturom ne dobijaju sve kvalitete kolektiva kao vaspitnog faktora. To je samo početna faza u izgradnji kolektiva i potreban je uporan i sistematski va-

spitni rad starešina i svih organizacija Saveza komunista da bi svaka jedinica postala čvrst i monolitan kolektiv, sposoban da ostvaruje povratno vaspitno dejstvo na svoje članove. Svaki starešina treba da ima u vidu dva osnovna zadatka u odnosu na svoju jedinicu, na kolektiv: izgrađivanje i učvršćenje kolektiva, s jedne, i njegovo angažovanje u rešavanju pojedinih zadataka i problema, s druge strane. To znači da se vojni kolektiv istovremeno pojavljuje i kao objekt — cilj vaspitanja i kao subjekt — sredstvo i faktor vaspitanja.

Ovakav dvojak zadatak starešina u odnosu na vojni kolektiv na prvo mesto ističe potrebu da se u izgrađivanju kolektiva polazi od određenih principa i metoda, na koje ukazuju naučne pedagoške i psihološke teorije (marksistička pedagogija i psihologija), a koje je potvrdila i naša dosadašnja praksa vaspitnog rada u jedinicama. Ovo je nužno utoliko više što nam u vojne kolektive dolazi vrlo neujednačen sastav ljudi kako po opštem obrazovanju, tako i po pogledima, shvatanjima, radnim i drugim navikama, sa nejednakim životnim iskustvom, nejednakim sposobnostima i nejednako razvijenim smislom za kolektivan život i rad. Ovakav sastav vojnih kolektiva vaspitni rad u Armiji čini težim, komplikovanijim nego, naprimer, vaspitni rad u školskim kolektivima, i zahteva veliku umešnost starešina koji od tako heterogenog sastava treba da stvore monolitnu zajednicu sa čvrstim unutrašnjim jedinstvom. Istina, postoje i izvesne olakšavajuće okolnosti u izgrađivanju vojnih kolektiva. Naime, vojni kolektivi imaju i takve zadatke na osnovu kojih nije teško povezati lične interese svih pripadnika kolektiva. Takav je osnovni zadatak vojnog kolektiva: osposobljavanje za odbranu otadžbine. Ova činjenica, međutim, nimalo ne umanjuje potrebu iznalaženja najefikasnijih metoda uticanja i na pojedince i na čitav kolektiv, jer se s jedne strane unutrašnje moralno-političko jedinstvo kao bitan element snage Armije ne stvara stihiski, a s druge i zato što neumetan i nemetodičan rad sa kolektivom može i da uspori njegovo izgrađivanje, pa čak i da se negativno odrazi na kolektiv.

Formiranje i izgrađivanje vojnih kolektiva stavlja pred komande i starešine kao najvažnije zadatke: pravilan prihvata ljudi, pravilan raspored ljudstva po jedinicama i stvaranje pozitivno-aktivnog jezgra kolektiva.

Veoma je važno pravilno organizovati prihvata novih vojnika, pa ne samo vojnika već i starešina — oficira i podoficira, naročito onih koji neposredno iz škola, prvi put, stupaju u trupne vojne kolektive. Od toga kakav će prvi utisak steći vojnik i mladi starešina u novoj sredini umnogome zavisi da li će se on brzo i lako prilagoditi i saživeti sa tom sredinom. Prihvata treba da bude tako organizovan da se ljudi osete rado primljenim, da osete svestranu brigu o njima i želju da im se pomogne da se lakše snađu u novoj sredini. Nove vojnike treba upoznati sa tradicijama jedinice, omogućiti im što više i što raznovrsnije razgovore, i obezbediti im što više neposrednog vanposlužbenog kontakta sa starešinama. Čini mi se da ovde treba posebno istaći brigu o prihvatu mladih oficira i podoficira, u čemu ponekad ima više površnosti i propusta. Ne radi se tu samo o smeštaju (stanbenom pitanju), već i o mnogo čemu drugom, kao što je, naprimer, upoznavanje sa čitavim kolektivom starešina, svečana predaja jedinice uz prisustvo pretpostavljenog starešine, a bilo bi poželjno ako bi se priredilo i drugarsko večer posvećeno dolasku novih oficira i podoficira.

Raspored ljudstva takođe može uticati na fizionomiju kolektiva. Da li će kolektiv brže ili sporije ispoljiti vaspitni uticaj na svoje članove, da li će se pravilno razvijati i učvršćivati povezanost uži kolektiva u okviru šireg (odeljenja i voda u okviru čete itd.), u znatnoj meri zavisi i od pravilnog rasporeda ljudstva po jedinicama. Ljudstvo po jedinicama treba da se ravnomerno raspoređuje prema nacionalnom i socijalnom sastavu, prema opštem obrazovanju, političkoj pripadnosti itd. Ako bi sve nepismene odvojili u jedno odeljenje, vod ili čet, sigurno je da se ta jedinica ne bi osećala ravnopravnom i jednako vrednom u okviru šireg kolektiva. Tada bi se razvijalo osećanje niže vrednosti unutar toga kolektiva i potcenjivački stav ostalih kolektiva prema njemu, a to stvara podozrenje, zavist, netrpeljivost i sl. U nekim jedinicama

bila je čak i takva praksa da su vojnike koji su teže savladivali strojevu obuku izdvajali iz četa i od njih formirali posebna odeljenja. Odvajanjem odeljenja slabijih, nesposobnijih, nespretnijih i sl., hteli mi ili ne, stvaramo mogućnost da takva odeljenja postanu objekt ismevanja, a takve vojnike lišavamo mogućnosti da u svojoj sredini nađu primer za potstrek i ugled, jer su u tom odeljenju svi slabi. Poznata je stvar da se izazivanje osećanja stida zbog neuspeha, neznanja i grešaka u osnovi pozitivno odražava na aktivnost čoveka. Ali, stid se teže može izazvati i postati pozitivan činilac u kolektivu u kome su svi slabi, nepismeni, nespretni ili je većina njih kažnjena.

Isto tako, značajno je da li ćemo u jedan vod ili u jednu četvu svrstati više radnika ili intelektualaca, a u drugu jedinicu sve seljake. Poznato je da se radnici koji su već živeli u određenim kolektivima lakše i brže prilagođavaju životu i radu i u vojnim kolektivima. Kod njih je već razvijen smisao za društveni život, već su oformljene izvesne pozitivne norme međusobnih odnosa, već je razvijen smisao za disciplinu i mnoge pozitivne navike, a što nije slučaj kod većine vojnika sa sela. Kod seljaka, individualnog proizvođača, jače su izraženi individualizam i izvesne crte egoizma, pa se zbog toga i teže prilagođava životu u kolektivu.

Uporedo sa organizacionim oformljenjem kolektiva, starešina rešava i pitanje stvaranja njegovog aktivnog jezgra koje treba da bude pokretač stvaranja kolektivnog duha, nosilac osnovnih stavova starešina i oslonac u izgrađivanju pozitivnog javnog mišljenja kolektiva. Radi jasnoće treba naglasiti da se ne radi o formiranju ili bilo kakvom izdvajanju posebnih grupa u kolektivu, sa kojima bi se održavali posebni sastanci. To bi bio pogrešan metod u radu. Radi se o tome da starešina uoči one najpozitivnije vojnike koji se kroz nastavu i čitav život i rad, kao i po svojim karakternim osobinama, ističu kao najbolji i najdisciplinovaniji i da takve potstiče, da podrži njihove napore, da ih preko ličnog kontakta usmerava i populariše u kolektivu. Normalno je da takvo jezgro čine članovi Saveza komunista, dobri članovi Narodne omla-

dine, najbolji vojnici iz starije generacije (jer se skoro u svakoj jedinici, sem u nastavnim centrima, susreću po nekoliko generacija vojnika). Oni koji čine jezgro kolektiva treba da budu: nosioci čitave aktivnosti unutar kolektiva, njegovog društvenog života, kulturno-zabavne aktivnosti; oni treba da budu borci za razvijanje tradicije kolektiva, primer pravilnih odnosa; među njima treba da budu i najobrazovaniji... Starešina treba da usmerava njihovu aktivnost prema sposobnostima i sklonostima i da im pomaže da osvoje simpatije ostalih članova kolektiva.

Ovome zadatku treba poklanjati posebnu pažnju, jer u protivnom može doći do toga da se stihijno formiraju razne grupice u kolektivu, vezane za pojedince koji su uspeli da se jeftino popularišu. Poznato je da se u svakom kolektivu od prvih dana nađu pojedinci koji se u nečemu istaknu i pridobiju simpatije ostalih. Ponekad to mogu biti i oni koji nisu i najbolji — najpozitivniji. Neko može da oduševi ostale i veže njihove simpatije za sebe samo na osnovu svojih sportskih kvaliteta, drugi pak svojim fizičkim izgledom (snagom), muzičar, opet, samo time što ih uveseljava itd., tako da sa time kod pojedinaca prosto izazovu želju da se sa njima sprijatelje, povežu. Iskusan starešina će odmah prostudirati te ljude, uočiti koliko je njihova popularnost pozitivna i da li može biti štetna, pa će prema tome podesiti svoj stav.

Veliki značaj za međusobno zbližavanje u vojnom kolektivu ima organizacija kulturno-zabavnog života. Kroz raznovrsne oblike rasonode vojnici se brže međusobno upoznaju i razvijaju prijateljstvo i drugarstvo. Kulturno-zabavni život omogućiće pojedincima da pravilnim putem zadovolje svoju želju za isticanjem, da razviju inicijativu i takmičarski duh, a razbiće jednoličnost kasarnskog života i u život kolektiva uneti osveženje koje potstiče i vaspitava volju. Učiniti da život vojnika bude veseo, sadržajan i interesantan, i umeti pravilno iskoristiti njegovo slobodno vreme — vrlo je važno u izgrađivanju vojnih kolektiva. U tom smislu pravilno radi onaj starešina koji razvija široku inicijativu i samoaktivnost vojnika, zadr-

žavajući samo opšte rukovodstvo i kontrolu u izboru programa i pružajući pomoć onim vojnicima koji bi želeli da zadovolje svoje sklonosti u kulturno-zabavnom radu.

Izloženi zahtevi koji se postavljaju pred komande i starešine pretstavljaju bitne preduslove za dobru organizaciju kolektiva koji će dopunjavati vaspitno nastojanje starešina. Dobro organizovan kolektiv postepeno oslobađa starešine sitnog, praktičnog rada i omogućuje mu da se posveti važnijim i složenijim problemima. Razvijanje inicijative i potsticanje samostalnosti kolektiva u rešavanju svakodnevnih sitnih pitanja vaspitno deluje i na pojedince i na kolektiv, jer poverenje koje im se ukazuje jača njihovu moralnu odgovornost prema starešini koji poštuje snagu i vrednost kolektiva.

Vaspitna praksa je bezbroj puta potvrdila istinu da se starešina koji hoće sve sam da rešava, svuda lično da stigne, i koji ne pokazuje dužno poverenje prema potčinjenim članovima kolektiva, najčešće gubi u sitnicama i da se previše oslanja na snagu vlasti. Suvišnim nametanjem svoje volje samo snagom vlasti, bez dovoljnog truda da se aktiviraju pozitivne snage kolektiva, smeta se izgrađivanju pozitivnog javnog mišljenja kolektiva i može da dovede do raskoraka između nastojanja starešina i kolektiva.

Ukoliko se starešina više trudi da preko sitnih stvari učvrsti i podigne svoj autoritet, utoliko ga više gubi; ukoliko više smatra svoje potčinjene nižim od sebe, utoliko više oni to i postaju. On time vređa ponos svojih potčinjenih i stvara osećanje da se na njih gleda kao na maloletnike, a time usporava razvijanje pozitivnih moralnih snaga pojedinaca, pa samim tim i kolektiva.

Samo pod uslovom upornih metodskih nastojanja da kolektiv svesno zauzima stav prema svojim obavezama, postupcima i pojavama moguće je formirati čvrst kolektiv i stvarati bazu za njegovo samovaspitanje, pri čemu treba imati u vidu činjenicu da će dobar starešina i vaspitač dati više mesta četnim vojničkim sastancima i uopšte sastancima kolektiva kojim rukovodi. Na ovim sastancima treba težiti da se čuje javno mišljenje kolektiva,

upravo da kolektiv javno zauzme određeni stav prema problemima u čijem rešavanju treba da se angažuje.

Takvi sastanci treba da omogućе uočavanje važnosti i značaja nekih pojava i problema, njihove uzroke i posledice, zatim da aktiviraju sve snage kolektiva u pronalaženju najefikasnijeg puta i mera za njihovo sprečavanje, kao i da pomaže da svaki član kolektiva sebe sagleda u toj pojavi i nađe svoje mesto u rešenju toga problema. Ovim putem se najbolje i najefikasnije formira pozitivno javno mišljenje kolektiva. S druge strane, ljudi se uče, pripremaju se za društveno-političku aktivnost, što je značajno za pravilan rad i u društvenim organizacijama. Kada se radi o ovom obliku vaspitanja kolektiva, preko vojničkih sastanaka ili sastanaka starešina, namenjenih moralnom vaspitanju, važan je stav, metod rada starešine koji rukovodi takvim sastancima. Neće biti velike koristi od takvih sastanaka ako starešina odmah nastupi kao presuđivač. Njegova je uloga da orijentiše diskusiju, da je usmeri na pravi put ako ona u načelu skrene u nedozvoljenom pravcu koji narušava propise vojničkih odnosa, upravo, on treba da pomaže da se zauzme pravilan stav i to, pre svega, putem objašnjavanja i ocenjivanja pojava — problema sa društveno-političkog gledišta, jer se time najbolje postiže da se ocena starešine složi sa samokritičkom ocenom kolektiva.

Potrebno je, dakle, afirmisati i mobilisati pozitivne moralne snage svake ličnosti u kolektivu da bi one ojačale i uspešno se borile protiv negativnih pojava. Proces samovaspitanja kolektiva treba postaviti tako da se sve više kolektiv sam, svojim životom i radom, vaspitava, da u samom kolektivu dolazi do pozitivnog stava prema svima zadacima i zahtevima, da kolektiv formira svoju društvenu svest koja dolazi do izražaja u javnom mnjenju, čija će snaga usmeravati postupke pojedinaca u pravcu stremljenja kolektiva. To je ustvari najbolji put da se individualna moralna svest podigne na stepen društvene — kolektivne svesti. Takva nastojanja treba da prožimaju čitav rad kolektiva i sve neposredne kontakte starešine sa potčinjenima, koje on vrši preko mnogobrojnih oblika

neposrednog moralnog vaspitanja. Tome je, najzad, usmeren i rad organizacije SKJ.

Za najveći broj naših starešina nije nikakvo otkriće da pravilno organizovan, pravilno vaspitan i usmeravan kolektiv pretstavlja ogromnu vaspitnu snagu i neizmerno vrelo potsticanja pojedinaca. Na takav se kolektiv starešina može oslanjati u izgrađivanju svih vojničkih vrlina, svesne discipline, patriotizma, hrabrosti, poštenja, tačnosti, pedantnosti, druželjublja, odgovornosti itd., što znači da je dobar kolektiv značajan faktor moralnog vaspitanja.

Onim što je već rečeno o kolektivu kao faktoru vaspitanja delimično je istaknuto i ono u čemu leži vaspitna snaga svakog, pa i vojnog kolektiva. Tu je, pre svega, snaga javnog mišljenja kolektiva. Ova snaga se zasniva na činjenici da nema čoveka kome je svejedno kako se o njemu misli u sredini u kojoj živi i radi. Misao: »Šta će o meni da misle drugovi, kakav će stav prema meni zauzeti u kolektivu?« čuva čoveka od ružnih postupaka, prisiljava ga da radi ono što je korisno za kolektiv, za društvo, a to uzdiže čoveka. U mnogim slučajevima će angažovanje kolektiva efikasnije delovati na pojedince koji su skloni greškama nego i najoštrija kazna starešine. Javno mišljenje kolektiva može efikasno da žigoše pojave nedrugarstva, da ufiče na formiranje karakternih osobina i otklanjanje raznih pojava i štetnih shvatanja pojedinaca.

Razumljivo je da ovim nije umanjena odgovornost starešina, kao ni potreba njihovog rukovođenja i njihove stalne pomoći kolektivu. Često će biti potrebno da oni samo ukažu na izvesne pojave, da pripreme aktivno jezgro, da mobilišu snage koje će biti nosilac pozitivnog javnog mišljenja kolektiva. Starešine ne smeju ići za kolektivom i biti samo registratori i presuđivači. Oni moraju imati inicijativu koju će prenositi na kolektiv, i to, pre svega, ubeđivanjem i raznim potsticajnim merama, a samo tamo gde je nužno i raznim merama sprečavanja i prisiljavanja, koje takođe treba da imaju svoje pozitivno potsticajno dejstvo.

Vaspitna snaga vojnog kolektiva sastoji se i u tome što kolektivni rad obezbeđuje veće uspehe, jača samopouzdanje, razbija nevericu u sopstvene snage i sposobnosti,

jer će svaki onaj član kolektiva koji nema samopouzdanja, radom i životom u kolektivu, uz pomoć kolektiva, postići veće uspehe i time ojačati veru u sebe i lakše otkriti sopstvene vrednosti. Život i rad u dobrom kolektivu prisiljava čoveka da se upoređuje sa drugim ljudima, da traži i nalazi ugled, a to sve potsticajno i vaspitno deluje na razvoj ljudi.

Vaspitna snaga kolektiva leži i u tradicijama vojnih jedinica. Svaki vojni kolektiv, kao i drugi kolektivi, ima neke tradicije koje mogu biti manje ili veće, što zavisi od stepena njegove izgrađenosti, dužine postojanja i zadataka koje je obavljao. Neki vojni kolektivi imaju i ratne tradicije pune mnogobrojnim primerima herojstva i podviga, i pojedinaca i jedinica, pune primerima drugarstva, uzajamne saradnje užih kolektiva u okviru šireg, a sve to oduševljava, uči, potstiče. I u mirnodopskim uslovima svaka jedinica takođe stvara svoju tradiciju na osnovu uspeha u savlađivanju vojno-stručne obuke, opismenjanju, u razvijanju kulturno-zabavnog rada, u saradnji sa narodom, u doprinosu socijalističkoj izgradnji, u drugarskim odnosima itd, a sve to pretstavlja vaspitni kapital, koji, ako se umešno koristi u vaspitnom radu sa mladim generacijama koje stupaju u vojne kolektive, može odvesti punom uspehu.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 6/1957)

BRANKO BOROJEVIĆ

RAZLIČITA PRILAŽENJA PROBLEMIMA BORBENOG MORALA

Među oficirima u našoj Armiji razvijen je interes za studioznije proučavanje raznih problema koji se odnose na držanje ljudi u ratu, odnosno na sve što spada u pitanja kako izgrađivati i održavati borbenu spremnost trupe u promenljivim ratnim situacijama. Posebno je taj interes razvijen kod nekih starešina na komandnim dužnostima, kod oficira koji se neposrednije bave moralno-političkim vaspitanjem i kod naših vojnih lekara i vojnih psihologa.

Naša bogata ratna iskustva iz ove oblasti nisu dosada uopštena i tako obrađena da mogu sasvim da koriste našim kadrovima. To nije lak posao, jer se radi o vrlo širokoj oblasti proučavanja u kojoj su od posebnog interesa pitanja političke strane rada i uloga moralnog faktora, sociološka analiza sastava i odnos u vojnim jedinicama, kao i obrada specifičnih psiholoških fenomena koji se pojavljuju u ratu. Svakako će to biti i najvažniji zadatak institucija koje su za to u poslednje vreme formirane kod nas.

Mislim da je korisno istaći neke probleme koji se odnose na načelna pitanja o metodu prilaženja obradi ove materije. Iskustva vrlo zamašnih ispitivanja o držanju ljudi u borbi, koja su vršena u američkoj i engleskoj vojsci u Drugom svetskom ratu, pokazuju da neke polazne osnove i metodi, pri tome primenjeni, nisu za nas prihvatljivi iz opštih razloga koji proizilaze iz materijali-

stičkog i idealističkog pogleda na svet, iz usvojenih pravaca u psihologiji, kao i zbog posebnih uslova u kojima su se borile ove i naša Armija. O rezultatima tih ispitivanja napisani su tomovi knjiga i još se vode diskusije o tome. Kao nikada dosada objavljen je i ogroman broj knjiga i publikacija i o drugim problemima iz psihologije borbe, psihijatrije i tzv. psihološkog rata.

Bez obzira na neke nedostatke i prigovore koji se mogu činiti, činjenica je da svako vojno-naučno istraživanje sopstvenih iskustava mora da vodi računa o onom što su van naše zemlje postigli mnogi naučni radnici, sociolozi, vojnici, psiholozi i statističari pri ispitivanju hiljade vojnika i starešina u toku rata. Međutim, ako se ne bude iskristalisao naš metod istraživanja u ovoj oblasti — i pored korišćenja svega što je vredno i što je obogatilo nauku, može da dođe do toga da se usvoji i ono što ne bi dovelo do uspeha u našim naporima. Zato smatram da je od interesa naglasiti i ovom prilikom neke momente u vezi sa našim načinom prilaženja proučavanju problema borbenog morala trupa u ratu.

Prvo. Moral uopšte, a borbeni moral posebno, je konkretan oblik društvene svesti ljudi, u ovom slučaju svesti i saznanja vojnih kolektiva u borbi, o svojim zadacima. Današnji vojni kolektiv je nov kvalitet koji se posebno ponaša i drži u ratu; on nije samo skup individua ili slučajno skupljena grupa. On ima svoje unutrašnje norme života i odnosa, svoj način reagovanja i međusobnog uticanja na ljude. Pojedinaac u njemu dobija nove stavove, obaveze i novu snagu i u mnogo slučajeva reaguje drugačije, shodno logici odnosa u vojnom kolektivu, nego što bi to činio kao fizička jedinka. Naša iskustva pokazuju da čvrst, vojnički dobro organizovan i pravilno vođen, vojni kolektiv voda, čete ili bataljona sa odvažnim starešinom uvek učini više u borbi nego što to može mehanički zbir pojedinaca. On je u stanju da »pretapa« slabice u odlične borce i da čovek u njemu lakše savlada i razne negativne manifestacije nagona za samoodržanjem.

Prema tome, istraživanje o držanju ljudi u borbi bilo bi nepotpuno, a i promašeno, ako se ne bi prvenstveno

proučavalo držanje vojne jedinice kao kolektiva u borbi. O tome se mora voditi računa i u momentu kada smo zbog tehnike ispitivanja, ili inače, prinuđeni da proučavamo mišljenja i stavove pojedinaca. No uvek se pojedinac mora gledati u njegovom odnosu, dejstvu i međuuticaju u vojnoj grupi u kojoj on, iako ostaje jedinka za sebe, biva istovremeno prožet mentalitetom kolektiva i svim onim što ga čini novim kvalitetom.

Zbog toga su za nas neprihvatljiva načela od kojih je polazila grupa naučnih radnika u američkoj vojsci pod rukovodstvom Samuela Stouffera ispitujući oko 500.000 vojnika i starešina u toku Drugog svetskog rata. Oni su ovako opisali principe kojih su se držali u radu:

»U svojim iskustvima u obučavanju, Amerikanci su najvećim delom isticali relativno veliku važnost (za njih) individualnih nastojanja za individualni interes, ciljeve i stvarne koristi... Šta je u tome za mene? ... Ako je odgovor pokazao sasvim očiglednu i neposrednu individualnu korist, mi smo zainteresovani. Ako to pokazuje nešto što se odnosi na opšte dobro koje nas se kao pojedince očigledno ne tiče, mi ćemo tome dati verbalno priznanje, ali nećemo preduzeti nikakvu ozbiljnu radnju da učinimo više od površnog osvrta. Izvesno svesrdno osećanje obaveze pojedinaca prema kolektivnim ciljevima nije jedna od naših osnovnih kulturnih crta, te ništa više od vrlo ograničenog osećanja vezanosti za ciljeve koji pretstavljaju opšte i upravo neznatne vrednosti, nije stvarno moguće za prosečnog Amerikanca.«¹⁾

Moramo odmah napomenuti da su izvesni naučni radnici i u Americi podvrgli kritici ovakav način prilaženja ovim problemima od strane grupe »Stouffer« koja se prvenstveno bavila sociološkom analizom, a u sličnom smislu zamerano je i radu vojnih psihijatra, pa i psihologa, u američkoj vojsci. O tome su pisali i Eli Ginzberg, Merton, Lazarsfeld, Shils i dr. Tako Merton, osvrćući se na knjigu Stouffera »The American Soldier«, kaže:

»Najvećim delom, American Soldier, je zasnovan na studijama držanja pojedinaca. Nema direktnog posmatranja grupnog delovanja.«²⁾

¹⁾ Samuel Stouffer — The American Soldier, str. 555, tom II, 1949 g.

²⁾ Merton — The Studies in the Scope and Method of American Soldier, str. 18, 1950 god.

U svojim kritikama oni su prvenstveno polazili od praktičnih razloga, jer su videli da ovakva istraživanja, mada su dala ogromne statističke podatke, nisu do kraja razjasnila ono osnovno, naime, kako se vojni kolektiv ponaša u borbi, i zbog toga su se zapleli u mnoge protivurečnosti. U kritikama upućenim na račun vojnih psihijatra i psihologa zamera im se da su preterivali u oceni tzv. neuroza, predlažući izvlačenje takvih ljudi iz borbe i ne uočavajući da je vojna jedinica i starešina u stanju, u određenim okolnostima, da od tih emocionalno nestabilnih pojedinaca stvori dobre borce.³⁾

Ne ulazimo ovde u razmatranje o većoj ili manjoj opravdanosti ovakvog individualnog tretiranja američkog mentaliteta, a i pravilnije je da oni sami o tome raspravljaju. Ali u odnosu na naša gledanja i našu praksu — neophodno je naglasiti da mi moramo prvenstveno ići na izučavanje držanja u borbi vojnih kolektiva i okolnosti u kojima oni dejstvuju. U njima će biti od posebnog interesa pratiti rad pojedinih manjih grupa, jezgra najsvesnijih i najhrabrijih i u tome onih pojedinaca, koji, pored starešine, daju ton celoj grupi u borbi, na maršu, na odmoru, u pesmi i porazu. Jasno je da će izučavanje pojedinaca dobiti prvenstvo pri ispitivanju raznih neurotičnih stanja i patoloških pojava, ali se i ovo mora osvetljavati opštim stanjem i odnosima u grupi.

Drugo. Naše je stanovište da je svest najvažniji činilac u borbenom moralu jedinica. Međutim, iz opštih zaključaka o ulozi svesti u borbi koje daje većina zapadnih naučnih radnika vidi se da joj ne pridaju odgovarajući značaj. Za njih ima veću važnost ona motivacija za borbu koja polazi od uskog ličnog, najviše materijalnog, interesa. Možda pobuđeni činjenicom što većina Amerikanaca pre japanskog napada na Pearl Haurbour nije bila uverena u neophodnost učešća u ratu ili što usled poznatih okolnosti američki vojnik teško može sebi da opravda što mora da se bori ili služi daleko van svoje zemlje za nedovoljno privlačne i dosta neodređene ciljeve — došli su do zaključka o manjoj

---

³⁾ Vidi Eli Ginzberg — *Psychiatry and Military Manpower Policy* 1953 god.

ulozi svesti, patriotskih osećanja i predanosti opštim interesima. Ovakav stav doveo je neke do zaključka o potrebi stvaranja komoditeta ličnosti u vojsci i materijalnih stimulansa da bi se osetili slično kao u civilu. Ima negde i teza o negativnom uticanju mržnje na borbenost trupe, o većoj važnosti emotivnih i potsvesnih elemenata za borbeni moral i u gledanju na njega kao na zbir individualnih aspiracija.

Autori »American Soldier«-a u svojim istraživanjima nisu se orijentisali na ocenu »cilja grupe prema armiskim zadacima, nego više na studiju lične pripremljenosti i navike«. Oni smatraju da ideološka ubeđenost igra veću ulogu možda kod drugih naroda nego kod Amerikanaca, da se američki vojnik u velikom procentu borio zato što mora i da što pre izvrši dobijeni zadatak, a dobar broj i zbog većeg izgleda za materijalnu korist, ne razmišljajući mnogo o opštim ciljevima rata i smatrajući ga neminovnim.

Interesantno je napomenuti da su sasvim suprotne stavove pokazali oni Amerikanci koji su se borili u Španiji na strani republikanaca u sastavu brigade »Abraham Linkoln«. Ispitano je 300 veterana od kojih je 74% više od 6 meseci provelo neprekidno na frontu i 58% bilo ranjeno. Oni ističu da je u 93% slučajeva najodlučniju ulogu za veću borbenost jedinica igrala svest o uzvišenosti ciljeva za koje se bore, vera u to da se bore za bolji poredak a protiv fašizma; da je svestan odnos prema zadacima, vera u vođstvo, poverenje u kolektiv, svesna disciplina i mržnja prema neprijatelju bila uvek najvažnija u borbi.⁴⁾

Prema tome, koliko god priznavali svu raznovrsnost motivacije ljudi u borbi, nemoguće je ne videti da svest igra najveću ulogu i da ona daje najtrajnije rezultate. A kad je reč o našim borcima ne treba mnogo dokazivati nenaučnost i neprimenljivost na naše uslove onih stavova koji umanjuju ulogu svesti u borbenom moralu. Dovoljno je na ovom mestu potsetiti na reči druga Tita koji kritikuje slična mišljenja van naše zemlje, po kojima je za uspeh u našoj borbi bilo presudno tobože fatalističko shvaćanje postojanja brda i šuma:

⁴⁾ John Dollard — Fear in Battle — Washington 1944 godine.

»Takvi argumenti vrijeđaju naše narode, jer se takvim argumentima hoće prikazati ustanak naroda Jugoslavije kao neka nesvesna spontanost, neki očajnički korak koji graniči s avanturom i samoubistvom, a ne kao rezultat visoke svijesti i pune spoznaje naroda Jugoslavije sve težine te borbe i žrtava u borbi koju je preduzeo. Dalje, zaboravlja se ili hotimično previđa ona beskrajna mržnja kojom su narodi Jugoslavije bili zadojeni prema fašističkim okupatorima koji su provalili u zemlju i porobili je, zaboravlja se tradicionalna ljubav naših naroda prema slobodi i nezavisnosti za koju su i naši preci vjekovima lili svoju krv i žrtvovali, ako je bilo potrebno, sve što im je bilo najdraže. Zaboravlja se, pa čak i potcjenjuje onaj najvažniji faktor koji je ne samo omogućio ustanak, već mu je osigurao i uspjeh, a to je: organiziranost ustanka i pravilno rukovođenje njime — što je zasluga Komunističke partije Jugoslavije, njezinih kadrova, koji su u najtežim danima historije naših naroda ostali do samoodricanja vjerni svome narodu i prvi u borbi sa oružjem u ruci dali herojske primjere te vjernosti.«⁵⁾

Kad je u pitanju borba protiv negativnih pojava straha zanimljivo je da su brigadisti — dobrovoljci isticali da su u prvoj borbi imali veći strah od toga da ih ne nazovu kukavicom, da 98⁰/₀ smatra da je za savlađivanje straha najvažnije znati i računati na opasnosti i spremiti se za borbu protiv nje, da ljudi često dobrovoljno idu na teže zadatke zbog toga što se lakše osećaju kad se svešno sprema za najteže i računaju na rizik. Sve ovo samo potvrđuje predominantnu ulogu svesti u svim manifestacijama borbenog morala trupa.

Naša ratna iskustva nedvosmisleno pokazuju svu važnost svesti vojske o ciljevima za koje se bori i sav značaj koji je imao politički i vaspitni rad na njenom podizanju. Sigurno je da ta iskustva kao i naša sadašnja praksa u mirnodopskoj obuci i vaspitanju mogu u buduće samo dobiti u važnosti.

Treće. Moglo bi se reći da je opšta karakteristika većine obrada problema o održanju ljudi u borbi bila — raspravljanje o negativnim pojavama i fenomenima: o strahu i panici, o neurozama i šokovima, o raznim depriacijama i frustracijama koje izaziva služba u vojnoj jedinici u ratu; o negativnom uticaju nestašica i napora, gla-

⁵⁾ Josip Broz Tito — Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije, Beograd, 1949 godine, str. 35 i 36.

sina i neprijateljske propagande. U svetskoj literaturi ima o tome značajnih naučnih radova koji su osvetlili suštinu tih pojava i naoružali vojne kadrove novim saznanjima.

Međutim, nemoguće je mimoći u bilo kakvoj naučnoj obradi i dejstva pozitivnih činilaca kod ljudskog faktora u ratu, koji skoro po pravilu obezbeđuju da se trupa dobro bori i da pobeđuje i pored svih negativnih pojava i prepreka. Tu dolaze pitanja uticaja karaktera rata i stepena uverenosti ljudi u opravdanost borbe koju vode, tj. šire shvaćeno pitanje njihove svesti i patriotizma. Zatim je značajan pozitivan uticaj vojne, političke i psihološke pripreme za borbena dejstva, uticaj starešina i vojnih kolektiva na pojedince, značaj tradicije, mržnje prema neprijatelju, primera hrabrosti i odlučnosti, obrada načela aktivnosti i pokretljivosti i njegov pozitivan uticaj, uloga obaveštavanja vojske na frontu i kritičkih analiza prošlih akcija, postupci u vezi adaptacije novih boraca, kao i niz drugih pozitivnih postupaka koji su se pokazali korisnim i doprinose jačanju borbenog morala trupe.

Kad su u pitanju i negativni fenomeni, težište u njihovoj obradi nije samo u tome da se naglasi sprečavanje, nego više činjenje onih pozitivnih radnji koje ih same po sebi preventivno onemogućuju. Tako, naprimer, većina oprobanih veterana iz rata smatra da je korisnije ne toliko razradivati strah u svim njegovim negativnim ispoljavanjima, već ono što čovek i jedinice čine da bi ga preovladali i ono što ih i pored njega goni da idu napred.

Logika borbe pokazaće sasvim druge zakonitosti u ponašanju vojne grupe u kritičkoj situaciji, nego merila koja čovek ima u miru. Videće se, naprimer, da mržnja prema neprijatelju znači veliku snagu za borbeni duh ljudi, da pretrpljeni gubici u dosta slučajeva mogu da potstaknu na veću borbenost, da opkoljena jedinica skoro u bezizlaznoj situaciji bude zahvaćena zanosnom borbenosti, dok bi čovek sa strane očekivao njeno rasulo. Pravilno usmeren nagon za samoodržanjem može da poveća borbenost grupe; davanje što težih zadataka jednoj jedinici uzdiže ponos i jače vezuje ljude za nju. U takvoj sređenoj jedinici uvek je moguće naći dobrovoljaca za izvršenje i najtežih zadataka.

Dakle, pravilno je pronalaziti i uopštavati ono što predstavlja pozitivne postupke i motive kako ljudi da se bore i izdrže najteže, a ne ići isključivo za ispitivanjem svakog znaka slabosti i nezadovoljstva i tamo gde ono nije bitno. Razume se da će svaka analiza suštine jedne negativne pojave omogućiti da se ona bolje upozna i lakše savlada, ali nju treba dati kompletno osvetljenu u dinamičnom odnosu i preplitanju sa pozitivnim postupcima i to u određenim konkretnim uslovima.

Četvrto. Ima i jedna druga strana zastranjivanja u načinu prilaženja problemima borbenog morala u ratu. Ona bi se mogla ocrtati kao mehaničko uprošćavanje ove problematike i na njeno svođenje na samo nekoliko činjenica. Tu u prvom redu mislim na precenjivanje propagandno-političkog rada i verovanja da u uslovima pravednog rata on može da bude dovoljan za održavanje borbenog morala u kritičnim ratnim situacijama. Ako bi se ostalo na tome, onda bi glavna stvar bila da se organizuju razni oblici propagandnog delovanja i sve drugo što spada u tehniku masovne političke propagande. Tih zastranjivanja ima i kod nas, a izgleda da su još jače izražena u Sovjetskoj armiji.

Oni koji stoje na tom stanovištu predviđaju da naša ratna iskustva nisu tako jednostrana kako na prvi pogled izgleda. Ako se pažljivo prouče ratna dokumenta, zbornici, dnevници i memoari naći će se u njima razni postupci i mere koje su preduzimate da bi se održao borbeni duh jedinica. Tu ima opisa o tome kako razbiti učmalost i demoralizaciju jedinica vodeći je postupno u akcije; kako se odnositi prema novim borcima, kako kritikom slabosti popravljati stanje; šta treba da rade komunisti i skojevci u jačanju kolektiva, kako postupati prema paničarima i dezerterima. Govori se o ulozi elitnih omladinskih i udarnih jedinica u sprečavanju opšteg kolebanja, kako se odnositi u slučaju neuspeha i većih gubitaka, o značaju obaveštavanja sopstvene jedinice o situaciji, o načinu vršenja propagande u neprijateljskim redovima i o odnosu prema narodu. Sve je to obilje iskustva koja samo treba uopštiti i jasnije izneti.

Pri svemu ovome važno je imati u vidu konkretne okolnosti u kojima su se borile jedinice u toku Narodno-slobodilačkog rata, za razliku od ovih danas i onih u budućće. Ali većina borbenih postupaka ostaće i dalje od trajne vrednosti.

Jednostranost u drugom vidu može da se pojavi ako bismo uložili starešina pridali preteranu važnost, a vojni kolektiv smatrali bezobličnom masom. U tom duhu je napisana Blokova knjiga »Volokolamski drum«, gde komandant Baurdžan Momiš-Uli prevaspitava svoj bataljon sa lakoćom, kako hoće, tako da ispada da je ta vojnička masa samo jedno pasivno telo, objekat koji reagira isključivo na zapovesti komandanta. Iako se to odnosilo na kritičnu fazu rata na Istočnom frontu i na potrebe za učvršćenje uloge starešine — takav način raspravljanja o izgradnji borbenosti i čvrstine jedinica nije realan i naučan. Ako bismo cenili način prilaženja ovim problemima u Sovjetskoj armiji po onome što je publikovano, moglo bi se reći da je kod njih i dalje u praksi uprošćavanje ovih problema, mada pojedine publikacije označavaju nastojanje za dubljom i svestranijom obradom.⁶⁾

Peto. U zapadnoj vojnoj literaturi napisano je do danas vrlo mnogo o tzv. psihološkom ratu, odnosno o vojnoj propagandi usmerenoj na razaranje borbenog morala protivnika. No u tome nema mnogo dela od veće vrednosti. Neki američki autori zaneli su se do te mere da smatraju da će dobro vođen »psihološki rat« značiti pola pobede, pa ga izdvajaju skoro kao samostalan elemenat, pored vojnog i ekonomskog, u prirodi totalnog rata. Razrađuje se njegova tehnika vođenja do u detalje i preteruje sa njegovim rezultatima. Navode se sumnjive cifre o hiljadama zarobljenika koji su se pod uticajem toga predali saveznicima, govori se o bilionima letaka bačenih u Drugom svetskom ratu i mere se razni učinci tzv. sive, crne i bele propagande.

Ovde se, međutim, često zaboravlja najprostija činjenica da je propaganda samo sredstvo politike i da njena

⁶⁾ И. Е. Будовский — О восприятии боевых качеств офицера — Москва 1953 год.

efikasnost, u prvom redu, zavisi od efekta politike, ratnih ciljeva i ratnih dejstava na bojištu, da ona ima sekundarnu ulogu sračunatu na to da objasni političke ciljeve i vojna dejstva na najpogodniji i najdostupniji način. Propaganda može savršeno malo da učini ako se dela razlikuju od propagandnih parola, ako se ne bori već samo propagandom misli pokolebati neprijatelja.

Pošto je propaganda funkcija politike, jasno je da se sve te teorije o »psihološkom ratu« moraju ceniti političkim, a ne stručnim merilima i prvenstveno tražiti razlike u politici pojedinih zemalja. Zbog toga za našu vojnu i političku propagandu nisu primenljiva mnoga merila koja mogu da važe za druge zemlje.

Kad se kod nas piše i upoznaje sa »psihološkim ratom« ne treba nikada zaboraviti da mi propagandu drugačije definišemo nego, naprimer, Linebarger, da ne krijemo pravu političku suštinu ratne propagande »psihološkim« izrazima; da psihologija nije ni baza ni okvir za vođenje politike, niti je nekakav ravnopravan činilac političkom, vojnom i ekonomskom elementu u prirodi totalnog rata. Ona, istina, može da pomogne u analizi nekih i to specifičnih pojava, u sugestijama o tehničkoj pripremi i nekih sredstava propagande, ali politika ne traži od psihologije ni izbor cilja propagande, ni određivanje njenog sadržaja, ni njene »tipološke« analize o rasama i nacijama, niti njenu »kontrolu o efikasnosti«, niti samo psihološke posledice, koje su uvek varljive. To politika ne traži ni u onim zemljama u kojima se toliko piše o »psihološkom ratu«. Ona ide za krupnijim ciljevima delovanja na društvene i političke odnose, na svest i ideologiju pojedinih socijalnih grupa, a ne samo na »emotivne i potsvesne« procese pojedinaca. Dobro je upoznati se i sa oblicima i načinima delovanja političke propagande drugih zemalja u miru i ratu, ali u svemu imati jasan i principijelan naš stav.

Mi smo vodili Narodnooslobodilački — revolucionarni rat, koji je po svojoj suštini bio drugačije prirode nego rat velikih savezničkih država iako smo se nalazili u istoj koaliciji. Snage naše propagande su se ogledale u snazi ideja o borbi za slobodu, a protiv ropstva, o borbi za bolji dru-

štveni poredak, a protiv starog sistema, sve skupa oslo-
njeno na materijalna dejstva vojnih formacija i oslobodi-
lačkih organizacija u pozadini. Protiv sebe smo imali vešto
organizovanu propagandu svih boja, od bele do crne, koju
su širili Nemci i oni reakcionarni krugovi koji su dugo
vremena podržavali četničku organizaciju. Njihova je teh-
nika masovne propagande bila neuporedivo savršenija od
naše, služili su se falsifikatima, lažima i glasinama pa nisu
razorili naše redove, niti su mogle odoleti uticaju naše pro-
pagande u svojoj sopstvenoj sredini.

Vrlo velika iskustva smo stekli u borbi sa strahovito
jakom klevetničkom propagandom Informbiroa koja je ta-
kođe koristila najsavršeniju propagandnu tehniku i sve
oblike i metode jedne neprincipijelne propagande. Pa i
njoj smo odoleli, ne zbog pariranja istom tehnikom i istim
obicima vođenja, nego primenom pravilne i principijelne
političke akcije i tvrdim oslonom na istinu i doslednim po-
klapanjem reči i dela.

Za naše ljude biće od mnogo veće koristi da, u vezi sa
masovno-političkom propagandom, proučavaju naša isku-
stva kako smo delovali u toku rata u narodu, u okupiranim
gradovima i u redovima neprijateljske vojske. Tako ćemo
često doći do toga da je, naprimer, živa reč aktiviste na
masovnom zboru i mitingu ili u malom skupu ljudi bila
često snažnija od radiopropagande; da je stalno obavešta-
vanje ljudi, naša pisma, radiovesti, leci i parole i odgova-
rajući postupci partizana prema zarobljenicima bili mnogo
jači od makakvih preterivanja i glasila ili falsifikovanja
dokumenata za obmanu neprijateljskih jedinica, čime se
po pravilu nismo služili.

Ovde ne mislim da potcenjujem sva ona tehnička usa-
vršavanja i bogatstvo oblika za sprovođenje masovne poli-
tičke propagande, jer se i kod nas teži da ona bude što bo-
lje organizovana, niti pak snažan uticaj koji propaganda
može da odigra i u neprijateljskim redovima. Jedino isti-
čem da njena snaga nije u njoj samoj, nego u politici u
ime koje radi, nije u njenom kvantitetu nego u kvalitetu
ideja koje pronosi i istine kojom se služi. Svako razmatra-
nje na toj osnovi pokazaće da postoje principijelne razlike

naše političke propagande od tzv. »psihološkog rata«, jer postoje razlike u politici naše zemlje i drugih zemalja koja je okrenuta prema drugim narodima.

Šesto. Na kraju je nešto potrebno reći u odnosu između vojno-psihološkog istraživanja prema istraživanjima koje bi vršili opšte-vojni rukovodioci.

Polazeći od toga da problemi borbenog morala dodiruju široku oblast pitanja i sve strane vojničkog života i delovanja u borbi, sasvim je pravilno postaviti da u tome nisu dovoljne niti samo snage vojnih starešina, niti pak snage vojnih psihologa i psihijatra. Starešinama je potrebna pomoć sociologa, psihologa i statističara da bi svoja ratna iskustva mogli uopštavati i naučno osvetliti. Vojnim psiholozima je potrebno iskustvo starešine i njegove ocene o držanju ljudi u kritičnoj situaciji.

Ali pošto se sve starešine ne bave studijom ovih problema, niti vojni psiholozi vođenjem trupe u borbi — jedino je rešenje da se onaj deo oficira na opštevojnim dužnostima koji hoće da se bavi ovim problemima upozna u glavnim crtama sa psihologijom borbe, odnosno da u stalnom kontaktu s pojedinim psiholozima razvija svoja znanja iz ove oblasti, a vojni psiholozi da u svom istraživanju budu što uklopljeniji u život vojne jedinice i široko konsultuju starešine. Jedino tako se neće desiti da se zastrani u oceni nekih fenomena koji se pojavljuju u borbi. Jasno je da se ovo odnosi na opšta pitanja izgradnje i održavanje borbenog morala u ratu i da ovo ne isključuje samostalan i specifičan način rada i specifične metode istraživanja vojnih psihologa i psihijatra.

Ovde je bila reč o nekim opštim metodama i polaznim osnovama od značaja kad se pristupa proučavanju ovih problema. Ali kad jedan problem dođe u fazu ocene o njegovoj vrednosti ili primenljivosti onda je i tu nužno konsultovanje. To može biti i pri najstručnijim pitanjima, na primer, odabiranju ljudstva za službu u armiji, anketiranju o raznim problemima, kod ocene o razmerama jedne psihopatološke pojave, kao što je kod nas bio stav prema tzv. »živčanima«. Svuda je nužna tesna povezanost vojnog lekara, psihijatra i psihologa sa svojim komandantom u jedinici.

ZAKLJUČAK

Konačno u svemu se ide za tim da obradi problema izgradnje i održavanju borbenog morala trupe u ratu moramo prilaziti dublje i svestranije, ali posmatrano sve u dijalektičkom odnosu međusobnog uticaja pozitivnih i negativnih pojava, posebnih okolnosti u kojima se bori i posebnih uslova koji važe za jednu zemlju i za jedan period u njenoj istoriji. Najvrednija iskustva biće od koristi i za buduće, mada će i to tražiti stvaralačku primenu u novim okolnostima koje nastanu.

Ovde su samo napomenuti neki stavovi za razmatranje koji mogu biti od interesa u ovom momentu kada se pristupa studiji psihologije borbe. Sigurno je da će u tome radu biti vrlo značajan napor ustanova koje se formiraju u tu svrhu. Jasno je da će oni imati i mnogo drugih zadataka koji se odnose na mirnodopsko stanje u armiji i da će obrada pitanja borbenog morala pretstavljati jednu stranu njihove aktivnosti.

Za starešine u trupi, koji se budu interesovali za ove probleme, stvara se time veća mogućnost da dobiju potrebnu pomoć od ovih organa. Ali mislim da je na tim pitanjima moguće i samoinicijativno raditi proučavajući prvenstveno materijale i iskustva iz našeg rata. Ovo tim pre što ne treba tako brzo očekivati rezultate iz rada ovih ustanova, koje se sada tek organizuju i bore sa početnim problemima svoje popune i određivanja svojih zadataka.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika br. 1/1957)

MILOMIR STAMENKOVIĆ

KAZNA KAO SREDSTVO VASPITANJA

Međusobni odnosi između pretpostavljenih i potčinjenih predstavljaju jedno od najvažnijih, ali ujedno i jedno od najosetljivijih pitanja u svakom, pa i u našem vojnom kolektivu. Sistematsko vaspitno delovanje da se shvatanja pojedinaca usklade sa opšteusvojenim shvatanjima, razvijanje i negovanje međusobnih odnosa koji odgovaraju karakteru i društvenoj ulozi naše armije, je najvažniji zadatak za sve starešine.

Metodi vaspitanja su brojni i raznovrsni: uveravanje, navikavanje, potsticanje, takmičenje i prisiljavanje. Svaki pak od ovih metoda služi se obiljem najraznovrsnijih sredstava. U našoj vaspitnoj praksi najčešću primenu nalaze kritika i samokritika, lični primer, ocene, pohvale, nagrade, odlikovanja, razni vidovi kontrole i kazne. Koji će se od ovih metoda, odnosno sredstava, koristiti u svakom konkretnom slučaju, to u prvom redu zavisi od toga ko se i sa kakvim ciljem vaspitava i koji će od ovih metoda — sredstava u odnosu na vaspitanika dati najbolje rezultate. Naše shvatanje uloge svesti u formiranju i razvijanju čovekove ličnosti upućuje, kad god je to moguće, na primenu metoda uveravanja i sredstava kojima se taj metod služi, zatim na navikavanje, potsticanje i takmičenje, ili tačnije na njihovu zajedničku kombinaciju, jer se na taj način i postižu najbolji rezultati. Međutim, primena metoda uveravanja nije niti može da bude bezuslovna. Ako vaspitni

rad na ovaj način — pod uslovom da je dosledno i sistematski sproveden — ne pokaže željene rezultate, i metodi, odnosno sredstva vaspitanja moraju se postupno menjati. To znači da će u krajnjem slučaju biti nužna i primena metoda prisiljavanja i kazne kao posljednjeg sredstva.

VASPITNI SMISAO KAŽNJAVANJA

U sistemu vaspitanja kazna ima svoje određeno mesto i ulogu. Kao takva, ona ima i svoje pedagoško opravdanje. Razume se, to nije slučaj sa svakom kaznom. Ako kazna ne deluje na razbijanje i odbacivanje pogrešnih i formiranje pravilnih pogleda i stavova, ako se dejstvo kazne završava time što prividno spreči nešto što se suprotstavlja težnjama vaspitača, u našem slučaju težnjama starešine, onda takva kazna nije postigla i vaspitni cilj. Rezultati vaspitnog dejstva kazne proveravaju se u praksi, na svakodnevnom radu i zalaganju kažnjenih, na njihovom ponašanju u jedinicama i van nje itd. Ako bi, naprimer, u jednoj jedinici iz meseca u mesec rastao broj prestupa i kazni, kažnjavanje ne bi postiglo željeni vaspitni efekat.

Kao i svaki drugi vid vaspitanja i kažnjavanje ima svoj sistem i metod, svoje određene norme i zato ne trpi nikakve improvizacije i površnosti. Da bi starešina putem kazne i vaspitavao svoje potčinjene, on je obavezan da pre nego što donese odluku o izricanju kazne svestrano proceni sve okolnosti koje neposredno ili posredno mogu da ispolje svoj uticaj kako na kažnjenog, tako i na ostale pojedince u jedinici, pa i na jedinicu kao celinu. Naša pravila službe i metodika moralno-političkog vaspitanja daju u tom pogledu dovoljno jasnu orijentaciju. Međutim, ne postoje pravila koja mogu da predvide sve, pogotovu nema pravila koja mogu detaljno da razjasne sve psihološko-pedagoške aspekte problema o kome je reč. Svaki slučaj, svaki prekršaj ima svoje osobenosti po mestu, vremenu i okolnostima pod kojima je učinjen i svaki od njih zahteva posebno razmatranje i rešavanje. Pri proceni jednog slučaja veći značaj će se pridati vremenu i mestu, u drugom slučaju primarni će biti uzroci koji su usloveli prekršaj, u tre-

ćem težina posledica itd. Ako je procena pravilna i odluka će biti pravilna, bez obzira na to što se u jednom slučaju akcentira jedna, a u drugom neka druga okolnost. S druge strane, odluke starešina koji se u ocenjivanju značaja pojedinih od ovih elemenata drže nekog ustaljenog redosleda, za koje jedan od njih pretstavlja »zakon« a svi ostali su manje važni, bez obzira na nastale promene u situaciji, — takve odluke mogu da postanu — ako već nisu postale — dogme od kojih vaspitni rad može samo da trpi.

Nikakva kazna, makar ona bila izrečena i sa najboljim namerama, neće dati željene rezultate ako starešina koji je izriče ne poznaje dobro onoga koga kažnjava, uslove pod kojima taj radi, živi i razvija se, njegove potrebe i teškoće. Takav se starešina, po pravilu, u kažnjavanju drži određenog šablona, a šablonsko kažnjavanje ne samo da nije pedagoški opravdano, već je i krajnje štetno. Na toj liniji je, naprimer, zahtev pojedinaca da starešina prilikom izricanja kazni mora prema svima da bude podjednako strog i »pravedan«. Iako na prvi pogled izgleda »pravilno« i »pravedno«, ovakvo shvatanje je u suštini i nepravilno i nepravedno. U praksi bi to značilo da starešina pred sobom ima ljude potpuno jednakih shvatanja, osobina, iskustva, znanja itd., i da se, analogno tome, prema svima jednako može i da postavi. Međutim, pošto ovo prvo nije tačno, to ni ovo drugo nije moguće.

Već prvih dana boravka u armiji većina mladih vojnika sukobljava se sa nizom teškoća. U za njih novoj sredini, u vojnoj jedinici, postoje stroga pravila i propisi, postavljaju im se brojni zahtevi na koje oni ranije, ne svojom krivicom, nisu bili naviknuti. Za razliku od dosta širokih, i za većinu verovatno neobaveznih pravila u porodičnom životu, vojni propisi tačno preciziraju gotovo sve: vreme i način rada, ishrane, odmora, zabave i drugo. Dobrom delu od njih ta preciznost u početku smeta, čini im se suvišnom, a izvesnom manjem broju ona je čak i neshvatljiva. Mladim vojnicima smeta, isto tako, i činjenica što su u novoj sredini podvrgnuti javnoj kontroli i uticaju ne samo svojih starešina već i celog kolektiva. O svim njihovim postupcima — bilo da se radi o dobrim ili lošim — diskutuje se javno, donose se i saopštavaju razne odluke, kritikuju se

ili pohvaljuju itd. Kod nekih vojnika jasno su vidljiva čak i razna intimna doživljavanja tako da ih starešine i ostali vojnici mogu da prate i da o njima daju svoj sud. Vojnici koji nisu navikli na ovakav način života, pogotovu oni koji vole usamljenost, sada zbog toga trpe, preživljavaju izvesnu krizu koja se, u manjoj ili većoj meri, odražava i na njihove postupke i zalaganje u radu.

U procesu prilagođavanja ljudi novim uslovima života i rada ovakve krize su zakonita pojava (posebno je pitanje u kom stepenu se one kod raznih ljudi izražavaju), pa im zato starešina mora posvetiti punu pažnju pri određivanju sadržaja i metoda vaspitanja. Ne treba zaboraviti da su ti ljudi pre dolaska u armiju bili izloženi raznim vaspitnim uticajima i da su pod tim uticajima oformili isto tako različita shvatanja. A ono što se godinama taložilo u njihovoj svesti nije moguće tako brzo izmeniti. Najmanje se to može postići kažnjavanjem.

Sličan je slučaj i sa nekim drugim pojavama, naprimera, sa nostalgijom. Kod mladih vojnika nostalgija je najčešći uzrok slabijeg interesovanja za nastavu, uzrok nervoze, neraspoloženja, težnje za usamljenošću i sl. Okupirani mislima o kući, roditeljima, o svojoj porodici i njenim teškoćama, vojnici podložni nostalgiji manje pažnje posvećuju izvršavanju svojih svakodnevnih zadataka. Zato im se desi i da naprave neku očiglednu grešku. I ova je pojava u početku zakonita i ne može se niti sme suzbijati isključivo administrativnim merama, jer efekat u tom slučaju može da bude suprotan od željenog.

Kod starijih vojnika ovih pojava ili uopšte nema ili bar nisu karakteristične. Pod vaspitnim uticajem starešina i kolektiva njih će i kod mladih vojnika vremenom nestati, ili će se njihovo dejstvo u dobroj meri smanjiti. Ali, dok one postoje, tj. dok se vojnici ne prilagode novim okolnostima i ne budu oslobođeni nostalgичnih kriza, pri donošenju odluke o kazni starešina mora da ih uzima u obzir. Tačnije, on ne može da nastupa pravoliniski. Greške koje mladi vojnici čine u periodu ovih kriza ne može izjednačavati sa greškama koje čine stari vojnici. Ova razlika, po pravilu, treba da se odrazi i u karakteru i visini izrečene kazne.

KAZNA NE SME DA VREĐA PONOS I DOSTOJANSTVO
KAŽNJENOG

U vezi sa kažnjavanjem od osobite je važnosti i pitanje odnosa starešine prema kažnjenom. Kod naših ljudi je veoma jako razvijen osećaj ponosa i dostojanstva, a cilj našeg vaspitanja je da taj osećaj podigne na još viši stepen. Ova svojstva, dakle, predstavljaju vrednost od prvorazrednog značaja i zato ih starešina mora ceniti i poštovati. Istina, svi potčinjeni nisu iste vrednosti, ali je istina i to da potčinjenih bez vrednosti nema. Prema tome, starešina je dužan da ceni i poštuje svakog potčinjenog prema njegovoj stvarnoj vrednosti.

Izricanje kazne, bez obzira na to što se, možda, radi o sasvim očiglednom prekršaju, obavezno treba da prethodi savesna i objektivna analiza uzroka i okolnosti pod kojima je prekršaj učinjen. Samo jedna takva analiza može biti garancija da će kazna koja će na osnovu nje uslediti vaspitno uticati na kažnjelog. Od brzih i prenegljenih odluka u vaspitanju nema koristi, a kod kažnjavanja takve odluke redovno izazivaju štetne posledice. Kazna izrečena na brzinu i bez prethodnog razmišljanja deluje u najviše slučajeva kao odmazda, a ne kao vaspitna mera. Štetnost ovakve prakse u kažnjavanju utoliko je veća, ukoliko se primenjuje prema ljudima koji ranije nisu bili kažnjavani. U vezi sa ovim postavlja se i pitanje obrazloženja kazne. Ako u obrazloženju nisu ubedljivo i objektivno objašnjeni razlozi zbog kojih je kazna izrečena — a kod kazni izrečenih na brzinu to nije redak slučaj, — ako iz tog obrazloženja kažnjeni i ostali iz jedinice ne izvuku potrebne pouke, vaspitno dejstvo kazne će biti znatno umanjeno, i obratno. Za vaspitno dejstvo kazne od značaja je, pored toga, i postupnost u kažnjavanju. Ako se izuzmu veoma retki, tj. teški slučajevi, normalno je da se za prve greške ne izriču najteže kazne.

U vaspitanju svojih potčinjenih starešine u puno meri treba da koriste vaspitnu moć svoje jedinice kao celine i na nju se oslanjaju. Svakako da sam akt kažnjavanja mora biti u isključivoj nadležnosti određenih starešina. Ali isto tako kolektiv može i treba da diskutuje o greškama, o nji-

hovom karakteru, štetnosti i sl. i da iz toga izvlači pouke. Sud koji donese jedan zdrav kolektiv — a naši vojni kolektivi to svojstvo poseduju — u suštini neće biti pogrešan. S druge strane, činjenica da je u donošenju takvog suda učestvovao ceo kolektiv, obavezuje ga i potstiče na aktivnost u smislu sprovođenja donete odluke u život. Kazna time može samo da dobije u vrednosti, a starešina ništa ne gubi od svog autoriteta.

POSLEDICE PREKOMERNOG KAŽNJAVANJA

Izricanjem kazne od strane starešine formalno se okončava rasprava izvesnog slučaja. Ako je kazna pravilno odmerena, ona će odigrati namenjenu ulogu. Kod nepravilno izrečenih kazni, međutim, stvar tim aktom tek počinje da se razvija, izazivajući niz štetnih posledica. Njihova je štetnost naročito velika u slučajevima kad se nepravilno kažnjavanje ponavlja, kad prelazi jednu realnu i nužnu meru. Evo samo nekoliko od niza mogućih posledica.

Hteli mi to ili ne, prekomerno i nepravilno kažnjavanje izaziva otpor kažnjenog prema onome koji je izrekao kaznu. Taj otpor se ne manifestuje uvek javno, ali on postoji, on tinja u duši kažnjenog, i sa tim u daljem vaspitnom radu treba računati.

Masovna primena kazne kao sredstva vaspitanja štetno utiče na stanje u jedinici. Veliki broj kazni stvara pogrešan utisak da u jedinici ima više loših — ako se o lošim uopšte i može govoriti — nego dobrih vojnika. U ovakvim uslovima pozitivni rezultati se ne ističu, ostaju u zasenku onoga što nije dobro, ili se samo usput pominju. A to, nema sumnje, demobilizatorski utiče na ljude, čini ih manje aktivnim.

Ako se kazne često izriču, one gube od svoje vaspitne vrednosti, a starešina koji svoj vaspitački ugled zasniva samo na sili kazne gubi od autoriteta. I ne samo to. Ljubav i poštovanje potčinjenih prema takvom starešini počinju da slabe, a isto tako ljubav i briga starešina prema potčinjenima.

Poznato je, naime, da ljudi teže da se ugledaju ili čak i poistovećuju sa nekim drugim koji u njihovim očima pretstavlja oličenje, ideal ljudskih vrлина. Ako se radi o dobrom starešini, takvo stremljenje je vrlo pozitivno, jer se dobre osobine prenose i postepeno ugrađuju i u ličnost potčinjenih. S druge strane, starešina koji manje vaspitno radi a više se bavi kažnjavanjem može na svoje potčinjene da deluje i u obratnom smeru, da postane negativan primer. Nije, naprimer, nimalo slučajno to što najviše kažnjava onaj starešina koji je i sam više puta bio kažnjavao. Nije slučajno ni to što pojedini naši desetari čak i otvoreno pred vojnicima kažu: »dosta su mene kažnjavali, kažnjavaću i ja«, ili slično. Ovakvom njihovom gledanju na kažnjavanje sigurno su doprineli i negativni uticaji nekih od njihovih neposrednih vaspitača.

Gotovo je redovan slučaj kod kažnjenih, naročito neposredno posle izricanja kazne, da se izdvajaju iz kolektiva, da traže usamljenost. Takvoj tendenciji uzrok su, s jedne strane, nelagodan osećaj, stid kažnjenih od svojih starešina i ostalih drugova iz jedinice, a s druge strane, nepravilan odnos pojedinih starešina i vojnika prema njima. Na kažnjene se, naime, u izvesnim slučajevima ili zaboravi ili se na njih gleda drukčije nego na ostale, čime se oni još više udaljavaju i od starešina i od vojnika. Ako takvo stanje potraje duže vremena, postoji realna opasnost da se ti ljudi izgube i počnu praviti nove, još teže greške. Zbog toga veza između kažnjenog, s jedne, i starešine i kolektiva, s druge strane, mora u tom periodu da bude neprekidna, a uticaj starešine i ostalih vaspitnih faktora da bude još jači. Samo se u jednoj takvoj vezi, u jednom takvom odnosu mogu pratiti i pravilno ocenjivati promene koje nastaju kod kažnjenih i mere koje na osnovu tih promena treba preduzeti.

Da se gledište izloženo u ovom napisu ne bi pogrešno protumačilo kao izraz sumnje u vaspitnu vrednost kažnjavanja uopšte, i kao napad na sve one koji se u vaspitanju svojih potčinjenih služe kaznom kao sredstvom, nužno je, na kraju, još nešto reći. U svojoj životnoj praksi i radnoj aktivnosti sa kaznom se neće sresti samo onaj starešina koji slabo radi, koji od svojih potčinjenih ne traži pošto-

vanje i tačno izvršavanje pravila i propisa, kod koga je u odnosima sa svojim potčinjenima preovladao duh nezdrave familijarnosti. To je ona druga, još štetnija krajnost. Dobrom vaspitaču ona je tuđa isto kao i ona prva. Dobar vaspitač se neće ustručavati ni od kažnjavanja kad stekne uverenje da je kažnjavanje potrebno i korisno. Ako već takvu odluku donese, on će se truditi da u tome iznađe realnu meru koja će obezbediti potpuno izvršenje zadatka, ali koja će, istovremeno, i brigu za ljude činiti efikasnom. Takva mera nije ni grubo ni neumesno reaganje na greške potčinjenih, ni trula bolećivost prema njima, već je odnos između pretpostavljenih i potčinjenih, koji se zasniva na zdravom ljudskom razumevanju i zajedničkom nastojanju da se uspešno izvršavaju postavljeni zadaci.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 10/1958)

MATE JERKOVIĆ

IZNAD SVEGA :

VOLJETI ČOVJEKA

ČOVJEK JE NAŠE NAJVEĆE BOGATSTVO...

TITO

Briga za ljude — posmatrana kroz prizmu unutrašnjih odnosa u Armiji — jedna je od najzanimljivijih tema, o kojoj se relativno najčešće raspravlja.

U čemu je suština tog našeg stalnog zadatka? Šta mu je osnova? koji ga činoci formiraju? kakva mu je moralna fizionomija? kakvim bi ga sredstvima i metodima valjalo rješavati i kakve su perspektive za uspjeh? — to su neka od pitanja koja stalno privlače našu pažnju.

ANATOMIJA PITANJA

Van svake je diskusije da je to neobično važno i veoma kompleksno područje našeg djelovanja koje zahtijeva naše stalne zajedničke napore s ciljem da u svakoj fazi razvoja naše Armije iznalazimo što je moguće bolja rješenja.

Njegova suština i složenost ogledaju se u ovim pitanjima:

— kako regulisati i u složenom armijskom organizmu praktički uspostaviti i održavati takve međusobne odnose i stalno ispoljavati na djelu takvu brigu za one s kojima radimo da bismo svi mi, od najmlađeg vojnika do naj-

starijeg vojnog starješine, bili bodri, uvijek puni ljubavi, volje i poleta za neprekidan rad na svojim formacijskim mjestima, a sve radi daljeg jačanja i zbijanja svojih borbenih redova?

— kako u Armiji, kojoj nezamjenljivu kičmu čini zakon bezuslovne subordinacije i gvozdene discipline, tj. kategorički postulat bez izuzetka, formulisan kratko poznatim vojničkim aforizmom: »naređenje-izvršenje!«, kako u takvim uslovima obezbijediti ono što mi nazivamo duhom naše Armije, kako postići da postaje još toplija ona ljudska atmosfera koju nazivamo zdravo drugarstvo između pripadnika Armije uopće i između potčinjenog i pretpostavljenog posebno?

— kako se, pritom, obezbijediti od opasnosti da se to zdravo drugarstvo ne pretvori u štetnu familijarnost, i obrnuto, kako se osloboditi bojazni od te familijarnosti, bojazni koja prigušuje zdrava drugarska osjećanja i pretvara onoga koji se boji u zakopčano, otuđeno lice?

— kako odrediti jasne i čvrste granice između zahtijeva da svaki pripadnik Armije, odozdo do vrha, djeluje na svom poslu stvaralački i inicijativno a da ne prekrši svoja prava, svoje kompetencije, da konstruktivnom kritikom pomaže onima s kojima radi i da ne prekorači granice dozvoljenog?

— kako i šta učiniti da se razumljiva nastojanja Armije — da svaki njen pripadnik savjesnim radom i upornim učenjem stalno napreduje — ne preobrazi u neskromnost, u samoprecjenjivanje, u nezdravu ambiciju?

— kako i šta učiniti da se zasluge boraca zaslužnih za Revoluciju priznaju na riječi i djelu i da to ne preraste u »solunaštvo«, odnosno: u pothranjivanje tog »solunaštva«, jer bi se iz tog bolesnog stabla mogle razviti još bolesnije grane: samozadovoljstvo i stagniranje u radu i učenju, nepoštovanje i nepriznavanje bilo kome i bilo kakvih drugih zasluga, sektaška isključivost i sl.?

— mogu li se na sadašnjem stepenu našeg cjelokupnog razvoja zadovoljiti svi oni najrazličitiji zahtjevi pojedinaca koji stalno rastu, u kojoj mjeri su ti zahtjevi osnovani i opravdani, kako na njih reagovati a da se to

štetno ne ispolji, u krajnjoj liniji, na brigu za ljude, na odnose među ljudima?

— kako i šta učiniti da oni koji prvi put dolaze u naše redove što bezbolnije prežive neizbježnu krizu mijenjanja svog načina života? Itd, itd.

Eto, to su, pored ostalog, neka pitanja koja čine ovaj kompleksni problem odnosa složenim i teškim; to su samo neke od komponenata koje čine ovo kompleksno pitanje brige za čovjeka stalno aktuelnim i delikatnim.

Dakle: zaista mnogobrojna, vrlo složena, međusobno na najrazličitije načine povezana i uslovljena pitanja, zbog čega se pri njihovom rješavanju i traži naša stalna zajednička briga, da bismo postigli ono najidealnije što se na tom planu može ostvariti u datoj fazi našeg razvoja.

KARAKTER I DUH NAŠE ARMIIJE — OSNOVA ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA

Temelj temelja naše Armije u svim njenim aspektima sačinjava socijalistička stvarnost naše domovine.

Naš društveni poredak je socijalistički. Svi napori naših ljudi i njihovog državnog i političkog rukovodstva usmjereni su jedino na to da se izgradi takav društveni poredak u kome ne može biti izrabljivanih i izrabljivača, u kome ne može biti nepravde i progona bilo kakve vrste — rasne, nacionalne, vjerske, političke, ekonomske. Jedino tako, i samo na takvom tlu, može da raste i izrasta socijalistička armija, armija u kojoj mogu da se uspostave, neguju i održe jedino takvi isti, socijalistički odnosi. A jedino takvi društveni odnosi su moralni, humani, ljudski, odnosi za koje zaista vredi boriti se.

Spoljna politika naše zemlje, kao što je poznato, jeste politika aktivne miroljubive koegzistencije, politika kojoj suštinu čini dosljedna borba za svjetski mir i za ravnopravnu i svestranu saradnju među svim narodima, bez obzira na njihov unutrašnji poredak. Iz takve spoljne politike nužno proizilazi i cilj i karakter naše Armije, njena izgradnja uopće i njeni unutarnji odnosi posebno. Konkretno: jedino mogućna oružana upotreba naše Armije bila bi, u slučaju nužde, da brani svoju zemlju. To

je i jedini slučaj kada se može kazati da je oružana upotreba armije opravdana, a samim time i moralna. A to je, nesumnjivo, najvažniji momenat pri određivanju karaktera neke armije, a samim tim i njenih unutrašnjih odnosa.

Svi osnovni zakoni koji regulišu cilj, karakter, zadatke i odnose u našoj Armiji, potpuno su u skladu sa našom unutarnjom i spoljnom politikom.

Osnova zaista zdrava i moćna, osnova koja garantuje najljudskije, najmoralnije odnose! Međutim, ostaju, ipak, još dva momenta o kojima treba posebno voditi računa kad je riječ o moralno-političkom vaspitanju, gledanom kroz brigu za ljude, kroz odnose u Armiji. To su, prvo, posebni objektivni činioци koji nad ovom osnovicom utječu na formiranje odnosa i, drugo, to je naša svakodnevna praksa.

ČINIOCI KOJI UTJEČU NA FORMIRANJE UNUTARNJIH ODNOSA U ARMIJI

Biljka koja raste iz određenog tla nosi i njegove karakteristike. Ali kao što karakter biljke, odnosno njenih plodova ne zavisi samo od karaktera tla iz koga raste nego i od klime (zrak, svjetlo, vlaga, temperatura), tako ni unutarnji odnosi u Armiji, kao ni ostali plodovi njenog razvoja, ne zavise samo od spomenutih čvrstih i zdravih temelja, nego također, i od mnogih drugih, spoljnih, manje ili više promjenljivih činilaca, koji karakterišu opštu atmosferu u kojoj se ti odnosi formiraju.

U našoj svakidašnjoj praksi ponegdje se osjeća težnja za izvjesnim uproščavanjem unutarnjih odnosa u Armiji, odnosno brige o čovjeku, što je u suštini jedno te isto. Osjeća se zbog toga, razumije se, i težnja za uproščavanjem metoda pri rješavanju toga problema. To je svakako štetno, jer to, pored ostalog, demobilise, to smanjuje, prije svega, individualna nastojanja u samoizgradnji, nastojanja svakog pojedinca da se što više i što svestranije osposobi za uspješno rješavanje tog najsloženijeg pitanja. Pojedinci, naime, pokušavaju nekako da čitav problem

svedu na ovo: postoje uniformisani ljudi, postrojani prema propisanoj formaciji; prava i dužnosti svakog pojedinca tačno su predviđena; postoje relativno vrlo solidna materijalna sredstva za obezbeđenje tih prava i dužnosti, te se, prema tome, čitavo pitanje svodi na to da svaki pojedinac vrši tačno svoju dužnost i da mu se ostvare njegova prava. To je prema mišljenju pojedinaca najbolji put da se uspostave pravilni odnosi i najbolji način ispoljavanja brige za čovjeka.

Na prvi pogled takvo shvatanje izgleda ispravno. Ono, zapravo, u izvesnom smislu, i jeste tačno. Ali ono je krajnje nepotpuno i sasvim uprošćeno. Takvo shvatanje neizbežno dovodi do zaključka da je jedino potrebno i sasvim dovoljno — temeljno poznavati pravila i propise i striktno ih sprovoditi u život. I — time je sve riješeno.

To, međutim, ni izdaleka nije dovoljno. Tako se može (i mora) postupati kad je riječ o oružju i opremi, ali ne i kad je riječ o ljudima. Sve su puške, radio-stanice ili brodovi određene klase — istih taktičko-tehničkih osobina, svi traže isti tehnički postupak u rukovanju, istu njegu u čuvanju, isti taktički postupak prilikom upotrebe. Naprotiv, sa ljudima stvar stoji sasvim drukčije.

Prije svega, armija je sastavljena od mase živih ljudi. U toj ogromnoj masi nema ni jednog slučaja da bi dva čovjeka, dva vojnika, dva podoficira, dva oficira, bili potpuno istih fizičkih, mentalnih, karakternih, intelektualnih, ili emocionalnih osobina, da bi imali potpuno istu kulturu, navike, iste potrebe, da bi bili iste fizičke kondicije i zdravlja, da bi imali iste materijalne i porodične prilike, potpuno isti krug prijatelja, znanaca itd. Već to, samo po sebi, zahtijeva veoma veliku raznoobraznost u postupku prema svakom pojedincu u mnogim određenim pitanjima da bi se postigla ona relativna pravičnost, ravnopravnost i slični zahtjevi koji se najčešće i postavljaju kad je riječ o odnosu prema pojedincima, o brizi za njih.

Svaki čovjek, kao psihofizičko biće, ima dvije osnovne komponente: prirodene (nasleđene) osobine i osobine stečene nadgradnjom, tj. osobine koje su mu date vaspitanjem. Međutim, ni dva rođena brata, čak ni dva blizanca,

nemaju iste naslijeđene osobine, a kamoli stotine i hiljade ljudi koji se iz svih krajeva zemlje skupljaju i čine ovu ili onu našu jedinicu ili komandu. A gdje li je, tek, potpuna istovijetnost u nagradnji — u vaspitanju tih pojedinaca prije nego što su došli u Armiju! Još je takvo stanje u našoj Armiji da su svi njeni, čak i oni najmlađi, pripadnici rođeni u bivšem društvu. A stalni sastav je gotovo sav (osim nekoliko najmlađih klasa oficira i podoficira) dobio svoje dječije i dječeačko vaspitanje u tom društvu, koje je, nesumnjivo, ostavilo svoj pečat.

Ni Revolucija nije mogla sasvim zbrisati sve tragove tog utjecaja. Zar nije jasno da to treba imati u vidu u vaspitavanju tih ljudi i u međusobnim odnosima u svakom pojedinom konkretnom postupku ako se želi ispravno postupiti, ako se ne želi pasti u šablon, po kome se individualni problemi pojedinaca nikako ne mogu rješavati?

Na jednom te istom brodu s posadom od 50-ak ljudi sastali su se mornari koji pišu i čitaju na dva pisma, govore tri jezika, ispoljavaju četiri vjere, pet su nacionalnosti, a iz 6 su republika... A brod ima samo jedna jedinstvena pravila brodske službe, samo jedne jedinstvene taktičke propise. I sve drugo je jedinstveno, isto, — sve što nije živo na brodu...

I o tim momentima moramo pri rješavanju pojedinih pitanja iz široke oblasti unutarnjih odnosa u Armiji, još voditi računa. Vjerovatno će za buduće generacije ti momenti biti manje važni, ali za sada se to ne može (i ne smije) zanemarivati.

Nema dva ista garnizona ni po uslovima smještaja, života i rada, ni po komunalnim pitanjima, ni po opštoj kulturi i navikama stanovništva itd. Jedan garnizon je u velikom gradu, a drugi na malom otoku, u seocetu, u pustinji. Jedan je na toplom jugu, a drugi na vjetrovitom sjeveru. U jednom ima i bolnica i sve vrste škola i kulturnih ustanova, a u drugom nema ni električnog osvetljenja, ni vode, ni cesta ni kanalizacija. Itd, itd. Van svake diskusije da se ti, veoma različiti, objektivni uslovi života i rada odslikavaju u odnosima, i to na najrazličitije načine, što znači da je i prilikom rješavanja određenih

pitanja, koja se zbog toga i javljaju na opštem planu brige za ljude, potrebno različito i postupati.

Napokon, kad je riječ o objektivnim teškoćama u vaspitavanju, o uspostavljanju i njegovanju zdravih odnosa, osobito kad je riječ o najmlađim pripadnicima naše Armije, onda treba imati u vidu, pored ostalog, još jedan, i to jedinstven momenat, karakterističan samo za Armiju: u procesu podmlađivanja svojih redova, a prema sistemu koji je u nas na snazi, mi imamo činjenicu da su nam najmlađi podoficiri i oficiri po godinama mlađi od regruta, da su nam najmlađi oficiri mlađi po godinama od starijih podoficira. To je momenat koji ne poznaje pedagogija ni u jednoj drugoj struci, odnosno organizaciji u našoj zemlji. I ta činjenica, razumije se, zahtijeva posebnu pažnju kada su posrijedi pitanja o kojima je riječ.

Vaspitavati čovjeka znači, u našim uslovima, privikavati ga, učiti ga i naučiti da skladno živi u svojoj sredini, u društvu, da za nj radi kao i za sebe, da ga unapređuje. Pri tome se težište mora postaviti na jednu tačku, uvjeriti ga da i u našim, socijalističkim uslovima može stalno sve bolje i bolje zadovoljavati svoje lične potrebe, koje neprestano rastu i obezbjeđivati svoj lični napredak samo ako društvo kome pripada ide stalno naprijed. A to predstavlja zaista složen posao.

Čovjek je složeno biće. U njemu djeluju praiskonski elementarni nagoni: nagon za održavanjem jedinke, za podmirenjem svojih prirodnih potreba (hrana, odjeća, stan, zdravstvena njega, kulturne potrebe itd.) i nagon za održanjem vrste, tj. za razmnožavanjem. Oba ta nagona su, po svojoj suštini, antisocijalna. Vaspitavanje se zapravo i svodi na to da se ti biološki nagoni i zahtjevi pojedinih, putem uticaja na njegov razum, na svijest, podrede potrebama zajednice, — da se usklade s istim takvim zahtjevima ostalih jedinki, koje zajedno s njim i čine to društvo. Upravo na taj način transformiraju se oni individualni asocijalni nagoni u kolektivni, socijalni stimulans, koji pokreće cijelo društvo naprijed, da bi tako unapređeno opet poslužilo zadovoljavanju tih individualnih potreba, samo na mnogo višem nivou.

To što se odnosi na društvo u cjelini, odnosi se, razumije se, i na vojsku kao dio društva, kao posebnu društvenu organizaciju. Vaspitavati pripadnika naše, socijalističke armije, znači djelovati stalno na njegovu svijest u jednom jedinom smislu: da svaki pojedini pripadnik Armije potpuno, čvrsto i bez kolebanja shvati da se njegov lični interes u svemu poklapa s interesima čitave zajednice, i Armije i njegove jedinice, i da iz njih proizilazi i da je samo preko njih obezbijeđen u svim svojim oblicima.

Naveli smo sve ovo, naravno, ne zato da zbunimo dokazujući kako nije tako jednostavno stvoriti jedinstveni duh armije kraj toliko problema, uz toliko prepreka, i kako je teško uspješno riješiti pitanje odnosa i brige za ljude pri takvim uslovima. Naprotiv, naveli smo sve to jer mislimo da treba sagledati problem u čitavoj njegovoj veličini i složenosti, da bi smo bili u stanju da s raspoloživim silama udarimo upravo tamo gdje treba, i to na što pogodniji način, na način koji garantuje najviše uspjeha, jer ne valja kad se stvari suviše uprošćavaju. Time se zamagljuje ne samo suština nego i važne pojedinosti koje je čine.

U svakom slučaju, dakle, očigledno je jedno: nije dovoljno znati samo pravila i propise koji regulišu naše odnose. Potrebno je mnogo više. Potrebno je, prije svega, visoko ideološko znanje: potrebno je stalno i temeljito upoznavati svoju zemlju i svoj narod, njihovu istoriju: potrebno je sistematski izučavati psihologiju i njene zakone, pedagogiju i njene principe: potrebno je uopće proširivati svoju kulturu, proučavati svoje potčinjene, svoje saradnike, čak i svoje starješine, jer se odnosi ne formiraju samo odozgo nadolje, nego i obrnuto, jer briga o čovjeku nije samo stvar starješina nego i potčinjenih, o čemu će još biti riječi.

JUČE, DANAS, SUTRA...

Čuje se tu i tamo da je u Narodnooslobodilačkom ratu drugarstvo bilo mnogo bolje, odnosi pravilniji, briga za čovjeka veća. Međutim pri tom se zanemaruje činjenica da su i opći i posebni uslovi onda bili sasvim drukčiji. Stoga

je to metodski sasvim neispravno, pa prema tome i ovaj zaključak o odnosima, o drugarstvu, o brizi ne može da bude ispravan. Doduše, tu ne samo što ima sličnosti između osnove revolucije i osnove našeg poslijerevolucionarnog života: tu je suština u svom kontinuitetu ostala ista. Ali je sve ostalo drukčije. A upravo to »ostalo« se upoređuje i želi se nešto što je nemoguće, što je prošlo, što se ne može ponoviti, što pripada samo oružanom dijelu Revolucije.

U Narodnooslobodilačkom ratu se narod borio za održanje, borio za nacionalno i socijalno oslobođenje. Danas se svi borimo za to da bolje živimo. U Oslobodilačkom ratu je »Bolje grob nego rob!« bila jedna od osnovnih parola, a danas — »Sve za povišenje životnog standarda!«. U Oslobodilačkom ratu se lila krv, danas se traži znoj. U Oslobodilačkom ratu su se sve potrebe pojedinaca svodile na pušku i municiju, na ono malo odjeće i obuće, a hrane bar toliko da bi se mogla produžiti borba protiv okupatora. A danas? Ko je u ratu pitao za stan, ko je pitao za platu, za domove, škole i kazališta! Kome je trebalo električno svjetlo, kanalizacija! U Oslobodilačkom ratu su i borac i komandant divizije bili rame uz rame u streljačkom stroju, često su zajedno, direktno kao bombaši, napadali neprijatelja, jednako su bili izloženi neprijateljskoj granati i avionu. Komandir voda i komandant korpusa jednako su morali pješaćiti preko Like, Korduna i Kozare do Slavonije; oba su zajedno sa Vrhovnim komandantom gazili Neretvu, Drinu i Sutjesku; sva trojica su jednako gladovali i zimovali, itd. Iako zvuči paradoksalno, ipak je u Narodnooslobodilačkom ratu sve bilo jednostavnije na tom planu, pa se, prema tome, lakše i jednostavnije i rješavalo, i manje se tražilo i znanja i vještine da se riješe međusobni odnosi.

Sada su, međutim, uslovi drukčiji, problemi i zahtjevi neuporedivo složeniji. Prema tome i sredstva, znanja, umješnost i metodi njihovog rješavanja treba i moraju biti drukčiji, jači, savršeniji ako hoćemo postići ne

iste rezultate kao u Narodnooslobodilačkom ratu, nego bolje, veće. Jer pogrešno bi bilo i postaviti da se postigne u vaspitavanju, u brizi za ljude, u odnosima, ono što smo postigli u ratu. To bi bilo malo, to bi, po određenim komponentama, bilo čak primitivno za sadašnje uslove.

A duh Armije — zar nije bio dobar u Narodnooslobodilačkom ratu? Jest, bio je odličan. Ali sada je bolji! Već sada je bolji, samo što se u mirnodopskim uslovima ne može pokazati u svoj svojoj veličini. Sutra će on biti još bolji. Zato što će biti sve bolje. Da nije tako, ne bi imalo smisla sve što smo radili od četrdesetprve do danas.

Zašto onda toliko nastojanja na odnosima, na brizi za ljude? Zato što se to pitanje nikad i ne može do kraja riješiti; zato što želimo i možemo, i treba nam još više, još bolje — trebaju nam još bolji odnosi, još veća i svestranija briga za čovjeka, jer čovjek — to je u našim uslovima, po našim shvatanjima, naša najveća dragocjenost.

TRAŽI SE...

Iluzorno bi bilo i pokušavati da se da neka formula pomoću koje bi se na jednostavan i jedinstven način mogla uspješno riješiti sva ona pitanja iz vrlo raznovrsne oblasti vaspitanja, brige za ljude i odnosa u armiskim redovima uopće.

Međutim, postoji mnogo principa na koje nikad nije suviše iznova potsjećati, jer oni pretstavljaju vrlo čvrst oslonac prilikom rješavanja ovih zaista složenih zadataka.

Traži se, prije svega, apsolutna i bezuslovna poslušnost, gvozdena disciplina. Na to su obavezni svi pripadnici Armije, od najmlađeg do najstarijeg. Ne može se niko žaliti na odnose prema sebi ako sam narušava odnose prema drugome. Disciplina je u hijerarhiji civilizovanog društva uopće, a u vojsci posebno, polazna tačka svakog djelovanja, te prema tome i prilikom rješavanja svakog pitanja iz oblasti brige za čovjeka, iz oblasti odnosa uopće,

treba uvijek poći od ovoga: da li je u određenom slučaju bila zastupljena disciplina.

Traži se skromnost, jedna razumna skromnost od svih i od svakoga, no, isto tako, da bi se čovjek u svakom svom zahtjevu postavio doslijedno, skromno, potrebno je da bude načisto s tim da i zajednica, na datom stupnju, ima svoje određene granice mogućnosti. Skromnost je, osim toga negacija umišljenosti, uobraženosti. Traži se, dakle, i ta negacija da bi se suzbila ona tzv. »podnarednička filozofija«, sadržana, otprilike, u ovoj »logici«: podnarednik poznaje strojevo pravilo bolje od generala, dakle; podnarednik bi bio bolji general od generala...

Traži se još više povjerenja, i to u oba pravca: od potčinjenih prema pretpostavljenima i od pretpostavljenih prema potčinjenima. Ako i za što ima mjesta u našoj stvarnosti uopće i u našoj Armiji posebno, onda je to sigurno, povjerenje. Jer svi mi volimo ovu zemlju i njenu armiju, a sigurna spoznaja te velike istine je najsolidnija osnova međusobnog velikog povjerenja. Izuzeci ne treba i ne mogu nas nikako drukčije orijentisati.

Traži se još više opće kulture, još više naučnog pri-
laženja ovoj kompleksnoj problematici, još više znanja o čovjeku kao fiziološkom, emocionalnom i racionalnom biću. Ako je nemoguće uspješno rukovati nekim, naprimjer, elektronskim strojem i maksimalno se koristiti onim što nam on može dati, ako ga savršeno ne poznajemo, onda je sigurno da to još više vrijedi za čovjeka, koji je neuporedivo složeniji bilo od kojeg stroja.

Traži se još veće strpljenje u vaspitavanju mladih, i to sve više ukoliko je vaspitanik mlađi. Traži se, uopće, temeljnije poznavanje pedagoških principa. Traži se više pohvala, priznanja i nagrađivanja. Priznanje i pohvale onih koji se ističu mnogo su efikasniji od kazni onih koji se nepravilno, nezdravo odnose prema svojoj sredini, ali — priznanje i pohvala ne samo kao vaspitno sredstvo uopće, nego i kao metod za uspostavljanje zdravih odnosa. A ra-

zloga za priznanje i pohvale ima beskrajno u našim redovima. I to je upravo ono najveće dobro.

Zdravi odnosi nisu stvar samo pretpostavljenih; oni su, isto tako, i dužnost potčinjenih. To treba dobro razumjeti. Uzajamno povjerenje i razumjevanje, uzajamno poštovanje i uvažavanje, uzajamno ispomaganje — to su zdravi odnosi, to je briga za čovjeka, za našu najveću dragocjenost.

I iznad svega: voljeti čovjeka.

Nema atomske bombe koja bi mogla razbiti armiju takve moralne fizionomije.

(Članak je uzet iz »Narodne armije« br. 1012)

MILISAV NIKIĆ

O ONOME ŠTO JE POSTALO TRADICIJA

Zahuktala lokomotiva vukla je kompoziciju brzoga voza od Zagreba prema Beogradu. Mrak je već poodavno pao slavonskom ravnicom i tek ponegde pored zatvorenog prozorskog okna vagona promakne tračak svetla sijalica, onih što osvetljavaju male stanice na kojima se voz ne zadržava. Većina putnika dremucka. Samo drug što sjedi preko puta mene prelistava »Narodnu armiju«. Razgleda zadnju stranu — fotografije sa manevra.

— Pratio sam sve što ste pisali sa manevra. I »Armiju« i ostalu štampu.

— Kako ti se sviđa? Imaš li primjedbi?

— Znaš kako, teško mi je dati neke primjedbe, jer nijesam razmišljao o tome. Ali mislim da treba nešto više reći o ljudima, i o vojniku i o starješini. Istaći ono što se ispoljilo na manevru a što je postalo tradicionalno kod nas, preneseno iz našeg Oslobodilačkog rata, o onome što živi i razvija se u svakoj našoj jedinici. Nije to samo ono ratno lukavstvo, inicijativa već i mnogo drugog: drugarstvo, briga za čovjeka, ljubav čovjeka prema čovjeku, odnos vojnika prema narodu i naroda prema njemu. Kakve naš čovjek može izdržati napore, — a nije stvar u tome kakve napore može izdržati već i sa kakvom ih voljom izdržava. O tome bi možda trebalo više pisati.

Gledali smo zajedno jednu fotografiju. Na njoj grupa vojnika sa raskravljenog seoskog drumu, kroz gusto blato,

izvlači jedan top da bi ga postavili na pogodan položaj odakle će tući protivnika. Gledamo vojnike. Svaki mišić je napregnut, sva snaga uložena tu da se top postavi brzo, da se ni za minut ne zakašni. Cokule se ne vide, prekrilo ih je gusto blato. To je napor, jer ko zna po koji put to isto rade u toku samo jednog dana. A gdje su napori minulih dana i minulih noći.

Gledajući tu fotografiju u sjećanju sam oživio jednu ratnu epizodu.

Bilo je to januara 1945 godine. Jedna noć provedena u pošumljenim i besputnim brdima između Busovače i Travnika. U toj noći komunisti artiljeriskog diviziona Četvrtke krajiške divizije držali su dva puta partiski sastanak.

Artiljeriski divizion formiran je bio od novih boraca, prebjeglih domobranskih artiljeraca i omladinaca sa terena koji su dobrovoljno stupili u redove Narodnooslobodilačke vojske. Kad je jedinica formirana u nju je upućeno oko 30 starih boraca — komunista i članova SKOJ-a. Pored toga što su neki od njih bili postavljeni na rukovodeće dužnosti, osnovni zadatak njihov bio je da politički rade i što prije osposobe jedinicu za uspješno izvršavanje zadataka. I tih 30 ljudi radili su i danju i noću na poslu koji im je diviziski komitet stavio u zadatak.

Jednog dana divizion se našao u teškoj situaciji iako se nalazio na vatrenim položajima u Han Kompaniji oko 4 kilometra pozadi naših brigada koje su bile raspoređene na brdima od Busovače do Nemile. Koristeći duboki snijeg, gustu maglu i ispresijecanost zemljišta i zahvaljujući nebudnosti naših jedinica, jedan puk 7 SS divizije provukao se kroz naše položaje i pojavio se pred noć u pozadinu naših snaga i izvršio napad na divizion. Zatvoreni su bili svi putevi kojima se artiljerija mogla povući ka Travniku. Ostao je samo jedan slijepi šumski put do sela Kruščice a onda besputna brda. Iako je pojava neprijatelja bila iznenadna, divizion se snašao. Dok su jedni, mahom stari borci, pešadiskim naoružanjem zadržavali napad streljačkog stroja neprijatelja, artiljerci su otvorili vatru iz svih topova. Jedna po jedna baterija izvlačile su se pu-

tem ka Kruščici. Neprijatelj je, čim je pao mrak, zastao u napadima. Ka Travniku se moralo povlačiti ali puta nije bilo. Komunisti su se sastali da nađu rješenje. Jednoglasno su odlučili da se bez obzira na snijeg koji je u planini bio dubok i preko jednog metra oruđa moraju izvući. Neko je predložio da se oruđa rastave, da se sa napuštenih kuća poskidaju vrata i prozori, vratnice sa dvorišta i da se na tome rukama boraca i konjima izvlači dio po dio oruđa. U toku te prve noći (a povlačenje preko planine trajalo je dvije noći i jedan dan) borci su uz strme strane vukli oruđa i municiju, jedno po jedno, granatu po granatu. Padali su od umora i dizali se, ali nijesu sustajali. Metar po metar teškog puta savladivan je.

Negdje pred zoru, u momentu kad je na vrhu jednog grebena u nekim pustim kolibama napravljen odmor, naložena vatra i oko nje popadali umorni borci, komandiri su izvijestili da je oko 20 boraca ostalo iznemoglo u podnožju grebena. Kao namjerno vjetar je duvao nemilosrdno, planina je hučala obavijena zimom i vejavicom. Opet su se umorni komunisti i članovi SKOJ-a sastali na kratak dogovor. Odlučili su se da ulože krajnje napore da bi izvukli mlade, neiskusne, i na patnje i napore nenaviknute borce, da ih prenesu do tople vatre. I u toku tog vremena do zore uz strmen su se probijali ljudi noseći iznemogle drugove. Niko nije ostavljen. Od silnih napora ljudima je krv udarala na nos i usta ali su izdržali. Taj primjer je tako snažan utisak ostavio na nove borce da su ne samo uložili sve što se iz njihovih života moglo izvući da se oruđa iznesu iz planine, već je u njima razvio ljubav prema komunistima, prema Partiji, sigurnost u drugove i svoju jedinicu. I kad god se kasnije do kraja rata povelu riječ o naporima koje treba uložiti da bi se izvršio neki zadatak, ti borci su se prisjećali nadljudskih napora koji su u onoj teškoj noći učinjeni za spas jedinice i njenih iznemoglih boraca.

To je bio i najkonkretniji izraz brige za čovjeka i u najtežoj situaciji.

Prepričavamo slične događaje sa manevra. Evo, juče sam razgovarao sa potporučnikom Cvetkovićem, komandi-

rom voda, mladim oficirom, koji je skoro izašao iz Akademije. I on mi je pričao:

— Imao sam u vodu vojnika rezervistu, člana Saveza komunista. Prvi put je došao na vježbu, nježnog zdravlja, slabe kondicije. Maršovali smo četiri dana i četiri noći, ponekad se i trčalo, jer smo bili na začelju kolone. Bilo mu je teško, vidjeli smo to na njegovom umornom licu, po teškom hodu, ali nikako nije htio da prizna da mu je teško, nijednom riječi se nije požalio. Čak je vrlo često tražio da druga zamjeni u nošenju puškomitraljeza. Čak ni svoju ratnu spremu nije htio da nam dá da je stavimo na kola da bi mu bilo lakše. I tako za sve vrijeme trajanja manevra. Oko njega su bili sve sami omladinci a on komunista služio im je za primjer. I bio je srećan kad je odlazio kući što je tako izdržao.

Dok mi je ovo pričao sjetio sam se jednog primjera iz rata. Četrdeset druge, tamo negdje kod Livna, u Prvu proletersku došao je veći broj drugova iz Dalmacije, mladih boraca. Stali su rame uz rame sa prekaljenim proleterima koji su već bili navikli na teške napore, na marševe i glad, nije im bilo neobično da idu bosu po blatu i po oštrom kamenju kada sitni komadi režu po golim tabanima. I prvog dana komunisti i skojevci među njima držali su sastanak i dogovorili se kako da se ponesu sa teškoćama, da ih izdrže, da oni svojim drugovima posluže za primjer. Izdržali su i jedni i drugi i brzo postali prekaljeni ratnici.

Voz odmiče, kloparaju točkovi, bližimo se Beogradu. Putnici se trzaju iz dremeža.

Razmišljam onome o čemu sam malo prije razgovarao sa drugom. Možda je on u pravu. Nije mnogo toga, naoko sitnog, napisano i kazano o vojniku i starješini, onoga što su oni ispoljili na manevru. I ne samo na manevru već uopšte u svakoj vježbi, na svakom zadatku. Često sam slušao: mi smo naoružana, moderno opremljena Armija. To je istina i bićemo svakim danom to sve više. A mi novinari najčešće o tome pišemo, gledamo top, tenk ili mlazni avion, ovo ili ono oružje. Vidjeli smo sve to na manevru, ali smo tamo vidjeli čovjeka na tom oružju i toj

opremi, čovjeka koji upravlja njom, koji je pokreće i upotrebljava. On, taj čovjek, vojnik i oficir, svejedno, on nam je bio najveći i najjači i najmiliji, jer je takav kao što jeste, onakav kakav je bio u ratu. On je u sebi apsorbovao ono što je imao on ili njegov drug, onaj pali ili onaj koji je ostao — svejedno. I to živi i treba da živi i da raste u njima i da prelazi na onog koji dođe tu u Armiju, za stalno, na dve ili tri godine, na mjesec ili dva. Jer to je snaga Armije sa svim onim novim što rađa socijalizam, novim što se upija i treba da uvire u nas da našem naporu za izgradnju Armije ulijeva novu snagu, da nam bude krvotok, da nas pokreće kao što valovi rijekâ pokreću moćne turbine, generatore i ubrzavaju naš hod naprijed.

Treba reći: mnogi su imali tenkove i avione pa im, često nijesu vredjeli. Mi smo ih gledali i kod Talijana pa su ih bježeći ispred naših pušaka ostavljali na našim drumovima, a ti isti od njih oteti tenkovi kod nas su bili dobri i nigdje nijesu zastali. A na njima je onda bio čovjek, borac našeg rata, a na ovima koje danas imamo je vojnik naučen od onog borca, usađena mu je u toplu mladičku krv ljubav prema tom oružju i još više ljubav prema ovoj mekoj rodnoj grudi, za nas mekoj i blagoj a za tuđina tvrdoj kao čelik, kao tuč, i još tvrđoj.

I ovdje na manevru, kao i nekad u ratu, desetina, vod, četa, odnosno kolektiv bio je snažna kovačnica ljudi. Svakog novog vojnika primali su radosno, toplo drugarski, nastojali su da mu olakšaju da se snađe: da uči vještinu ratovanja, da izdrži napore obuke i maršovanja. U slobodnim časovima i u pokretu pričali su, u mnogim jedinicama o ratnom putu, likovima boraca, primjernim vojnicima koji su u poslijeratnom periodu prošli kroz jedinicu itd. I sve je to bilo potstrek mladima u kolektivu da izdrže, da uspješno izvrše svaki zadatak.

Prelistavam bilježnicu i iznosim primjere, više one »sitne« detalje koje sam vidio i koje su mi ispričali. Ima ih dosta i raznih.

Četa »crvenih« se brani na ivici sela V. »Plavi« su im već podišli i spremaju se za juriš. Vojnici su zauzeli zaklone iza ćoškova kuća, uhvatili živice, postavili se iza

ograda voćnjaka, pametno biraju zaklone i od oka i od metka. Ljudi i žene, stariji i mlađi, sve je izašlo da posmatra vojsku. Jedan starac pokazuje vojniku stazicu koja vodi kroz kukuruz sa pravca »plavih« — pokazuje mu da pazi na nju, jer mu se mogu njome privući da ih ne primjeti ako dobro ne osmatra. Grupa dječaka, svaki od njih uzeo je kratku motku umjesto pušaka i zalegli pored vojnika, ozbiljnih lica gledaju ispred sebe prema »neprijatelju«. I oni hoće da se bore, neće okupatora da prime. Počeo je juriš, mitraljezi štekću, praskaju bombe, puščana paljba, sve je zadimilo od borbe. Jedan napad, drugi, treći; »crveni« se povlače i pioniri sa njima. Neće da ostaju. U skokovima se »crveni« prebacuju kroz kukuruze prema vrhu brdašca iznad sela. Svi se povlače samo dvojica ostaju. Niko im ne naređuje, ali oni ostaju. To su puško-mitraljezac Požar Jože i njegov pomoćnik. Štite drugove. Dugi rafali iz usijane cijevi brzog puškomitraljeza »kose« po onima koji jurišaju. I tako korak po korak brane jedinicu koja zauzima novi položaj.

Gledajući kako vojnik Požar Jože brani svoju jedinicu za čas sam se prenio u ratne dane.

Julska noć četrdeset druge. U zasjedi smo na Rastovači u Petrovačkom Polju. Nailazi njemačka kolona: kamioni, tenkovi. Bataljon Krajišnika sa benzinskim flašama i bombama raščišćava situaciju sa pješadijom u kamionima. Kroz uragan bombi čuju se jauci ranjenih fašista. Za kratko vrijeme ima ih dosta ubijenih i ranjenih, oni koji su ostali živi povukli su se preko drumu i zauzeli zaklone. Polako se sređuju. U dejstvo stupaju tenkovi koji su ovog puta štitili kolonu sa začelja. Negdje udesno pripucavaju četnici. Iza nas je, prema selima ispod Osječnice, čisto polje. Treba se brzo povlačiti. Tenkovi pokušavaju da nas zaobiđu iako se uslijed mraka kreću sa strahom. Svi otstupamo brzo. Već smo odmakli više od pola kilometra a borba ne prestaje. Prikupljamo se, gledamo koga nema, ko je to ostao? Jer, čuje se, jedan naš puško-mitraljez bježe bez prestanka.

— Nema Radakovića sa »šarcem« — javlja komandir Druge čete.

Ilija Radaković, puškomitraljezac, ostao je sam na položaju i njegov puškomitraljez se oglušuje bez prestanka. Bije se sam sa stotinama, štiti otstupnicu bataljonu. I sva vatra neprijatelja usredsređena je na njega. Čitava četa se vraća da mu omogući povlačenje. Njegov »šarac« se više nije čuo. Svaki minut koji prolazi u čekanju trajao je kao vječnost. Dolazi četa. Nose ga na nosilima. Izrešetan je kuglama. Tek kad je bio siguran da se bataljon povukao i on je, vukući svoj »šarac« sa nekoliko rana u grudima počeo da se povlači.

— Je li neko poginuo — pitao je boreći se sa smrću.

Živio je svega šest sati. Sahranili smo ga u selu Bjelaju pod šumovitom Osječenicom u svitanje dana. Bataljon je krenuo prema planini. Iza nas su na cesti još goreli neprijateljski kamioni. Rastali smo se zauvijek sa borcem koji je sebe žrtvovao da bi palo manje njegovih drugova.

»Evo i ovdje vojnik Požar brani svoje drugove. Svaki čas sam gledao kada će sudija dati znak da je puškomitraljezac uništen, ali se on nije dao. Kao panter u skokovima se prebacivao od zaklona do zaklona i povukao do svojih drugova koji su već bili zauzeli nove položaje i svojom vatrom štitili njegovo povlačenje«.

— To je vojnik koji može dvadeset neprijatelja pobijediti — reče sudija pokazujući na Požara kome se znoj u ovom prohladnom jutru krupnim kapima slivao niz lice.

A koliko je Požara, tih hrabrih i pametnih vojnika u našoj Armiji?

»Pričali su mi o četvorici vojnika iz jedne jedinice a iz krajeva prostorno dalekih jedan od drugoga. O vojnicima rezervistima Francu Brusu, rođenom negdje kraj pitomih ptujskih vinograda, Mariju Slanku iz Velike Nedelje, Vili Kukolju kraj Maribora i njihovom drugu starom vojniku Đurašinoviću, Valjevcu.

Rezervisti je teško kad prvi put dođe na vježbu. Tako je bilo i ovoj trojici. Već je prošlo nekoliko godina otkako su otišli iz Armije, odvikli se od vojničkog života. Ima za njih mnogo novih stvari: novo naoružanje i oprema. Treba učiti, vježbati dan i noć. I tu je pomoć druga dragocjena,

olakšava napor. I baš tu kroz pomoć i učenje i savlađivanju onog što treba znati manifestuje se i ono drugarstvo koje krasi našeg vojnika. Znao je to i Đurašinović i htio je da pomogne drugovima. No iskrsla je jedna prepreka: on nije znao nijedne riječi iz slovenačkog jezika a ni oni iz srpskohrvatskog. Nije ih razumijevao ni što ga pitaju. Žalio se na to više puta potporučniku Jovanoviću, komandiru voda, i bilo mu je krivo i na sebe i na njih. I jednoga dana vod je pošao u nasilno izviđanje. U čelnu patrolu pošla su tri druga Slovenca. »Crveni« su ih spazili, pustili ih da priđu i otvorili vatru na njih. Uхватili su zaklone i branili se. Teško je bilo povlačiti se. Sa još dva druga Đurašinović je pošao naprijed i iz 'svog puškomitraljeza otvorio vatru na »crvene« i omogućio svojim drugovima da se jedan za drugim povuku. Kada su se sreli u vodu zagrlili su se, a Đurašinović je rekao:

— Danas sam vas prvi put odlično razumeo. Shvatio sam da vam treba pomoći«.

Stoji zabilježeno:

»Ljudi su izdržavali napore kao u ratnim danima i radili tako brzo i smišljeno, pomagali jedan drugome, učili jedan drugoga. Starješina je bio vaspitač i na maršu, na položaju, kod topa i mitraljeza, pod šatorom, iza zaklona, u kasnoj noći. Poručnik Jugović, komandir baterije priča mi kako je radio njegov pomoćnik za politički rad: nikada nam jedinica nije ostala bez štampe, čitao im je na sastancima, razgovarao sa njima u pokretu, održavao sastanke, sakupljao komuniste da bi sa njima prodiskutovao o ovoj ili onoj stvari, ukazivao im kako treba objašnjavati ono što interesuje vojnike. Odlazio do komore, brinuo se o ishrani i smještaju, predlagao mi da riješimo poneku stvar kako on misli. Kada smo bili u borbi ili na položaju odlazio je kod oruđa, provjeravao kako nišandžije uzimaju ciljeve, kako nišane, učio ih da rade tačno, jer i najmanja grješka u ratu skupo košta. Na primjerima iz jedinice razvijao je političku aktivnost svoju i komunista iz baterije.

I tako mnogi a to je potvrda iskustva stečenog u ratnim i poratnim danima.

I ovo potsjeća na ratne dane:

... Vojo Grujić bio je komandir čete u Prvoj proleterskoj. Njega su borci voljeli iskreno i od srca i ne samo zbog toga što su mu životi boraca bili nešto najdragocjenije, već što je svakom borcu u njegovoj četi od prvog dana rata pa do onog momenta kad je u martu 1943 godine pao junačkom smrću posvećivao punu pažnju, drugarski se prema njima odnosio, vodio o njima brigu svuda i na svakom mjestu. Iz svakodnevnih događaja uzeću samo jedan primjer njegove brige o ljudima, starješinskog, drugarskog i ljudskog odnosa prema borcima. Bilo je to februara 1942 godine. Vojo je sa četom bio u Go-raždu. Nije mu zdravstveno stanje bilo baš najbolje, imao je nekoliko dana visoku temperaturu. Jedinica je iznena-da dobila naređenje za pokret. Čim se spustila noć kolona bataljona je krenula. Na čelu svoje čete bio je Vojo. Sva nagovaranja da ostane i da se liječi nijesu uspjela. On je negdje oko pola noći rasporedio četu i sa jednom desetinom bombaša i puškomitraljezaca upao u Ustipraču. Četnici, koji su bili zauzeli ovu malu varošicu, razbježali su se. Kolona bataljona je produžila pokret. Kroz mračnu noć punu uspona, snijega i neizvjesnosti Vojo je izdržao pokret. Kod sela Dub četnici su ponovo dočekali bataljon. Razvila se vrlo žestoka borba. Vojo je svoju četu poveo u napad udarajući u bok četničkih položaja, i oni su počeli otstupati. Bilo je prošlo podne kad se bataljon prikupio, sredio i čete rasporedile za odmor po zaseocima. Bolesni komandir poslije skoro osamnaest časova teškog marša i borbe imao je mogućnost da legne i odmori se. Ali on to nije učinio. Zajedno sa komesarom čete obišao je svakog borca, obezbjedio da se priprema hrana, prokontrolisao straže i patrole, pa tek je onda spustio svoje umorno tijelo na meko sijeno u jednoj štali. On je brinuo brigu da taj ne baš dug odmor borci iskoriste što bolje a da se pri tome neki od njih ne prehladi, itd. Takav je to bio starješina i uvijek u svakoj prilici do kraja života.

... Dolazili smo u sela. Partizanski odredi, divizije i brigade vodili su borbe. Koliko puta se skoro svakoj jedinici Narodnooslobodilačke vojske dogodilo da je ljudi u

selu dočekaju sa strahom zavedeni neprijateljskom propagandom, pa su iznenađeni ljudskim držanjem partizana, brzo shvatili istinu i vezali se i srcem i dušom za borbu. Drugi put kad bi se pojavila jedinica, ona ista ili druga svejedno, dočekali su je radosni i srećni, spremni da pomognu sa svime što mogu. I onaj odnos vojske i naroda na manevarskoj prostorijski bio je dokaz međusobne ljubavi već izgrađene koju je manevar samo produbio, produbili su je pripadnici Armije onim odnosom prema seljaku, onim što su pomogli, što su čuvali imovinu njegovu kao svoju, onim prisnim razgovorom u časovima odmora, u susretima na ulici, na njivi ili u kući. Zar nešto znači onaj usamljeni primjer seljaka u selu G. koji je na ogradi vinograda stavio plakat sa natpisom: »Ne diraj tuđe grožđe!« Našli smo ga tu pored čuvarske kućice. Stali smo i gledali napisanu »parolu«. Ispod onoga što je on napisao neki vojnik je skoro početničkim slovima dopisao: »Ni jednog zrna ti neće faliti. Mi smo narodna armija«. Pitali smo tog seljaka da li mu je napravljena kakva šteta? Pričao nam je da jeste a kad smo ga povelili da pregledamo nije imao šta da nam pokaže.

Taj usamljeni primjer ne može zamagliti one koje su ispoljili drugi seljaci. U jednom selu kad im je došla jedna jedinica, seljaci su molili komandu da se ne stanuje pod šatorima već da se svi vojnici rasporede po kućama, da uđu u tople prostorije. To je bilo isto kao u onim danima borbe kada su u njihove kuće navraćali borci Kalničkog odreda i kada su im spremali toplu hranu i odjeću. Zar to ne potsjeća na Orahovu, selo ispod Kozare: Zapaljeno selo, žene i nejak djeca, oni koji su preživjeli, stanuju ispod nastrešnica. Glad je teška, svako lice koje zagledaš odaje glad i bijedu života. U selu ima samo četiri krave. Od njihova mlijeka hrane se djeca, svima dijele makar po koju kap da bi ih održali u životu. Jedne noći naišla je grupa partizana i njima su donijeli to posljednje što su imali. Htjeli su dati taj posljednji »zaloga« ljudima koji će im donijeti slobodu. Međutim, mlijeko je ostalo za djecu, gladni i umorni borci nijesu ga htjeli popiti, ali je

zato u srcima partizana ostala neizbrisiva uspomena na tu ljubav koja je prema njima ispoljena.

Zabilježio sam i ovo: »Oko dvadeset vojnika »plavih« zauzeli su položaj iza ograde jedne njive. Iz kuće, gledam, izlazi seljak sa torbicom o ramenu, prilazi stablu kruške i puni je rumenim plodovima. Ide do streljačkog stroja i ne saginjući se spušta pred vojnike po tri-četiri kruške. Zašto se bar ne sagne. Čak ih i ne pogleda. Sjetio sam se: zna da su tu blizu »crveni« i ako bi se kod svakog vojnika sagao oni bi saznali da je tu »neprijatelj« i zato se on kreće kao da tobože obilazi svoju njivu«.

»Komandir protivavionske zaštite u selu K. iskoristio je dolazak jedne jedinice da organizuje vježbu. Tražio je da mu oficiri pomognu u organizaciji vježbe. Poslije je skoro svaki dan bio sa njima. Nije pozvat u rezervu ali hoće da i on nešto nauči i pomogne«.

Rob nikada . . .

Jedan vojnik rezervista iz jedinica »plavih« zarobljen je. Iznenadili su ga vojnici »crvenih«, skočili su na njega, nije imao vremena ni oružje da upotrijebi. Stajao je okružen »protivnicima«. Znao je da su to njegovi drugovi ali i sama pomisao da je zarobljenik gušila ga je, njegovo lice je blijedilo, nestajalo je krvi iz njega. Zna on dobro šta znači biti zarobljen. U tom momentu njemu je pred očima bila slika onog aprilskog dana četrdesetprve kada su mu njemački fašisti oduzeli oružje, slika logora gladi i ponižavanja. Ne, nikada više . . .

Protivnapad »plavih« i vojnik se svom snagom bacio u šumicu kraj puta. Pobjegao je u pravcu svojih. »Zviždali« su kuršumi oko njega, bilo mu je svejedno. Možda bi u ratu to značilo smrt, a on je i na to spreman. Sve samo ne rob.

— Jednom sam bio zarobljenik, neću nikada više pa makar to bilo i na manevrima.

(Članak je uzet iz »Narodne armije« br. 754, 1953.)

IV

POLITIČKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE

ĐOKO MIJATOVIĆ

SEMINAR — OBLIK VASPITNOG RADA

- Jedno mišljenje -

Ponekad se pod pojmom seminara obilježavaju sastanci svih vrsta (sa starješinama, vojnicima ili sastanci organizacija SK) iako između sastanaka i seminara postoji bitna razlika i to u kvalitetu. Tačno je da se i na jednom i na drugom tretiraju slična pitanja vaspitnog rada, ali njihov cilj nije isti, pa, prema tome, i način obrade tih pitanja mora se razlikovati.

Osnovni zadatak seminara je u tome da učesnici ne samo shvate problem o kome se raspravlja, već i da ovladaju njime kako u pogledu sadržaja, manifestacije i uzroka, tako i u pogledu metodike rada na njegovom rješavanju. Otuda je za seminar potrebno više vremena i manji broj pitanja nego za sastanak. Nema sumnje da i na sastancima učesnici uče i stiču nova znanja. Međutim, to nije osnovni, već samo jedan od niza zadataka sastanka. Vrlo često je cilj sastanka provjeravanje rezultata rada, a ponekad samo postavljanje zadataka.

U našem vaspitnom radu seminari su vrlo korisni i mogu imati mnogostranu primjenu. U sadržaju seminara mogu se postaviti pitanja iz djelokruga rada komandi, a isto tako i iz djelokruga rada organizacija Saveza komunista. Seminari se mogu, takođe, uspješno koristiti i u nastavi. Normalno bi, naprimjer, bilo da se svako novo

uputstvo ili direktiva iz rada na moralno-političkom vaspitanju, a isto tako i iz drugih oblasti vaspitnog rada, obradi seminarski sa svima onima koji će ga sprovesti u život. Ta obrada bi morala biti takva da učesnici potpuno ovladaju postavkama tog uputstva i kako se one mogu realizovati u konkretnim uslovima dotične jedinice, da sagledaju kakvi se problemi i teškoće mogu pojaviti pri sprovođenju određenog uputstva, na koji ih način predupredivati, odnosno rješavati. Trebalo bi da učesnici seminara budu uvek načisto s tim šta i kako treba da rade.

Kod znatnog broja slušalaca na Kursu za moralno-političko vaspitanje zapaženo je nedovoljno poznavanje uputstava o radu na moralno-političkom vaspitanju, a naročito u odnosu na kulturno-zabavni rad vojnika: mnogi nemaju jasnu predstavu o namjeni, sadržaju, načinu i mogućnostima organizacije pojedinih oblika kulturno-zabavnog rada, niti uočavaju razliku između njih (naprimjer, između vojničkog veselja i logorske večeri). To se odražava na rad u jedinicama, jer se zbog toga poneki oblici rada uopšte i ne organizuju. Seminarskom obradom oblika kulturno-zabavnog rada vojnika sa starješinama, pa i sa članovima odbora za kulturno-zabavni rad, ovo bi se dalo brzo riješiti. Na jednom takvom seminaru moglo bi se raspravljati o svim oblicima kulturno-zabavnog rada (korišćenju filma i usmenih novina, vojničkom veselju, logorskoj večeri, razvijanju kulturno-umjetničke djelatnosti vojnika, organizaciji kulturno-zabavnog popodneva itd.), tako da se učesnici seminara dobro upoznaju sa svim onim što je potrebno za organizaciju tih oblika. Da bi se to u potpunosti postiglo, nužno je i ogledno prikazati pojedine oblike kulturno-zabavnog rada, uz njihovu analizu i potrebno objašnjene kako bi trebalo sprovesti njihovu organizaciju. Razumije se da ovakva obrada pitanja traži dosta vremena i solidnu pripremu organizatora. Međutim, pojedini oblici mogu se obraditi i na posebnim seminarima. Na taj bi način svi oblici mogli da budu obuhvaćeni i uspješno obrađeni.

Seminari su se već u mnogim jedinicama pokazali kao vrlo pogodan način podizanja vaspitačke spreme starje-

šina, jer su na njima obrađivana pitanja ne samo teoriski, već i ogledno, kao što su: pripreme starješina za rad sa vojnicima, primjena pojedinih metoda rada, organizacija časa, primjena raznih vrsta nastavnih sredstava itd.

Na sličan način mogu se pripremiti starješine i za složenija društveno-politička pitanja kako za rad sa vojnicima, tako i za njihovu društveno-političku aktivnost. Tako bi se, naprimjer, mogli putem seminara obraditi problemi unapređenja naše poljoprivrede, kako bi starješine ovlađale ovim problemima i da bi ih uspješno i pravilno tumačili vojnicima.

Ima, primjer, pojava u jedinicama da se ide u primjenjivanju kazni u krajnost. Poneki starješina još uvijek smatra da su ta sredstva najefikasnija za razvijanje i održavanje discipline. To dolazi otuda što se dovoljno ne sagleda uloga i vrijednost kazne i drugih sredstava prisiljavanja i sprečavanja u vaspitanju sa pedagoškog i psihološkog stanovišta. Kada bi ove starješine na jednom seminaru detaljnije upoznale posledice i psihološki uticaj koji proizilaze iz primjene ovih kazni, kada bi proanalizirali njihovo vaspitno dejstvo na moralno-političko vaspitanje vojnika, sigurno je da se onda ne bi išlo u krajnost.

Ovdje je ukazano na neke primjere iz oblasti rada na moralno-političkom vaspitanju. Međutim, seminar je isto tako pogodan oblik rada i za osposobljavanje starješina za rješavanje raznih pitanja vojno-stručne obuke, materijalnog poslovanja i dr., kao što se i pokazalo u mnogim komandama, iako ga one koriste ponekad i pod drugim imenom. Mislim da su stječena iskustva u komandama vrlo bogata i bilo bi vrlo korisno i potrebno da se ona izmjenjuju.

Putem seminara može se isto tako mnogo doprinijeti na unapređenju metoda rada organizacija Saveza komunisti, prvenstveno na rad sekretara i sekretarijata. Seminar koji je organizovao komitet jedne ustanove u beogradskom garnizonu sa sekretarima, odnosno članovima sekretarijata osnovnih organizacija, od kojih je znatan dio sa malim partiskim stažom, pokazao je da je ovakav oblik rada vrlo pogodan i efikasan u razvijanju metoda rada. Učesnici su uz

pomoć iskusnijih partiskih radnika potpunije sagledali ne samo svoje zadatke, već i kako bi pojedina pitanja trebalo najuspješnije rješavati, kao naprimjer: priprema sastanka, rukovođenje sastankom, rad sekretara — sekretarijata između sastanaka, ulogu i način rada pojedinaca članova SK, kako prilaziti problemima prijema, kritike, kažnjavanja, otklanjanja slabosti kod ljudi, pomoći u rješavanju njihovih ličnih problema itd.

Za uspjeh seminara svakako je neophodna solidna priprema. Nužno je unaprijed odrediti referenta koji će postavljena pitanja solidno obraditi i u toku seminara ih izložiti učesnicima i razraditi plan toka seminara. Takođe treba blagovremeno pripremiti i sve ono što će se ogledno prikazati. Poslije referata, pitanje će se detaljno razraditi diskusijom s ciljem da učesnici ovladaju tim pitanjem, a na kraju dati određene i jasne zaključke. Ponekad je pogodnije da diskusija ne uslijedi odmah poslije referata, već da se učesnicima ostavi vremena da o izvesnim pitanjima razmisle, da pročitaju pogodnu literaturu (ako je ima), da razmotre pojave u svojoj jedinici u svijetlu iznesenih stavova. To znači, jednog dana se iznese referat, a diskusija slijedi nekoliko dana kasnije. Kad se radi o oblicima rada, ponekad će biti korisno da se taj oblik prvo ogledno prikaže, pa tek onda pređe na razmatranje njegove namjene, sadržaja, načina i mogućnosti organizacije (naprimjer, usmene novine i sl.), kao i na analizu prikazanog oblika.

U ovoj godini počelo se na seminarima i sa izučavanjem ideoloških predmeta od strane starješina. Dva seminara, iz predmeta dijalektički materijalizam, koja su održana pred Višem kursu za moralno-političko vaspitanje, istakla su i neka methodska iskustva. Pokazalo se da je obrada gradiva uspješnija ako se tematika predmeta raščlani na više predavanja i ako se poslije svakog predavanja ostavi dovoljno vremena za individualni rad, individualne i kolektivne konsultacije, pa se tek onda priđe slijedećem predavanju. Posebno treba istaći korisnost individualnih konsultacija slušalaca sa nastavnikom u toku proučavanja literature, tj. mogućnost da slušalac traži od nastavnika objašnjenje o nejasnom pitanju čim na njega naiđe u toku

individualnog rada. To mu omogućava da uspješno shvata i naredne probleme. Ovo, razumije se, zahtijeva da nastavnik bude na raspolaganju slušaocima za vrijeme njihovog individualnog rada. Ako se na individualnim konsultacijama razjasne nejasna pitanja, onda se na kolektivnoj konsultaciji mogu, prije svega, diskusijom da rezimiraju čvorni problemi, da ih sistematizuju i međusobno povežu. U tom slučaju nastavniku je lakše pokrenuti same slušaocce na diskusiju i usmjeriti je na najbitnija pitanja. Slušaoci su često isticali da su im takve konsultacije bile najkorisnije.

Nesumnjivo je da seminari zauzimaju važno mjesto u vaspitnom radu u Armiji, mada se oni još dovoljno ne koriste. Imajući u vidu njihovu korisnost i široke mogućnosti primjene, iznio sam ovdje neka mišljenja i iskustva, u želji da se o ovom pitanju pokrene diskusija i razmjene stječena iskustva u dosadašnjem radu a koja bi bila veoma korisna za budući rad.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 8—9/1957)

JOVAN PENEZIĆ

PONAVLJANJE GRADIVA U NASTAVI POLITIČKOG VASPITANJA I PROSVEĆIVANJA VOJNIKA

Ponavljjanje gradiva je važan deo svakog nastavnog rada, a u nastavi političkog vaspitanja vojnika ono ima i svoj poseban značaj. Cilj ove nastave ne sastoji se samo u tome da vojnici shvate predavano gradivo, već i da ga nauče. Ponavljjanje kao elemenat nastavnog rada sa vojnicima ima poseban značaj upravo zbog činjenice da se politička nastava svodi na rad u toku časova, pošto u većini slučajeva van časa nemamo individualnog rada vojnika koji bi se mogao smatrati organskim delom nastavnog procesa. Kako kvalitativno ponavljanje može samo delimično nadoknaditi individualno učenje vojnika, to je neophodno, uporedo sa naporima za postizanje kvaliteta ovog rada na časovima, preduzimati i sve mere da se razvije individualni rad vojnika u slobodnom vremenu.

VRSTE PONAVALJANJA

U radu sa vojnicima, uglavnom, se primenjuju sledeće vrste ponavljanja:

- a) ponavljanje na skoro svakom času nastave;
- b) ponavljanje svake teme ili grupe metodskih jedinica kod obimnijih i težih tema na posebnim časovima;
- c) ponavljanje, tj. periodično proveravanje vojnika.

Na skoro svakom času ponavljanje je u dva maha: na početku časa, tzv. uvodno ponavljanje i na kraju časa — ponavljanje radi utvrđivanja novog gradiva. Svako od ovih ponavljanja traje desetak minuta. Činjenica da se na svakom času upotrebi skoro polovina vremena za ponavljanje, ukazuje na značaj što bolje pripreme svakog starešine za ovaj deo nastavnog rada. Uvodno ponavljanje treba da poveže ranije izlaganu materiju sa novom materijom. Njime se postiže zainteresovanost vojnika za novu metodska jedinicu. Iz njegovog sadržaja obično proističu i osnovna pitanja nove methodske jedinice, a povezivanje nove materije sa starom pomaže vojnicima da lakše zapamte i jednu i drugu.

Obrađeno novo gradivo utvrđuje se rekapitulacijom. Ona je obično kratka, a svrha joj je da se ponove osnovne misli ilustrovane ponekim primerom ili detaljem. Takvo ponavljanje pomaže vojnicima da odvoje ono bitno od sporednog i utiče na trajno zapamćivanje i usvajanje novog gradiva. Zato u toku pripreme časa treba naročitu pažnju posvetiti izboru i formulaciji pitanja za ovu vrstu ponavljanja. Ima slučajeva da pojedine starešine skraćuju oba ponavljanja i time se nova građa raščlanjava na suviše detalje, a vojnici lišavaju veoma važnih uslova za trajno zapamćivanje: čvrstog oslanjanja nove građe na već ranije usvojenu građu, kao i prvog ponavljanja veoma značajnog za zapamćivanje.

Ponavljjanje cele teme ili grupe methodskih jedinica kod tema koje su obimnije ili teže izvodi se na posebnim časovima. Ovi se časovi organizuju za svaku temu, a posebno su značajni za one teme koje nemaju čvršće veze sa prethodnim temama ili onim koje dolaze posle njih. Za teže teme odredi se više časova ponavljanja. Cilj časova ponavljanja, kao i uopšte svakog ponavljanja, nije pasivno reprodukovanje obrađivane građe, već produbljavaње i sistematizovanje znanja vojnika. Pošto program, kao i tekuća problematika, obuhvata građu raznih naučnih disciplina, ostvarivanju ciljeva ponavljanja mora se posvetiti vanredno velika pažnja. Može se slobodno reći da ponavljanje gradiva u nastavi političkog vaspitanja baš zbog ovih

momenata ima i daleko veći značaj, nego ponavljanje u okviru ma koje predmetne nastave. Zato se ponavljanjem, kao i celokupnom nastavom trudimo da unesemo što više sistema tačnosti kao bitnog obeležja znanja. Na ovaj način svaka tema dobija što potpuniju celinu i uklapa se u jedan logičan sistem u kome će se vojnik lakše snalaziti, nego ako bi mehanički prelazili sa teme na temu a da ih, međusobno ne povezujemo, pošto su redosledom obrade odvojene, iako među njima ima dosta sadržinske veze. Naprimera, u okviru teme »Naša narodna vlast«, pored ostalog vojnici će naučiti i oblike učešća građana u vlasti. O ovome ćemo ne jednom govoriti sa vojnicima u okviru raznih tekućih tema, naprimera o zborovima birača itd. Ako pri ponavljanju tekućih tema ne ponavljamo samo njih već i onaj deo teme »O narodnoj vlasti« koji je vezan za njih, korisno ćemo povezati novo znanje sa starim, što će istovremeno značiti produblјivanje građe koju smo ranije radili i stvaranje veze sa novom građom koju će vojnici na taj način lakše zadržati u pamćenju. Ili jedan drugi primer. U okviru programa radi se i tema »Posleratna borba za očuvanje nezavisnosti Jugoslavije i načela naše spoljne politike«. Ako na brojnim časovima ponavljanja tekućih tema o spoljnoj politici istu povezujemo sa principima naše spoljne politike, sa kojima su se vojnici upoznali još pre više meseci, onda će oni lakše zapamtiti i principe naše spoljne politike i novu građu koju obrađuje tekuća tema.

Ukazuje se potreba i za uvođenjem posebne vrste ponavljanja čiji bi osnovni cilj bio da pojača sistematičnost usvojenih znanja. Izvestan broj tema iz programa i jedan deo tema iz tekuće problematike čine celine koje vojnicima daju osnovna znanja o našem državnom i društvenom uređenju, o privrednom sistemu u našoj zemlji, iz istorije NOB itd. Ponavljanje ove materije moglo bi se organizovati pri kraju vojnog roka. Ovakvo ponavljanje, po mome mišljenju, unelo bi daleko više sistema u znanje vojnika i pretstavljalo bi izvesno uobličavanje i sređivanje političkog obrazovanja koje su stekli u Armiji, što bi im nesumnjivo docnije veoma mnogo koristilo. Značajnu pomoć u ovom poslu mogla bi da odigra aktivnost sekcije za političko

obrazovanje vojnika, koje bi radile pri vojničkom klubu, a u kojoj vojnici prema svom interesovanju i sklonosti, uz pomoć starešina i uzdignutijih vojnika, izučavaju ove predmete u slobodnom popodnevnom vremenu. Ima primera u nekim garnizonima u kojima su uspešno radile neke katedre za ove predmete i privukle znatan broj vojnika.

Treću vrstu ponavljanja čini ono koje se ostvaruje u pripremi i sprovođenju periodičnog proveravanja znanja vojnika. Ovo ponavljanje je obično poslednji susret sa starom građom i u praksi je dalo dobre rezultate, naročito ako se teži da se ova vrsta proveravanja znanja usmeri više u tom pravcu da služi učenju, nego isključivo merenju znanja koja su vojnici usvojili. Atmosferom strogog odmeravanja znanja vojnika teže se postiže da vojnici odgovornije priđu učenju na političkoj nastavi, nego ako im odmerenim postupcima, objašnjavanjem onoga što nisu znali, pokažemo da nam je i ovom prilikom stalo do toga da oni na času proveravanja uče, a ne samo da se oceni šta su i koliko dotada uspešno savladali.

NASTAVNE METODE I PONAVLJANJA GRADIVA

Razgovor sa objašnjenjem starešine su izrazite metode ponavljanja. One maksimalno angažuju vojnike, a starešini omogućavaju da stiče uvid koliko su vojnici upamtili gradivo i kada je potrebno ponovnim objašnjenjem pomoći vojnicima da neko pitanje razumeju i bolje upamte. Red postavljanja pitanja kod ovog ponavljanja kroz razgovor ne treba da bude onaj isti kojim smo išli prilikom obrade gradiva u ranijim časovima. Drugi poredak pitanja povećava interesovanje vojnika na času i doprinosi da oni samostalnije prilaze građi, da svojim rečima objasne što su upamtili. Sadržina razgovora i objašnjenja starešine ne sme se svesti isključivo na isti obim, primere i druge činjenice koje smo iznosili upoznavajući vojnike sa građom na ranijim časovima. Ovo praktično znači da to nije ponavljanje u bukvalnom smislu reči, već da pri ponavljanju

gradivo treba do izvesne mere šire zahvatiti, upotpuniti ga novim primerima i detaljima, a što je naročito poželjno, nastojati gdegod je moguće da pojediniosti i primere daju sami vojnici. U tom slučaju ponavljanje će za vojnike biti interesantnije, a čas će biti življi. U suprotnom, pažnju vojnika bi teško mogli održati.

Razgovor sa objašnjenjem, kao izrazita metoda ponavljanja, ne može se primenjivati samostalno već uvek u kombinaciji sa drugim metodama. Opredeliti se za isključivu primenu verbalnih metoda — kao što su razgovor i objašnjenje starešine — značilo bi utirati put verbalizmu u političkoj nastavi. I ostale metode, a naročito metoda pokazivanja i posmatranja imaju u ponavljanju veoma veliki značaj.

U ponavljanju su neophodna očigledna sredstva isto toliko koliko i u upoznavanju vojnika sa novom građom. U prvom redu pri ponavljanju treba koristiti ona očigledna sredstva koja smo koristili i u toku upoznavanja nove građe. Težište ove primene očiglednih sredstava je da vojnike naučimo da se sami služe njima. Ovo se ne odnosi samo na geografske karte, privredne karte, već i druga očigledna sredstva, kako predmetna tako i likovna. Kada se vojnici budu sa uspehom koristili očiglednim sredstvima, tablicama, dijagramima itd., možemo biti sigurni da su sa razumevanjem naučili građu. Preporučljivo je da se za ponavljanje pripreme i nova sredstva.

U ponavljanju se može sa uspehom primeniti i metoda rada sa štampanim tekstom. Umesto da iznesemo usmeno neki detalj koji nismo ranije vojnicima iznosili u toku obrade teme, možemo ga pročitati iz pažljivo odabranog teksta. Primena i drugih metoda u ponavljanju, sem razgovora i objašnjenja starešine, čini časove interesantnijim, pored toga što ovakav čas ponavljanja ima i svoju vaspitnu vrednost. Tako će se povećavati odgovornost vojnika prema radu na časovima političkog vaspitanja i prosvećivanja, oni će osetiti potrebu da se založe u učenju, takav čas će vojnika prosto obavezivati na učenje, potstićaće ga da sam kontroliše svoje rezultate i razvijaće kod njega upornost i druge pozitivne osobine.

SAVREMENA NASTAVNA SREDSTVA I PONAVLJANJE

Posebno mesto u ponavljanju ima korišćenje savremenih nastavnih sredstava kao što su film, dijafilm i epiprojekcije. Mnogi nastavni filmovi obuhvataju čitave teme i mogu se u ponavljanju veoma uspešno iskoristiti u kombinaciji sa razgovorom. Dijafilm koji smo koristili u toku obrade neke teme možemo iskoristiti i na času ponavljanja, stim što ćemo objašnjenje svake projekcije tražiti od vojnika putem razgovora. Pojedine slike se mogu propratiti i nekim novim pojedinostima. Naročito korisno se može upotrebiti epiprojekcija u ponavljanju. Pomoću epidijaskopa na času ponavljanja se mogu projektovati, pored najvažnijih već prikazanih fotosa, reprodukcije ili skice, i neke nove slike koje ćemo posebno spremati za čas ponavljanja.

Primena savremenih nastavnih sredstava unosi u ponavljanje više konkretnosti i svojim snažnim angažovanjem pažnje vojnika ona vidno doprinosi većem uspehu u radu.

Iz svega iznetog se vidi da pitanje ponavljanja gradiva u političkoj nastavi sa vojnicima zaslužuje posebnu pažnju svakog starešine koji radi sa vojnicima. Taj rad zahteva brižljivo planiranje i pripremanje svakog časa ponavljanja, kao i časova davanja novog znanja. Mišljenja sam da organizacija seminara u jedinicama o ovom pitanju, kao i uvođenje posebne teme na kursevima MPV, ne bi bile suviše mere u nastojanjima da se unapredi metodika, u nastavi političkog vaspitanja i prosvećivanja vojnika u našim jedinicama.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 10/1957)

NIKOLA STOJANOVIĆ

PAŽNJA NA ČASU KAO ELEMENAT USPEHA U NASTAVI

U vrlo složenom procesu izvođenja obuke u trupi i vojnim školama jedno od vrlo važnih mesta zauzima pitanje aktivne pažnje slušalaca (vojnika, slušalaca — pitomaca)¹⁾ na času — zanimanju. Zato, da bi se shvatila uloga i značaj objektivnih i subjektivnih faktora koji utiču na obim i aktivnost pažnje, reći ćemo ukratko o pažnji kao psihičkom stanju i njenim karakteristikama.

Savremena pedagogija i didaktika uglavnom tretiraju dve osnovne vrste pažnje: *voljnu* i *spontanu*. Voljna pažnja proističe iz htenja čoveka, a spontana ovladava njegovom svešću bez njegove volje. Na prvi pogled izgleda da su ove dve vrste pažnje suprotne jedna drugoj. Međutim, one su uzajamno povezane jer iz spontane rezultira voljna pažnja. Navešćemo neke najvažnije karakteristike pažnje.

Pažnja može biti *stalna* i *nestalna* zavisno od individualnih mogućnosti slušalaca da se koncentrišu i umešnosti nastavnika da pogodnim metodom izlaganja i praktičnim i očiglednim izvođenjem nastave održava aktivnost pažnje slušalaca.

Obim pažnje je takođe važna stvar i pod ovim treba shvatiti mogućnost obuhvatanja objekata u datom

---

¹⁾ Slušaoci — u daljem tekstu pod ovim pojmom podrazumeva: vojnike, pitomce, slušaocce — aktivni starešinski sastav.

trenutku — vremenu. Poznato je da se u jednom trenutku može obuhvatiti oko 6 raznih objekata. Izvežbanost ovde igra znatnu ulogu.

Jedna od karakteristika pažnje je i njena p o d e l j e n o s t. Naime, za razliku od sasređene — skoncentrisane, imamo r a s i p n u — d i s t r i b u t i v n u p a ž n j u. Ova osobina pažnje je u tesnoj vezi sa prirodom posla (fizičkog i intelektualnog), a zavisi i od individualnih (fizičkih i psihičkih) svojstava pojedinca.

Treba napomenuti još jednu odliku pažnje, a to je p o k r e t l j i v o s t (mogućnost prebacivanja) pažnje tzv. o s c i l i r a j u ć a p a ž n j a. Kratko rečeno, to je sposobnost da se jednovremeno rade dva do tri posla.

Jedna od negativnih osobina pažnje jeste r a s e j a n o s t koja se karakteriše nemogućnošću da se u datom momentu (dužem ili kraćem) skoncentrišemo na određenu vrstu objekata — radnji.

Imajući u vidu gore izneto, postavlja se pitanje: kako održati aktivnu pažnju za celo vreme trajanja nastavnog časa — zanimanja? Teško je dati strogo određeni odgovor na ovo prilično osetljivo pitanje. Naime, čitav niz raznovrsnih (po sadržini i obimu) uslova i momenata, objektivnih i subjektivnih, uslovljava širu obradu nego što je okvir jedne definicije ili članka. Mišljenja sam da bi elemente, koji utiču i od kojih zavisi stepen aktivnosti pažnje, prema njihovom karakteru mogli podeliti, između ostalih, na sledeća tri činioca:

nastavnik — starešina kao rukovodilac obuke — nastavnog časa i metod njegovog rada;

vojnici odnosno u vojnim školama slušalac — pitomac; i

materijalno obezbeđenje nastave.

Ukratko ćemo razmotriti ponaosob svaki od ova tri činioca.

NASTAVNIK — STAREŠINA

Uloga i značaj nastavnika u održavanju aktivne pažnje na času je od velikog značaja. Na teoriskim i praktičnim časovima zanimanja osnovni način davanja znanja, veština

uopšte obučavanja slušalaca jeste izlaganje nastavnika. Otuda je njegova živa reč od velike važnosti i uticaja na stepen aktivnosti pažnje onih koji ga slušaju. Ovo je vrlo važno na teoriskim časovima, gde se nastavnik uglavnom oslanja na monološki oblik izlaganja, naročito ako je u pitanju obrada nove materije do koje slušaoci ne mogu doći svojim sopstvenim zaključcima.

Savremena pedagogija uglavnom tretira dva oblika monološkog izlaganja nastavnika: akademsko predavanje, i nastavničko pričanje.

Akademsko predavanje, s obzirom na uzrast i pretspremu slušalaca, se piše ili izlaže naučnim stilom, može da traje duže i predavač ne obraća mnogo pažnje na to da li ga i kako slušaoci prate.

Nastavničko predavanje (pričanje) se, pored ostalog, karakteriše i time što nastavnik kontroliše pažnju slušalaca, stalno je prati i nastoji da je održi aktivnom za vreme celog svog predavanja i time obezbedi da se nastavna materija razume, shvati i najvećim delom nauči neposredno na samom času. Da bi u ovome uspeo on mora da zagaranjuje svojom prethodnom pripremom, da predavanje bude slobodno, slikovito, izražajno i jasno.

Na prvi pogled može se steći utisak da je slobodno izlaganje nastavnika od sekundarnog značaja u odnosu na održavanje aktivne pažnje. Po mom mišljenju, ono ima itekako direktan uticaj na aktivnost pažnje slušalaca, jer svojim kvalitetom uslovljava, pored aktiviranja pažnje, još jednu pozitivnu i korisnu činjenicu, a to je da kod slušalaca razvije osećaj pune ubeđenosti u opravdanost i tačnost sadržine izloženog, stvarajući uporedo utisak prijatnog zadovoljstva za sve vreme nastavnog časa.

Od nesumnjive važnosti je za nastavnika, kako će obezbediti slikovitost svoga izlaganja. Suvoparnost i gola hronologija izlaganja ne mogu usloviti preko potrebnu aktivnu pažnju. Naprotiv, slikovitost u izlaganju nastavnika zahteva da se u toku predavanja bazira na ranije stečena znanja, iskustva i pretstave slušalaca ostvarujući organsku povezanost pređenog i novog gradiva. Poznato je da svaki nov element znanja postaje čvrsta svojina slušalaca kada

se zasniva na onome što je već poznato, kada se lagano, gotovo neosetno približava onome što je već usvojeno. Treba imati stalno u vidu da organska veza novog sa starim i poznatim čini proces sticanja znanja neprekidnim. Veština nastavnika pri objašnjavanju novog je u tome da kod slušalaca uslovi situaciju da se sami prisećaju, da pogađaju elemente novog znanja. Naravno, pri ovome upražnjavati davno poznato pravilo sistematičnosti koje rezimirano glasi: od bližeg ka daljem; od prostog ka složenom; od lakšeg ka težem i od poznatog ka nepoznatom. Jednom reči, imati stalno na umu da sistematičnost zahteva potrebu logične postupnosti.

Pri izlaganju potrebno je na pogodan i nenametljiv način uneti odgovarajuću količinu emotivnog, radi aktiviranja mašte i pažnje slušalaca. Osim navedenog, nastavnik još u toku individualnog pripremanja za predavanje treba da odabere najkarakterističnije detalje iz organske materije predavanja čijim će akcentiranjem podgotoviti stvaranje odgovarajuće žive pretstave u mašti slušalaca, održavajući time i aktivnost njihove pažnje. Slikovitost u izlaganju dobija u svom kvalitetu ako nastavnik više kombiniše monolog i dijalog u toku obrade odgovarajuće metodске jedinice.

Van svake je sumnje da je izražajnost i jasnoća u izlaganju nastavnika jedan od neospornih kvaliteta predavanja i predavača, koja ima najneposredniji uticaj na slušaoce, na aktiviranje njihove pažnje. Izražajnost i jasnoća je ustvari dobra i solidna tehnika govora. Da bi se ova obezbedila neophodno je potrebno voditi računa da se reči i rečenice izgovaraju potpuno jasno da ih svako od slušalaca dobro čuje i razume. Nedovršene reči ili rečenice ne samo što ostavljaju rđav utisak na slušaoce, već ih, naročito ako je to ozbiljnija mana predavača, i nerviraju, te gube interes za slušanje.

Brzina izlaganja treba da bude odmerena. Brz tempo izlaganja čini da slušalac ne može pratiti izlaganje nastavnika što automatski stvara kod njega nervozu. Sporo izlaganje nastavnika, pak, dejstvuje obratno stvarajući apatiju kod slušalaca i njihova pažnja se rasejava. Izgovor treba da bude emotivan. Drugim rečima, boja i ton glasa treba

da variraju. Intonacijom glasa treba u izlaganju podvlačiti najvažnije reči i rečenice tj. ono što treba da se duboko ureže u svest i misli slušalaca. Pri ovome naglašavanje ne sme biti prejako jer može delovati nestvarno.

Vrlo negativna osobina nastavnika je ako tokom izlaganja upotrebljava neke od tzv. »parazitskih reči« (jeli, zar ne, razumeš, ovaj, jelde, kaže u tome je stvar i dr.). Upotreba ovih reči slabi istovremeno i volju i aktivnu pažnju slušalaca. Treba znati da su bez obzira na uzrast i ozbiljnost, slušaoci predisponirani da svoju pažnju obraćaju na nedostatke nastavnika (govor, gest, maniri), a na ovaj nedostatak naročito. Isto tako treba voditi računa da gestikulacija bude odmerena, jer tek onda gest može da »oživi« reč i da deluje pozitivno. Preterana, neukusna gestikulacija uključivši tu i učestalo šetanje po učionici ili ispred stroja na terenu ne samo što ne aktivira pažnju, već deluje neukusno i krnji autoritet nastavnika. Jednom reči, živahnost i temperament nastavnika neophodno je da nađe svoj izraz u dinamici njegove reči i pokreta ali u odgovarajućoj meri i srazmeri.

Pri obradi jedne teme treba iznositi ono bitno, osnovno, ne upuštajući se u nepotrebna detaljisanja koja katkada oduzmu, prosto neosetno, veći deo predviđenog vremena, pa se onda ono što čini srž određene nastavne jedinice pređe »na brzinu«. O štetnosti koju uslovljava upotreba stranih izraza i termina ne treba naročito i posebno komentarisati.

Jedan od momenata, kada se govori o aktivnoj pažnji slušalaca, jeste i mesto i držanje nastavnika. Vrlo važno je gde se nastavnik nalazi za vreme predavanja. Najbolje je mesto nastavnika ono odakle može nesmetano da prati pažnju slušalaca. Treba izbegavati odlazak u toku izlaganja u poslednji red klupa ili stolova da bi se tobož slušaoci »imali pred sobom«, sedanja na klupu ili sto slušalaca, stavljanje noge na sedište i sl. Prilikom raznih praktičnih demonstriranja na tabli, karti, šemi i dr. nastavnici ne smeju da ih svojim telom zaklanjaju potpuno ili delimično, tako da slušaoci ne vide. Pri pokazivanju raznih oruđa, predmeta ili pak nastavnih pomagala treba ih držati na

dovoljnoj visini a demonstriranje sa predmetima izvesti tako, da uz obavezni komentar nastavnika stvore kod slušalaca odgovarajuće pojmove i pretstave. Izvođenje raznih ogleđa treba organizovati i pripremiti tako, da slušaocē potstaknu na razmišljanje čime se njihova pažnja aktivira.

Takođe, treba povesti računa o mestu i držanju nastavnika na raznim praktičnim zanimanjima na terenu: stajati na dovoljno visokom i za svakog slušaoca vidljivom mestu; izbegavati »mrtve uglove«; voditi računa da vetar ne otežava razumljivost izgovorenog; da se ne stoji u pravcu sunca, čime se onemogućava posmatranje slušalaca itd. Ovde valja napomenuti da odevenost i higijena nastavnika moraju biti besprekorni, jer uredna spoljašnost nastavnika deluje vaspitno na slušaocē.

Pored navedenog, nastavnik mora da upozna dobro svoje slušaocē, kako bi pronašao odgovarajuću formu i način kako da najlakše održi aktivnost njihove pažnje. Tu u prvom redu dolazi: karakter, obdarenost i razne sklonosti, moć percepcije i shvatanja, opšta i stručna pretsprema, temperament, volja, upornost i dr. Sumirajući svu ovu heterogenost osobina slušalaca u odnosu na kvalitet i kvantitet, nastavnik mora da nađe odgovarajući prosek u odnosu na svoj sveobuhvatni nastup u toku provođenja časa, da bi mogao da obezbedi aktivnu pažnju slušalaca. Pri ovome voditi računa da istupanje prema pojedincu bude krajnji izraz nužde i to tek u slučaju ako stav i držanje dotičnog slušaoca utiče na aktivnu pažnju ostalih. Bolje je da se takvom pojedincu skrene pažnja po završenom času nego li da se intervencijom »na licu mesta« odvrti pažnja ostalih pogotovu ako se to ne uradi odmerenim taktom, što u većini slučajeva u nastavku časa uslovljava kod slušalaca pritajene komentare, poglede i dr. Posle ovakvih »intervencija« i »istupa« u većini slučajeva teško je pohvatati sve niti aktivne pažnje slušalaca. Takvog slušaoca nastavnik može opomenuti i na taj način što će nekoliko puta energičnije kucnuti u katedru ili sto, a ako to ne pomaže onda napraviti malu pauzu u izlaganju. U slučaju da je sve ovo ostalo bez uspeha nastavnik može reći: »Pazite«,

a ako pak ni to ne pomaže onda se dotični slušalac lično opomene, naprimer: »To važi i za tebe, družo Risto«.

Jedan od načina koje nastavnik može da koristi za aktiviranje pažnje slušalaca na času je i postavljanje pitanja. Nastavnik ovo može da koristi ne samo na časovima predviđenim za ocenjivanje i obnavljanje gradiva, već i na časovima na kojima je planirana obrada nove nastavne materije. Pri ovome voditi računa da pitanja svojom sadržinom i načinom kako su postavljena treba da nagone na razmišljanje. Slušaoca ne treba prozvati pa tek onda postaviti pitanje, jer se time ne aktivira pažnja ostalih slušalaca. Posle postavljenog pitanja ne prozivati odmah, već nakon male pauze. Nije pedagoški prozivati redom kako sede po klupama, ili »po veličini u stroju«. Ponekad je korisno jednom istom slušaocu postaviti i više od jednog pitanja u vremenskim razmacima i to pogotovu ako je kod njega oslabila pažnja.

Pored iznetog, jedan od načina za aktiviranje pažnje slušalaca je umeren humor i iznošenje ličnog doživljaja. Treba izbegavati suvoparnu i hladnu atmosferu naročito na zadnjim časovima, kada su slušaoci zamoreni. Jasno je da to treba da ima svoje mesto i vreme i da disciplina u odnosima i autoritet budu poštovani. I na teoriskim i na praktičnim časovima iznošenje ličnog ili tuđeg doživljaja unosi katkad preko potrebno i nužno osveženje i nastavni čas čini itekako interesantnim. Zar iznošenje ličnog doživljaja iz NOR-a na času iz istorije, o svome putovanju na času iz geografije, o dejstvu i korisnoj primeni bombe, mitraljeza na času naoružanja i nastave gađanja ne unosi osveženje i ne aktivira pažnju? Opšte je poznata stvar, da su nastavnici koji to praktikuju vrlo rado slušani, njihovi se časovi jedva čekaju, na tim časovima su interes i aktivna pažnja obezbeđeni, a samim tim je i uspeh zagarantovan.

Solidna i svestrana kolektivna, a naročito individualna priprema treba da raščisti sa mnogim stvarima u odnosu na sveobuhvatnost pripremljenosti nastavnika. Nije dovoljno imati prirodne predispozicije i sklonosti, već se treba umešno i pripremiti. Stariji i iskusniji nastavnici mogu

da pruže ogromnu pomoć početnicima kroz razne forme: razgovor, saveti, organizovane diskusije, ugledna predavanja, orijentisanje na odgovarajuću pedagošku literaturu i slično.

Jedan od faktora, koji ima odraz na aktivnost pažnje slušalaca je menjanje formi rada u toku nastavnog časa. Naprimera, u toku jednog časa umešan nastavnik može primeniti nekoliko načina rada: govor — izlaganje (monolog i dijalog), pokazivanje, praktičan rad, film, diskusije i dr. Nesumnjivo, da će biti slučajeva kada priroda nastavne materije uslovljava da nastavnik u toku jednog nastavnog časa mora da primeni samo jednu moguću formu rada — govor odnosno izlaganje, no te časove treba svesti na neophodni minimum. Pa i ovde od umešnosti nastavnika zavisi hoće li atmosfera na času biti monotona ili će pogodnim načinima, o kojima je napred bilo reči, održati aktivnost pažnje slušalaca.

Sa završetkom nastavnog časa nije završena obaveza nastavnika — starešine u odnosu na aktivnost pažnje slušalaca. Naprotiv, jedan od važnih zadataka je da nastavnik ispolji svoj puni uticaj na odgovarajuće nastavne organe, koji vrše planiranje nastave. Nije sasvim svejedno hoće li teoriski časovi biti zaplanirani u toku celog prepodneva, hoće li oni biti zaplanirani kao prvi časovi ili kao poslednji u rasporedu zanimanja u toku jednog radnog prepodneva odnosno u toku sedmice. Dalje, kombinacija teoriskih i praktičnih časova treba da bude tako postavljena, da svojom raznovrsnošću osvežava, a ne da zamara. U vojnim školama — nastavnim centrima, gde je planiranje nastave manje-više centralizovano, uticaj nastavnika treba da bude pravovremen i da se nastavnik uključi prilikom izrade plana koordinacije i rasporeda zanimanja. U trupnim jedinicama pri izradi rasporeda zanimanja nastavnik je mnogo neposrednije vezan, odnosno on je taj koji radi raspored zanimanja, te je zahvaljujući tome i odgovorniji za zadovoljenje pedagoško-didaktičkih principa pri planiranju nastave u odnosu na vreme i mesto, pa, prema tome, planiranjem nastave u dobrom delu slučajeva sam sebi stvori odgovarajuće uslove za aktivnu pažnju slušalaca na času.

VOJNIK ODNOSNO U VOJNIM ŠKOLAMA SLUŠALAC
— PITOMAC

Napred je izloženo o kojim psihičkim svojstvima slušalaca treba da vodi računa nastavnik, da bi njihovu pažnju za vreme trajanja časa održao aktivnom. Navešću još neke momente u odnosu na slušaoca o kojima treba voditi računa.

Fizička i psihička premorenost izrazito negativno deluje na aktivnost pažnje. Treba nastojati da na nastavu slušaoci dolaze potpuno fizički i psihički odmorni, radi čega organizaciji života i rada, naročito pitanju odmora u trupi i vojnim školama, treba dati odgovarajuće mesto.

Sposobnost slušaoca za praćenje i aktivno učešće u nastavi je vrlo promenljiva kako u toku radnog dana, tako i u toku nedelje, godine i sl. Prvi prepodnevni časovi (naročito 2 i 3) nude najviše mogućnosti za uspešno praćenje nastave. Zadnji časovi (5 i 6) su poznati kao problematični za održavanje aktivne pažnje slušalaca pogotovu ako su zaplanirana samo teoriska predavanja. Nastava zaplanirana odmah posle ručka (radi »naknade izgubljenog vremena« i sl.) je unapred manje-više izgubljena. Poznato je i sa fiziološke strane da je krv tada skoncentrisana pretežno na organe za varenje, pa i to ima uticaj na aktivnost pažnje. Zadnjih dana nedelje se kod slušalaca osećaju — naročito kod intenzivne nastave — znaci fizičke i psihičke premorenosti, što treba imati u vidu kako pri planiranju, tako i pri izvođenju nastave. Ponedeljak ili radni dan posle obavljenog izlaska u grad je često neproduktivan za uspešno praćenje nastave, a ovo tim pre, ako su ti izlasci predviđeni sa kasnim vraćanjem u kasarnu.

Pri izvođenju obuke noću aktivna pažnja slušalaca je najbolja u sumraku i prvim noćnim časovima, a kasnije slabija.

Jako uzbuđenje (prepirke, objašnjavanja) i zainteresovanost slušalaca koja datira neposredno pre časa slabi njihovu pažnju dok traje nastava jer se oseća intenzitet stečene impresije.

Nenaviknutost slušalaca (u prvom redu vojnika) da za svih 6 časova nastave imaju aktivnu pažnju. Ovo se može

uočiti i kod slušalaca vojnih škola na početku školske (naročito prve) godine, posle semestralnog i godišnjeg odmora, po povratku sa logorovanja itd.

Nerešena lična i porodična pitanja takođe odvlače aktivnu pažnju slušalaca i protivu njegove volje.

Nestrpljivost kod izrazito dinamičnih priroda ili flegmatičnost zatvorenih ima svog odraza na aktivnu pažnju.

Svi ovi napred navedeni, kao i čitav niz drugih momenta i okolnosti koje su organski intimno vezane za fizičku i psihičku konstituciju slušalaca treba da budu nastavniku dobro poznati, kako bi im mogao ne samo da parira, već i da ih u sklopu složenog procesa vaspitanja i uspešno otklanja.

MATERIJALNO OBEZBEĐENJE NASTAVE

Iako na prvi pogled ovaj faktor u očima nekih nema uticaja na aktivnost pažnje slušalaca, studioznijim razmatranjem se dolazi do obratnog saznanja. Ne treba se upuštati u neke naročite analize. Zar nam nedostatak ili neispravnost materijalnog obezbeđenja i muke nastavnika da nam sa ovim nešto praktično pokaže nisu na licu izazivale smeh i bile povod za razne đačke nestašluke? Ta nastavna pomagala su ustvari jedan od značajnih predmeta, koji dvostruko utiču na aktivnost pažnje — koncentrišu je ili razbijaju.

Dužnost je nastavnika da shodno sadržini nastavne materije predvidi i pripremi — brojno i kvalitetno — materijalno obezbeđenje, ispravno u prvom redu. Neka sam sebe i svoje pomoćnike proveri koliko i kako znaju da rukuju njim. Treba imati na umu da se materijalno obezbeđenje mora iskoristiti kao ozbiljan pomoćnik za održavanje aktivne pažnje. Obaveza je nastavnika i starešine da podvrgne rigoroznoj kontroli sve počev od svoje olovke pa do najkomplikovanijeg uređaja na poligonu ili u kabinetu.

Učionica je mesto gde se izvodi dobar deo nastave. Često se učionica prenebregava kao faktor koji utiče na aktivnu pažnju slušalaca. Pored ostalih, učionica mora da odgovori i sledećim uslovima:

dovoljna kubatura vazduha (oko 5 m³ na slušaoca); površina prozora učionice treba da iznosi 1/5 do 1/6 njenog poda jer se u tom slučaju vid najmanje napreže; svetlost da dolazi s leve strane, kako se ne bi čitalo i pisalo u senci. Jačini, rasporedu i visini električnog svetla posvetiti odgovarajuću pažnju;

pravilan raspored klupa — stolova i dovoljan razmak između njih. Oblik stola — klupe da odgovara tj. da je ugodan za rad i položaj gornjih i donjih delova tela slušalaca;

temperatura da varira između 16° — 20^oC. Prevelika toplota uspavljuje;

higijensko držanje učionice mora biti na visini i da ne odvlači pažnju. Sklad boja kojim je učionica okrečena mora da uslovi priyatnost boravka. Ovo isto važi i za inventar učionice, a naročito za klupe — stolove;

uredno provetravanje radi održavanja nužno potrebne svežine je jedan od elemenata za održavanje aktivne pažnje;

učionica ne sme biti prenatrpana raznim geografskim kartama, slikama, šemama, zidnim reljefima i sl., jer su to manje-više »razbijači« aktivne pažnje.

Iz napred delimično obrađenog značaja i uloge aktivne pažnje kao elementa uspeha u nastavi rezultira i njen veliki značaj. Otuda proističe obaveza i dužnost starešine — nastavnika, a naročito mlađih, da se ovim pitanjem svestrano i stalno bave, da ga studiozno proučavaju i prate, da međusobno menjaju iskustva i da pre svega poznaju i prate savremenu psihologiju i pedagogiju, a vojnu pedagogiju u prvom redu. Ne treba nikada izgubiti iz vida postavku »da se količina rada meri utroškom pažnje«. Tačnije, aktivna pažnja na času — zanimanju je garancija za uspeh u nastavi i najlepša nagrada i priznanje nastavniku.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 8—9/1958)

DRAGI MILENKOVIĆ

KORIŠĆENJE NAŠIM KULTURNIM NASLEĐEM U VASPITNOM RADU SA PRIPADNICIMA JUGOSLOVENSKE ARMIIJE

Revolucionarna pobjeda u našoj zemlji dala je osnovne uslove, osnovne mogućnosti za to da naši narodi, pored izgrađivanja novog, srećnijeg života, prvi put upoznaju i svoju istinsku istoriju i svoje pojedinačno i zajedničko kulturno nasleđe. Tek je ona otvorila našim naučnicima, književnicima i književnim istoričarima sve arhive u kojima se može proučavati, iz kojih se može crpsti građa za istorisko-materijalističku obradu i opšte istorije naroda naše socijalističke domovine i istorije njihovog književnog, umetničkog i čitavog kulturnog nasleđa.

Danas je još uvek dosta teško dobiti jasnu i potpunu sliku celokupnog razvitka i njegovog toka u istoriji naših naroda posmatranih sa stanovišta istinskih narodnih interesa. Isto tako je teško u celini shvatiti i upoznati pravu veličinu i obim čitavog našeg kulturnog nasleđa. Te teškoće će iščeznuti kada bude gotova i objavljena opšta istorija i istorija književnog i umetničkog — čitavog kulturnog nasleđa svih naših naroda. Sasvim je razumljivo da će radni ljudi naše domovine, pa i pripadnici Armije, to dočekati sa ljubavlju i zahvalnošću.

Osnovni zahtev našeg daljeg i šireg kulturnog razvoja traži upravo to da se upozna istorija i kulturno nasleđe svakog našeg naroda pojedinačno i svih zajedno, a onda

i drugih naroda. Milioni štampanih knjiga u našoj zemlji od svršetka rata pa dosad, od kojih je mnoge potpuno nemoguće danas naći na tržištu, govore o tome da kod nas postoji neotoljiva glad za takvim snažnim kulturnim razvojem, koja je i sasvim razumljiva. Ali, ona je, rekli bismo, najmasovnija i najjača baš kod pripadnika Jugoslovenske armije. O tome jasno govori i broj knjiga u Armiji po bibliotekama i čitaonicama (bez ličnih biblioteka), a koje stalno narastaju, jer Armija — prema podacima iz nekoliko izdavačkih preduzeća — ne računajući pojedinačne kupovine, nabavlja oko dvadeset procenata tiraža većine štampanih knjiga. No to nije ni približna slika onoga što ona traži. A to je i potpuno shvatljivo kad se zna da se u čitavoj Armiji svakodnevno i potpuno organizovano posvećuje ogromna briga i pažnja političkom, opštekulturnom, pa i umetničkom obrazovanju svih njenih pripadnika. Takva briga je potrebna i opravdana ne samo po onom opštem zahtevu da bi svaki iole kulturni čovek trebalo da poznaje istorisku prošlost i kulturno nasleđe svoga naroda već i iz jednog daleko dubljeg i uzvišenijeg razloga. Pripadnici Armije, koji čuvaju interese, slobodu i nezavisnost naše socijalističke domovine i koji će uvek neustrašivo i nepokolebljivo stajati na svome borbenom mestu, činiće to samo zato što su ispunjeni dubokom svešću, bezgraničnom ljubavlju i socijalističkim patriotizmom. Da takvi budu, njima je potrebno da poznaju svoju domovinu, istoriju, tekovine i kulturna blaga njena, da se sa svim tim tako upoznaju i srode, da im u svakom trenutku bude jasno zašto takvu zemlju, takav narod i svaku njegovu istorisku i kulturnu tekovinu treba braniti svojim životom. A to upravo i jeste najbitnija crta karaktera pripadnika naše Armije.

Ovde se istovremeno govori o upoznavanju istorije naših naroda i njihovog kulturnog blaga baš zato što se to kulturno nasleđe i može potpuno shvatiti i razumeti jedino ako se poznaje celokupan istoriski razvoj.

Naši narodi u svojoj istoriji često su imali ogromne teškoće. Dovoljno je ukazati samo na neke bitne crte. Svoje prve državice ovde na Balkanu stvarali su u neprekidnim i veoma oštrim borbama. Oni su se zatim mo-

rali neprestano braniti od mnogobrojnih i razliĉnih osvajaĉa u ĉitavoj svojoj budućnosti. U svakom osvajaĉkom sukobu u ovom delu sveta bili su izloženi napadima i uništavanju — morali su se žestoko boriti za to da bi se održali, da ne bi bili istrebljeni. Svi naši narodi su duboko osetili okrutnu porobljivaĉku ĉizmu i borili se za slamanje ropskog jarma. Te su borbe trajale vekovima i dobijale razne forme — uskoĉke, hajduĉke, ustaniĉke borbe i seljaĉke bune. A to znaĉi da su za njih ĉitavi vekovi prošli u veoma teškim uslovima, u kojima je njihov kulturni razvoj bio sasvim ograniĉen. U svakom sluĉaju, njihov normalan razvoj je prekinut turskom najezdom i osvajanjem od strane drugih osvajaĉa — Mađara, Nemaca i ostalih. Istina je da ga je osmanliska vladavina najgore oĉkovala i uĉoĉila, ali je istina i to da ga je gušio i ometao svim sredstvima i svaki drugi porobljivaĉ, odnosno da je svaki na sve moguće naĉine nastojao da odnarođuje naše porobljene narode. Da bi se mogao nastaviti kulturni razvoj onako kako to narodne snage traže i dozvoljavaju, trebalo je izvojevati slobodu i nezavisnost. A dotle, u mnogim delovima naše zemlje moralo se živeti u potpunom mraku, bile su nedostupne ili tek sa velikim zakašnjenjem dostupne kulturne tekovine dostignute u neporobljenim zemljama, a sopstveni razvoj bio je sasvim sputan. Ne treba ni govoriti o tome da je to znaĉilo opšti ekonomski zastoj i političko bespravljje, a sasvim je jasno da materijalna baza uslovljava ĉitav duhovni, celokupni kulturni razvoj. U takvim uslovima moglo se saĉuvati jedino ono kulturno blago koje su naši narodi usmeno prenosili sa kolena na koleno, dok su dela pisane književnosti morala biti sasvim oskudna. Međutim, mi možemo iz nekoliko sigurnih ĉinjenica, bez mnogo teškoća, nazreći kako bi naše književno i umetniĉko stvaralaštvo imalo širok i snažan razvoj i zamah da naši narodi nisu robovali.

Kakav bi taj razvoj bio u slobodnoj zemlji govori nam na prvom mestu ono izvanredno bogato, umetniĉki snažno i duboko blago narodne, nepisane književnosti. Ono pokazuje da su u našim narodima postojale izvanredno

jake stvaralačke snage, koje nisu mogli ugušiti ni tako teški ropski uslovi u kojima su živeli. Štaviše, ti uslovi dali su narodnom umetniku genijalno nadahnuće, u kome je stvorio nenadmašan izraz narodne patnje, stradanja, teških tragedija, želja, napora, vere u bolju budućnost, ljubavi prema slobodi i neprekidnih borbi za slobodu i nezavisnost.

Drugi siguran osnov za ovakav zaključak o tome razvoju vidimo u onome procvatu koji je dostigla književnost u Dubrovniku i nekim drugim gradovima na dalmatinskoj obali i otocima. Dovoljno je u potvrdu ovoga pomenuti samo Marina Držića, Ivana Gundulića, Ignjata Đurđevića, Marka Marulića itd., najkrupnija imena među desetinama drugih.

Treći osnov za ovakvo zaključivanje vidi se iz razvijanja književnosti u onim graničnim krajevima u kojima su naši ljudi sa oružjem u ruci branili svoju slobodu, i slobodu drugih naroda, a isto tako i u njenom razvijanju kod iseljenika.

Četvrti podatak koji nam o tome govori jeste sačuvano kulturno nasleđe još iz Srednjeg veka, iz vremena postojanja nezavisnih država. A iz toga doba ima veoma bogatog naslijeđa sačuvanog uprkos svim tim teškim okolnostima, kako u spomenicima materijalne kulture i u slikarstvu tako i u drugim dokumentima našeg kulturnog razvoja.

O tome ubedljivo govore književna i umetnička dela nastala u onim krajevima naše zemlje u kojima su postojali iole mogući uslovi da se ona razviju.

Najzad, o tome svedoče i brojna dela stvorena kod naših naroda posle slamanja ropskog jarma. Kada se govori o ovome uzima se u obzir to da istinska sloboda književnog i umetničkog stvaranja ne postoji u potpunosti sve dotle dok traje klasni društveni poredak i dok eksploatorska klasa ima vlast u svojim rukama. To što je rečeno — razume se — ne znači da mogućnost stvaranja uopšte ne postoji, ali to govori o teškim uslovima pod kojima nastaje književno i celokupno kulturno nasleđe. Ništa drukčije nije bilo ni u kapitalističkoj Jugoslaviji, odnosno Srbiji do Prvog svetskog rata, a još manje je

moglo biti u drugim buržoaskim državama pod čijom su se vlašću nalazili delovi naše zemlje i pojedini naši narodi. Dovoljan dokaz za ovo je samo nekoliko primera sudbine književnika naših naroda: u Sloveniji Franca Prešerna, Frana Levstika i drugih; u Bosni i Hercegovini Petra Kočića; u Hrvatskoj Ante Kovačića i Silvija Strahimira Kranjčevića; u Srbiji Đure Jakšića ili Vuka Karadžića itd. Još bi se moglo nabrojati dosta pisaca čiji život i teški uslovi stvaranja potvrđuju napred istaknutu misao, a da se i ne govori o takvim piscima, o takvom književnom nasleđu koji su u celini ili najvećim delom vezani za najnapredniju revolucionarnu klasu i njenu istorisko-oslobodilačku misiju.

Sve to što je dosad izloženo pokazuje sledeće dve osnovne stvari: prvo, da je čitava istoriska prošlost naših naroda veoma teška, da je ispunjena velikim narodnim patnjama, žrtvama i stradanjima, ali istovremeno i snažnim naporima i borbama protiv tiranije, robovanja i sistematskog uništavanja naših naroda; drugo, da su naši narodi za tih dugih mračnih vekova proneli ne samo težnju za slobodnim životom već i veru u sopstvene snage kojima treba zadobiti tu slobodu, nepresušno vrelo svojih borbenih tradicija i žilavu otpornost prema odnarođavanju i uništavanju kojima su bili izloženi, te otuda i beskrajnu i svesnu mržnju prema svakom osvajaču i porobljivaču, a duboku ljubav prema bratskim narodima i zajedničkom oslobođenju. Njih nije moglo slomiti ni to što su bili podvrgnuti vladavini različitih osvajača i porobljivača, čiji je jedinstven princip bio »Zavadi pa vladaj!«.

Naravno da je u takvim uslovima mogao da bude zaista narodni književnik i umetnik jedino onaj koji je bio i aktivan borac za interese naroda, koji je svojim delima realno dao sliku takvog života i težnji njihovih. Razume se da se tu radi o svestranoj borbi naših naroda za ekonomsku, političku, kulturnu, socijalnu i svaku drugu slobodu i mogućnost stvaralaštva i davanja svoga, narodnog doprinosa opštoj svetskoj riznici napretka. Upravo to i jeste ono osnovno po čemu se raspoznaje stvarna vrednost svakoga pisca i svakog njegovog pojedinog dela i na

osnovu čega će neko delo i dalje živeti u našem opštem kulturnom nasleđu; upravo to i jeste ono po čemu se meri snaga i veličina svakog pojedinog našeg pisca i njegovo pravo mesto u istoriji svoga naroda i svih naroda Jugoslavije. Ima dela koja su svojim nesumnjivom veličinom već stekla svoje pravo mesto, a ima i takvih čije će mesto tek biti određeno na osnovu njegove stvarne vrednosti. Jasno je da u to naše kulturno nasleđe niti mogu niti će ući one knjige koje svojom sadržinom ne odražavaju tu narodnu stvarnost i koje su bile krcate nenarodnim idejama.

Danas možemo slobodno reći da dobar broj onih knjiga koje imaju svoju pravu vrednost, koje će trajno ostati u našem kulturnom nasleđu, nije u dovoljnoj meri dostupan svoj onoj masi ljudi koja želi da se svestrano upozna sa tim kulturnim blagom. Treba naglasiti da je to slučaj i sa delom pojedinih naroda u okviru samih njihovih republika, a još više u pogledu međurepubličke kulturne razmene. Svakako je to, u prvom redu, rezultat jedne nepravilne politike naših izdavačkih preduzeća, koja se ranije ispoljila u tome što je davana prednost mnogim stranim veoma slabim stvarima, ponekad čak i stvarima bez ikakve književne i umetničke vrednosti, a zapostavljala ili — bolje rečeno — zanemarivala naše kulturno nasleđe. Sasvim je shvatljivo da tu ne treba brkati ona dela koja su naši narodi dobijali iz one bogate i prave riznice kulturnog nasleđa svih naroda, čitavog čovečanstva, ali istovremeno ne može se smetnuti s uma to da svaki narod i svaki čovek u bilo kojoj zemlji sasvim zakonito razvijaju i moraju razvijati svoju kulturu, oslanjajući se prvenstveno na vlastito kulturno nasleđe i oplemenjujući ga svim ostalim kulturnim nasleđem čovečanstva. Sada su već naša izdavačka preduzeća u osnovi izmenila svoju delatnost u tome pravcu. Već ima veoma malo slučajeva da se pojavljuju knjige tipa »Inženjer Nestorova« (Aleksandar Smirnov), »Zvezdica« (Vasiljenko) i slične. (Doduše, ovo se još ne odnosi na one tzv. stručne i tehničke knjige čije mnogošto sigurno ne odgovara našim realnim potrebama).

Sigurno je da će naša sve pravilnija izdavačka politika, uz stalnu pomoć državnih organa, koji je usmeravaju, sve više razvijati interesovanje za sve ono što je vredno iz našeg kulturnog blaga — književnosti, umetnosti, arhitekture, istoriske građe, istoriskih spomenika, arheoloških objekata materijalne kulture itd. Sve brojniji i sve uredeniji naši muzeji, umetnički muzeji i galerije, sve veći broj publikacija o istoriskom razvitku naših naroda, sve više izdanja istoriske građe za onu pravu narodnu istoriju, zaštita naših kulturnih spomenika, otkrića naših naučnika u najvećoj arhivi naše materijalne kulture — čitavoj našoj zemlji — i u mnogobrojnim arhivama pisanih dokumenata, sve veći broj pojedinačnih ili zbirnih studija o našem kulturnom, književnom i umetničkom nasleđu, sve to će iz dana u dan omogućavati sve širem broju ljudi u našoj zemlji da ga izuče i upoznaju. Razume se da će u tome pogledu sve više doprinositi i mnoga tehnička sredstva — film, reprodukcije i ostalo. A ovde treba istaći da interesovanje naših ljudi raste, svestrano, veoma brzo i obuhvata sve šire mase, a isto tako i pripadnike Armije.

Ljudi naše socijalističke domovine, bez obzira na to u kojoj republici žive i da li su u Armiji ili van nje, treba da poznaju tako velikog pesnika kakav je bio Prešern, koji je u porobljenoj domovini, sav goreći narodnom željom za slobodom, neustrašivo dovikivao i narodu i neprijatelju: »Manje je strašna noć u crnoj zemlji nego što su pod svetlim suncem ropski dani«. Zar se može nepoznavati takav naš pesnik i mislilac koji je još pre više od stotinu godina uzvikivao iz dubine narodne duše, iz čitavog svog bića: »Neka žive svi narodi koji žele dočekati dan kada će svuda pod suncem nestati razdora, kada će svaki zemljak postati slobodan i kada narod na granicama neće biti neprijatelj nego samo sused!« Treba shvatiti da to govori usamljen čovek, koga izoluju, potcenjuju i umanjuju mu vrednost svi oni domaći obrazovani slojevi u vreme kada je slovenački narod kmet, a taj ga kmet pri-grljava kao svoga pesnika-borca. Tako su kasnije, dve i po desetine godina posle Prešernove smrti, konzervativni

vođi i mladoslovenački liberali sramno izolovali i čak obedili za izdaju i njegovog vernog učenika, slovenačkog Lesinga — Frana Levstika, koji je hrabro dovikivao onima što su tvrdili da slovenački jezik nije za književno stvaranje:

*»Sta? Nije samo za gospodu
nego i zemlja, hleb i mesto.
Prosjak, mada ima torbu na ramenu,
ipak ima srce i glavu.
Pevaj o bosonogim prosjacima,
pevaj o starim babama, pijanim ljudima,
pevaj o strojačima i kotlokrpama,
jer svaki od njih na zemlji pod nebom živi!*

Zar nije potrebno da svaki naš čovek upozna takvog našeg borca stvaraoca književnog dela koji je na veličanstven način izrazio zadatak narodnog književnika:

*»A kada treba da daš svoj glas,
otvori širom usta, ta vrata srca,
vikni da zagluhnu uši,
makar te proklinjao ceo svet.
I kada bi te srditi slepci na krst raspeli,
ako nisi lagao, polako ćemo ti poverovati.
Istina je postojala pre neba i zemlje.
Istina će ostati kad više ne bude ni neba ni zemlje«*

Takvoj dužnosti je učio književnika i Levstikov učitelj — Prešern, govoreći da »čovek mora da umre, a čovečanstvo ostaje i s njim će ostati ono što je za nj učinjeno«. Namerno je ovde uzet za primer književnički stav baš Prešerna, čiji je narod ostao još dugo porobljen i posle onoga vremena kada je, recimo, srpski narod već bio davno slobodan od robovanja tuđine. Taj pesnik nije bio nepoznat u srpskim krajevima ni pre našeg Oslobođilačkog i revolucionarnog rata, ali njegov lik nikada nije bio tumačen kao lik pesnika borca »koji je Slovincima prvi obeležio pravac jedino demokratske, jedino narodne i jedino napredne nacionalne politike« i kao pesnik mislilac koji »ni u jednom svom stihu, ni u jednoj prigodnoj pesmi, nikada nije dao ni najmanje političku koncesiju apsolutističkom režimu i društvenoj reakciji« (Ziherl).

Takvog književnika i upravo takvog, treba da upoznaju ljudi širom naše zemlje, pa i pripadnici Armije. A upoznajući njega, goreći od želje da upoznaju i njegove nepokolebljive učenike — Frana Levstika, Ivana Cankara — iz čijih će dela saznati živu slovenačku stvarnost u onom dobu u kome su oni živeli. I zavoleće još više takav narod i takvo njegovo kulturno nasleđe.

Ili da uzmemo drugi primer — književnika i slikara Đuru Jakšića, koji je zaista sa punim pravom i iskrenošću istinito pevao:

*»Mnogo mi puta drhtaše grudi,
mnogo mi srca cepaše ljudi...
mnogu sam gorku čašu popio,
mnogi sam komad suzom topio.«*

Do svoje smrti on je živeo u bedi i bolestan, pred kraj života u bednoj Cigan-mali, porodica ga nije imala čim sahraniti; ali on nikada nije poklekao i pokorio se tiranskoj vladavini ili strahu od neprijatelja. Ne, on je svoj narod učio da ne treba robovati tuđinu i tiraninu postavljajući mu oštro pitanje zar se sem:

*»tiranu biti đon,
na đonu prljav prah?
Dinastu samar, imperatoru tron,
slobodi strah?«*

On je imao puno pravo da onima koji ne služe svom narodu kao on, ne uče ga da se tako bori i ne slave ga i ne veličaju njegovu borbu, da imao je puno pravo da iz sveg glasa dovikne:

*»Ćutite, ćut'te... S perom u ruci
Stekao sam sebi u rodu glas;
S krvavom sabljom na bojnoj muci
Bolji sam bio — bolji od vas.«*

Ili da se poslužimo primerom jednog proznog pisca — Radoja Domanovića, koji je svojom satikom kao oštrom britvom rezao kukavičluk, zaostalost, čiftinstvo, policisko

nasilje, kraljevsko samovlašće, ropsku poniznost i pokornost, puzanje, dodvaranje te mrtvomorske atmosfere, itd. On je gogoljevski oštro dizao na noge čitav svoj narod protiv zemlje Stradije, protivu »danga«, protivu onih što i Marka Kraljevića, čitave borbene tradicije naših naroda trpaju u policiske ćelije ili uništavaju policiskim nasiljem. Jasno je da se treba upoznati sa književnim nasleđem takvoga pisca, koji nemilosrdno šiba i izvrgava ruglu i ubitačnoj satiri sve ono što koči dalji napredak, što ponižava narod, što kalja njegove borbene tradicije. Koliku ljubav mora osetiti svaki član naše bratske zajednice, svaki pripadnik Armije prema onim ljudima koji su vlastitom snagom smrvili u prah i pepeo takvu jezivu prošlost i raskinuli sve okove kojima je onemogućavan slobodan i stvaralački razvitak naših radnih ljudi, a onda, razume se, zavoleti i pisca koji je sa takvim isukanim mačem svoga književnog dela jurišao sa svojim narodom protiv te tvrđave mračne prošlosti i nazadnjaštva!

Nešto slično moglo bi se reći i o hrvatskom književniku Antu Kovačiću, koji daje sliku grada Žablje Lokve, u kome žive ništavni i mlohavi malograđani, ili, recimo, romanom »U registraturi«, u kome daje presek čitavog života i raslojavanja na selu. On, kao i Domanović, reže oštrom satirou Kameleone, Velike patuljke, Pokorno kljuse, ali to naročito dolazi do izražaja u njegovoj travestiji »Smrt Babe-Čengiĉkinje«, u kojoj nemilosrdno šiba narodnjake i bana zato što služe mađarskom gospodaru »namićući Bahove patente« po osveštanoj praksi:

*»Mignu prstom gojnijem pandurom,
kimnu glavom mudrim kapetanom,
Dupnu nogom na špijune vješte«.*

On (ban) u svome vlastodrštvu oslanja se na narodnjake, od kojih svaki »i sam sebi odgriznuo nos bi«, te neljude što se grle s Arpadovom decom, »narodnjake — nove mađarone« koji se »koče ko lipovi sveci«. A, jasno, svi oni moraju završiti onako kako je završio i ljuti krvnik Smail-aga Čengiĉ, i to tamo u praznini, gde se jasno saznaje ko je Baba-Čengiĉkinja:

*»To je duša naših narodnjaka,
što se skiće poput vukodlaka
od nemila do nedraga svijetom,
sa početkom i svrhom prokletom«.*

Tako on dostojno žigoše izdajice svoga naroda, tuđinske sluge i udvorice i upravo onom oštrinom, kakvu često ima i narodni pesnik u junačkim narodnim pesmama, osuđuje i proklinje takve izrode.

Da uzmemo primer još jednog pesnika — Alekse Šantića, i to jedino po nekoliko stihova iz njegove dve pesme »Sloboda« i »Mi znamo sudbu«. U prvoj on ovako govori o tome kako se sloboda zadobija (a Šantić je građanski pesnik, ne pesnik nekog socijalističkog realizma sovjetskog tipa, što bi rekle verne odadžije iz svih gubernija):

*»Ona će doći! Iz smrti, iz groba,
Iz muka naših vaskrsnuće nebu,
Da zbriše suze ostavljenog roba
Što ranjen živi o krvavom hljebu«.*

A doći će baš zato što:

*»Snaga je naša planinska rijeka,
Nju neće nigda ustaviti niko;
Narod je ovi umirati svik'o —
U svojoj smrti da nađe lijeka«.*

I doći će sloboda samo onda i samo zato što je narod spreman da se tuče za nju, i to onda kada se svojim snagama bude za nju tukao, a ne kada je donese nečija armija, razume se garancija nečijih hegemonističkih interesa.

Ne uzimajući u obzir takvu veličinu u našem književnom i kulturnom nasleđu kakav je Njegoš, mi bismo mogli nabrojati čitav dugi niz pisaca koji su u svome književnom delu realistički prikazali život i put naših naroda, odnosno ovekovečili za potomstvo realističku sliku onoga sveta koji je istorija osudila na izumiranje i koji je izumirao, ili sveta koji se tek rađao, ili koji je smešno odudarao od svoga naroda, koji se izrođavao itd. Takvi pisci su Jovan Sterija Popović, Jakov Ignjatović, Simo

Matavulj, Bora Stanković, Ivo Čipiko, Milovan Glišić i mnogi drugi. Međutim, nije svrha ovoga izlaganja u tome da se imenuju i nabroje svi predstavnici našeg književnog i umetničkog stvaralaštva. Njegova je svrha da samo na nekoliko primera podvuče to da dobro čine oni ljudi koji su prišli proučavanju čitavog našeg kulturnog nasleđa i da će tome poslu prilaziti sve veći broj ljudi i van Armije, a posebno u njoj, jer naše kulturno nasleđe zaslužuje takvu ljubav i zainteresovanost za njega. Htelo se da se ovim izlaganjem ukaže na to da mi nismo nikakva »repa bez korena«, da nismo nikakvi divljaci i da nije potrebno da informbirovski glavari i njihovi kulturtrageri stavljaju pod »kulturnu čizmu« našu kulturu, već da mi imamo zaista bogato svoje kulturno nasleđe, koje poštujemo, volimo i na temelju koga, pod rukovodstvom Partije i druga Tita, nastavljamo svoj dalji i sve snažniji kulturni razvitak i stvaralaštvo. Mi poštujemo čitavo kulturno nasleđe čovečanstva kao celinu, odnosno kulturno nasleđe svakog pojedinog naroda, i koristimo se njime. Tim putem će se ubrzati dizanje opšteg kulturnog nivoa u našoj zemlji, a, istovremeno, i sve snažniji razmah stvaralaštva. Na tome putu će odigrati veliku ulogu i sve pravilnija orijentacija naših izdavačkih preduzeća u pogledu što šire kulturne razmene i upoznavanja što širih masa naših ljudi sa onim što predstavlja pravo kulturno blago. To znači i dalje jačanje bratstva i jedinstva, internacionalizma i socijalističkog patriotizma kod naših ljudi.

(Članak je uzet iz »Vojno-političkog glasnika« br. 9/1950)

DUŠAN JANKOVIĆ

PITOMAČKA TRIBINA

Već dve godine sa uspehom deluje jedna originalna forma rada u okviru kulturno-zabavne delatnosti Škole rezervnih pešadiskih oficira. Na osnovu stečenog iskustva moguće je dati potpuniji kritički osvrt na taj rad. Dugo se tražio izraz za saopštavanje najaktuelnijih događaja iz raznih oblasti društveno-političkog, kulturnog, naučnog i drugog života u školi i oko nje. Intenzivan rad na obučavanju, fizičko i intelektualno naprezanje u školi, zahtevalo je poseban karakter kulturno-zabavnog života pitomaca u popodnevnim časovima. Nije ni malo preterano ako se kaže da je u Pitomačkoj tribini takav karakter i pronađen. Pre pojave tribine nije bio redak slučaj slabog odziva na predavanje i usmene novine, koje bi priređivao pitomački klub. Morala se tražiti nova forma, koja bi ispunila dva osnovna uslova: idejno-političku vaspitnost i zabavnost. Trebalo je na lak, popularan i zabavan način iznositi probleme iz raznih oblasti života, servirati »ozbiljnost u ukusnoj oblandi« kako je to duhovito primetio jedan od članova redakcije. Konačno, čini mi se, da je ta forma nađena.

Tribina ne pretstavlja ni usmene novine u onom klasičnom obliku, ni neku zabavnu priredbu. Ona nosi u izvesnom smislu elemente i jednog i drugog. U njoj je data sinteza reči, slike, muzike, pa čak ponekad i pokreta. Mesечно »izlazi« po jedan broj i priređuje se u prostranoj

sali pitomačkog kluba. Od sredstava koristi se: pojačalo, magnetofon, dijaprojektor, episkop, kinoprojektor i razni muzički instrumenti. Tribina ima svoje rubrike, koje svestrano zahvataju društveni život. U dosadašnjoj praksi imali smo ove rubrike:

- a) Urednikovih 5 minuta,
- b) Uz 40-to god. SKJ i SKOJ-a,
- c) Gost tribine (povremeno),
- d) Kulturna panorama,
- e) Priča tribine,
- f) Muzički intermeco,
- g) Humor naš nasušni,
- h) Sportski mesečnik.

U prvoj, uvodnoj rubrici glavni urednik tribine, kratko i na reporterski način iznese dva do tri najaktuelnija politička ili druga događaja (može i iz okvira jedinice, ili grada gde se jedinica nalazi), koji u toku tog meseca zahtevaju posebnu pažnju. Za to se koristi »Spoljnopolička dokumentacija«, Tanjugovi bilteni ili drugi materijal, koji se ne prati svakodnevno. Iznošenje tih događaja tretira se slično onom što se može pročitati na drugoj stranici »Vjesnika u srijedu«. Urednik može koristiti sredstva kao što su film ili reprodukciju pomoću episkopa. Jednom rečju, urednik ukazuje na najznačajnije događaje uopšte. Nije cilj da se šire razjašnjavaju pojedini problemi, već samo da se ukaže na njih kako bi se zauzeli pravilni stavovi na pojedina važna društveno-politička unutrašnja i međunarodna pitanja.

U ovoj godini uvedena je rubrika posvećena 40-to-godišnjici SKJ i SKOJa-. Kroz nju se govori o nekom događaju iz života Partije i to uglavnom tako što se izvorno iznosi. Naprimer, predratni članovi SKJ govore o nekim detaljima iz života i rada SKJ i SKOJ-a. To su obično i gosti tribine.

Gost tribine može biti neki rukovodilac iz škole ili van njenog sastava. Često su to načelnik škole, partiski i javni radnici sa terena, narodni poslanik ili kulturni i

naučni radnici sa strane. Razgovor s gostom vodi se pred mikrofonom i to ga obično intervjuiše urednik tribine. Ova rubrika je posebno interesantna i pitomci je slušaju sa osobitom pažnjom.

U okviru kulturne panorame iznose se interesantnosti iz oblasti filma, pozorišta, literature u zemlji i van nje, najčešće na principu razgovora pred mikrofonom.

Priča tribine kao i humor, odabira se od radova pitomaca saradnika. Tematika je uglavnom vezana za jedinicu i ima ne samo zabavni, već i vaspitni karakter.

Muzički intermeco unosi izvesno osveženje i obično je negde u sredini programa. U toj rubrici učestvuju sami pitomci kao interpretatori. Međutim, ova rubrika nema samo za cilj da rasonodi ljude, već se i kroz nju želi nešto korisno da pruži slušaocima. Zato se najčešće u njenim okvirima tretira jedan pojam iz muzike. Govori se o pojedinim instrumentima iz orkestra ili se raspravlja o izvesnom stilu, recimo o džez muzici i sl. Muzika je obično serioznog karaktera i kao takva se uklapa u program.

U sportskom mesečniku, se govori o značajnim događajima, takmičenjima kod nas i u zemlji. To su razgovori, intervjui i filmovi.

Radi ilustracije, iznosim program jednog broja tribine:

1. Dokle su došla velika četvorica (Ženevski mozaik). Pitomačka publika i priredbe u kasarni.
Događaj na Zagrebačkom univerzitetu (kroz pisma iz Zagreba).
2. »Moj najteži partiski zadatak« — priča Halid Čomić, penzioner, predratni član SKJ.
3. Priča: »Juda s puškom«.
4. Violončelo: postanak i karakteristike.
Dve kompozicije na violončelu uz pratnju klavira.
5. Rezultati takmičenja na sportskom polju u čast Dana mladosti.
— Razgovor s kapitenima pobedničkih ekipa,
— Svetsko prvenstvo u košarci.
6. Dve parodije:
»Pesma pitomca koji je nekad bio pesnik« i
»Čuvar gradskog parka je našao«.

Rad na pripremanju i organizovanju tribine poveren je samim pitomcima. Tribina treba da ima svoje uredništvo od osam do deset članova. Sačinjava ga glavni urednik sa urednicima pojedinih rubrika. Pripremanje jednog broja tribine iziskuje prilično truda. Najbolje je prvo održati zajednički sastanak u prisustvu načelnika Pitomačkog kluba. Na tom sastanku se stvore konture sledećeg broja i izvrši zaduženje članova uredništva. Posle tog sastanka urednici rubrika angažuju svoje saradnike po jedinicama i prikupljaju materijal. Na taj način se angažuje dosta veliki broj pitomaca, koji aktivno učestvuju u radu Tribine. Kad su pripreme za sakupljanje materijala završene, uredništvo se ponovo sastaje i tačno odredi program. Pre nastupa se izvrši proba zbog uklapanja svih elemenata tribine: govora, muzike, filma, magnetofonskog snimka i dr. Na taj način urednik postaje i režiser.

Sem redovnih brojeva, Tribina povremeno daje i vanredne brojeve i to posvećene samo jednom pitanju. Evo dva takva broja.

Sadržaj jednog vanrednog broja bio je »Razgovor o crnoj magiji« koji su vodili profesor psiholog, pravnik, lekar, sportski trener i hipnotizer — svi pitomci. Sa raznih aspekata tretirani su slučajevi koji za primitivnije ljude izgledaju zagonetni i mistični, naročito ako se radi o telepatiji, hipnozi, mađioničarstvu. U toku razgovora pojedini slučajevi su bili demonstrirani. Tako, naprimer, pravnikovu tezu o mogućnosti izvršenja zločina pod uticajem hipnoze, »potkrepio« je hipnotizer jednim post-hipnotičkim »ubistvom«.

Drugi vanredni broj tretirao je u svom sadržaju pitanje »Svađe oko savremene literature«, koja je bila posvećena problemu naše današnje književnosti. Na sceni su sedeli »pretstavnici« raznih pravaca: nihilista, modernista, sindikalista (soc. realizam) i drugi. Iza njih stajali su njihovi »asistenti«, koji bi tvrdnje potkrepljivali čitanjem odgovarajućeg literarnog teksta. Svi su vatreno branili svoja gledišta, tako da je i publika i pored toga što se radilo o »glumi«, veoma vatreno »navijala« i aktivno učestvovala u »svađi«. Kroz celu tribinu osećao se duh i mi-

sao programa SKJ i rezolucije Kongresa književnika Jugoslavije, što je i naročito podvukao urednik tribine na kraju u kratkom rezimeu »Svađe«.

Prepuna kino sala na svakom broju Tribine govori da je publika osvojena. Treba reći da je prisustvo postavljeno na dobrovoljnoj osnovi i da pitomci sami odlučuju hoće li prisustvovati ili ne.

Pitomačka tribina stekla je već ozbiljnu reputaciju kako kod pitomaca tako i u očima Uprave škole i komiteta SKJ. Na nju se već znatno računa u sklopu opšteg vašpitanja i školovanja.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 10/1959)

ZDRAVKO KOLAR

OSNOVNI ELEMENTI METODA RADA U POLITIČKOM VASPITANJU VOJNIKA

Metod rada je preduslov dobrom uspjehu. Ma kako pažljivo izvršili izbor gradiva, dobro ga poznavali, posjedovali želju i materijalne mogućnosti da upoznamo slušaoce sa tom materijom, da je oni shvate, usvoje i trajno zapamte, rezultati će zavisiti u prvom redu od načina na koji smo obavili taj posao. Od pravilnog metodskog postupka zavisi koliko ćemo zainteresovati ljude za ono što im tumačimo, koliko će nas oni moći da slijede tokom jednog i više časova, i kakav će na koncu da bude efekat toga rada.

Dobar metod je osnovni činilac kvalitetne nastave, ali je isto tako značajan i u bilo kom drugom poslu. Ipak metod rada dobija posebnu važnost u političkom vaspitanju vojnika. Ako napr. starešinama održimo slabo predavanje, to još ne znači da oni neće poznavati tu materiju, jer njihovo znanje zavisi u prvom redu od njihovog individualnog rada, a predavanje je tu bilo sekundarno, značilo je nadopunu i povezivanje znanja stečenih individualnim radom. Vojnici, međutim, nova znanja stječu skoro isključivo na za to određenim časovima. Mogućnosti za individualni rad su kod njih vrlo male, zbog toga što za to nemaju raspoloživog vremena. Zato će suma i kvalitet njihovih znanja zavisiti od kvaliteta nastave koju izvodimo s njima. Broj časova predvide-

nih za političko vaspitanje vojnika je ograničen i u okviru tih časova mogu se postići manji ili veći rezultati. A kakvi će da budu ti rezultati zavisi od sadržaja, metoda rada, i ličnosti starješine koji se pojavljuje u ulozi nastavnika — vaspitača.

Izrada godišnjeg programa, i njegova dopuna pitanjima iz tekućih događaja i problema učinila je rad na političkom vaspitanju vojnika određenim, sa jasnom definisanim sadržajem i okvirno određenom dubinom zahvatanja pojedinih problema. Takav program znači jasno postavljene zadatke u političkom vaspitanju vojnika. Ali, on istovremeno zahtijeva od starješina odgovarajući trud, jer, traži rezultate koje nije moguće lako i brzo postići. Tim je značajniji metod koji primenjujemo u tom radu.

Ne postoji jedan univerzalan metod primjenljiv i efikasan u svim slučajevima. Svaka nauka ili predmet (kao »izvod« iz nauke) zahtijeva odgovarajući metod pri njihovom izučavanju. Na tom principu su se razvile metodike pojedinih predmeta. Ma koliko one imale zajedničkih crta imaju i specifičnih elemenata po kojima se razlikuju od drugih, po kojima su adekvatne baš tom predmetu. Ali ni jedna od tih metodika nije primjenljiva bez korektura i dopuna u političkom vaspitanju. Razlozi su u sadržaju toga rada, u intelektualnom uzrastu vaspitanika, u heterogenosti sastava jedne jedinice itd.

Političko vaspitanje ima vaspitnu i obrazovnu komponentu. Ono se sprovodi kroz nastavu i van nastavne aktivnosti. Mada se kroz nastavu najorganizovanije i najefikasnije stječu znanja, ona nije isključivo-obrazovni, već i vaspitni proces, jer obrazovanje ne znači stjecanje pasivnih znanja, već svjesnih spoznaja i uvjerenja, koji pretstavljaju pokretačku snagu za svjesnu i pravilnu praktičnu djelatnost čovjeka u društvu. Vaspitan čovjek ne može da bude potpuno neuk, jer svestrano vaspitanje ličnosti obuhvata ne samo karakter, volju, osjećanja i sl., već i intelektat. Iako političko vaspitanje prelazi okvire nastave i obrazovanja stečenog kroz nju, ovi su mu osnova bez koje bi vaspitanje (u prvom redu moral-

no) značilo skup jalovih pridika ne naslonjenih na odgovarajuća znanja. Vaspitanje i obrazovanje su, prema tome, dvije strane jednog jedinstvenog procesa.

Mada političko vaspitanje pretstavlja jedinstven proces ne postoji i jedinstven metod toga vaspitanja. Moralno vaspitanje, tj. vaspitanje karakternih i voljnih osobina vojnika, njihovih shvatanja, navika, htjenja, osjećanja itd. ima i svoju odgovarajuću metodiku. To su ustvari principi i metode moralnog vaspitanja poznati pedagogiji iz školske i vanškolske prakse sa, razumljivo, nizom specifičnosti koje su rezultat posebnih uslova vojničkog života. Obrazovanje koje se ostvaruje izučavanjem određenog gradiva na časovima političkog vaspitanja pretstavlja u stvari nastavni proces. Bez obzira na specifičnosti tog procesa, govoriti o njegovoj metodi, znači govoriti o metodi nastave i za njega važe oni osnovni principi na kojima se zasniva nastavni proces uopšte.*)

Kako se u političkom vaspitanju vojnika obrađuju problemi iz raznih oblasti, pojedina pitanja iz područja raznorodnih nauka, to se i metodika toga rada ne može zasnivati na metodi jedne ili druge oblasti. Zato je

---

*) Često se čuju prigovori da od časova političkog vaspitanja pravimo nastavu i time ga spuštamo na nivo školske nastave. Takva mišljenja proizlaze iz shvatanja da nastava nedovoljno vaspita, da nedovoljno utiče na izgradnju cjelokupne čovjekove ličnosti. Radi se, međutim, o pogrešnom, jednostranom gledanju na suštinu nastave. Jer, osnovna karakteristika nastave je da se kroz nju čovjek obrazuje i istovremeno vaspita. Nastava je takvo obrazovanje, koje se vodi planski i organizovano kroz određen program i pod rukovodstvom nastavnika. Na časovima određenim za političko vaspitanje vojnici stječu određena znanja ne radi znanja, već radi aktivnosti koja je inspirisana i potpomognuta tim znanjima. Rasuđivanje i zaključivanje na pitanjima političke i društveno-ekonomske problematike djeluje na izgradnju cjelokupne ličnosti čovjeka. Čovjek postupa na određen način zato što zna da tako treba da postupa. Pa i patriotizam nije stvar apstraktne emocije, već rezultat određene spoznaje i uvjerenja. Sve je to bazirano na znanjima koja se najefikasnije usvajaju baš nastavnim procesom. Ukoliko onda ima slučajeva nedovoljno vaspitnog djelovanja na časovima političkog vaspitanja, to nije zato, što je taj rad sveden na nastavu, nego zbog toga što je daleko od dobre nastave.

opravdano govoriti o metodici političkog vaspitanja vojnika kao o svojevrsnom načinu vaspitanja i obrazovanja svojstvenih Armiji i njenim uslovima. Razumljivo, da to nije nešto potpuno novo, nešto što nema veze sa metodikom nastave uopšte ili metodikama pojedinih predmeta. Naprotiv, to je osnova od koje treba poći i na kojoj se mora zasnivati metodika političkog vaspitanja vojnika.

Pored raznolikosti gradiva koje obrađujemo kroz političko vaspitanje, specifičan elemenat toga rada pretstavlja i obim zahvatanja pojedinih problema. Neki momenti su značajni za političko vaspitanje, pa će se za njihovo izučavanje dati više vremena, što će opet za sobom povući mogućnost primjene raznovrsnih metoda.

Činjenica da je moralno vaspitanje prvostepeni zadatak vaspitnog procesa u Armiji i da suma znanja koja se daje vojnicima ima upravo zadatak da stvori osnovu na kojoj će se zasnivati i iz koje će proizilaziti moralno vaspitanje (jer se ono ne može zasnivati na praznim riječima, već na određenim znanjima, na spoznaji određenih činjenica), daje određen pečat metodici političkog vaspitanja.

Nije bez značaja i činjenica da se ovdje radi o odraslim ljudima, koji nose na sebi već izvjestan odraz naše socijalističke stvarnosti na kojoj se zasniva moralno vaspitanje i da taj odraz nije jednak kod pojedinaca ni po kvalitetu, ni po kvantitetu.

Svi ovi i drugi momenti govore o tome da se ovdje radi o takvom vaspitanju koje ima toliko specifičnosti da zaista pretstavlja jedan vaspitni proces koji ima svoju odgovarajuću metodiku, koga je moguće uspješno sprovesti samo primjenom odgovarajućeg metodskog postupka. Pri tome nije bitno da li su neki elementa metodike političkog vaspitanja identični metodici nekih predmeta, ili metodici moralnog vaspitanja uopšte, ili su novi i svojstveni samo političkom vaspitanju itd. već da oni odgovaraju uslovima pod kojima se ovaj proces odvija u Armiji i da predstavljaju načine na koji se dobijaju najbolji rezultati u političkom vaspitanju vojnika.

Pri razmatranju metoda rada u političkom vaspitanju vojnika moramo polaziti od onih osnovnih elemenata koji predstavljaju suštinu problema i koji su presudni za sadržaj ovog pojma. To su: 1) jedinstvo moralnog vaspitanja i obrazovanja kao preduslov vaspitanja svestrane ličnosti; 2) metode moralnog vaspitanja vojnika i mjesto političkih organa u tome radu; 3) principi nastave i njihov značaj za političko vaspitanje; 4) nastavne metode u političkom vaspitanju, i 5) organizaciono obezbeđenje metoda rada.

JEDINSTVO MORALNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Pojam vaspitanja je vrlo širok i obuhvata sve oblike vaspitnog uticaja na ljude. Vaspitanjem vojnika u Armiji želi se izgraditi (do određenog nivoa) vaspitan i obrazovan čovjek koji će se odlikovati osobinama kao što su patriotizam, hrabrost, svjesna disciplina, idejnost, razvijena politička svijest, sklad misli, riječi i djela, čvrstina volje itd. Vaspitanje ovako svestrane ličnosti nije zadatak samo političkih organa i rada koga oni sprovode, već cjelokupnog vaspitnog procesa u Armiji na kome rade sve starješine i kolektivi. Jer, ako polazimo od toga da nam vojnici budu sa osobinama o kojima smo govorili, onda je jasno da je i pojam »dobrog vojnika« sadržan u navedenim kvalitetima ličnosti i da je, prema tome, moralno vaspitanje zadatak svih starješina. Mada osnovicu vaspitnog procesa sačinjava baš političko vaspitanje, pogrešna su i štetna shvatanja koja svestrano vaspitanje ličnosti vojnika smatraju samo zadatakom političkog vaspitanja i koja rezultate vaspitnog procesa očekuju isključivo od političkih organa i njihovog rada. Takva shvatanja ignorišu vaspitačku ulogu i zadatke koji se u tom pogledu postavljaju pred svakog starješinu. Političko vaspitanje je sastavni dio jednog vaspitnog procesa uopšte, koji se sprovodi u Armiji, ali je istovremeno i njegov najvažniji dio, jer se njime rješava najveći dio zadataka koji se postavljaju pred vaspitanje uopšte. Sadržaj političkog vaspitanja svodi se na dva krupna pitanja

i to na moralno vaspitanje ili vaspitanje u užem smislu i drugo, na obrazovanje.

Moralno ili vaspitanje u užem smislu pretstavlja upravo suštinu, smisao političkog vaspitanja. Vaspitanje moralnih kvaliteta vojnika je prvostepen zadatak vaspitnog procesa u Armiji, pa prema tome i političkog vaspitanja kao njegovog najvažnijeg dijela. A upravo zadatak oblikovanja moralnih kvaliteta ličnosti vojnika presudan je u određivanju sadržaja političkog vaspitanja. Jer, postavlja se pitanje na čemu treba, na čemu je moguće zasnovati moralno vaspitanje vojnika?

Moralne kvalitete moraju da budu zasnovane na određenim ubjeđenjima. Ukoliko čovjek postupa bez ubjeđenja, to je motivisano slučajnim uzrocima, te tako vaspitana ličnost vrlo brzo mijenja stavove, podložna je utjecajima iz vana, odlazi iz krajnosti u krajnost, ne vidi ciljeve i opravdanosti svojih postupaka. Međutim, vaspitanje zasnovano na spoznaji objektivne stvarnosti i zakonitosti društvenog razvitka stvara kod vaspitanika takve moralne osobine koje su pozitivno motivisane i koje proizlaze iz snage ubjeđenja da baš tako treba postupati u određenim prilikama.

Polazimo li od toga da pozitivne kvalitete ličnosti vojnika moraju da budu zasnovane i motivisane iz spoznaje određenih činjenica, iz ubjeđenja da tako treba postupati, neće nam biti teško odgovoriti na pitanje na čemu zasnivati moralno vaspitanje vojnika, šta treba da bude sadržaj moralnog, pa prema tome i političkog vaspitanja. Ako su naši vojnici pozvani da čuvaju i brane svoju socijalističku domovinu, onda će njihova riješenost, da do kraja izvrše taj zadatak, proizaći iz duboke spoznaje da jedino tako trebaju i moraju postupati. Ta spoznaja biće rezultat poznavanja naše socijalističke stvarnosti, poznavanja naše Domovine, njene prošlosti, sadašnjosti i zadataka u budućnosti. Shvatajući koliko smo se dugo borili za slobodu, koliko smo je skupo platili, vojnici će shvatiti i koliko treba žrtvovati da se ta sloboda očuva. Pa i ono što se traži od vojnika obzirom na unutrašnji režim i život Armije treba da bude zasnovano na uvjerenju vojnika da

je to opravdano, jer je neophodno u cilju izvršenja zadatka koje od Armije traži borba za socijalizam i nezavisnost.

Dakle, sve ono što je određeno sadržajem političkog vaspitanja ima zadatak vaspitanja kvaliteta ličnosti neophodnih vojniku naše Armije. Iz činjenice da to vaspitanje mora biti zasnovano na spoznaji određenih fakata, iz kojih će rezultirati odgovarajuća ubjeđenja, proizlazi da je nemoguće odvajati moralno vaspitanje od obrazovanja koje ima zadatak da stvori spoznajnu osnovu moralnom vaspitanju. A kako rezultati toga vaspitanja u širem smislu ne ovise samo o tome šta čini sadržaj vaspitanja i obrazovanja već i od toga kako se taj proces obavlja; u razmatranju metoda rada moramo polaziti od osnovnih principa kako moralnog vaspitanja tako i obrazovanja (i nastave kao organizovanog procesa obrazovanja), razmatrajući ih pojedinačno uz istovremeno isticanje njihovog jedinstva, koje je neophodno u procesu rada.

METODE MORALNOG VASPITANJA VOJNIKA I MJESTO POLITIČKIH ORGANA U TOME RADU

Prije nego što bi mogli govoriti o metodama, neophodno je utvrditi koji su osnovni faktori moralnog vaspitanja vojnika. U prvom redu to je cjelokupni starešinski sastav, od čijeg kvaliteta zavise rezultati vaspitanja. Drugo, to je vojni kolektiv (četni ili neki drugi) i treće, to je organizacija Saveza komunista koja sa svoje strane vrši određen uticaj ne samo na svoje članove već i na ceo kolektiv. Iz ovoga se odmah može videti da je moralno vaspitanje koje se postiže kroz rad koga organizuju organi za političko vaspitanje samo jedan dio ovog širokog vaspitnog procesa koji se provodi u Armiji. Međutim, uticaj političkih organa na moralno vaspitanje i učvršćenje moralno političkog stanja jedinice ne iscrpljuje se radom koga oni direktno organizuju (tj. političkim vaspitanjem), te i razmatranje metoda moralnog vaspitanja na ovom mjestu ne može da bude ograničeno samo na taj rad. U metodskom pogledu nas interesuje kako politički organi

ostvaruju svoj zadatak poboljšanja metodike političkog vaspitanja u cilju postizanja maksimuma obrazovanja i moralnog vaspitanja, ali s druge strane, i kako utiču na moralno vaspitanje uopšte bez obzira da li je u pitanju starešinski sastav ili kolektiv kao faktor vaspitanja.

U metodici moralnog vaspitanja postoje određeni principi, metode i sredstva koja treba primjenjivati u praksi. Armija ima svoje uslove života i rada, svoju specifičnu organizaciju i odnose na kojima se ta organizacija zasniva. Iz toga jasno proizlazi da ona ima i svoje specifične metode vaspitanja. Međutim, te metode ne mogu ići u raskorak sa principima i metodama na kojima se zasniva moralno vaspitanje u našem socijalističkom društvu, već se moraju na njima zasnivati. Zadatak je političkih organa da rade na tome da vaspitni proces u Armiji bude u skladu i da se zasniva na principima i metodama našeg moralnog vaspitanja uopšte.

Kako su sve starješine vaspitači svojih potčinjenih, to će i rezultati vaspitanja zavisiti od vaspitnog uticaja svakog pojedinog starješine. Razumljivo je da pojedinci ne mogu ništa bitno izmijeniti, ali zbir pojedinačnih rezultata čini vaspitanje gledano u cjelini. S tim u vezi u Armiji se pored pojma starješina — vaspitač pojavljuje i pojam kolektiva vaspitača, koga sačinjavaju sve starješine. Za nas je ovo značajno zbog toga što se svaki starješina mora pridržavati principa moralnog vaspitanja i što će pojedinačna odstupanja narušavati homogenost kolektiva i time negativno uticati na cjelokupan sistem vaspitanja. Politički organi će pomoći starješinama da cjelovitije sagledaju i temeljitije izučavaju probleme vaspitanja, pomažući komandama da obezbijede skladno djelovanje kolektiva vaspitača tj. vaspitno djelovanje svih starješina sa istih osnova. To će se najbolje vidjeti na nekoliko primjera.

Poznat je pedagoški princip postavljanja zahtjeva i poštovanja ličnosti vaspitanika u procesu vaspitanja. Isto tako često se koristi metoda navikavanja. Primjena ovog principa i ove metode naročito dolazi do izražaja u radu sa regrutima, ili bolje rečeno na njima starješine treba da

zasnuju svoju vaspitačku djelatnost sa regrutima. Kako regruti dolaze u novu sredinu i novi život, potrebno im je da steknu nove navike s kojima se do tada nisu sretali. Ove navike mogu se postići tako što se pred regrute postavljaju određeni zahtjevi, a to često traži izvjesno prisiljavanje. Zahtjevi i prisiljavanje imaju za cilj slamanje otpora, koji se normalno pojavljuje kod regruta, obzirom da se od njih zahtijeva nešto što do tada nisu navikli u svom životu. No, zahtjevi moraju biti popraćeni objašnjavanjem, kako bi vojnici shvatili zašto su takvi zahtjevi neophodni.

Za nas su u ovom primjeru važne dvije stvari: prvo, da li se pri postavljanju zahtijeva i prisiljavanja poštuje ličnost vojnika i drugo, da li u tom radu ima sistematičnosti i postupnosti. Reaguje li starješina samo na negativne ekscese pojedinaca, a pozitivne primjere zanemaruje, dobiće se, umjesto vaspitnog procesa, dvoboj (u vaspitnom smislu) između starješine i onih koji griješe. Vrijeđa li starješina pri tom pojedince, simpatije kolektiva biće na strani vojnika i takvom starješini će preostati kazna kao jedino sredstvo, pa i pored obilate primjene ovog sredstva situacija u jedinici biće slaba.

Regruti se trebaju privići na mnoge stvari i to nije lako. Zato starješina ne smije postavljati sebi zadatak rješavanja svih pitanja u nekoliko dana. Potrebno je sistematičnosti u ovom radu (kao uostalom i u svakom drugom), a to znači da treba ići od manjih, prostijih zadataka ka većim i složenijim. Drugo, neophodna je postupnost, što znači ispočetka malo, a kasnije postavljati sve više zahtjeva. Ne pridržavanje ovog principa dovodi do otpora kod vaspitanika, ne zbog toga što oni ne bi htjeli, već što ne mogu da odjednom izvrše sve ono što se od njih traži. Iskustvo iz škola govori o tome da se zbog prevelikih zahtijeva postavljenih prvih dana kod pitomaca pojavila apatija prema svim zadacima.

Ovo je samo jedan zadatak koji se postavlja pred starješine kao vaspitače. Koliko će on biti uspješno izvršen zavisi od umješnosti svakog starješine, da, postupajući po principima moralnog vaspitanja, primjeni odgovora-

rajuće metode za svaki slučaj posebno. A ta umješnost je rezultat poznavanja naučnih dostignuća u vaspitanju, prakse i unošenja u svaki slučaj, tražeći za njega adekvatno rješenje. Sve ove probleme politički organi moraju izvanredno poznavati. Samo tako je moguće da izvrše zadatke koji se u ovom pogledu postavljaju pred njih, a to su: sagledavanje i uopštavanje problema i pomoć starješinama da sagledaju kako probleme, tako i puteve njihovog rješavanja. U navedenom primjeru to bi značilo da bi politički organi vršili i organizovali povremeno izučavanje problema prijema regruta i njihovog vaspitanja u prvim sedmicama po dolasku u Armiju i tako doprinosili da se neprekidno unapređuje metod rada na vaspitanju regruta.

Navešćemo još i primjer vojnog kolektiva i njegove uloge u vaspitanju vojnika. Vaspitna snaga kolektiva je dobro poznata i nije beznačajna. No, da bi kolektiv mogao stvarno vaspitati svoje članove potrebno je da starješina jedinice riješi nekoliko bitnih pitanja. Kolektiv je sredstvo, ali i cilj vaspitanja. To znači da kolektiv treba pripremiti za ulogu vaspitanja, da s njim treba vješto rukovoditi, što je zadatak starješine. Da bi to postigao, starješina mora poznavati načine pokretanja snaga kolektiva; mora obezbjediti jedinstvo ideja i akcija kao osnovnih snaga kolektiva; mora razvijati odanost kolektivu od svih njegovih članova itd. Sve u svemu, starješina mora da voli, poznaje i pravilno rukovodi svojim kolektivom.

Iz ovoga nije teško uočiti da je zadatak političkih organa u ovom primjeru da radi na neprekidnom unapređenju rješavanja problema uloge kolektiva u vaspitanju. Metode i oblici koje će pri tom primjeniti politički organi raznovrsni su počev od pojedinačnih razgovora sa starješinama, preko raznih analiza, do seminara i utjecanja na starješine da izučavaju ovaj problem iz literature i tako unapređuju svoju praksu dajući joj naučnu podlogu.

Što se tiče unapređenja metoda političkog vaspitanja, kako bi ono doprinijelo moralnom vaspitanju mogu se postaviti uglavnom dva zadatka. Prvo, zasnovati nastavu političkog vaspitanja na principima savremene nastave kako

bi što više vaspitala, tj. kako bi kroz stečena znanja na toj nastavi postigli maksimalan vaspitni efekt i drugo, preduzimati posebne mjere prema problemima koji se pojavljuju u shvatanjima i postupcima vojnika prilikom obrade nekog gradiva ili van toga.

Iz svega se vidi da metod moralnog vaspitanja vojnika nije stvar koja interesuje samo političke organe, već sve starješine koji i jesu osnovni faktor moralnog vaspitanja. Prema tome, i metode moralnog vaspitanja vojnika se ne mogu cjelovito razmatrati u okviru pitanja metoda političkog vaspitanja, već samo onoliko koliko je moralno vaspitanje zahvata politički i koliko je to stvar političkih organa.

PRINCIPI NASTAVE I NJIHOV ZNAČAJ ZA POLITIČKO VASPITANJE

U političkom vaspitanju dajemo vojnicima određena znanja, obrazujemo ih, a kroz to i pored toga vaspitavamo ih. Mi obrazujemo vojnike upravo zbog toga da bi ih vaspitali. Preko određenih znanja delujemo na njihovu ličnost u cjelini. Otuda je princip po kome kroz davanje novih znanja moramo svestrano vaspitati čoveka, polazni momenat i odlučujući faktor kvaliteta naše nastave.

Kada govorimo o vaspitanju svjesnog borca onda mislimo na znanje koje daje čovjeku svijest. Preko svijesti čovjek stječe i sve pozitivne osobine kompletne ličnosti. U političkom vaspitanju tome još doprinosi i suština gradiva, koja je takva da djeluje vaspitno. Međutim, ukoliko se u toku nastavnog procesa o tome posebno ne vodi računa, ukoliko starješina ne naglasi i posebno istakne pojedine momente koji naročito vaspitno djeluju, ukoliko cjelokupan proces rada na času ne postavi tako da postigne odgovarajući vaspitni efekat, vaspitni utjecaj takvog rada biće slab.

Imajući u vidu potrebu vaspitanja svestrane ličnosti, obradu gradiva po bilo kojoj temi podešavat ćemo tako da postignemo određen vaspitni efekat. Pogrešno je misliti da se pod vaspitanjem podrazumevaju samo moralne

kvalitete ličnosti. Stoga je i neopravdano tvrditi da neke teme nemaju u sebi ničeg vaspitnog. Ima gradiva kod koga je teško formulirati vaspitni cilj, ali to ne znači da ono ne djeluje vaspitno. Razumljivo je napr. da matematika ne djeluje na razvitak hrabrosti, ali zato razvija smisao za tačnost, preciznost, moć zaključivanja itd. što su za vojnika, a i svakog drugog čovjeka, važne i potrebne osobine.

Od naročitog je značaja za vaspitni rad u Armiji razvijanje jugoslovenskog socijalističkog patriotizma iz koga proizlazi hrabrost, odanost stvari socijalizma, mržnja prema neprijatelju itd. Takvi vaspitni ciljevi će se postići ako naš rad postavimo tako da se ističu značajni momenti borbe naših naroda za nezavisnost, borbe za socijalizam; ako sadržaj i metod rada postavimo tako da kod vojnika stvaramo moralna uvjerenja, da stvaramo ideale prema uzorima boraca za nezavisnost, za progres, za socijalizam. To će se postići nenametljivim, prirodnim iznošenjem određenog gradiva. Korisnije će djelovati nekoliko stihova narodnih pjesama u kojima se plastično prikazuju borbe naših naroda za slobodu, primjeri junaštva, nego suhoparno iznošenje mnoštva historiskog gradiva. A to znači pravilno postavljanje nastave i iskorištavanje gradiva u vaspitne svrhe.

Kada ističemo princip po kome nova znanja moraju svestrano vaspitati čovjeka, onda mislimo da ona ne smiju da budu informativna, bez uticaja na čovjekova shvatanja i akcije. Uzmimo za primjer temu »O nastanku religije i sujeverja«. Za nas nije važno da nam vojnici samo shvate kako je nastala religija, gdje su uzroci sujeverja i sl. već da ih ta znanja nagone na određenu društveno-korisnu akciju, a to u ovom slučaju znači borbu protiv štetnog utjecaja religije i posljedica sujeverja.

Takve rezultate ne daje svaka nastava. A mi moramo organizovati baš takvu nastavu iz koje će, pored znanja, rezultirati pozitivne osobine volje i karaktera vojnika; koja će ih učiti istrajnosti u radu, tačnosti, dosljednosti, drugarstvu, disciplini, pravičnosti, kulturnom ponašanju; koja će razvijati patriotska osjećanja — koja će jednom

rječju vaspitati kompletnu ličnost toliko potrebnu vojniku naše Armije.

Vaspitni ciljevi mogu se ostvariti samo ako je nastava zasnovana na principu svjesnosti i aktivnosti slušalaca. To znači, ne mehaničko primanje, već samostalna čovjekova misao, kritičko rasuđivanje, svjesno usvajanje novih znanja. Samo je tako moguće razviti konstruktivnu misao i aktivnost ljudi. Pogrešno je misliti da se udovoljava principu svjesnosti i aktivnosti samo ako ne sprečavamo vojnike u diskusiji, ili ako im dozvoljavamo da pitaju što hoće. Vojnike treba učiti da se znaju kritički osvrtni na stvari i da samostalno rasuđuju. To se svakako neće postići ako starješina traži od vojnika da mu bukvalno ponove konstatacije iz njegovog predavanja.

Zasnovana na principu svjesnosti i aktivnosti nastava može osigurati jasnoću i trajnost znanja, jer svjesno usvajanje pojedinih momenata iz neke tematike znači da su shvaćeni njihovi bitni kvaliteti, njihova suština. I samo takvo znanje jeste ustvari pravo znanje kojim čovjek vlada i s kojim se može koristiti.

Svjesno usvajanje novih znanja ne zavisi samo od načina nastavnikovog rada, već i od mogućnosti vojnika da shvate suštinu nastavnog gradiva. S tim u vezi ističe se princip pristupačnosti i prilagođenosti nastave uzrastu vojnika. Nama je teško odrediti nivo intelektualnog uzrasta vojnika jedne jedinice, jer nam dolaze vojnici sa velikom razlikom u nivou obrazovanja i iz različitih kulturnih sredina. Zato mi polazimo od prosjeka i moramo voditi računa da ne budemo dosadni onima iznad prosjeka i da nas razumiju oni ispod prosjeka.

Ovo je jedan od najmanje poštivanih principa u nastavi koja se sprovodi kod nas. Ponekad se jedno predavanje po stilu, dubini zahvatanja i načinu obrade pojedinih pitanja jednako drži pred vojnicima kao i pred oficirima, iako njihove mogućnosti nisu iste. Zato vojnici takva predavanja malo razumeju i malo izvlače koristi iz njih. Svaka stvar se mora objašnjavati razumljivim rječnikom, jednostavno, čuvajući se svakako vulgarizovanja. Pridržavanje ovog principa znači da nastavnik vodi vojnike od

prepreke do prepreke, ali tako da ih oni mogu savladati. No, s druge strane, ne smije se tapkati u mjestu, jer i suviše elementarno, poznato gradivo, ne unosi svježinu u rad, pa takav rad postaje dosadan.

Za princip pristupačnosti i prilagođenosti nastave intelektualnom uzrastu slušalaca povezan je princip sistematičnosti i postupnosti. Ovaj je princip za nas u političkom vaspitanju tim značajniji što već u programu nema dovoljno postupnosti, što se smjenjuju teme iz različitih naučnih oblasti i što se više starješina pojavljuje u ulozi nastavnika.

Postoje pravila da u obrađivanju gradiva treba ići od bližega daljem, od jednostavnog k složenom, od lakšeg k težem i od poznatoga ka nepoznatom. U političkom vaspitanju nije baš lako pridržavati se ovih pravila, jer u programu nema dovoljno kontinuiteta. Izvjesno olakšanje je u tome što vojnici imaju već neko znanje, koje omogućava brzo prelaženje na novo gradivo. Za naše uslove najbolje se pridržavati pravila da se na novo ne smije prelaziti dok vojnici nisu usvojili staro.

Obezbjeđenje sistematičnosti i postupnosti u političkom vaspitanju naročito je otežano učešćem velikog broja starešina kao nastavnika. Ma koliko u programu nedostajalo kontinuiteta, ipak bi to bilo moguće savladati kada bi cijeli program obrađivao samo jedan nastavnik. U našim uslovima politički organi moraju kroz sistem priprema obezbjeđiti sistematičnost i postupnost, nastojeći da srodne teme obrađuje jedan nastavnik i da se tokom obrade jedne veće teme ni u kom slučaju ne smijenjuje više nastavnika.

Od neocjenjivog značaja je princip očiglednosti koji znači davanje jasnih opažaja, pretstava i pojmova, što će olakšati shvatanja i postići trajnost pamćenja. Za sprovođenje ovog principa postoje velike mogućnosti i razni načini, što zavisi od umešnosti nastavnika i prirode gradiva koje se obrađuje. Razumljivo da postoje ograničenja u upotrebi očiglednih sredstava s obzirom na karakter gradiva i na etapu usvajanja znanja.

Postoji više stepena očiglednosti čiji zbir kvalitativno povećava očiglednost. Neki od njih teško se primjenjuju u političkom vaspitanju, mada su, uopšte uzev, vrlo korisni, kao što je napr. predmetna očiglednost.

Likovna očiglednost je najčešća, a pod njom se podrazumijeva upotreba slika, crteža, šema, grafikona, karti, filmova itd. »Jedna slika vrijedi hiljadu riječi, ako se prikaže u pravo vrijeme i na pravom mjestu«. Ovim je dovoljno istaknuta korisnost slike kao očiglednog sredstva u nastavi. Mogućnosti za upotrebu slika u političkom vaspitanju su velike i bilo bi šteta ne iskoristiti ih. Slično je i sa grafikonima, šemama, kartama, itd.

Posebno treba istaći korisnost upotrebe nastavnih filmova, filmskih dijapozitiva i projekcija. Isto tako crteži na tabli su važno i lako primjenjivo sredstvo očiglednosti. Crtež izvanredno pobuđuje interesovanje, održava dinamiku časa i razvijajući se pred očima dobija veliku snagu ubjedljivosti.

Upotreba očiglednih sredstava nije tako jednostavna, jer suvišnom i nesistematskom upotrebom očiglednih sredstava guši se nastava. Nije zadatak nastavnika samo da pokaže očigledna sredstva, već da ih svestrano iskoristi, navikavajući i osposobljavajući vojnike na posmatranje, uopštavanje i zaključivanje. Upotreba očiglednih sredstava doprinosi da se nastavno gradivo svjesno i aktivno usvoji, kao i da stečeno znanje ostaje trajno.

I pored sveg značaja principa očiglednosti u nastavi valja istaći da se ne smije pasti u dvije krajnosti: ignorisanje upotrebe očiglednih sredstava, što dovodi do suhoparnosti i verbalnosti nastave i suvišnog gomilanja očiglednih sredstava, što dovodi do zanemarivanja razvitka pojmovnog mišljenja i znanja.

Ovi i drugi nastavni principi su značajni za političku nastavu, jer svaki nastavni proces se odvija po određenim zakonitostima čiji izraz su i nastavni principi. Zato je pretpostavka uspješne nastave uvažavanje nastavnih principa i postupanje u skladu s njima.

NASTAVNE METODE U POLITIČKOM VASPITANJU

Kada je riječ o nastavnim metodama u političkom vaspitanju, onda se misli na metode koje se primenjuju u onom djelu političkog vaspitanja koji se odvija na za to određenim časovima, kroz obradu pojedinih tema iz godišnjeg programa, ili iz tekućih događaja i problema. Onaj dio političkog vaspitanja koji se odvija u raznim van-nastavnim oblicima, bez obrade određenog gradiva na časovima u vidu nastavnih jedinica, zahtijeva i posebne metode.

Pronaći najpogodnije metode znači pronaći najbolje puteve za ostvarenje ciljeva koje postavljamo pred sebe u bilo kom radu. Odabrati dobar metodski postupak znači predvidjeti i pripremiti se na najcelishodnije načine rada. Kao nigdje, tako ni u političkom vaspitanju ne postoji opšta metoda na kojoj bi mogli zasnovati cjelokupan proces političkog vaspitanja vojnika. Ali zato postoji niz metoda, čijim pravilnim izborom i vještom kombinacijom možemo najlakše i najefikasnije da postignemo postavljene ciljeve.

U cilju maksimalnog postizanja vaspitno-obrazovnog efekta obradom određenog gradiva neophodno je razmotriti mogućnost korišćenja nastavnih metoda u našem radu i nekih posebnih oblika rada koji su u dosadašnjoj praksi političkog vaspitanja našli široku primjenu i postigli pozitivne rezultate. Razumljivo je da bi bilo nepravilno davati prednost jednoj metodi u svim prilikama. Imajući u vidu obrazovne i vaspitne ciljeve, ljudi s kojima će se raditi, karakter i sadržaj gradiva, materijalne mogućnosti itd. vrši se izbor najpogodnije metode ili više njih, pri čemu se onda kombinuju tokom jednog ili više časova.

Jedna od najčešćih metoda jeste monološka ili metoda usmenog izlaganja. Skoro redovno novo gradivo se izlaže usmenim putem, zbog toga što slušaoci vrlo malo znaju o tom gradivu, pa je s njima teško saobraćati drugim metodama. Prednost ove metode je u sistematičnosti i preglednosti izlaganja gradiva i što je pri tom najbolja

ekonomija vremena. Monolog može da bude u obliku predavanja, pripovijedanja, objašnjavanja i dokazivanja.

Predavanje je najčešći oblik i ponekad se suviše i neopravdano mnogo upotrebljava kao jedina metoda u političkom vaspitanju. Prednosti predavanja su neosporne, ali mu je mana što slušaoc postavlja u pasivan položaj i što zahtijeva veće predznanje i viši stepen rasuđivanja. Ako slušaoci imaju visok stepen obrazovanja, onda je predavanje, kao i monološka metoda u cjelini, najuspješniji oblik obrade novog gradiva. Međutim, prosjek obrazovanja vojnika nije takav da mogu bez teškoća shvatiti i rasuđivati apstraktne pojmove, a isto tako nisu navikli na nastavu da bi im pažnja bila trajna tokom čitavog časa. Zato u političkom vaspitanju vojnika predavanje treba koristiti samo ako su druge metode neuspješne zbog toga što vojnici vrlo malo znaju o tom gradivu. Najbolje je kombinovati predavanje sa drugim metodama i tako izbjeći ono negativno što karakteriše predavanje kao jedan od oblika monološke metode.

Pripovjedanje kao oblici izlaganja gradiva može se najbolje koristiti u obradi tema istoriskog karaktera. Prednost nastavnikovog pripovijedanja je u njegovoj interesantnosti.

Objašnjavanje se koristi po manjim pitanjima i pri ponovnom osvrtu na pojmove koji su nedovoljno precizno shvaćeni, nejasni su i sl.

Da bi monološka metoda bila efikasna, ona mora zadovoljiti nekim osnovnim uslovima. Tako u izlaganju starješina mora da ima sistema da bi se neprekidno vidjela glavna misao. U izlaganju gradiva nastavnik mora ređati činjenice i zaključke po logičkom redu, kako bi se na koncu dobila jedna jasna i zaokrugljena cjelina.

Od sadržaja gradiva u mnogome zavisi kako će nastavnik podesiti izlaganje, kao što to izlaganje daje sadržini plastičnost i jasnoću. Obzirom na prosjek nivoa obrazovanja vojnika, način starješinovog izlaganja je presudan za njihova shvatanja. Stoga starješina mora voditi računa o tome da mu govor bude razumljiv, gramatički pravilan, umjerenog tona itd. Valja imati na umu da su ra-

zumljive rečenice izraz jasnih misli. Zato nastavnik mora besprekorno poznavati gradivo (pored ostalih odlika dobrog nastavnika).

Prednosti monološke metode treba iskoristiti, ali imajući u vidu njene slabosti, nastavnik mora voditi računa o tome da mu predavanja ne budu preduga, kako bi se omogućila trajna pažnja vojnika na času, što je preduslov za shvatanje i pamćenje pojmova.

Metoda razgovora ili dijalog nalazi takođe široku primjenu u političkom vaspitanju vojnika. Prednost joj je u lakom postizanju pažnje na času i kroz to u probuđivanju aktivnog mišljenja i zaključivanja. Nedostatak je ove metode što je neprimjenjiva kod potpuno novog gradiva, jer da bi razgovor bio moguć, neophodno je da vojnici poznaju neke osnovne pojmove iz gradiva o kome se vodi razgovor (dijalogom se postepeno nadovezuje novo znanje na poznate činjenice i pojmove).

Ova metoda korisna je i lako je primjenjiva u političkom vaspitanju zbog toga što za obradu jedne teme imamo više raspoloživih časova, a znanja vojnika iz te tematike su takva da je razgovor moguć (u političkom vaspitanju radi se o materiji koja je vojnicima djelimično, a nekima čak i dobro, poznata i prije dolaska u Armiju). Kod ponavljanja gradiva dijalog je osnovna metoda. Prema tome ova metoda treba da zauzme znatan dio u cjelokupnom procesu rada na političkom vaspitanju. Ali primjena ove metode traži više truda od nastavnika nego mnoge druge.

Dijaloška metoda se sastoji u formi pitanja i odgovora. Zato nastavnik priprema, predviđa pitanja o kojima će voditi razgovor neovisno od toga što će na času biti postavljena i pokrenuta pitanja koja on nije predviđao. Predviđena pitanja čine kostur teme i njih je neophodno rijeći.

Pitanja koja se postavljaju tokom razgovora ne mogu da budu uzeta proizvoljno, već moraju imati određen smisao. Među zahtjeve koji se u tom pogledu postavljaju valja istaći da pitanja moraju biti razumljiva i dostupna vojnicima s obzirom na njihova znanja, što će zavisiti u pr-

vom redu od konstrukcije pitanja i upotrebe određenih riječi i izraza u njima i drugo, od gradiva koga obuhvataju. Tek ako su pristupačna znanjima, ako su dostupna shvatanjima vojnika, ako su jasno formulisana i jezički ispravna, pitanja mogu aktivirati vojničkovu misao i na njima će se moći zasnovati razgovor.

Kako se u političkom vaspitanju pri obradi većih tema razgovor vodi više časova (što ustvari znači više dana), to bi nesređena pitanja dovela u opasnost uspjeh nastave u cjelini. Zato nije dovoljno samo odabrati pitanja, već ih grupisati i organski povezati tako da svako novo pitanje pretstavlja neprimjetno dodavanje nepoznatog na već poznato gradivo. Razumljivo je da nastavnik odabire pitanja u procesu priprema za obradu jedne teme. Pogrešno je smatrati da se to može učiniti i na času, jer nije laka brza i pravilna konstrukcija pitanja koja bi zadovoljila sve uslove koje traži kvalitetna primjena dijaloške metode.

Iz činjenice da metoda razgovora može koristiti samo u slučaju da vojnici djelimično poznaju gradivo, proizlazi da nejasna pitanja treba temeljito objasniti bez nategnutog razgovora. Kada starješina vidi da vojnici ne razumiju pitanje, znači da nije dobro formulisano, ili je gradivo vojnici nepoznato. U prvom slučaju treba ponoviti pitanje sa izmijenjenom formulacijom, a u drugom, objasniti pojam koji je nepoznat.

Odgovori vojnika na postavljena pitanja također moraju ispunjavati izvjesne uslove. Tako odgovori moraju da budu ispravni po sadržaju i pravilno formulisani.

Pored bliskosti, dinamičnosti, mogućnosti aktiviranja vojnika, metoda razgovora omogućava individualno prilagođenje vojnici. To je od velikog značaja za rad sa kolektivom u kome se nalaze ljudi sa velikom razlikom u stepenu obrazovanja. Starješini je omogućeno da se posebno obraća pojedincima i to tako da slabijima postavlja lakša pitanja i na taj način im ulije povjerenje u sebe, i da onima sa većim obrazovanjem postavlja teža pitanja i tako im učini nastavu interesantnijom.

S obzirom da se najbolje pamti ono što se vidi, pronalaze se razne mogućnosti da se nastavno gradivo ilustruje

i demonstrira pred očima onoga ko ga izučava. Treba imati u vidu da je korisno ilustrovati i demonstrirati samo ono što ima organsku vezu sa gradivom koje se proučava. U protivnom, pokazivanje predmeta, skica, modela, slika, karata itd. samo bi odvlačilo pažnju vojnika sa glavne teme i ne bi doprinosilo razumijevanju onih pojmova koje treba da razumiju.

Od karaktera gradiva i tehničkih mogućnosti zavisi koliko će i kakvih sredstava biti upotrebljeno tokom obrade neke teme. U mnogim slučajevima nemoguće je prikazati predmet, pa se umjesto predmeta upotrebljava slika. Češće od slike koriste se karte, šeme, grafikoni i sl. Upotreba ovih sredstava nije jednostavna. Tako napr. za upotrebu karte treba najprije naučiti vojnike da je čitaju, a to znači da na njoj vide ono što ona prikazuje.

Vrednost ilustrativno-demonstrativne metode je u jednostavnosti i ubjedljivosti prikazivanja pojedinih problema. Tako slike u nekim slučajevima imaju prednost nad predmetima, jer ističu najbitnije stvari, tako da se posmatrač ne gubi u detaljima predmeta. Šema ističe samo ono što je bitno, grafikon reljefno prikazuje osnovni problem po količini, dijagrami prikazuju razvoj problema, tabelarni pregledi sistematizuju gradivo i olakšavaju shvaćanje i zaključivanje, crteži na tabli razvijaju se pred očima i tako dobijaju snagu ubjedljivosti itd.

Samo ovaj kratak prikaz prednosti koje daje metoda ilustracije demonstracije ne samo da opravdava nastojanje za njenom sve većom primjenom, već ukazuje na logičan put razvitka nastave sa poboljšanjem tehničkih mogućnosti.

Izvanredan značaj i primjenu u političkom vaspitanju dobija metoda diskusije sa svojim mnogobrojnim varijantama. Njena vrednost leži u mogućnosti aktiviranja vojnika u toku diskusije o nekom pitanju. Kroz diskusiju se čovjek osamostaljuje, postavlja se u situaciju da izrazi svoje mišljenje, da objasni svoje stavove, da se bori za njih, da ih upoređuje sa drugima, cijeni ih i tako sam uviđa njihovu vrijednost. Zbog toga ova metoda zaslužuje da nađe sve veću primjenu u praksi političkog vaspitanja.

Druge metode poznate nastavi uopšte, teže se primjenjuju u političkom vaspitanju vojnika, te ih zbog toga ne-

ćemo ni pominjati. Pored toga, rjeđi je slučaj da se na jednom času koristi samo jedna metoda, već se one kombinuju i smjenjuju tokom časa, čime se još više povećava dinamika časa, interesovanje, pa prema tome i pažnja.

Za stvaranje interesovanja i pažnje na času pored vješte upotrebe najpogodnijih metoda, važni su i drugi momenti. Tako je značajan momenat razvijanja svijesti o cilju koji se postiže izučavanjem određenog gradiva. Oduševiti vojnika sa ciljem rada, to je preduslov interesovanja i pažnje. Drugi važan momenat za stvaranje interesovanja i pažnje jeste početak časa. Uspješan početak časa znači stvaranje radnog raspoloženja i mobilizaciju pažnje vojnika. Najzad, važno je da nastavnik zapazi uzroke nedovoljne pažnje i, polazeći od njih, pronađe načine za osvježenje časa i povećanje interesovanja. Mobilizacijom pažnje i interesovanja aktiviraće se misaoni proces i tako će biti omogućeno shvatanje pojmova i trajno pamćenje.

Ove osnovne metode nastave u političkom vaspitanju ne pojavljuju se ovako odvojeno jedna od druge i u praksi. Tamo se one kombinuju i neprimjetno smjenjuju, što zavisi od kvaliteta organizacije časa. Pored toga političko vaspitanje se ne sastoji samo od obrazovanja i nastave, već i od moralnog vaspitanja, pa se prema tome u procesu rada sa nastavnim metodama istovremeno (manje ili više) pojavljuju i metode moralnog vaspitanja, mada ih u izučavanju tretiramo odvojeno.

ORGANIZACIONO OBEZBEĐENJE METODA RADA

Mada se u razmatranju metoda rada polazi od činjenice da je političko vaspitanje jedinstven proces, koji se odvija kroz nastavu i vannastavne aktivnosti, u pogledu metoda i organizacije rada mora se razlikovati nastavni proces od mjera koje se preduzimaju van nastave.

Savremena didaktika stoji na stanovištu da se nastava mora organizovati po razredima kao stalnim kolektivima približno iste starosti i intelektualnog uzrasta; drugo, da nastava mora biti pretežno predmetna; treće, da se nastava odvija po časovima kao osnovnoj formi organizacije na-

stavnog rada i četvrto, da nastavom rukovodi nastavnik. Već na prvi pogled može se uočiti da s obzirom i na ove momente naša nastava ima niz specifičnosti po kojima se razlikuje od školske nastave. Sva razmatranja u vezi ovih momenata menjaju namjeru svođenja političkog vaspitanja na oblik školske nastave, već sagledavanje dobrih i loših strana uslova pod kojima se odvija naš rad i mogućnost poboljšanja tih uslova u cilju efikasnosti cjelokupnog rada.

Organizacija nastave po razredima kao stalnim kolektivima ima nesumnjive prednosti. Za naše uslove sličan kolektiv je četa ili neka druga osnovna jedinica. Kolektiv je naročito značajan za moralno vaspitanje što je prvostepen zadatak političkog vaspitanja. Nejednakosti u obrazovanju i kulturi vojnika unutar jedne jedinice čini poteškoće u vaspitanju i posebno u nastavi. Međutim, veće bi poteškoće nastale ako bi pokušali dijeliti te kolektive i stvarati grupe sa približno istim obrazovanjem samo da bi sa njima mogli izvoditi nastavu bez poteškoća. Pored poteškoća pojavile bi se i negativne posljedice izdvajanja iz jednog kolektiva.

Cjelokupan rad treba da se odvija pred istim kolektivom. Pogrešna je praksa držati predavanja pred većim brojem ljudi, a dalju obradu organizovati po osnovnim jedinicama. Samo ako se predavanja daju informativno mogu se spajati osnovne jedinice, da bi dobili na kvalitetu predavanja. Rad sa velikom grupom onemogućuje praćenje pojedinaca i stvara od kolektiva bezličnu masu gdje vaspitač nije u mogućnosti da mobilize snage kolektiva i da kanališe njegov pravilan razvitak.

Gradivo koje se obrađuje u političkom vaspitanju ne može da bude svrstano po predmetima. Razlog leži u tome što je za period boravka vojnika u Armiji nemoguće izučavati nekoliko predmeta i tako ostvarivati vaspitne i obrazovne ciljeve, već je izvršen izbor tema, koji nadopunjen pitanjima tekućih događaja i problema, omogućuje stvaranje obrazovne, tj. spoznajne podloge vaspitanju. Druga je stvar da li izbor tematike može da bude bolji, ili da raspored izučavanja pojedinih tema polazi od nekog drugog principa (možda princip kontinuiteta) itd. Svakako

da ovi momenti imaju odraza ne samo na metodiku, već i na organizaciju rada ali ne u toj mjeri da taj rad izgubi odlike nastavnog procesa.

Jedno od najvažnijih pitanja organizacije nastave nesumnjivo je nastavni čas. To je osnovni oblik vaspitno-obrazovnog rada u nastavi. Stalno rukovođenje procesom obučavanja od strane nastavnika čini čas najproduktivnijim oblikom ne samo obrazovanja, već i vaspitanja uopšte.

S obzirom na obimnost gradiva u jednoj temi njena obrada se vrši tokom nekoliko časova. Obrada teme kroz više časova ne vrši se bez određenog reda. Obimno gradivo dijeli se na glavne probleme koji zajedno čine suštinu teme. Jedno ovakvo pitanje obrađuje se tokom jednog časa i zove se nastavna ili metoda jedinica. U metodačku jedinicu određuje se gradivo koje ima organsku vezu, početak i kraj, a to znači da su u takvom času postavljeni određeni obrazovni i vaspitni zadaci. Logičko jedinstvo časa, obrazovani i vaspitni zadaci, organska cjelina gradiva, čini metodačku jedinicu neophodnom i jednim od bitnih problema organizacije političkog vaspitanja.

Organizacija i struktura časa zavisi od toga koji oblik nastavnog procesa preovlađuje na tom času. U političkom vaspitanju ne pojavljuju se svi tipovi nastavnih časova. Tako se ne pojavljuje uvodni čas, ali umesto toga može se na početku obrade jedne teme dati kraći uvod koji će nagovještavati ono što pretstoji u obradi te teme.

Čas upoznavanja s novim gradivom može da se primjenjuje u čistom obliku, ali upoznavanje s novim gradivom može da traje i manje od časa. Teme koje se obrađuju samo jedan čas u vidu predavanja i prvi časovi po nekim većim temama, gdje se na prvom času daje presjek gradiva, po obliku su čisti tipovi časova upoznavanja s novim gradivom.

Za nas nije važno da li se jedan čas zove ovako ili onako, već nam je važno utvrditi koji će oblici nastavnog procesa preovladavati na času, da bi, s obzirom na strukturu časa, mogli izvršiti potrebne pripreme. Tako čas upoznavanja s novim gradivom ima određene faze rada koje zahtijevaju svojevrсну organizaciju. Prvu fazu pret-

stavlja uvod kojim će se slušaoci pripremiti za novo gradivo. Najbolje je kada je uvod u čas u direktnoj vezi sa nastavnim gradivom, pa se pored stvorenog raspoloženja za nastavu stvara izvjesno interesovanje za gradivo o kome će se govoriti na času. Druga faza ovakvog časa je upoznavanje slušalaca sa onim što će čuti tokom časa. To može da bude samo najavljivanje onog što će se obrađivati na času, a može da bude bacanje pogleda u najkraćim crtama na temu u cjelini. Zatim se tema rasčlanjava na pojedine djelove, iznose činjenice po određenom redu i organskoj vezi (najčešće monološkom metodom ili kombinacijom ove sa drugim metodama). Prije završetka časa kratko se daju u cjelini bitne karakteristike teme.

Kako se iz ovog vidi, na ovakvom času se daje cjelovita (ali u najopštijem) slika cijele teme. Kod tema koje se obrađuju samo jedan čas, ovakva organizacija časa je najpovoljnija. Isto važi i za neke časove u okviru većih tema. Predviđamo li da pretežan dio jednog časa iskoristimo za upoznavanje vojnika s novom materijom, onda će organizacija takvog časa biti najpovoljnija sa fazama o kojima smo napred govorili. To ne znači da će na tom času biti upotrebljena samo jedna metoda. Može napr. monološka metoda da bude kombinovana metodom demonstracije, ili, može se upoznavanje s novim gradivom organizovati tako da se prvih pola časa daje potpuno novo gradivo najpovoljnijim metodama, a druga polovina časa da bude iskorišćena na obradu gradiva koje je vojnicima djelimično poznato, pa će se moći upotrebiti dijaloška metoda.

Ako je obrada jedne veće teme, ili teme koja se obrađuje svega na dva do tri časa, počela časom upoznavanja s novim gradivom, onda će slijedeći da budu časovi stjecanja pojmova, zakona i pravila. Prvi čas je dao opštu sliku teme, pa s toga treba dalji rad zasnovati na učvršćivanju i produbljivanju onog što je dao prvi čas. Metoda razgovora treba da pretstavlja osnovu metodskog postupka i razgovor će početi od onog što vojnici već znaju o tom problemu. U toku ovog rada pojmovi će se dopunjavati novim činjenicama. Poslije toga se cijelo gradivo utvrđuje da bi dobilo konačnu formu i da bi se ispravno zapamtilo.

Od časova čistih tipova pojavljuje se još čas ponavljanja. Najčešće dolazi kao poslednji čas u obradi jedne velike teme, a može se organizovati više ovakvih časova nakon obrađenih više istorodnih tema, ili na kraju određenog vremenskog perioda. Na ovim časovima stečena znanja se sređuju, preciziraju se najvažniji pojmovi, a cijelo znanje se produbi i učini trajnijim. Po unutrašnjoj organizaciji ovi časovi ne smiju da budu kopija prethodnih, jer se na njima baca pogled na cjelokupno, sada već poznato i uglavnom usvojeno gradivo. Ako se ovi časovi organizuju na koncu obrade većih tema, onda oni nemaju zadatak samo ponavljanja, već u prvom redu utvrđivanja gradiva koje se obrađivalo tokom prethodnih časova.

Svakako da su čisti tipovi časova rjeđi u političkom vaspitanju iz više razloga, a u prvom redu zbog ekonomije vremena. Zato se kombinuju pojedini elementi časova čistih i tako dobijamo kombinovani tip časa. Ovakvi časovi ne moraju biti potpuno istovjetni za svako gradivo, već se mogu izostaviti neki momenti, a može im se izmijeniti i redosljed. Tipična organizacija kombinovanog časa ima sljedeće faze: prvo, stvaranje radnog raspoloženja; drugo, najavljivanje cilja rada; treće, proces obrade novog gradiva korišćenjem raznih metoda; četvrto, utvrđivanje znanja kratkom rekapitulacijom gradiva i peto, provjeravanje kako je novo znanje usvojeno.

Kombinovani tip časa je najpovoljniji za naše prilike, jer dobar izbor i vješta kombinacija nastavnih metoda čini naš rad zanimljivim i dostupnim iz čega rezultira maksimalan efekat.

Organizacija časa je najkomplikovaniji dio nastavnikovog rada. Zato treba vršiti analize pojedinih časova, kritički se osvrutati na svoj vlastiti rad, kako bi se uočili nedostaci i neprekidno poboljšavao kvalitet rada. Pri analizi časova treba razmotriti osnovne elemente koji sačinjavaju čas i koji su presudni za uspjeh. Na prvom mjestu treba razmotriti sve u vezi gradiva koje je obrađivano na času. Tu spada nekoliko pitanja, kao: da li smo postigli obrazovani cilj, da li smo pravilno odmjerili količinu gradiva (da nismo pretrpali čas), da li su nova znanja pove-

zana sa starim, da li smo postigli vaspitni cilj (kakav je prvi utisak o tome) itd. Dalje, drugi osnovni elemenat ove analize odnosi se na metodski postupak. Da li je bio dobar izbor metoda, da li je bila dobra upotreba očiglednih sredstava, koliko je vođeno računa o osnovnim didaktičkim principima itd. nastavnik će najbolje ocjeniti po interesu i aktivnosti cijelog kolektiva na času. Treći elemenat analize odnosi se na organizaciju časa. Treba utvrditi da li je u organizaciji časa nešto nedostajalo, da li je novo gradivo pravilno nadovezano na staro (kako je to postignuto i kako je utvrđeno postojeće predznanje), kako su stvarani pojmovi tokom časa i koliko su svjesno primljeni, da li je bilo ponavljanja gradiva i provjeravanja znanja, i najzad, da li je čas vremenski dobro planiran i iskorišćen. Četvrti osnovni elemenat analize časa treba izvršiti s obzirom na nastavnikovu ličnost, a naime: kako se nastavnik pripremio za čas, kako je održavao interesovanje na času, kakav mu je bio odnos prema slušaocima, kakvo je imao držanje na času itd. Razumljivo je da ovakve analize doprinose unapređenju kvaliteta nastave, a time i poboljšanju rezultata.

Organizaciono obezbeđenje metoda rada nije iscrpljeno analizom pojedinih časova, jer ta analiza može da ukaže na određene probleme, a na starješinama je da kroz lični trud unapređuju metod rada. Da rješavanje svih tih problema ne bi bilo prepušteno ličnim nahodnjima pojedinih starješina, već da bi borba za kvalitet bila organizovana na najefikasniji način, mjesečnim planom se pred starješine postavljaju određeni zahtjevi sračunati na rješavanje (pored ostalog) i osnovnih organizacionih problema rada na političkom vaspitanju od kojih zavisi, tj. koje obezbeđuju kvalitet rada.

Najvažniju mjeru kojom se preko mjesečnog plana utiče na metod rada pretstavlja određivanje metodskih jedinica. Gradivo jedne teme treba podijeliti na onoliki broj časova koliko je predviđeno za obradu te teme. Ako se to učini u mjesečnom planu, onda neće niti prepušteno svakom starješini da raspored izučavanja gradiva vrši po svome nahodnju (da na jednom času prijede onoliko gra-

diva koliko to slučajno ispadne pojedincima s obzirom na pripremu, nastavničku vještinu itd.).

Drugo važno pitanje koje se predviđa mjesečnim planom, a presudno je za kvalitet, pretstavlja određivanje minimuma raznih stupnjeva očiglednosti, a u prvom redu onih koje obezbeđuje komanda. Konkretizacija očiglednosti svakako je stvar nastavnika, ali mjesečni plan ga orijentiše na osnovne zadatke u cilju postizavanja očiglednosti.

Pored određivanja metodskih jedinica i minimuma očiglednosti, na kvalitet rada će uticati i organizacija kolektivnih priprema na kojima se vodi diskusija, u prvom redu, o metodskom postupku. Kolektivne pripreme imaju zadatak ne samo diskusije o metodskom postupku, već i cjelokupno povezivanje i sistematizovanje onog što je postignuto individualnim pripremanama. Zato se zadatak i sadržaj kolektivnih priprema ne može posmatrati odvojeno od individualnih priprema, kao što se ne smiju zanemarivati kolektivne i osloniti se isključivo na individualne pripreme. Na kolektivnim pripremanama moramo prvenstveno utvrditi da li su lične, prethodne pripreme svakog nastavnika bile takve po kvalitetu i kvantitetu, da su odgovorile osnovnim zahtjevima koji se postavljaju pred njih. Tek pošto su im prethodile solidne prethodne lične pripreme svakog nastavnika, kolektivne pripreme mogu odgovoriti svojoj namjeni.

Ako razmatramo šta sve mora riješiti tj. šta je sadržaj individualne pripreme nastavnika, vidjet ćemo da se radi o najvažnijim elementima jednog časa, pa prema tome i nastavnog procesa uopšte. Prvo, nastavnik mora odrediti sadržaj rada. Pri tome, mora da ima u vidu prethodno, kao i gradivo koje će uslijediti poslije teme koju on priprema, jer je gradivo bilo koje teme samo jedan dio jedne veće cjeline. Zatim, nastavnik odabire materijal i proučava ga da bi besprekorno poznao sve momente koji ulaze u tu temu. U cilju ostvarivanja cjelovitosti programa i sistematičnosti znanja, nastavnik odlučuje kako će to gradivo povezati sa prethodnim, kao i sa onim koje će doći.

Drugo, kada je nastavnik odredio sadržaj i proučio gradivo, potrebno je da odredi obrazovne i vaspitne ciljeve. Treće, treba da odredi metode kojima će se služiti na času, kada će koju upotrebiti, kako će ih smjenjivati i kombinovati itd. Četvrto, odabira nastavna sredstva i to ne samo što vrši izbor sredstava već određuje i vrijeme i redosljed upotrebe tih sredstava, njihovu izradu i dr. Peto, određuje strukturu časa, što znači tok rada na času, pojedine etape i vrijeme za svaku etapu.

Na osnovu ovakve pripreme nastavnik izrađuje plan svakog časa, koji će mu poslužiti za orijentaciju, da bi mu se čas odvijao onako kako je predvideo tokom priprema. U planu časa, pored naslova teme ili methodske jedinice, obrazovnog i vaspitnog cilja, metoda i sredstava očiglednosti, treba da bude oformljena čitava struktura časa. To znači da se iz plana treba vidjeti kakav će da bude uvodno-pripremljeni momenat koji ima veliko psihološko značenje; zatim dalji tok rada na času (koji će zavisiti od tipa časa), koliko će vremena da bude utrošeno, koje metode će biti korištene, koja pitanja kojom metodom će biti obrađena; koje zaključke treba izvoditi tokom rada; vrijeme i način utvrđivanja znanja i svi ostali momenti značajni za pravilno odvijanje rada na času.

Poslije ovakve lične pripreme nastavnika iz koje je rezultirao plan svakog pojedinog časa može se govoriti o kolektivnim pripremanjima, koje nemaju zadatak upoznavanja nastavnika sa gradivom (izuzev zajedničkog prečišćavanja nekih pojmova), već diskusije o methodskom postupku kao bitnom elementu kvaliteta svake nastave. Najcelishodno je proučavati gradivo na kolektivnim pripremanjima, a beskorisna je diskusija o methodskom postupku, ako svaki nastavnik nije izvršio prethodne lične pripreme u obimu o kome smo napred govorili. Ali poslije ovakve lične pripreme, na kolektivnim pripremanjima će se voditi diskusija između ljudi koji znaju šta hoće, a rezultat takvih diskusija biće unapređenje metoda rada.

Ako se u organizaciji političkog vaspitanja preduzmu i sprovedu ove osnovne organizacione mjere, ako bude izveden svaki od ovih osnovnih elemenata organizacije

rada, onda je samim tim učinjen najveći korak u obezbjeđenju odgovarajućeg metoda rada. Jer, ako nastavnik uradi sve ono što je predviđeno organizacionim mjerama, više je nego sigurno da će solidno proučiti nastavno gradivo, da će razmotriti načine na koje bi najlakše obradio gradivo sa slušaocima, da će pripremiti potrebna očigledna sredstva itd.; jednom riječi da će izvršiti takvu pripremu, koja je neophodna za postizanje dobrog kvaliteta političkog vaspitanja.

Iz svega izlazi da je najefikasnija mjera u borbi za kvalitet političkog vaspitanja preduzimanje takvih organizacionih mjera, koje će zahtijevati od starješina određene radnje iz kojih treba da rezultira odgovarajući metod, a time i kvalitet rada.

(Članak je uzet iz »Vazduhoplovnog glasnika« 3/1955 i 4/1955)

V

O MORALNIM FAKTORIMA U NOR-U

MILAN DALJEVIĆ

IZ RAĐA ORGANIZACIJE SKOJ-a U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

Oktobra 1919 u Zagrebu su se sastali predstavnici komunističke omladine svih krajeva Jugoslavije. Na toj konferenciji ujedinjenja stvoren je Savez komunističke omladine Jugoslavije. Izabran je rukovodeći organ (Centralni odbor) sa zadatkom da privremeno rukovodi svim poslovima do idućeg kongresa. U junu 1920 godine održan je u Beogradu I Kongres SKOJ-a; donet je Program i Statut, odluka o stupanju u članstvo komunističke omladinske internacionale, potvrđen rad privremenog Centralnog odbora i izabrano novo rukovodstvo. Organizacija SKOJ-a imala je u to vreme 3.000 članova, 37 mesnih organizacija i rukovodstava po pokrajinama.

Stvoren u periodu revolucionarnih pokreta i borbi posle I Svetskog rata SKOJ je prešao složen i težak ali i slavan put borbene revolucionarne omladinske organizacije Jugoslavije, vernog pomoćnika KPJ.

Dolaskom druga Tita na čelo CK KPJ počinje nova etapa u istoriji SKOJ-a. Zahvaljujući neprestanoj brizi Partije i lično druga Tita, SKOJ je ubrzo savladao sve osnovne slabosti koje su se u dotadašnjem radu javljale i razvio se u snažnu i masovnu organizaciju radne omladine, kao siguran oslonac KPJ, njen pomagač i rezerva, veza Partije sa najširim omladinskim masama.

Uočavajući opasnost za nezavisnost zemlje od rastućeg fašizma, SKOJ i omladinske mase sa velikim poletom prihvatile su parolu Partije za odbranu zemlje. Martovske

dogadaje 1941 SKOJ i desetine hiljada antifašističke omladine su spremni i jedinstveni dočekali. To su pokazale masovne demonstracije u Beogradu, Sarajevu, Kragujevcu, Užicu, Mostaru, Splitu, Podgorici i drugim mestima.

U aprilskom ratu 1941 hiljade omladinaca se dobrovoljno javljalo vojnim komandama da uzme učešća u odbrani zemlje. Međutim one su na sve moguće načine sabotirale i odugovlačile da ih naoružaju.

U periodu od početka okupacije zemlje do izbijanja oružanog ustanka, SKOJ je pružio punu pomoć Partiji u pripremama ustanka.

U PRVIM BORBENIM REDOVIMA

Sa puteva otstupanja i iz logora stare jugoslovenske vojske omladina je u danima kapitulacije sakupljala i sklajnala velike količine oružja. U tome su se naročito isticale organizacije SKOJ-a u Crnoj Gori, Srbiji, Hercegovini i Dalmaciji. U Mostaru, naprimer, sakriveno je oko 600 pušaka i 30 mitraljeza, a u Splitu čitav ratni materijal jedne kasarne, koji je kasnije prenet partizanskim odredima. Partija je organizovala obučavanje mladih komunista u rukovanju oružjem; omladinke su pohađale u mnogim mestima sanitetske kurseve i osposobljavale se za vojno-sanitetsku službu. Istovremeno po svim aktivima SKOJ-a i među čitavom omladinom odvijao se intenzivan politički rad u pogledu pripreme omladine za oružanu borbu; objašnjavali se uzroci sloma Jugoslavije i razobličavao fašistički okupator i njegove domaće sluge.

Vaspitana od Partije i druga Tita, naša je omladina spremno dočekala istoriske odluke CK KPJ o oružanom ustanku naroda Jugoslavije i svoju mladost stavila u službu naroda i sa neviđenim poletom uzela aktivno učešće u velikoj oslobodilačkoj borbi.

U proglasu krajem juna 1941, CK KPJ, obraćajući se omladini, kaže: »Bije se poslednji boj sa tvojim najvećim neprijateljem, sa krvnikom mlade generacije, sa fašističkim zločincima protiv kojih si se ti uvek spremno borila kada te je Komunistička partija pozvala... Možeš li ti,

omladino ostati po strani? Ne možeš, ti moraš takođe biti u prvim redovima borbe protiv fašističkih zločinaca. Okupljaj svoje snage u Savezu komunističke omladine, da pod vođstvom Komunističke partije Jugoslavije zauzmeš mesto u borbenim redovima oslobodilačke nacionalne borbe«.

Početak jula 1941 CK SKOJ-a je održao sastanak u Beogradu u vezi sa istoriskom odlukom Partije o oružanom ustanku i izdao proglas omladini Jugoslavije. U tom proglasu između ostalog stoji:

»Omladino Jugoslavije, kucnuli su časovi sudbonosni po tvoju budućnost. Ne dozvolite mladi proleter i svih zemalja Jugoslavije da niti jedan proizvod vašeg rada posluži fašističkim banditima, ne dozvolite osvajačima da se nesmetano služe putevima, telegrafom i telefonom i železnicama naše zemlje radi svog razbojničkog pohoda. Činite im uvek na svakom mestu najveće smetnje. Ne daj omladino naših sela da plodovi tvoje zemlje služe ishrani fašističkih hordi... Čuvajte i produbljujte svoju slogu i borbeno jedinstvo, mladi naraštaji svih jugoslovenskih naroda! Ne dajte fašističkim osvajačima da vas obmanu i zavade! Samo u našoj slozi i zajedničkoj borbi leži zalag vaše pobede«.

Omladina je poslušala poziv svoje Partije i CK SKOJ-a i masovno pošla u veliku oslobodilačku borbu. Svi mladi komunisti stavili su se na raspolaganje Partiji. Prvi i najvažniji zadatak bio je mobilizacija omladine za oružanu borbu protiv okupatora. »U partizane! — to je naš prvi i glavni borbeni poziv mladom naraštaju svih naroda Jugoslavije« — pisao je Ivo Lola Ribar.

Od oko 30.000 članova, koliko ih je bilo uoči rata, SKOJ je poslao polovinu svoga članstva u partizanske čete i odrede.¹⁾ Sa njima su išle i desetine hiljada mladih antifašista.²⁾

¹⁾ Krajem 1942 u jedinicama NOV i POJ borilo se oko 20.000, krajem 1943 oko 35.000, a ujesen 1944 preko 70.000 članova SKOJ-a.

²⁾ U periodu decembar 1942 — maj 1944 (između I i II Kongresa USAOJ-a) u NOV i POJ stupilo je dobrovoljno preko 100.000 omladinaca, a krajem 1944 nalazilo se u jedinicama preko 200.000 mladića i devojaka.

Mladi komunisti otpočeli su herojsku borbu i na okupiranoj teritoriji. Opremljene su udarne grupe za izvođenje raznih akcija. Svaka ulica, zgrada, svaka stopa naše zemlje bila je poprište borbe, svuda je neprijatelja čekala nesigurnost i vrebala smrt. Evo samo nekoliko primera.

Početkom jula 1941 u okupiranom Beogradu izvršena je masovna akcija — paljenje fašističkih kamiona, u kojoj je učestvovalo preko 150 skojevskih grupa. Samo za desetak dana u toku leta bilo je zapaljeno preko dve stotine kamiona. Svakodnevno su izvođene akcije rasturanja letaka, paljenja okupatorske štampe, prekidanja telefonskih kablova, itd. Kroz te akcije nicali su herojski likovi mladih patriota, kao Radovana Čosića, srednjoškolca koji je ubio prvog okupatorskog vojnika na ulicama svoga grada, i Jovana Gajgera, koji je ćutke podneo sva mučenja i junački pao na strelištu, a nije odao ni jednog druga. Zloglasni Kosmajac, okupatorski sluga, ubijen je od mladih beogradskih patriota. Smelim akcijama beogradskih skojevaca i mladih antifašista zadavani su teški udarci neprijatelju.

Šest zagrebačkih omladinaca na čelu sa Slavkom Komarom su usred dana 4 avgusta 1941 kod Botaničke bašte napali bombama Pavelićevu sveučilišnu stražu, budući »časnički«
kadar. Kao i svakog dana oni su dolazili i odlazili u vojničkom stroju pevajući fašističke pesme. Maršovali su naduveno i oholo u novim uniformama i čizmama. Njihovu pesmu odjednom su prekinule snažne eksplozije ručnih bombi. Preko 20 mrtvih i ranjenih ustaša ostalo je ležeći na pločniku. Takvih i sličnih akcija u Zagrebu bilo je mnogo.

Mladi skojevac Albin Kovačić, posle uspešno izvršene diverzantske akcije uništenja fabrike cementa u Podsusedu, koja je radila za Nemce, pao je agentima u ruke. Mučili su ga na sve moguće načine, ali nije ništa priznao. Smišljali su mu razne muke i konačno upotrebili zadnje sredstvo strahovitog mučenja — omotali su ga papirom i živa zapalili. Dok je snažni plamen sagorevao deo po deo njegovog mladog tela, Albin je ćutao, a iz njegovih očiju sijala je mržnja prema neprijatelju.

Splitska skojevska organizacija izvela je niz uspelih akcija. Ante Jonić, član Oblasnog komiteta SKOJ-a, sa grupom omladinaca bacio je bombe na italijansku vojnu muziku za vreme dok je svirala fašističku himnu. Tom prilikom pala su 24 fašista.

Mladi mostarski komunista Palvastra, kada su mu fašisti stavili omču na vrat i pitali ga koja mu je poslednja želja, ponosno i gordo je odgovorio: »Da vidim vješala od Mostara do Berlina i na njima Njemce«.

U Kragujevcu je herojski poginulo 50 omladinaca gimnazista zajedno sa svojim profesorima. Oni su zagrljeni izašli na gubilište pevajući »Hej Sloveni«. Kada je jedan Nedićev oficir izišao pred njih i pitao ih: »Hoćete li u našu vojsku?«, omladinci su zajedno sa svojim profesorom još snažnije i jače zapevali »Hej Sloveni«. Slične akcije izvodili su i omladinci u Banjaluci, Ljubljani, Cetinju, Brodu, Kruševcu, Jagodini, Skoplju i drugim mestima.

Kroz surovu školu rata, kroz slavnu epopeju Narodno-oslobodilačke borbe, u SKOJ-u su izrastale stotine i hiljade junaka. Pored herojskih podviga omladinaca i članova SKOJ-a na okupiranoj teritoriji, bilo je isto tako masovnog herojizma mladih komunista u partizanskim jedinicama u toku celog Oslobođilačkog rata. Navodim samo neke od mnogobrojnih primera iz borbe naše omladine koji ni iz daleka ne mogu prikazati svu veličinu njenog junaštva i požrtvovanosti.

Šesnaestogodišnji vođa bombaškog odeljenja II Proleterske brigade Boško Buha i njegovi bombaši bili su strah i trepet za neprijatelje. Uvek je nosio punu torbicu bombi i prvi se dobrovoljno javljao u bombaše. A kada bi se neprimetno prikrao bunkeru ili uzverao na krov zgrade u kojoj su bili neprijateljski vojnici zasuo bi ih iznenada bombama i uništio.

Poznati vojvodanski omladinac i borac Boško Pal-kovljević-Pinki, pored mnogobrojnih junačkih podviga, u borbi kod Male Remete 1942 štitio je povlačenje naroda čitavog jednog sela. Dok su žene sa decom sporo odmicale, borio se uporno i do poslednjeg metka. Na kraju je prebio

pušku i zadnjim metkom iz pištolja ubio nemačkog oficira a zatim pao smrtno pogođen.

Omladinka Marija Bursać borac X Krajiške brigade iz sela Kamenice kod Drvara zauzela je na juriš u jednoj borbi tri nemačka bunkera i razoružala četiri neprijateljska vojnika koji su je napali. Na četvrtom bunkeru pala je smrtno ranjena. To je bila prva omladinka Jugoslavije koja je dobila Orden narodnog heroja.

Omladinac Hristijan Karpoš, narodni heroj, organizator ustanka oko Kumanova, iz borbe u borbu se isticao svojim junačkim podvizima. Vrlo vešto je napadao neprijateljska uporišta i kolone i uništavao ih. Herojski je poginuo 1942 u borbi na planini Kozjaku. Njegovu su smrt opevali mladi makedonski pesnici kao smrt legendarnog junaka Makedonije.

Mlada seljanka Dragica Đurašević borac II bataljona IV Crnogorske brigade u borbama za Livno, kad je njen bataljon ostao opkoljen u gradu sačekala je kolonu ustaških tenkova i sa benzinskom flašom zapalila tenk. Iz njega je izvukla pod žestokom neprijateljskom vatrom mitraljez i municiju i tako omogućila svojoj četi da nastavi borbu.

Stanimir Veljković-Zele borac Ozrenskog partizanskog odreda, bio je opkoljen zajedno sa trojicom drugova od strane 200 fašista. Fašisti su ih tukli sa četiri topa i više mitraljeza ali njihov otpor nije prestajao. Tek kad im je posle sedmočasovne borbe nestalo municije, omladinci su polomili puške i revolvere i pali izrešetani neprijateljskim mecima.

Skojevac Rokvić Mirko-Šoša, neustrašivi borac III Krajiške proleterske brigade ističe se svojim junaštvom još 1941—1942 godine. Za vreme Sedme neprijateljske ofanzive kod Kupresa sam je zaposeo bunker i sa svojim »šarcem«
nekoliko sati zadržavao neprijatelja štiteći prolazak divizije. Nemci su vršili bezuspešne juriše na bunker. Dovukli su i bateriju topova, ali on izabrao tako solidan zaklon da ga nisu uspeli uništiti. Štaviše, na prilazima bunkeru poginulo je tom prilikom petnaest nemačkih vojnika. A u toku borbi za Valjevo on je kao nišandžija

na mitraljezu išao ispred svoje čete i sa svojim pomoćnikom izvršio juriš na nemačku bateriju topova, pobio posadu i zarobio četiri topa i odmah iz ovih oruđa otvorio vatru na neprijatelja.

Stane Žagar i njegovih 16 drugova, slovenačkih omladinaca, bili su opkoljeni u jednom skloništu. Šesnaest sati su se herojski borili odbijajući sve juriše Nemaca, koji su ih tukli topovima i bacačima. Tek kad je i poslednji omladinac poginuo, Nemci su provalili u sklonište.

Ovo su samo neki primeri herojizma naše omladine, koji pokazuju visok stepen odanosti mladih komunista oslobodilačkoj borbi naših naroda, politici KPJ i ciljevima njene borbe.

NEKI NAJVAŽNIJI ZADACI SKOJ-a U JEDINICAMA

Novi ratni uslovi postavili su pred SKOJ u partizanskim četama i odredima, a kasnije i brigadama i divizionama nove zadatke, drugačije od onih koje je izvršavao u teškim danima ilegalne borbe. Trebalo je prilagoditi organizacione forme novim uslovima i izgraditi nov stil rada — ratni stil. Naime, trebalo je da SKOJ u vojsci na jedan nov način postane organizator i borbeni rukovodilac omladine. Stalne borbe, mnogobrojni i dugi pokreti, glad i ostale teškoće koje rat sobom nosi, zahtevali su nove oblike rada.

Jedan od najvažnijih zadataka organizacije SKOJ-a u ratnim jedinicama bio je moralno-političko vaspitanje boraca. U naše jedinice svakodnevno su stizale stotine i hiljade mladih boraca još nedovoljno politički zrelih, a često i bez osnovnih elemenata prosvećenosti. Njih je trebalo prevaspitavati, prosvećivati. Svakom novom borcu trebalo je objašnjavati cilj naše borbe i pravednost oslobodilačkog rata. Trebalo im je pomoći da sagledaju ulogu domaćih izdajnika i namere okupatora, da se upoznaju sa vojnopolitičkom situacijom u svetu, da sagledaju značaj bratstva i jedinstva naših naroda kao zaloge pobede itd.

I pored teških uslova, rad na političkom uzdizanju članova SKOJ-a odvijao se redovno. Slušajući predavanja

i radiovesti, čitajući štampu i biltene oni su se obaveštavali o događajima i sticali nova znanja koja su preko pojedinačnih razgovora u toku pokreta, na položajima ili za vreme odmora prenosili na ostale borce. Pored članova KPJ, i oni su bili odgovorni za moralno-političko stanje u svojoj jedinici.

Vojničko osposobljavanje i uspešno izvršavanje borbениh zadataka bilo je takođe stalna brigа SKOJ-a u jеdinicama. Surova škola rata naučila nas je i dalje nas uči da budemo prije svega dobri vojnici i dobri borci, vični svim oblicima borbe protivu neprijatelja. Da bi sutra mogli živjeti treba danas ubijati neprijatelja, uništavati fašističke gadove i domaće izrode. Broj uništenih neprijatelja danas je mjerilo naše čovječnosti i naše ljubavi prema domovini«... pisao je 1942 Lola Ribar. Koristeći svaki slobodan trenutak, pa i u predasima između dve borbe, skojevci su se vojnički osposobljavali, obučavali u rukovanju oružjem i za kratko vreme postajali »majstori svoga oružja«. Pre i posle svake akcije održavani su sastanci skojevskih aktiva na kojima je analiziran rad i držanje pojedinaca u borbi. Pored ovih zadataka SKOJ je delovao uz partisku organizaciju i uz starešine i na polju razvijanja drugarstva, međusobnih odnosa, discipline itd. Članovi SKOJ-a bili su pokretači i neposredni izvršioци raznovrsnog političkog i kulturno-zabavnog rada koji se odvijao u toku rata u našim jеdinicama: Na tom polju posebno mesto zauzimao je rad na opismenjavanju velikog broja nepismenih boraca. SKOJ je to ostvario delujući, pre svega, snagom ličnog primera svojih članova. Likovi ovih mladih komunista zračili su takvim pozitivnim osobinama da su se na njima vaspitavali i ostali borci.

Skojevske organizacije u jеdinicama u toku rata stalno i ozbiljno su se bavile pitanjem održavanja čvrste veze sa omladinom na terenu. Pružale su svoju punu pomoć u stvaranju skojevskih organizacija i organizacija USAOJ-a tamo gde su se naše jedinice kretale.

Ulogа SKOJ-a kao propagatora i agitatora Narodno-oslobodilačke borbe bila je veoma značajna. Trebalo je širiti ideju bratstva i јединства, tumačiti ciljeve naše borbe, razbijati nacionalnu mržnju koju je okupator poku-

šavao da poseje. Kada je jedinici pretstojao pokret pred borbu, često su održavani pripremni sastanci na kojima se članovima SKOJ-a govorilo o pretstojećim političkim i vojnim zadacima. A u krajevima gde su već postojale skojevske i omladinske organizacije pružana je tim organizacijama puna pomoć kako u materijalnom pogledu (snabdevanje štampom i ostalim sredstvima za vaspitno-politički i kulturni rad), tako i po organizacionim pitanjima.

Organizacija SKOJ-a u ratnim jedinicama odigrala je značajnu ulogu. Ona je bila primeran pomoćnik naše Partije u celokupnom njenom radu u vojnim jedinicama, nepresušni rezervoar za prijem novih članova i snažna politička organizacija za političko i kulturno vaspitanje desetina hiljada mladića i devojaka koji su stupili u Narodnooslobodilačku borbu.

U Narodnooslobodilačkoj borbi nisu pokazivali junaštvo samo pojedini omladinci — borci, već i čitave jedinice — čete, bataljoni i brigade, koje su u svom sastavu imale 70% omladine. Za vreme rata formirano je više omladinskih jedinica koje su u svakoj situaciji bile udarna grupa, snaga i oslonac našim komandama. Tako su formirani Durmitorski i Nikšički omladinski bataljon, bataljon »Jože Vlahović«, omladinske čete: Fočanska, Semizovačka, Gatačka itd. Kasnije su formirani mnogi omladinski bataljoni i brigade, kao naprimer: VII Crnogorska omladinska brigada, XVI Omladinska brigada »Jože Vlahović«. Omladinski bataljoni IV i XIII Srpske brigade, Omladinski bataljon I Makedonske brigade i drugi.

SNAŽNA OMLADINSKA ORGANIZACIJA I NJEN DOPRINOS NOB-i

Razvojem i porastom NOV-e i SKOJ je prilagođavao svoje organizacione forme i svoju delatnost. U bataljonima je postojao bataljonski komitet SKOJ-a koji su sačinjavali sekretari aktiva po četama i sekretar bataljonskog komiteta, koji je istovremeno bio član bataljonskog partiskog rukovodstva. 1942 formirani su politodeli u

brigadama, čiji je jedan član bio odgovoran za rad SKOJ-a, a CK SKOJ-a je decembra 1942 doneo odluku o formiranju brigadnih komiteta SKOJ-a. Oni su bili sastavljeni od sekretara bataljonskih komiteta i sekretara brigadnog komiteta. Time je brigada dobila jedinstveno skojevsko rukovodstvo, koje je moglo lakše ostvarivati političke i organizacione zadatke SKOJ-a u brigadi. Godinu dana kasnije formirani su politodeli i po divizijama, u kojima je za rad sa omladinom bio zadužen po jedan član. Ovo je imalo veliki značaj za unapređenje rada organizacije SKOJ-a, jer su se stečena iskustva iz rada pojedinih organizacija mogla lakše razmenjivati i primenjivati u onim jedinicama gde se za to ukazivala potreba.

Veliki značaj za dalji napredak organizacije SKOJ-a u ratnim jedinicama i za razvitak snažne organizacije mladih komunista imalo je savetovanje rukovodilaca SKOJ-a kojem su prisustvovala 123 delegata iz svih jedinica, a koje je održano u Bihaću decembra 1942, neposredno posle I Kongresa USAOJ-a. Na savetovanju je istaknuta činjenica da su organizacije SKOJ-a našle svoje mesto, sadržaj rada i najprikladnije forme delovanja u jedinicama u uslovima rata. Mada je u početku oružane borbe bilo izvesnih nepravilnosti i lutanja kako postaviti organizaciju SKOJ-a u partizanskim jedinicama (postojao je čitav splet organizacijskih formi: aktivni, podaktivni, jezgra), savetovanje je konstatovalo da su te nepravilnosti otklonjenje i nastali problemi likvidirani. Otklonjena su mnoga sektaška zastranjivanja koja su bila izrazito u prvim partizanskim jedinicama, kada su aktivni SKOJ-a brojali samo 5—10 članova, a istovremeno su stotine odanih i odvažnih omladinaca zadivljavale svojim junaštvom. Međutim, savetovanje je konstatovalo da još ima sektaškog stava u pitanju prijema novih članova u organizaciju SKOJ-a. Organizacije mladih komunista su se brzo razvile do te mere da su pretstavljale pravo borbena jezgro, glavni oslonac Partije, vojnih i političkih rukovodilaca među boračkim sastavom.

Odluke ovog savetovanja pomogle su u znatnoj meri u pogledu daljeg razvijanja sadržaja rada u uslovima koji

su se često menjali, što je zahtevalo sprovođenje najprikladnijih organizacionih formi i specifičnih oblika delovanja. Naprimera, u toku neprijateljskih ofanziva bio je onemogućen normalan rad u jedinicama. Pošto su ti periodi zahtevali maksimalno zalaganje i upornost mladih komunista, hrabrost, odanost, nesebično žrtvovanje za ranjenog druga, za svoju jedinicu, za izvršenje borbenog zadatka, održavani su samo kratki sastanci skojevskih aktiva sa osnovnim zadatkom dogovora o potrebi što uspešnijeg izvršenja borbenog zadatka. Skojevci su herojski izvršavali sve postavljene zadatke. Nije bio redak slučaj da mnogi komandanti u najtežim situacijama komanduju: »Napred skojevci«.

Za vreme Četvrte i Pete neprijateljske ofanzive SKOJ je pokazao ogromnu snagu i borbenost koju je naša Partija i očekivala od mladih komunista u izvršavanju krupnih vojničkih zadataka. To pokazuje i činjenica da je organizacija SKOJ-a u jedinicama koje su prošle kroz te ofanzive izgubila polovinu svog članstva.³⁾

Ogroman je doprinos SKOJ-a u Narodnooslobodilačkoj borbi. On se, pored ostalog, ogleda u širokom uvlačenju omladine u redove NOV i POJ, u njenom vaspitanju u svesne i neustrašive borce koji su se herojski borili i tukli neprijatelja znajući zašto se bore. SKOJ je na čelu jugoslovenske omladine sa velikim oduševljenjem sprovodio liniju Partije na stvaranju nove narodne vlasti, radio svim snagama na njenom daljem razvijanju, a naročito na sprovođenju odluka II Zasedanja AVNOJ-a, koje je naša omladina primila kao najznačajniji akt naše revolucije koji joj obezbeđuje novi i srećniji život. U stvaranju millionske omladinske organizacije USAOJ-a, koja se razvila u procesu svestranog učešća omladine u borbi, kao jedinstvene omladinske političke organizacije, SKOJ je odigrao značajnu ulogu.

---

³⁾ Druga proleterska i Četvrta crnogorska brigada imale su, naprimera, pre ovih ofanziva preko 400 članova SKOJ-a, a posle ofanziva svega po 190 članova. Slično je bilo i u ostalim brigadama.

Govoreći o učešću i uspesima naše omladine u toku Narodnooslobodilačke borbe drug Tito je na I Kongresu narodne omladine Srbije rekao:

»Kad idu u borbu ljudi, vojska koju je država stvorila, odrasli ljudi, onda je to njihova dužnost prema svojoj domovini, onda je to dug svakoga građanina i rodoljuba. Ali kad bez mobilizacije, dobrovoljno djeca od 12, 14, 15 i 16 godina idu u borbu znajući da će u njoj poginuti onda je to više nego dug prema domovini, onda je to natčovčanski heroizam mladih ljudi, koji žrtvuju sebe, iako još nisu upravo ni stupili u život — da bi buduća pokoljenja bila srećnija.

Izvršavajući časno i dostojno svoj dug prema domovini i boreći se za ostvarenje velikih ciljeva naše oslobodilačke borbe u toku NOR-a poginulo je oko 100.000 članova SKOJ-a.

Za velike zasluge naše omladine u toku Narodnooslobodilačkog rata i njeno aktivno učešće u posleratnoj socijalističkoj izgradnji domovina je odlikovala:

— SKOJ Ordenom narodnog heroja, USAOJ Ordenom narodnog oslobođenja, a Narodnu omladinu Ordenom junaka socijalističkog rada.⁴⁾

To su samo neki podaci koji govore o istoriskoj ulozi koju je odigrala naša omladina u toku Narodnooslobodilačkog rata. Ogromni uspjesi naše omladine postignuti su jedino zahvaljujući rukovodećoj ulozi i stalnoj brizi naše Partije i druga Tita za rad omladine. Partija je vaspitala omladinu pre rata u duhu borbe protiv fašizma i starog buržoaskog režima, ona ju je u toku rata povelala u narodnu revoluciju, stvarajući joj istovremeno bolju sutrašnjicu.

Pokazujući visoku partisku svest kroz masovno učešće u Oslobodilačkom ratu, naša se omladina isto tako masovno odazvala i uključila u posleratnom periodu u izgrad-

---

⁴⁾ Pored toga, za ispoljeni heroizam mladih i zasluge u NOR-u, odlikovano je raznim ratnih odlikovanjima preko 60.000 mladića i devojaka.

nju zemlje, samopregorno sprovodeći liniju Partije u izgradnji socijalističkih odnosa u našoj zemlji. Isto onako čvrsto kao što je u toku rata stajala uz svoju Partiju i druga Tita, ona je podigla svoj odlučan glas protiv svih neprijatelja naše zemlje koji su pokušavali i danas pokušavaju da negiraju njen doprinos u borbi protiv fašizma, u borbi za stvaranje novog socijalističkog društva, u borbi za razvijanje ravnopravnih odnosa među narodima sveta, na kojim principima naša omladina i danas nepokolebljivo stoji.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 5/1959)

JOVAN VUJOSEVIĆ

ČETNE KONFERENCIJE U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

Revolucionarni karakter našeg Narodnooslobodilačkog rata zahtjevao je od boraca partizanskih odreda i jedinica NOVJ visoku političku svijest. Samo takvi borci organizovani i rukovođeni od strane Komunističke partije Jugoslavije — bili su u stanju da izvršavaju najsloženije vojne i političke zadatke, podižu duh narodnog otpora, prenose ideju bratstva i jedinstva i onako predano rade na razvijanju nove, narodne vlasti.

Političku liniju CK KPJ — kojom je već na početku oružane borbe bio sasvim jasno određen karakter »borbenih odreda naroda Jugoslavije« (kako to stoji u Biltenu Glavnog štaba Narodnooslobodilačkih i partizanskih odreda Jugoslavije, avgusta 1941), formulisani ciljevi NO pokreta i označeni putevi i sredstva za njihovo ostvarenje — prihvatile su i sprovodile u život partiska rukovodstva širom naše zemlje.

Komunisti, kao jezgro i svjesna revolucionarna avangarda, imali su presudnu ulogu u procesu stvaranja i učvršćivanja jedinica NOVJ. Oni su objašnjavali situaciju i svakodnevne zadatke, ukazivali na perspektive borbe, iznutra učvršćivali oružane odrede u vojnom i političkom pogledu. Ličnim primjerom — živom riječju i djelom, oni su uticali na okolinu i postizali vidne rezultate, što se ogledalo u čistoti lika narodnog borca i sve-

stranoj unutrašnjoj konsolidaciji jedinica. »Svaki partijac — pisao je zamenik polit-komesara brigade, 8 jula 1942, sekretarima bataljonskih biroa Pete proleterske brigade — mora biti svjestan da njegova Komunistička partija traži od njega krajnje napore do zadnjeg daha i krajnju odanost i požrtvovanje, jer se drukčije neće osigurati rukovodeća uloga našoj Partiji i izvojevati sloboda...« A sve to, u krajnjoj liniji, stvaralo je temelje moralno-političkog jedinstva oružanih snaga naše Revolucije.

Život u četi — koja je, može se reći, predstavljala osnovnu borbenu jedinicu NOVJ — bio je vrlo dinamičan i raznovrstan. Svakodnevna problematika: akcije i marševi, vaspitno-politička i kulturno-prosvjetna djelatnost unutar i van čete — nalagala je ne samo stalnu borbenu gotovost i solidnu unutrašnju organizaciju četnog kolektiva, već i fizički izdržljive, psihološki bodre i politički aktivne ljude.

Pokretačka snaga unutrašnjeg života čete, inicijator i nosilac intenzivne političke aktivnosti, regulator odnosa između boraca, bila je partiska organizacija. Četne konferencije ili sastanci predstavljali su jednu od osnovnih i najčešćih formi vaspitno-političkog rada. Četa je bila takva borbena jedinica u kojoj su njeni pripadnici bili vezani zajedničkim patnjama i radostima, upućeni jedni na druge i zbog toga neposredno zainteresovani za što potpuniju harmoniju međusobnih odnosa, za što bolji unutrašnji rad, za najčvršću disciplinu. Stoga su četne konferencije, kao jedinstveni kolektiv, rješavale veoma značajna pitanja koja je nametala svakodnevna ratna praksa, sprovodile kritiku, otkrivale i otklanjale nedostatke pojedinaца kako bi četa postala što monolitnijom i spremnijom za izvršenje svih zadataka.

Na četnim konferencijama raspravljana su sitna i krupna pitanja o međusobnim odnosima i disciplini, vojničkog osposobljavanja putem izvlačenja pouka i iskustava iz izvedenih akcija, iz okvira aktuelne vojno-političke problematike, iz oblasti marksističko-lenjinističkog vaspitanja. Te konferencije su, pored drugih mjera, bile efikasno sredstvo moralno-političkog i vojničkog izgrađi-

vanja boraca i to prvenstveno putem analize sopstvenih iskustava, sopstvenih uspjeha i slabosti.

Iskustvo našeg Oslobođilačkog rata potvrdilo je izvanredno veliki značaj svakodnevnog političkog rada: neprekidno obavještavanje boraca o aktuelnim događajima u svijetu i kod nas, temeljito proučavanje opšte političke linije CK KPJ i pojedinih mjera koje su bile usmjerene na dalje jačanje oružanih snaga i učvršćivanje položaja nove, narodne države. »Badava nam municije i puške ako mi politički izgubimo borbu«! — stajalo je 21. avgusta 1941. u izvještaju Gerilskog informacionog biroa (koji je u izvesnom smislu predstavljao propagandni otek tamošnjih ustaničkih jedinica), Štabu gerilskih odreda u Drvaru.

Partijsko-politički organi, u prvom redu politički komesari, nastojali su da borci što potpunije sagledaju suštinu i smisao opštenarodne borbe koja je iziskivala vanredna lišavanja i žrtve naših naroda u četvorogodišnjem ratu. »Treba bazirati rad na marksizam i lenjinizam — stajalo je u direktivi OK KPH Karlovac od septembra 1941 — da se omogući razumijevanje klasnog karaktera ove borbe«. Ali, isto tako, taj rad je bio i sasvim konkretan, usko povezan s tekućim zadacima partizanskih odreda i prilika koje vladaju u kraju gdje se odvijaju borbe.

Usvajanjem zajedničkih pogleda i stavova na najaktuelnije probleme, stvarani su uslovi za pokretanje najširog broja aktivista za tumačenje partiske politike i ciljeva NO pokreta. Preko četnih konferencija i drugim sredstvima težilo se »podići teoretski i politički nivo boraca, što drugim riječima znači osposobiti drugove da mogu samostalno politički djelovati«, »da svaki vojnik bude dobar propagandist naše borbe i linije naše Partije«.

Osim toga, priliv novih boraca u redove NOVJ izazivao je pojačan rad partisko-političkih organa kako bi se održao i dalje razvio moralno-politički i borbeni nivo jedinice. U Prvu proletersku brigadu, na primjer, sredinom januara 1943, stupilo je u centralnoj Bosni preko 700 novih boraca. Pa opet, zahvaljujući snažnom unutrašnjem životu u četama, ti novi drugovi u najvećem broju stoički su podnosili teškoće Četvrte i Pete neprijateljske ofanzive,

i za najkraće vrijeme postali dobri borci — dostojna zamjenaiskusnim proleterima. Udarana moć brigade nije bila smanjena, što potvrđuju izvanredni uspjesi na Neretvi, kod Kalinovika, na Drini, kod Bijelog Polja i Foče, na Sutjesci itd. »Sredina brzo i bez napora asimilira nove borce, — piše u izvještaju Prve proleterske brigade od 9 februara 1943. Za kratko vrijeme čovjek nije u stanju da razlikuje nove borce od starih. Oni neosjetno urastu i uključe se u život i navike koje već postoje od ranije. Dalmatinci se već ni po čemu ne razlikuju od starih boraca Crnogoraca ili Kragujevčana«.

Takav unutrašnji život četnog kolektiva zamjenjivao je školu i dom novim borcima. Omladinka iz XVII hrvatske brigade, ubrzo po dolasku u jedinicu, pisala je ukucanima:

»Nisam znala da je tako lijepo u partizanima. U početku bilo mi je neobično i sve sam mislila kako bi otišla kući. Međutim naišla sam na takvo drugarstvo da danas više o tome ne mislim. Borit ću se pa ako poginem, poginut ću kao borac i neće me Švabe odvući na rad u Njemačku«.

Čak su i bivši domobrani, koji su se predavali našim jedinicama — pod uticajem sredine, u kojoj su osjetili prisno drugarstvo, saznali i osjetili veličinu ciljeva Oslobođilačkog rata — postajali dobri borci. Tako u izvještaju polit-odjela Sedme brigade od 5. januara 1943. CK KP Hrvatske za domobrane koji su se predali u akciji na vijaduktu Volinja — Kostajnica, daje se ovakva ocjena o njihovim kvalitetima: »Svoju odanost manifestuju i potvrđuju u svim akcijama (bombaši i patrole prethodnice). Srodili su se sa svim drugovima«.

Izvršenje borbenih zadataka bilo je u centru pažnje komandi četa i partiskih organizacija. Na tome se upravo ogledala unutrašnja čvrstina četnog kolektiva u moralno-političkom i vojnom pogledu. Borbene akcije su bile sigurno mjerilo vrijednosti čete kao cjeline i svakog pojedinca u njoj, prava škola za starješine i borce. Stoga je na četnim sastancima u prvom planu bila svestrana priprema vojnih akcija, odnosno njihova temeljita analiza. Održavanju te prakse, koja je dala dragocjene rezultate

u jedinicama NOVJ, pridavan je veliki značaj tokom čitavog rata. Tako, Operativni komitet KPH za Karlovac, 3. septembra 1943., nalaže područnim jedinicama: »... prije svake akcije pripremiti partijce ističući njihove dužnosti, a poslije akcije analizirati držanje partizana«. U direktivi CK KP Slovenije od 20 novembra 1943 partiskim organizacijama u vojsci, takođe se podvlači cjelishodnost te prakse. »Sve partiske organizacije — piše u toj direktivi — moraju odmah izvršiti analizu držanja kadra u toku ofanzive, pa one koji su se dobro držali primiti u Partiju, a one druge kritikovati...«

Onamo, gdje održavanje četnih konferencija nije bila redovna praksa, pokazalo se da je takva forma političkog rada s borcima veoma cjelishodna. Tako politodjel Druge brigade Šeste divizije, u svom izvještaju od 6 marta 1943 CK KP Hrvatske, pored ostalog, piše:

»Novina koju smo donijeli u ovu brigadu u političko-vaspitnom radu sa partizanima jesu četni — radni sastanci na kojima se pretresaju pitanja borbe i nedostataka vojničke prirode, pitanja discipline, odnosa i ponašanja drugova između sebe, drugova i drugarica, drugova i komande, komande i drugova, pitanje ishrane, obuće, odjeće, zdravlja, pitanje odnosa, rada i ponašanja prema pozadini. Ovi su se sastanci pokazali vrlo korisni i utiču pozitivno na razvijanje svijesti, kritičnosti i svestranog razvitka narodnih boraca, za koje četni sastanak postoji kao najviši kolektivni forum, ukoliko nijesu obuhvaćeni nekom drugom organizacijom.«

Uloga političkog komesara u tim pripremanjima i analizama borbenih akcija bila je od posebnog značaja. On je imao zadatak da napravi plan rada povodom svake akcije, u kome je trebalo iznijeti značaj pretstojećeg napada, moral neprijatelja, raspoloženje stanovništva, odjek i posljedice akcije na dalji razmah oružane borbe u kraju gdje se ona izvodi, itd. »Takav plan, dobro promišljen sa svih strana, pretstavlja jednu od najvažnijih mjera pripreme«, pisalo je u »Slovenskom partizanu«, oktobra 1941.

Sem toga, politički komesar bio je obavezan da »razradi način kako će svojim jedinicama protumačiti vezu između te konkretne akcije i same linije naše borbe«.

A potom, pri pretresanju držanja jedinice i svakog pojedinca, borci i rukovodioci su davali samokritički i kritički osvrt na izvršeni zadatak. Politički komesar, koji je i inače brinuo o svakodnevnom životu u četi, bio je dužan da prilikom donošenja ocjene o izvedenoj akciji, mobilize sva sredstva »počevši od predavanja, nevezanih razgovora, pjesama, šala itd., pa sve do izvirgavanja preziru kukavica« (uputstvo Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske, 25. decembra, 1941, političkim komesarima odreda).

Izvlačenje borbenih iskustava, isticanje pozitivnih i negativnih primjera, kritika nedostataka — obavezivalo je organe komande i partiske organizacije da pažljivo prouče tok i rezultate svake akcije. Na četnim sastancima iskrsavala su raznovrsna, naoko sitna pitanja, koja su tretirala prvenstveno ono što se nije moglo planom prevидeti: samoprijegor i samoinicijativa, snalažljivost i lukavstvo boraca i dr. Oni najbolji dobijali su pohvale i priznanje četnog kolektiva, te kao takvi primani u SKOJ ili Partiju, dok su oni drugi kritikovani. Ti sastanci su obično bili veoma živi i korisni. Pouke na sopstvenim iskustvima bile su uvijek dragocjene. Ali pošto su one imale širi značaj, prenošene su i na ostale jedinice, unutar ili van brigade. Zato su štabovi zahtijevali: »I u uspjelim i u neuspjelim akcijama pretresti: ako su uspjele — zašto su uspjele, a ako nijesu — zašto nijesu. Iz tog iznaći griješke i skupiti novo iskustvo, to iskustvo dostavljati Štabu da bi se njime koristili drugi« (Zbornik, tom IV, knj. 1, dok. br. 86).

Preko četnih konferencija — za koje su se u većini slučajeva pripremali i organi komande i partijska i skopjevska organizacija — najbrže su uočavani problemi jedinice, a to je omogućavalo da se blagovremeno preduzimaju odgovarajuće mjere. Tako, divizijski komitet Osme divizije, u svom izvještaju od 17 januara 1943, piše: »Održavanje četnih konferencija daje lijepe rezultate. Svrha tih konferencija jest rješavanje njihovih unutarnjih problema i kritički osvrt na rad u četi i među pojedincima, te razbistravanje nejasnih političkih problema«.

Ponekad uputstva za rad nijesu bila potpuna, nije se u dovoljnoj mjeri ukazalo na teškoće i perspektive. U

takvim slučajevima propusti su bili neminovni. »Nedostatak perspektive bio je jedan od jakih razloga kolebanja koja su se pojavljivala. Borcima i starješinama nije bilo dovoljno jasno naše povlačenje, primanje frontalne borbe itd.« — stajalo je u izvještaju Štaba Osme divizije, 7. februara 1943., Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske. U izvjesnim slučajevima se nije radilo samo o »kolebanjima«, već o nečem težem — o pojavi demoralizacije i panike (kao, na primer, situacija poslije napada na Pljevlja, 1 decembra 1941), što se obično završavalo teškim gubicima. Iskustvo našeg rata, potvrđeno obiljem primjera, iz svih krajeva naše zemlje, pokazuje da je bilo vrlo cjelishodno blagovremeno ukazivati na teškoće, na neminovnost povlačenja i žrtava, a ujedno otkrivati perspektive dalje borbe.

Objektivne teškoće — česti marševi i borbe, zamorenost i sl. — načelno nijesu smjele uticati na neprekidnost agitaciono-političke djelatnosti u jedinicama. Svakodnevne akcije, nedostatak literature, rashod bili su normalna pojava za pokretni, partizanski način ratovanja. Tako je sam život nametnuo naročiti stil rada — ratni stil: »Ne čeka se određeno vrijeme za sastanke — pisao je zamjenik političkog komesara Prve proleterske brigade, 14. februara 1943., Centralnom komitetu KPJ — već se problemi rješavaju odmah, na licu mjesta, bilo u pokretu ili samom bataljonu«. U skladu s tim, u mnogim jedinicama NOVJ održavani su kraći i češći sastanci po konkretnim pitanjima koja su se rješavala. I to po desetinama i vodovima, što je ne rijetko bilo uslovljeno i razmještajem jedinica na položaju ili odmoru. U nekim jedinicama, međutim, takav stil rada je sporije prodirao, ali je na kraju ipak morao biti usvojen. »Rad se odvijao mirnodopskim tempom« — pisao je zamjenik komesara Sedamnaeste hrvatske brigade 13 januara 1943, CK KP Hrvatske. — »Preduzete su mjere da se prekine s tim mirnodopskim tempom i da se pređe na ratni tempo«.

Tako se pod najtežim uslovima, uz pomanjkanje vremena i tehničkih sredstava, uprkos fizičke iscrpenosti uslijed svakodnevnih pokreta i akcije, odvijao veoma sadržajan i plodan vaspitno-politički rad u partizanskim od-

redima i jedinicama NOVJ. Našlo se ipak »svaki dan vremena za vojni i politički rad«. Teorije o »neizdržljivosti« — čiji su nosioci bili oni slabiji, kolebljivi, demoralisani elementi, — bile su savladane snagom volje i svijesti o neophodnosti stalnog političkog rada. Diskusije o povoljnim i nepovoljnim okolnostima za rad bile su u krajnjoj liniji štetne. »Ukoliko je teža situacija, utoliko je potrebniiji politički rad«, pisalo je u jednom drugom dokumentu, 14. januara 1942. Pritom je lični primjer starešine bio najupečatljiviji. Stoga se na to često ukazivalo: »Shvatimo da istinski rukovodioci trebaju biti prvi na poslu, u akcijama, a zadnji sa posla, a to trebaju da budu partijci. Partijci su oni koji trebaju da ispravljaju tuđe grješke, a ne da ih sami prave. Ne smije biti da partijci traže bolji zalogaj od drugih, bolju odjeću, bolji ležaj itd«. Tako je zamjenik političkog komesara Pete proleterске brigade pisao partijskim sekretarima 1942. Naši vojni i politički rukovodioci bili su upravo takvi: uzorni komunisti, nesebični i skromni, pravi pregaoci. A to je znatno doprinosilo unutrašnjoj čvrstini naših jedinica u najtežim situacijama.

Takva politička aktivnost u četama — kao masovni vid prevaspitavanja boraca putem strpljivog ubeđivanja, ispravljanja, diskusija, kritike — bila je sastavni deo života, uslov pravilnog razvoja oružanih jedinica. Ta kolektivna forma vojno-političkog rada, protkana pojedinačnim razgovorima, uticajem partiske organizacije, kao i ličnim primjerom starješine, imala je neposredan odraz na stvaranje »borbene i saživljene, jedinstvene cjeline«, »iskrenog partizanskog drugarstva« u jedinicama NOVJ.

(Članak je uzet »Vojnog glasnika« br. 4/1959)

FRANJO BILJAN

UTICAJ NAŠE PROPAGANDE NA NEPRIJATELJA U RATU

Savremena vojna literatura sve se intenzivnije bavi proučavanjem propagandnog rada usmjerenog na demoralizaciju (a ponekad i na pridobijanje) neprijatelja¹⁾, jer se ta djelatnost afirmisala u ratnoj praksi, a pogotovo u drugom svjetskom i u korejskom ratu, kao jedan od pomoćnih, ali značajnih faktora u savlađivanju protivnika.

U proučavanju tog pitanja i naš Narodnooslobodilački rat predstavlja interesantno područje ispitivanja. Pritom treba imati u vidu sve specifičnosti i karakter NOR-a da bi se razumjele i pravilno ocjenile i sve osobenosti koje je on pokazao na području naše propagande u neprijateljskim redovima. Naime, pravedni karakter rata, njegova revolucionarna i nacionalno-oslobodilačka sadržina, zatim činjenica da se on vodio na našoj nacionalnoj teritoriji, da ga je vodila vojska koja je nastala u procesu borbe, da je bilo više neprijateljskih grupa, kako okupatorskih, tako i kvislinških, da je neprijatelj do pred kraj rata bio brojno i tehnički nadmoćniji itd. — svi ti a i drugi elementi određivali su i uslovljavali sadržaj, metod, intenzitet i osobenosti naše propagande namenjene neprijateljskim jedinicama.

---

¹⁾ Termin psihološki rat, koji se za ovu djelatnost upotrebljava na zapadu ne odgovara našim opštim shvatanjima, a pogotovo ne stvarnom sadržaju, metodima i sredstvima naše propagande u ratu.

Evo nekih, osnovnih karakteristika toga rada u NOR-u.

Za rukovođenje propagandom koja ima za cilj da utiče na neprijatelja u NOR-u naše jedinice nisu imale isključivo za tu djelatnost formacijski određenih i specijalizovanih organa, već su tim radom rukovodili štabovi preko političkih komesara. Pošto je jedan od zadataka političkog komesara bio propagandna djelatnost uopšte, u jedinici i na terenu gdje se ona nalazi, to je propagandni rad na demoralizaciji neprijateljskih vojnika bio — u praksi — dio rada političkog komesara.

Ovim radom, mada takođe bez specijalizovanih organa²⁾, bavili su se intenzivno i rukovodstva političkih organizacija NOP-a a naročito organizacija KPJ na terenu, kako na oslobođenoj tako i na neoslobođenoj teritoriji.

Ovom propagandom, osim vojnih organa, što je uobičajena praksa, bavili su se i drugi organi NOP-a. To je imalo za posljedicu da se rad na demoralizaciji, ponekad i na pridobijanju neprijatelja, vrši na cijeloj teritoriji okupirane Jugoslavije — ondje gdje u u datom momentu nije bilo naših vojnih jedinica, — da je okupatorski i kvislinški vojnik uvijek i svugdje trpio uticaj naše propagande i bez dodira sa našim snagama i da je obim tog rada bio mnogostruko veći nego da su ga obavljale samo vojne jedinice.

Rad političkih organizacija NOP-a na demoralizaciji neprijatelja imao je, pretežno, karakter tzv. *strategiske propagande*, dakle, dejstvovalo se na širem planu, u opštim okvirima rata, bez posebnog, neposrednog cilja, vezanog za jednu borbu. Štabovi vojnih jedinica, osim toga,

²⁾ U ponekim partiskim rukovodstvima bila su izvršena i lična zaduženja za rad u neprijateljskoj vojsci. Tako je 1941 god. u Pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju bio zadužen, pored svojih redovnih zadataka, za rad u talijanskoj vojsci organizacioni sekretar. (Zbornik, tom V, knj. 1 dok. br. 47). Ili u Okružnici PK KPJ za Makedoniju od 25 septembra 1942 god. stoji da je jedan od sektora vojno-revolucionarnog rada — rad u bugarskoj okupatorskoj vojsci, da se on obavlja preko specijalno određenih, nekompromitovanih drugova i da ga organizuje i njime rukovodi član MK zadužen za rad po vojnorevolucionarnoj liniji. (Zbornik, tom VII, knj. 1, dok. br. 37).

bavili su se i tzv. *taktičkom propagandom*, čiji je osnovni cilj da potpomogne izvršenje nekog određenog borbenog zadatka. Ona je stoga bila usmjerena samo na određenu neprijateljsku jedinicu u određenoj situaciji i računala je na momentalno dejstvo.

Osnovni *cilj* propagande namenjene neprijatelju bio je u NOR-u isti kao i svakom ratu: slabljenje i razaranje moralne snage neprijatelja da bi ga lakše i sa manje ljudskih i materijalnih žrtava pobjeđivali. Obično se smatra da je predajom neprijatelja taj cilj i ostvaren. Međutim, u NOR-u se i poslije predaje nastavljao prema izvjesnim kategorijama neprijateljskih vojnika aktivan propagandni rad. Ovo produžavanje rada, /karakteristično za NOR, imalo je za cilj bilo pridobijanje zarobljenika (obično mobilisanih domobrana i četnika, kao i izvjesnih okupatorskih grupa, pogotovo talijanskih i bugarskih vojnika) da dobrovoljno pređu na stranu NOR-a i aktivno se bore u našim redovima, bilo da se pravilno informišu o NOR-u i politički orijentišu kao antifašisti, što je imalo naročitog značaja u slučaju kad su oslobađani zarobljeništva ubrzo poslije zarobljavanja.

Glavni sadržaj propagande namjenjene neprijateljskom vojniku bio je vojno-političke prirode, a sastojao se u davanju istinitih informacija o ratu, u vjernom i pravilnom tumačenju političke linije i ciljeva NOR-a i u rasrinkavanju fašizma. To je sve bilo prožeto dubokom vjermom u neminovnost pobjede antihitlerovske koalicije i ostvarenja ciljeva NOR-a. Ona je stoga bila u punom jedinstvu sa »unutrašnjom« propagandom.

Ta propaganda nije se po sadržaju bitno razlikovala od opšte naše propagande. Naprotiv, ona je bila samo dio naših opštih propagandnih napora u borbi protiv fašizma i za ostvarenje ciljeva NOR-a. Ona je samo jače podvlačila one momente koji su bili od značaja za dotičnu neprijateljsku grupu. Naprimjer, pripadnicima kvislinških formacija pitanje izdaje, okupatorima pitanje služenja fašizmu na štetu ne samo naših, već i sopstvenih naroda itd.

Iz takvog karaktera te propagande vidi se i *metoda* rada na demoralizaciji i pridobijanju neprijatelja. Na ne-

prijateljskog vojnika trebalo je politički djelovati osnovnim sredstvima i argumentima, oslobađati ga zabluda o fašizmu, prikazati mu šta treba da mu bude njegov pravi interes, itd.

Osnovno je bilo apelovati na njegovu svijest i tim putem, na čvrstoj političkoj platformi, razarati njegov moral, stvarati neraspoloženje prema politici okupatora i kvislinga, razvijati simpatije prema NOR-u itd. Pritom je veliki uticaj imalo diferenciranje vojnika od oficira, domobrana od ustaša, mobilisanih četnika od njihovih vođa, kvislinga od okupatora itd.

Razaranje morala neprijateljskog vojnika bez direktne veze s političkim zbivanjima, ređe je praktikovano. Naprimjer glasno izdavanje naređenja nepostojećim četama, tako da neprijatelj stekne utisak o svojoj brojčanoj inferiornosti i zaplaši se, iako je stvarni brojni odnos obrnut³⁾, ili snažni i efektni uzvici u jurišu, razna ratna lukavstva, varke itd.

*

*   *

Propaganda koja ima za cilj da demoralise neprijateljskog vojnika sadrži nekoliko bitnih faktora: sredstva pomoću kojih se obavlja ta propaganda, način doturanja materijala namenjenog neprijateljskom vojniku, sadržaj tog materijala, izbor momenta kad treba djelovati na neprijatelja, mogućnost da se neprijateljski vojnik upozna s dostavljenim materijalom itd.

Sredstva su bila, s obzirom na niske materijalno tehničke mogućnosti, vrlo ograničena i po vrsti i po količini, ali zato, često, vrlo originalna.⁴⁾

³⁾ Naprimjer, u jednom neprijateljskom izvještaju stoji: »Da bi uplašili protivnika koliko ih je (više no što ih ima) često viču: desno krilo naprijed, lijevo krilo naprijed...« (Zbornik, tom IV, knj. 1, dok. br. 321).

⁴⁾ Naprimjer, u jednom uputstvu Štaba Sarajevske oblasti, od 4 septembra 1941 god. stoji: »Propagandu vršiti u neprijateljskim redovima preko zarobljenika, putem letaka i biltena, preko ljudi koji se mogu uvući u njihove redove, transparentata i truba koje pojačavaju glas...« (Zbornik, tom IV, knj. 1, dok. br. 86).

Za obavljanje propagande, namjenjene neprijateljskom vojniku, pisanom riječju najviše su korišćeni leci različite vrste (proglasi, objave, pozivi itd.) izdavani povremeno, od slučaja do slučaja, prema potrebama i mogućnostima⁵⁾. Zatim redovni radio izvještaji, koji su ponekad sem registrovanja vijesti antifašističkih radiostanica donosili i informacije lokalnog karaktera, čiji je autor bio izdavač dotičnog radio izvještaja. Najzad, novine namjenjene neprijateljskim vojnicima, kao napr. list »Liberta« namenjena Talijanima,⁶⁾ pisma upućena pojedinim neprijateljskim komandantima, ili cijeloj neprijateljskoj posadi, itd.

Propagandni materijal obično se dostavlja neprijateljskom vojniku bacanjem iz aviona ili pomoću specijalnih artiljerijskih granata. U NOR-u takvih granata nismo imali, a zbog vrlo ograničenog broja aviona, naročito prvih godina rata, bilo je samo ponekad moguće koristiti avion za rasturanje materijala.⁷⁾ Stoga se poja-

---

⁵⁾ Proglas italijanskim vojnicima u Crnoj Gori od 15. XII. 1941 na italijanskom jeziku, u kome, pored ostalog stoji: »Vojnici talijanske vojske, pomislite na vaše žene, majke, sestre i djecu koji misle na vas i očekuju da im se vratite. Pomislite da i kod nas naše majke, žene, sestre i djeca isto tako žele da imaju svoje očeve, braću i sinove kod svojih kuća, ali oni znaju i to da im se ta želja ne može ispuniti dok vi budete ugrožavali njihove živote i domove. Pozivamo vas još jednom da otkazete poslušnost vašim oficirima, da prekinete borbu protiv nas. Mi vas ne smatramo za sada krivcima svega zla koje počiniste ovdje, jer su vas na to natjerali vaši oficiri, jer nijeste bili svjesni toga što ste činili. Ali vaša daljna nedjela i daljni vaši slični postupci neće moći biti opravdani sa vaše strane. Mi smo vas do sada štedjeli, vaše zarobljene vojnike oslobađali smo. Smatrali smo vas i još uvijek vas smatramo kao zavedenu braću kojoj treba objasniti to što oni rade...« (Zbornik, tom. III, knj. 4, dok. br. 12).

⁶⁾ Izdavao ga je Štab V operativne zone Hrvatske i Oblasni komitet KPH za Gorski Kotar, Hrvatsko Primorje i Istru. List je objašnjavao ciljeve NOP-a, davao informacije o stanju na frontovima i pozivao talijanske vojnike da stupe u borbu protiv fašizma.

⁷⁾ Prva dva naša aviona, jedan tipa »Potez«, a drugi »Bregé«, koje su dovezli 23 maja 1942 god. na oslobođenu teritoriju avijatičari Rudi Čajevac, Franjo Kluz i Milutin Jazbec bacali su već posle nekoliko dana, 7 juna, letke nad neprijateljskim garnizoni-

vilo obilje drugih, originalnih načina za dostavljanje propagandnog materijala: preko organizacije NOR-a i aktivista na neoslobođenoj teritoriji, preko oslobođenih zarobljenika,⁸⁾ pomoću patrola, u toku same akcije,⁹⁾ rasturanjem na komunikacijama gdje se predviđalo kretanje neprijatelja¹⁰⁾ itd. Naravno, ovim putem rasturena je manja količina materijala, a još je manje stizala do neprijateljskog vojnika, ali ipak materijal je, makar i u smanjenim količinama i bez uobičajenih sredstava dolazio do neprijatelja.

Naročito je bio razvijen i raznovrstan način doturanja materijala do neprijateljskih vojnika preko naših organizacija na neoslobođenoj teritoriji, bilo da su taj materijal izrađivale same te organizacije ili da im je bio dostavljen od vojnih jedinica¹¹⁾. Rasturanje ili izrada ma-

---

ma Dvor i Kostajnica. Ovi leci bacani su, u vezi sa napadom neprijatelja na oslobođenu teritoriju Banije i Bosanske Krajine u prvoj polovini juna 1942 godine. Dvojica prvih naših avijatičara Čajevac i Jazbec, uskoro su i poginuli bacajući letke i mitraljirajući neprijateljski garnizon u Banjoj Luci. (Zbornik, tom IV, knj. 5, dok. br. 37; tom V, knj. 5, dok. br. 39 i 154).

⁸⁾ Naprimjer, 22/23 oktobra 1942 g. Drugi bataljon Prvog slavonskog NOP-a odreda razoružao je neprijateljsku posadu na ž. st. Brezine — Bujavica, a zatim je zarobljenicima održan govor, podjeljen propagandni materijal i oni su oslobođeni. (Zbornik, tom V, knj. 9. dok. br. 77).

⁹⁾ Naprimjer, za vrijeme napada na Grubišno Polje, oktobra 1942 (Zbornik tom V, knj. 8, dok. br. 27).

¹⁰⁾ Tako, Štab bataljona »Sloboda« naređuje 29. VIII. 1941 g. svom Četvrtom odredu da postavlja zasjede na cestu Bihać — Petrovac i da rastura radiobiltene i letke onuda kuda će prolaziti neprijatelj (Zbornik, tom IV, knj. dok. br. 60).

¹¹⁾ U jednom izveštaju PK KPJ za Dalmaciju, od 26 novembra 1941 god. kaže se, da su leci na talij. jeziku porazbacani svugdje gdje ima vojnika, te da su naišli na velike simpatije, jer su ih pažljivo dizali i u grupama čitali. Nakon dva dana bila im je pretresana lična oprema i slamarice. (Zbornik, tom V, knj. 2 dok. br. 22). Ili, drugi primjer: u jednom pismu PK KPJ za Crnu Goru od 19 decembra 1941 god., upućenom OK KPJ za Podgoricu, stoji da se šalje 220 letaka na italijanskom jeziku, da bi se rasturili među talijanske vojnike, i to tako da se povremeno rasturaju, kako bi sigurnije dospijeli do vojnika. Isti leci bili su dati i zarobljenim talijanskim vojnicima. (Zbornik, tom III, knj. 1, dok. br. 150).

terijala na neoslobođenoj teritoriji¹²) bio je vrlo težak zadatak i mnogi aktivisti su na tom poslu izginuli. Ispisivane su parole i simboli naše borbe — petokraka zvijezda, srp i čekić i sl. po zidovima, ubacivan je propagandni materijal u kasarne i rasturan po ulicama i sl. Takva djelatnost zadavala je veliku brigu neprijateljskim štabovima i oni su se svim silama borili protiv nje.¹³)

Djelovanje na neprijateljskog vojnika putem letaka i drugog štampanog materijala bilo je skopčano s ogromnim poteškoćama zbog oskudice u hartiji, pisaćim mašinama, geštetnerima, ciklostilima i sl., a pogotovo zbog oskudice u stamparijama, kao i zbog vanredno teških uslova pod kojima se ovaj materijal izrađivao na okupiranoj teritoriji ili, ako se izrađivao u jedinicama, zbog teških uslova u kojima su se one često nalazile. Stoga je razumljivo da se ovaj materijal nije mogao proizvoditi u neograničenim količinama i u svim vrstama (na primjer, nije bilo fotografija, plakata i sl.). Teškoće oko doturanja materijala do neprijateljskog vojnika, pri čemu je dobar dio i propadao, umanjivale su mogući efekat.

¹²) Naprimjer, u jednom naređenju njemačkog komandanta policije bezbjednosti Alpiske zone, u okupiranoj Sloveniji od 23 avgusta 1941 god. stoji da je jedna biciklistkinja javno turila letke u džepove njemačkih vojnika i udaljila se prije no što su oni shvatili o čemu se radi. Izvještaji italijanskih karabinjera ili obavještajnih odeljenja puni su sličnih podataka. Napr., komandant sektora karabinjera u Čerknici u izvještaju od 25 juna 1941 godine navodi da su u nekom porušenom bunkeru nađena dva letka, štampana ciklostilom, na talijanskom jeziku. Ili, u Biltenu obavještajnog odjeljenja Komande XI armiskog korpusa od 31 jula 1941 se kaže da je partizanska propaganda lecima pojačana i da su u Ljubljani nađeni leci s napisom: »Italijani, Nijemci, obračun će biti krvav«. U istom Biltenu samo od 23 avgusta stoji da su leci pronadjeni kod logora 2 bataljona 6 art. puka u selu Straža, zatim u krugu kasarne 13 art. puka i priljepljeni na prozore male kasarne u Ljubljani (Zbornik, tom VI, knj. 1, dok. br. 88, 107, 115 i 137).

¹³) Prema podacima Redakcije Zbornika, Talijani su, avgusta 1941 streljali na Cetinju dva svoja oficira i jednog vojnika, jer su kod njih pronadjeni leci i radiovjesti, koje je talijanskim vojnicima na talijanskom jeziku uputio PK KPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. (Zbornik, tom III, knj. 1, str. 32).

Autori štampanog materijala bili su obično štabovi i rukovodstva partuskin i drugih organizacija. Njihovi potpisi su skoro redovno stajali na lecima, proglasima, novinama i sličnim publikacijama. Prema tome neprijateljski vojnik nije bio u zabludi niti se dvoumio od koga mu materijal dolazi. Ponekad su potpisnici bili prebjegli neprijateljski vojnici koji su upućivali pozive svojim bivšim jedinicama; ukoliko su to bili oficiri, osobito viši, oni su pozive upućivali i čitavoj neprijateljskoj grupi — na pr. domobranskim jedinicama.

Materijal je upućivan svim okupatorskim snagama i kvislinškim jedinicama, osobito Talijanima, Bugarima, domobranima i četnicima. Obično je upućivan svakoj grupi posebno, što je omogućavalo da se konkretnije govori o njoj, a ređe zajednički svim neprijateljskim formacijama.¹⁴⁾

Materijal je, obično, pisan na maternjem jeziku vojnika kojem je upućen,¹⁵⁾ što je, sigurno pojačavalo teškoće pri sastavljanju onih proglašenja i letaka koji su upućivani istodobno na više grupa različitog nacionalnog sastava.

Usmena propaganda među neprijateljskim vojnicima vršena je u toku same borbe¹⁶⁾ obično bez zvučnika i

¹⁴⁾ Tako je, maja 1942 god. PK KPJ za Makedoniju izdao jedan proglas u kom se obraća i našem narodu i vojnicima bugarske, talijanske i kvislinške albanske vojske. (Zbornik, tom VII, knj. 1, dok. br. 24).

¹⁵⁾ Tako, štab Moslavačkog NOP odreda izvještava 22. novembra 1942 god. da su iz Bjelovarskog garnizona prebjegla dva njemačka vojnika, rodom iz Elzasa, te je povodom toga upućen letak, na francuskom jeziku ostalim Elzašanima, kojih, navodno, ima oko 150 (Zbornik, tom V, knj. 9, dok. br. 87).

¹⁶⁾ Napr. u zapovijesti Štaba Četvrte, kordunaške narodno-oslobodilačke udarne brigade od 4. septembra 1942 god. za napad na Ozalj kaže se da se u toku borbe treba služiti parolama: »Predajte se... domobrani, pustićemo vas kućama. Nemojte se boriti za Nijemce i Talijane, koji pljačkaju vašu domovinu Hrvatsku« (Zbornik, tom V, knj. 7, dok. br. 9).

Ili, iz izvještaja Štaba Grupe NOP-a odreda za Liku od 27. jula 1942 god., o napadu na četnike u Doljanima, vidi se da su usmeni pozivi za predaju imali uspjeha. Kad su četnici bili istjerani iz uporišta i sabijeni u crkvu, iz koje su još pružali otpor, pozivani su na predaju i obećano im je da im se ništa neće dogoditi. I zaista predalo se, poslije kratkog kolebanja 60 četnika. Svi su bili oslobođeni (Zbornik, tom V, knj. 5, dok. br. 119).

drugih tehničkih sredstava, zatim preko oslobođenih vojnika, a na okupiranoj teritoriji preko aktivista NOP-a. Takođe, radiostanica Slobodna Jugoslavija emitovala je pored ostalog, razne proglose i pozive Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ — namijenjene neprijateljskim vojnicima.

Vrlo koristan način demoralizacije neprijatelja bila je propaganda preko oslobođenih zarobljenika. Naime, prvih godina rata, zarobljeni neprijateljski vojnici za koje nije postojalo dokaza da su lično vršili ratne zločine obično su oslobođani. (To je bilo uslovljeno pored ostalog i nemogućnošću održavanja stalnih i većih zarobljeničkih logora, prehranom itd.). Dok su bili u zarobljeništvu, što je obično trajalo vrlo kratko, s njima se razgovaralo, negdje su im održavani posebni časovi; oni su dolazili u kontakt s našim borcima iste nacionalnosti ili s prebjeglim neprijateljskim vojnicima koji su sad bili u našim redovima;¹⁷⁾ jednom reči vodilo se računa o postupku. Oni su se vraćali u svoje jedinice ili, ukoliko su bili s teritorije Jugoslavije, odlazili su često svojim kućama. Istinitim pričanjem onog što su vidjeli, čuli i doživjeli, objektivno su propagirali za NOP¹⁸⁾. Mnogobrojne vijesti koje su oni

¹⁷⁾ Tako u jednom izvještaju Štaba Treće operativne zone Makedonije Glavnom štabu, o radu sa zarobljenim Bugarima, stoji: »Vojnike smo držali kod nas 10 dana; održali smo im 3 politička časa i jednu kulturno-prosvetnu priredbu. Pored toga redovno smo ih okupljali da slušaju radioemisije, a trojica Bugara, naši stari partizani (vojni dezerteri) bili su stalno s njima i politički radili...« (Zbornik, tom VII, knj. 2, dok. br. 89).

¹⁸⁾ Napr. Visoki komesar za Crnu Goru — Mazzolini, u svom izvještaju od 18 jula 1941 godine, navodi da oslobođeni zarobljenici pričaju da se partizani bore protiv Crnih košulja, oficira i fašista. Drugim rječima — da se vojnicima, ukoliko ne budu slijedili oficire i fašiste, neće ništa dogoditi. (Zbornik, tom III, knj. 4, dok. br. 150).

Ili, Zapovjedništvo 4 oružničke pukovnije izvještava, 29 avgusta 1941 g., o tom da je 22 avgusta zarobljeno nekoliko domobrana od strane Romaniske čete Romaniskog bataljona na cesti Sokolac — Mokro. Sutradan su oni pušteni. Po dolasku u svoje jedinice pričali su da su se partizani s njima rukovali, da su im kao i svojim borcima dali jelo, da su lijepo postupali prema jednom ranjenom i zarobljenom njemačkom vojniku, da vlada disci-

masovno prenosili, svjesno ili nesvjesno, naročito kad se suprotstave zvaničnoj fašističkoj propagandi o partizanima morale su naći odjeka u vojničkim masama¹⁹).

*
*   *
*

Efekat propagandnog rada u cilju demoralizacije neprijatelja teško je mjeriti i sagledati u cjelini. Zato smatram da ću značaj te djelatnosti najbolje pokazati jednim konkretnim primjerom. Radi se o upućivanja pisma neprijateljskoj jedinici, što je bio češći slučaj, u mometu kad se vrši napad na nju.

Sedamnaestog decembra 1942. godine napadnuta je neprijateljska posada u Ravnoj Gori u Gorskom Kotaru. Napad su izvršile Šesta i Četrnaesta NO brigada Pete operativne zone, koje su imale tada oko 1.300 boraca. Veći dio snaga bio je na osiguranju prema Mrkopolju, Delnicama, Skradu, Srpskim Moravicama i Vrbovskom, tako da je napad vršila samo jedna četa iz Šeste brigade i bataljon »Matija Gubec« iz Četrnaeste brigade. Neprijateljsku posadu sačinjavalo je 130 ustaša i 25 žandara. Nalazili su se u dvijema utvrđenim zgradama. Napad je počeo kratkom ali jakom puščanom i mitraljeskom vatrom. Posada se ogorčeno branila. Zatim su ispaljene tri artiljerijske granate koje su pogodile prozore glavne utvrđene zgrade. Posada je tada bila pozvana, putem pisama, na predaju. Poslije sat i po kolebanja posada se predala. Bilo

---

plina, da među partizanima ima i Hrvata i muslimana, te najzad, da su poručili neka se vojnici ništa ne boje da im se neće ništa dogoditi itd. (Zbornik, tom IV, knj. 1, dok. br. 287).

¹⁹) Napr. iz jednog izvještaja komandanta Druge talijanske armije, Maria Roatte, od 2 oktobra 1942 god. vidi se da je jedan od razloga demoralizacije divizije »Re« bio i taj što je u njoj bilo oko 250 oslobođenih zarobljenika (zarobljenih u borbama oko Korenice i Udbine prvih mjeseci 1942 god.); u njemu se čak predlagalo da se, u cilju popravljanja moralnog stanja, oni udalje iz divizije (Zbornik, tom V, knj. 8, dok. br. 103).

U domobranskim jedinicama bili su svi vojnici, koji su bili zarobljeni pa otpušteni iz partizanskog zarobljeništva, stavljeni pod posebnu i strogu kontrolu.

je zarobljeno oko 150 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira, 2 su poginula i 2 bila ranjena. Zaplijenjeno je 150 pušaka, 5 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez itd. Pismo upućeno neprijateljskoj posadi glasilo je:

»Štab V operativne zone
Narodnooslobodilačke partizanske vojske Hrvatske
17. XII. 1942.

Ustaškoj posadi Ravna Gora

Vi ste opkoljeni sa svih strana sa jakim partizanskim snagama. Svaki vaš otpor je uzaludan i ako nastavite dalje sa otporom, bit ćete uništeni od vatre naših topova i minobacača. Nemojte se nadati nikakvoj pomoći, jer nema tih snaga koje mogu probiti obruč koji se stegao oko vas. Sjetite se Gomirja i Modruša, Severina i Krivoga Puta, Jezerana i Križpolja i mnogo drugih mjesta gdje uprkos najžešćeg otpora neprijatelj je bio smrvljen.

Pozivamo vas da odmah odložite oružje i da prekinete sa uzaludnim otporom. U tom slučaju bit ćete odmah pušteni na slobodu. Mi ne trebamo vaše živote, mi samo hoćemo vaše oružje. Vi ste samo jedna mala prepreka na daljem maršu u tjeranju okupatora iz naše zemlje.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar:
Jozo Gržetić, v. r.

Komandant:
Veljko Kovačević, v. r.

Pismo je bilo, i s političke i s psihološke strane, dobro sastavljeno. Neprijatelj je, procjenjujući naše snage, bio ubijeđen da je iluzorno čekati pomoć od drugih garnizona, osvjedočio se da imamo teška oruđa i da su njegove utvrđene zgrade nesigurna zaštita. Imao je pred očima sudbinu drugih garnizona sa istog područja, koji su u to vrijeme bili savladani i pored najžešćeg otpora. Na sve ove momente pismo je potsjetilo neprijatelja, i ono je vjerno i realno prikazalo situaciju u kojoj se on nalazi i koju je on mogao osjetiti. U takvoj situaciji, pružana garancija da će im biti pošteđeni životi, da neće izginuti u uzaludnoj borbi i da će biti oslobođeni zarobljeništva — bila je za neprijatelja najbolji izlaz, osobito što je ta garancija data na vrlo ubjedljiv način. Posada Ravne Gore mogla se osjećati kao beznačajna tačka u fašističkom taboru, a vojnik reakcionarne armije obično gleda svoju sudbinu,

a ne sudbinu pokreta kome pripada. To se, mada se ovdje radilo čak i o ustašama, dobro manifestovalo.

Naravno, u nizu drugih slučajeva, ovakva i slična pisma nisu dala, iz raznovrsnih razloga, pozitivne rezultate, naime nisu uvijek uspjela da pokolebaju neprijatelja do te mjere da se preda.

Tako, prvog septembra 1942. god. izvršen je napad na Dabar kod Otočca²⁰). U njemu se nalazilo 83 neprijateljska vojnika, većinom žandara, naoružanih sa 3 puškomitraljeza i puškama. Bili su utvrđeni u 5 zgrada i 1 bunkeru. Naše snage sačinjavali su Prvi i Drugi bataljon Prve narodnooslobodilačke udarne brigade i bataljon »Božidar Adžija« Prvog ličkog NOP-a odreda, ukupno oko 500 boraca, naoružanih sa 4 teška mitraljeza, 30 puškomitraljeza, 2 mala bacača, a svi ostali puškama.

Pošto nije postojala veća mogućnost da neprijatelj iz drugih uporišta dođe u pomoć Dabru, Štab brigade je stvorio plan da jedinice zauzmu položaje za napad, i da bez otvaranja vatre pokušaju neprijatelja u toku jedne noći i sljedećeg dana pozivati na predaju. Prvog setembra u 2 časa naše jedinice zauzele su položaje za napad i zaista nisu otvarale vatru, dok je neprijatelj otvarao samo slabiju vatru. Naše jedinice su odmah u toku noći počele pozivati neprijatelja na predaju. U toku dana još nije otvarana vatra na neprijatelja, već je Štab brigade uputio pismeno pozive na predaju i to svakoj neprijateljskoj utvrđenoj grupi posebno. Evo šta je prema izvještaju Štaba Prve brigade od 6. septembra 1942. god. bio sadržaj tih poziva: »Prikazano im je da se ne želi prolijevati bratska krv, da sa naše strane neće planuti nijedna puška na njih ako se predaju, da će biti pušteni svi, da oružje koje oni imaju treba da bude upotrebljeno protiv okupatora, i da oni treba da zajedno sa nama sarađuju na istjerivanju okupatora iz naše domovine²¹).

Međutim, ovo nije djelovalo ne samo zato što se radilo o ogrezlim ustašama, već, vjerovatno, i zbog toga što dotad nije na neprijatelja uopšte otvarana vatra, što on

²⁰) Zbornik, tom V, knj. 7, dok. br. 13 i 19.

²¹) Zbornik, tom V, knj. 7, dok. br. 13.

nije osjetio snagu naših jedinica i našeg oružja, kao što je to bilo u Ravnoj Gori, iako je mislio da su naše snage znatno brojno jače. (Naprimjer, u izvještaju zapovjednika Druge oružničke pukovnije od 14. septembra 1942. god. kaže se da je napad na Dabar izvršilo 1.200 partizana.²²⁾ Inače, i sadržaj poziva i taktika da se svakoj utvrđenoj grupi neprijateljskih vojnika upućuje poziv, bili su dobri.

Stoga je 2 septembra uveče, oko 21 časa, poslije jednodnevnih uzaludnih poziva, izvršen napad i poslije viščasovne ogorčene borbe i juriša izvršenog 3. septembra u 4 časa ujutro, neprijatelj je kapitulirao i Dabar je bio zauzet.

*
*   *
*

Iznijeti materijal pokazuje da je i pored teškoća svake vrste (organizacione neizgrađenosti, nedostataka sredstava, nedovoljne stručnosti, sa nepotpunim podacima o neprijatelju itd.), rad na demoralizaciji neprijatelja bio u priličnoj mjeri razvijen i da mu je pridavan značaj²³⁾. Naravno, uloga ovog propagandnog rada je u osnovi pravilno cjenjena: kao pomoćno sredstvo, on je dolazio tek poslije pokazane materijalne snage naših jedinica i u uslovima stvorenim njihovom borbom i zajedno s drugim faktorima demorališući djelovao na neprijatelja, pa čak i pridobijao pojedine kategorije neprijateljskih vojnika da pređu i da se aktivno bore na strani NOR-a.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 12/1956)

²²⁾ Zbornik, tom V, knj. 7, dok. br. 99.

²³⁾ To se, uostalom, vidi i iz mnogobrojnih proglašavanja i poziva koje je neprijateljskim vojnicima upućivao CK KPJ i Vrhovni štab, kao i druga visoka rukovodstva, a čijem primjeru su slijedile i mnoge, najniže jedinice. Naprimjer, drug Tito je u svome pismu od januara 1942 god., upućenom Centralnom komitetu KPH i Glavnom štabu NOP odreda Hrvatske ukazivao na potrebu ovog rada, na nedovoljno korišćenje nezadovoljstva i previranja među domobranima, te je dao uputstva da se napiše letak za domobrane i odredio njegov osnovni sadržaj. (Zbornik, tom V, knj. 3, dok. br. 1).

PUNIŠA PEROVIĆ

ULOGA ŠTAMPE U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

Kada se govori o našem Narodnooslobodilačkom ratu, obično se — prije svega — misli na oružane akcije, na frontove i vojne jedinice, na ofanzive i protivofanzive, na krv i ruševine. Ispušta se iz vida da je naš oslobodilački rat, zbog svog revolucionarnog karaktera, pretstavljao vrlo snažan oblik četvorogodišnje borbe u kojoj je, pored oružane akcije, moralo da dođe do snažnog izražaja i političko-organizaciona akcija svjesnih faktora revolucije. I ukoliko su materijalni uslovi i pretpostavke za oružane akcije bili nepovoljniji, utoliko je trebalo napraviti više napora u pravcu rješavanja političkih problema, u pravcu razvijanja revolucionarne energije narodnih masa i njenog usmjeravanja za rješavanje opštih, pa i vojnih zadataka rata i revolucije. Otuda su historičari našeg rata i revolucije, baveći se prikazivanjem pojedinih faza i aspekata čisto ratnih operacija, dužni da se sa ne manje respekta odnose i prema drugoj strani naše revolucije, prema onoj ogromnoj političko-organizacionoj i kulturno-vaspitnoj djelatnosti koja se provodila pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije. U toj djelatnosti značajno mjesto zauzima i štampa, kao i sva druga publicističko-izdavačka aktivnost u toku rata.

Nije namjera ovoga članka da prikaže obim i mnogostranost ove aktivnosti, već samo da ukaže na neke

momente kojima se rukovodilo pri određivanju njenog karaktera i oblika njenog sprovođenja.

Karakter političko-propagandne aktivnosti određivala je, prvo, okolnost da rat koji smo započeli 1941 godine nije bio rat u običnom smislu, jedan od onih mnogobrojnih ratova između država kakve je istorija zapamtila. To je bio oslobodilački, revolucionarni rat, sa jasno izraženim demokratskim karakterom, sa tendencijama koje su nagovještavale strukturalnu izmjenu društva i društvenih odnosa, i to na principima naučnog socijalizma.

Druga okolnost sastojala se u tome što je rat vođen u izuzetno teškim materijalnim i političkim uslovima, od kojih treba posebno istaći, prije svega, raskomadnost zemlje i njenu okupaciju od strane brojno i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja, zatim nacionalnu zavađenost, — kao teško nasleđe prošlosti, — operativnu izolovanost i nepostojanje direktnog naslona na bilo kojeg ratnog saveznika, itd. Takve okolnosti iziskivale su maksimum duhovnih i fizičkih napora da bi se izdržalo u borbi i na kraju postigla nadmoć i pobjeda nad neprijateljem.

Treće proizilazi iz prve dvije okolnosti: osnovni oblici borbi, naročito u prvoj fazi, razvijali su se u obliku partizanskog ratovanja, koje je tražilo najveću gipkost u samoj taktici operacija, ali, isto tako, i aktivnu podršku naroda u uslovima kada su okupator i njegovi pomoćnici bili prisutni svuda, što se nije moglo ostvariti bez posebnog prilaženja političkim pitanjima i određene aktivnosti u razjašnjavanju ciljeva borbe.

Četvrto — to je rukovodeća uloga Komunističke partije, partije rukovođene učenjem marksizma-lenjinizma, jedine svjesne i organizovane snage koja je bila u stanju da pokrene i organizuje narodne mase i da ih povede u borbu. Takav karakter i položaj Komunističke partije u oslobodilačkom pokretu i udario je pečat cjelokupnoj političko-propagandnoj aktivnosti u toku rata kako u pogledu njenog suštinskog karaktera, tako i u pogledu njenih formi.

Ovdje treba podvući da je Narodnooslobodilački rat naroda Jugoslavije ustvari nastavak predratne revolucio-

narne borbe koja se odvijala pod rukovodstvom Komunističke partije. Partija je u predratnom vremenu radila ilegalno, ali, u uslovima političkog vrenja i revolucionarne aktivnosti radničke klase i širokih narodnih masa ona je znala ne samo da se poveže sa tim masama, da stane na njihovo čelo, nego i da izgradi i svoj stil idejno-političke aktivnosti, da izgradi svoj političko-propagandni aparat i odgovarajući iskusan i prekaljen kadar radnika i organizatora.

To znači da je KPJ stupila u oslobodilački rat sa znatnim tradicijama i bogatim iskustvom političke borbe sa izgrađenim kadrom revolucionara, bez čega bi bio nemoguć onaj ogromni političko-organizacioni i propagandno-prosvetni rad koji je predstavljao bitni uslov pobjede.

Još na početku narodnooslobodilačke borbe rukovodstvo Komunističke partije, koje je sada postalo i rukovodstvo ustanka, poklonilo je pažnju organizaciji informacije i propagande i stvaranju odgovarajućih organa. Tako je već krajem avgusta 1941, uskoro poslije početka oružanih borbi, izašao prvi broj *Biltena* Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda, tog prvog štampanog organa ustaničkog pokreta. Otada pa sve do kraja rata odvija se jedna posebna, bogata i zanimljiva istorija rašćenja, razvitka i razgranjavanja naše oslobodilačke štampe i izdavačke djelatnosti, bez koje se ne može upoznati i u cjelini shvatiti opšta istorija naše Revolucije.

U »Borbi«, organu KPJ, koja se, poslije dužeg prekida za vrijeme monarho-fašističke diktature, ponovo pojavila sredinom oktobra 1941 u oslobođenom Užicu, drug Tito je prvi formulisao zadatke »Borbe«, a time i druge naše štampe u novoj ratnoj situaciji. On je pisao:

»U ovoj herojskoj borbi koju danas vode naši narodi, »Borba« treba da bude ona spona koja će povezivati sve narodne snage u jedan jedinstveni narodnooslobodilački front. »Borba« treba da bude organizator svih narodnih snaga za postignuće jednog velikog cilja — nemilosrdne borbe protiv okupatora, njegovog protjerivanja iz naše napaćene otadžbine, za postignuće pune slobode naših naroda u svojoj oslobođenoj otadžbini«.

Na taj način pisana riječ postaje nerazdvojni prati-lac oružane akcije, a i jedno i drugo potčinjeno opštem cilju: nacionalnom oslobođenju zemlje i društvenom preobražaju naših naroda. Ovi ciljevi, formulisani još na početku oslobodilačkog rata, tražili su posebno prilaženje problemima ustanka, elastičnost taktike i strogo vođenje računa o složenim političkim uslovima pod kojima se vodila borba. Ne ispuštajući iz vida osnovne ciljeve borbe, akcenat se morao udariti na nacionalni karakter rata i na toj osnovi stvarati jedan širok narodnooslobodilački front koji bi mogao obuhvatiti sve patriotske slojeve stanovništva.

Otuda i odgovarajući karakter naše oslobodilačke štampe. Iako su organizatori svih ovih izdavačkih djelatnosti, takoreći bez izuzetka, bili komunisti, oni su svagda nastojali da karakter te djelatnosti bude podređen neposrednim ciljevima — nacionalnom oslobođenju ispod okupatorskog jarma i stvaranju uslova za bolji život naših naroda.

Rukovodstvo narodnooslobodilačke borbe, budući svjesno značaja takve vrste aktivnosti kao što je pisana riječ, pobrinulo se da se organizuje izdavanje listova i drugih publikacija na čitavoj teritoriji Jugoslavije. Po primjeru »Borbe«, koja je odigrala posebnu ulogu u našem oslobodilačkom ratu, pojavili su se i mnogi drugi listovi u pojedinim krajevima i zemljama Jugoslavije, kao, na primjer, »Vjesnik« i »Naprijed« u Hrvatskoj, »Slovenski poročevalec« i »Ljudska pravica« u Sloveniji, »Glas Narodnooslobodilačkog fronta« i »Slobodna Vojvodina« u Srbiji, »Narodna borba« u Crnoj Gori itd., koji su, iako su se izdavali pod najtežim okolnostima, postali nerazdvojni pratioci i inspiratori naše teške oslobodilačke borbe, i to od njenog početka pa sve do njene zadnje faze.

Ono što karakteriše našu štampu u toku rata, to je njena neuništivost. Ona je izlazila ilegalno, i na okupiranoj kao i na oslobođenoj teritoriji. Svoje listove su imale vojne jedinice u pokretu, kao i terenski partizanski odredi. Dešavalo se da neprijatelj otkrije ilegalnu štampariju i uništi redakciju, ali, zahvaljujući partiskoj organizaciji,

list se pojavljivao ponovo. Ponekad je neprijateljska ofanziva prekidala izlaženje lista na oslobođenoj teritoriji, te je izgledalo kao da je time definitivno onemogućena njegova uloga, ali se on, poput feniksa, ponovo pojavljivao, na drugom mjestu i pod povoljnijim okolnostima, i svojim patriotskim glasom pozivao u borbu, hrabrio osvetnike da istraju do konačne pobjede.

To sve nije bilo lako. Nedostajala je, prije svega, materijalna baza. Rijetko se dolazilo do štamparije; papira, boje i drugog materijala nije bilo. Sve je trebalo uzeti od neprijatelja. I bilo je upravo dirljivo kako su naše vojne jedinice, osvajajući neko mjesto, grad i slično, od svega plijena najviše cijenili štamparski materijal i prva njihova briga bila je da se taj materijal skloni i sačuva.

Zahvaljujući tome, zahvaljujući volji i svjesnom naporu rukovodećih kadrova, naša štampa se stalno održavala u toku rata, a u svakoj sledećoj fazi borbe ona je postajala jača, solidnija i uticajnija.

Bilo bi nemoguće ovdje nabrojati šta je sve izdato u toku rata (za to bi bila potrebna čitava knjiga), navesti poimenično svako od tih mnogobrojnih izdanja. Ta je aktivnost bila svestrana i mnogobrojna. Počevši od Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta, pa preko nacionalnih centralnih komiteta, do okružnih, sreskih i mjesnih partijskih organizacija, do raznih štabova i lokalnih operativnih rukovodstava — svi su imali svoje »tehnike« i svi su se trudili da dođu do svoga lista ili sličnog organa oslobodilačke borbe.

Ta izdavačka djelatnost i po svojim vrstama bila je mnogostruka. Pored listova, mjesečnih, nedeljnih, dnevnih, pored raznih biltena, saopštenja i obaveznih »vijesti«, štampane su mnogobrojne knjige i brošure, koje predstavljaju žive svjedoke jedne intenzivne i kvalitetne ideološko-političke aktivnosti u najtežim danima oslobodilačkog rata. Kad bi se sve to što je izdato u toku rata sabralo na jednom mjestu, to bi predstavljalo čitavu jednu biblioteku. Poseban vid propagandne aktivnosti predstavlja izdavanje mnogobrojnih letaka, proglasa, apela i sl. koji su odigrali

značajnu ulogu u pokretanju masa i njihovom angažovanju u borbi.

Treba ovdje posebno istaći i aktivnosti koje su u tom pogledu pokazale vojne jedinice. Takoreći svi štabovi bataljona pa i četa, štabovi brigada, divizija i korpusa imali su svoje bataljonske, brigadne itd. listove. Čak su izdavani i vojni listovi, listovi pratećih četa, komora, bolnica itd. Ti su listovi najčešće bili izrađeni primitivnim tehničkim sredstvima u formi sveske, »džepnih novina« i sl., ali i kao takvi oni su bili ogledalo ne samo vojno-političke situacije u kojoj su izlazili nego i ogledalo moralnog lika i svjesne volje naših boraca za jednim višim duhovnim životom, za sopstvenim kulturnim i političkim uzdizanjem. U tim listovima objavljuvani su, pored članaka koji su govorili o opštoj vojnoj i političkoj situaciji, o akcijama jedinice i sl., i prilozi književnog karaktera (reportaže, pjesme, priče), koje su sastavili sami borci, sažimajući u njima svoje vrele misli i uzbuđenja. Razumljivo je da su u drugoj fazi rata, kada smo već imali velike oslobođene teritorije i jaču materijalnu bazu, listove pojedinih manjih jedinica počeli da zamjenjuju novi, dobro uređivani i tehnički bolje opremljeni listovi koji su sada služili za veće vojne jedinice i njihove djelove.

Svaki onaj koji je preživio peripetije naše ratne drame dobro zna kakvu je ulogu odigrala štampa u buđenju svijesti, u otvaranju perspektiva, u razvijanju borbene energije naših boraca i narodnih masa. Svi naši borci znaju sa kakvim su se nestrpljenjem na frontu iščekivali, na primjer, »Borba« i drugi listovi, kako je rado čitan svaki njihov redak, jer su oni govorili o uspjesima kao i o teškoćama, o napornoj borbi, ali i o sigurnoj pobjedi, o svemu onome što je najviše okupiralo misli i volju naših boraca. Čitajući štampu skupno i pojedinačno, za vreme logorovanja ili na frontu, između dvije bitke, naši borci su se povezivali u mislima sa svima onima koji su se u ovom teškom ali veličanstvenom ratu podigli da unište fašističku tiraniju i da izvojuju jedan bolji svijet. Oni su na taj način sticali samopouzdanje koje je ubrzavalo opštu pobjedu.

Prolazeći uzduž i popreko širom naše zemlje, naši su borci, nadahnuti idejama i shvatanjima na koje im je ukazala Komunistička partija, bili nosioci tih ideja, njihovi najefikasniji propagatori, ne samo riječju nego i djelom. Naši su borci podizali duh otpora, širili ideju bratstva i jedinstva naših naroda, ukazivali na put za oslobođenje ispod jarma zavojevača, mobilisali mase za borbu i konačno oslobođenje.

U svemu tome važnu ulogu odigrala je i naša ratna štampa, koja je kao vjerni drug pratila sve naše borce, sve naše ratne jedinice po svima putevima i kroz sve faze naše oslobodilačke borbe.

(Članak je uzet iz »Vojnog dela« br. 12/1956)

ANTE ROSI

NEKA ISKUSTVA IZ RADA PARTISKIH ORGANIZACIJA U TOKU NOR-A

Partiske organizacije u toku rata bile su živa, pokretačka snaga celokupnog života naših jedinica. Kvalitet rada jedne partiske organizacije cenio se po tome kako je ona reagovala na sve pojave i događaje u jedinicama i na terenu, kako je vaspitavala ljude, koliko je uspevala da sve snage u jedinici mobilise na izvršavanje vojnih i političkih zadataka. Dakle, najvažniji zadatak osnovnih partiskih organizacija bio je sprovođenje i izvršavanje zadataka koje je postavljala partija, te, u tom pravcu vaspitanje ljudi — svesnih boraca za nacionalno i socijalno oslobođenje svoje zemlje — bio je zadatak od prvorazrednog značaja. Otuda je i celokupan partiski rad osnovnih organizacija (a i rukovodstava) bio usmeren na to da se one osposobe i kao celina i svaki njen član kao pojedinac, da može da izvršava teške zadatke koji se pred njih postave. Našoj partiji, našoj revolucionarnoj borbi bio je potreban novi čovek — borac — pošten, iskren, do kraja odan narodu, svestan, hrabar, inicijativan i odlučan, jer se jedino sa takvim ljudima moglo pobediti.

U ovom članku na nekoliko primera i uz neke napomene, pokušaću da istaknem pitanje kritike i samokritike, pitanje kome su partiske organizacije u našim jedinicama u toku NOR-a poklanjale punu pažnju.

*

Kritika i samokritika stalno se koristila u metodu rada partijskih organizacija. Istovremeno to je bio i jedan od načina kojim su se komunisti služili u sprečavanju negativnih pojava, u otklanjanju sopstvenih slabosti, naka-radnih ili pogrešnih shvatanja i navika. Na partiskim sastancima komunisti su davali ocenu svoga rada, uspeha i neuspeha. Partiski sastanci na kojima se kritikom i samokritikom pružala pomoć ljudima, a to im je bio i osnovni cilj, koristili su naročito mlađim članovima partije. Oni su se na takvim sastancima, na primerima starijih, vaspitavali i učili kako se treba odgovorno odnositi prema zadacima i iskreno iznositi sopstvene greške i propuste, ne štedeći ni druge koji greše u radu ili imaju ovakvih ili onakvih propusta.

Naša partija i njeno rukovodstvo su pre početka NOR-a primenom kritike i samokritike na sastancima osnovnih partiskih organizacija — ćelija, stekli iskustva pa su to u toku rata, od samog početka vrlo uspešno primenjivali kao snažno oružje u rukama organizacije u vaspitanju ljudi, i to ne samo komunista nego i svih boraca u jedinicama. Da navedem primer: u pismu Blaže Jovanovića koje je upućeno svim sekretarima biroa V proleterske brigade od 8 jula 1942 godine, kaže se, između ostalog, i ovo:

»... Nepobitno je da je u našoj partiji moćno oružje kritika i samokritika... Putem kritike i samokritike koja uvijek mora biti dobronamjerna, topla, drugarska, objektivna i pozitivna, ukazujemo na greške i nedostatke i idemo za tim da ih otklonimo. Kritiku ne samo da trebamo redovno sprovoditi u ćeliji nego i na svim partizanskim sastancima. Pojedine sastanke trebamo posvetiti samo kritici i samokritici. U tome smo napravili korak naprijed, samo trebamo nastaviti... «

Iako su partiska rukovodstva ukazivala na značaj kritike i samokritike u radu na vaspitanju ljudi, nisu sve partiske organizacije to odmah usvajale, jer su smatrale da bi se njihova kritika mogla pogrešno shvatiti, naročito ako je bio u pitanju neki partiski rukovodilac. Zbog toga

se pojavljivala izvesna bojaznost i ustručavanje. Ovo se, na primer, konstatuje i u jednom proglasu OK istarskog okruga početkom 1944 godine. Analizirajući pitanje kritike i samokritike u prvim ratnim godinama u proglasu se ističe da je bilo i takvih pogrešnih shvatanja kritike zbog kojih se ona mogla štetno odraziti na ugled partije i da bi navodno to neprijatelj mogao iskoristiti. Zatim bio je, istina, neznatan broj organizacija koje su opet smatrale da ne bi trebalo osuđivati greške i propuste pojedinaca, već pustiti da ih oni sami uvide i isprave.

Kako je i ukoliko je više koja partiska organizacija pravilno shvatala kritiku i samokritiku kao metod vaspitanja ljudi i postavljala je zaista na pravilne osnove, time je više doprinosila otklanjanju nedostataka kod ljudi i u jedinicama. Dalje, time se sve više doprinosilo razvijanju partijnosti i lične odgovornosti članova partije i svih boraca. Osnovne partiske organizacije polazile su od toga da se ne bi mogli postići željeni rezultati bez neprestane kontrole izvršenja zadataka i kritičkog i samokritičkog odnosa članova partije prema radu. To je bio deo vaspitnog rada partiskih organizacija i komunista. Jer, to treba napomenuti, kritika i samokritika nije bila praksa samo na sastancima. Komunista je svom drugu — komunisti, svom rukovodiocu i lično ukazivao na ovu ili onu slabost, grešku ili propust, ili mu je pak iskreno iznosio svoje greške — itd. Tako su se vaspitavali ljudi, izgrađivali njihovi karakterni, borbeni, radni i stvaralački kvaliteti.

Na sastancima partiskih organizacija pored političkih i teoriskih tema, analiza borbenih akcija i rada na terenu, rešavani su i problemi učvršćivanja jedinica, propusti i nedostaci boraca i rukovodioca. I iz dana u dan partiski sastanci postajali su sve više sadržajni i plodniji, a odluke i zaključci doneseni na njima zahtevali su puno angažovanje i odgovornost svakog člana partije u njihovom sprovođenju.

Objektivne i nepristrasne analize izvedenih akcija bile su ratna vojnička škola boraca i rukovodilaca. Kritika je, najčešće, bila odmerena i konstruktivna, mada se dešavalo da je ponekad bila i nemilosrdna, kad je bilo u pitanju slabo ili kolebljivo držanje pojedinaca za vreme

borbe. Onaj koji je, ma i jedanput osetio oštrinu takve kritike, naročito ako je o tome raspravljano i na partijskom sastanku, nastojao je svim snagama da se o njemu, kao takvom, više nikad ne raspravlja.

Partijske organizacije bile su mobilizatori boraca za izvršenje borbenih zadataka. Pred svaku akciju, na sastancima ćelija ili bataljonskih aktiva, kao i na četnim i bataljonskim konferencijama, objašnjavan je vojnički i politički značaj pretstojećeg borbenog zadatka. Na taj su način i članovi partije i celokupno ljudstvo jedinice pripremani za njegovo što uspešnije izvršavanje. A po izvršenom zadatku, kako je već rečeno, iznosile su se opet na sastancima, najprije komunista a kasnije svih boraca i starešina u jedinici greške i slabosti. Niko ko je zasluživao kritiku nije pošteđen od nje, a oni koji su se pokazali i istakli u borbi, bili su isticani za primer. Najprikladnija forma takvog rada bile su četne konferencije. Dakle, korisna praksa primene kritike i samokritike, usvojena kao metod vaspitanja komunista, sprovedena je i u jedinicama. Kritikovani su ne samo borci već i rukovodioci koji su sami iznosili pred čitav kolektiv svoje greške. To nije ni najmanje umanjivalo njihov autoritet.

Kroz surovu školu rata, u jedinicama se odvijao proces vojničkog, političkog i teoriskog vaspitanja ljudi, stvaran je nov, snažan i jak kolektiv. Na četnim konferencijama, naprimer, putem drugarske kritike pružana je pomoć ljudima da bi svaki postao čovek — borac u punom smislu te reči — razvijalo se široko poverenje među njima tako da oni nisu ništa krili od svoje jedinice — kolektiva. Bilo je bezbroj primera iskrenog i samokritičkog prilaženja i iznošenja svojih grešaka i negativnih, ranije stečenih navika, ili postupaka.

Radi ilustracije navodim primer Pere Alavuka¹⁾, siromašnog seljaka, nadničara kod knežepoljskih kulaka u

¹⁾ Primer je uzet iz knjige Rada Bašića: »Ustanak i borba na Kozari 1941—1942«, izdanje VIZ »Vojno delo«, god. 1957, str. 162.

predratnim godinama. Pritisnut nemaštinom i svim nedaćama koje takav život nosi sobom, pokušao ga je potkupiti poznati kulak Savo Budimir, predloživši mu da za nagradu od 15.000 dinara iz zasede ubije učitelja Miloša Šiljegovića i Mirka Pekića koji su smetali sprovođenju njegovog kulačko-zelenaškog interesa. Jedne večeri sačekao ih je u zasedi, spreman da izvrši zločin. Idući mirno oni su razgovarali o teškom životu seljaka tog kraja. Osluškujući taj razgovor, a poznavajući ih kao dobre i poštene ljude, kod njega je nastao preokret. Progovorila je savest poštenog seljaka. Bacio je pušku i pobegao u Vojvodinu gde je do okupacije radio kao poljoprivredni radnik. Početkom ustanka vratio se u svoje selo i među prvima pristupio Dubičkoj partizanskoj četi, čiji je komandir bio Miloš Šiljegović, a komandir voda Mirko Pekić. Događaj iz prošlosti ga je stalno mučio. Na jednoj četnoj konferenciji, Pero je ceo ovaj događaj ispričao iskreno i otvoreno, izjavivši da je tek sada postao svestan toga kakav je zločin trebalo da izvrši i da je morao sve to da kaže drugovima koje je zavoleo i u koje je stekao poverenje i tek sad uvideo ko su komunisti. Četa je pravilno ocenila ovaj slučaj. Pero Alavuk je i dalje ostao partizan, hrabro se borio, a poginuo je jula 1942. godine u toku neprijateljske ofanzive na Kozari kao komandir čete. Ogroman je broj onih ljudi koji su u redove Narodnooslobodilačke vojske stupali još neoformljeni kao ljudi-borci, mnogi sa raznim navikama, ali su u toku borbe, zahvaljujući, pre svega, neprekidnom vaspitnom radu partiskih organizacija, postajali primerni borci i komunisti. U svemu tome pravilna kritika i samokritika odigrala je važnu ulogu.

Septembra meseca 1942. godine u 1. proletersku brigadu došao je, odjednom, veći broj, nekoliko stotina novih boraca iz Dalmacije. Sve su to bili mladi ljudi, neiskusni, ali dobri i poštenu mladići. Posle dva meseca niko nije mogao za njih reći da su »novaci«: toliko su se brzo saživeli sa kolektivom, privikli borbi i naporima. Svakako da je to uspeh pravilnog rada partiskih organizacija, jer je tome doprinelo i njihovo lično nastojanje. Na sastancima komunista, skojevaca, na četnim i vodnim konferencijama jedinice su pripremane za prijem novih drugova

u svoje redove. Takva priprema dala je odlične rezultate: nije bilo komuniste niti starog borca koji svesrdno nije pomagao novim borcima u učenju, borbi, objašnjenju ovog ili onog pitanja. A tako je bilo uvek i u svakoj jedinici — zavisno od zalaganja, pre svega, partiskih organizacija jedinice u toku NOR-a.

Naša partija uvek je polazila od toga da kritika i samokritika imaju vaspitni cilj da se negativno ne odraze na pojedinog člana partije. Težilo se da onaj kome se ukazuje na greške i slabosti primi i usvoji kritiku kao pomoć organizacije i svojih drugova u njegovom razvoju i uzdizanju. Pored iznošenja učinjenih grešaka i propusta, iznosile su se i pozitivne osobine članova partije kao primeri na kojima se treba učiti. Pri svemu, bez obzira na oštrinu, vodilo se računa o čoveku, njegovom ponosu i autoritetu. Uočavanjem i priznavanjem svojih grešaka članovi partije su uzdizali ili ponovo sticali poljuljani ugled u sredini u kojoj su živeli i radili i time dokazivali svoju snagu i postojanost. Aktivnost partiskih organizacija bila je usmerena na to da se što više razviju pozitivne osobine čoveka, borca, komuniste. Kroz borbu mišljenja, slobodno iznošenje gledanja, i kroz kritiku i samokritiku ujednačavana su gledanja komunista na sva pitanja i probleme, pa su na taj način oni i mogli uporno da se bore za sprovođenje svojih zaključaka, odluka i linije partije u celini. Koliko se tome pridavalo značaja govore i ovi primeri.

Politodel 1 proleterске brigade u jednom izveštaju ČK KPJ 17 12 1942 god. tretira neka pitanja i mere koje je partiska organizacija preduzimala u borbi za ispravljanje grešaka i jačanje borbene sposobnosti jedinica. U tom izveštaju se konstatuje da su članovi partije ranije slabo zapažali nedostatke ljudi, ali da se baš zbog toga što se sve više usvaja kritika i samokritika stiže sve veći, nužno potreban uvid, te je i lakše preduzimati odgovarajuće mere. Partiska organizacija ove brigade, iznosi se u izveštaju, isključila je iz partije komandira jedne čete zbog toga što su, po oceni partiske organizacije, u jednoj akciji pretrpljeni nepotrebni gubici: poginulo je i ranjeno 25 drugova, Komandir čete bio je neodlučan prilikom donošenja odluke. Na intervenciju partiske organizacije ovaj

je komandir bio smenjen sa dužnosti ali je ostao u istoj četi kao borac. U nekoliko narednih akcija on se pokazao kao neustrašiv borac u najtežim situacijama, da bi time ispravio svoju grešku.

Na partiskom savetovanju 4 proleterske brigade održanom 27 aprila 1943 godine, došlo se do zaključka da u Drugom bataljonu ove brigade ima dosta slabosti i nedostataka: jednostrano se shvata partiska disciplina, nema dovoljno lične odgovornosti prilikom izvršavanja partijskih zadataka. Naime, članovi partije su odgovorno prilazili izvršavanju čisto borbenih zadataka, ali se nisu tako odnosili prema drugim, kao, na primer: slaba briga o oružju, pojave nepravilnog odnosa prema narodu i narodnoj imovini, zapostavljanje kulturno-prosvetnog rada u jedinici i na terenu itd. Partisko rukovodstvo brigade pošto je uočilo ove slabosti pružilo je pomoć partiskoj organizaciji bataljona. Članovi rukovodstva su, objašnjavajući na partiskim sastancima članstvu značaj pojedinih problema usmeravali rad partiske organizacije na što brže rešavanje pomenutih problema. Članovi partije zaduživani su sa konkretnim zadacima i obavezivani da na narednom sastanku referišu šta je i koliko koji uradio. Na sastancima bi oni čuli ocenu svog rada od strane partiske organizacije, i na taj način je postepeno podizana odgovornost članova partije u rešavanju svih problema partiske organizacije i jedinice.

U jedinice su neprekidno, shodno rastu naše borbe, pristizali novi ljudi. To su, mahom, bili mladi i još neiskusni borci. Kadgod je to situacija dozvoljavala, često i u predasima između dve borbe, novi borci obučavani su u rukovanju oružjem, gađanju i ostalim borbenim radnjama. Partiske organizacije su i o tome vodile stalnu brigu. To potvrđuje i ovaj primer. U proleće 1944 godine, 3 brigada 19 divizije izvršila je u sklopu vojne nastave bojno gađanje svih jedinica. Međutim, rezultati su bili dosta slabi. Iz izvještaja politodela divizije od 4 juna, vidi se kako je partiska organizacija ocenila uzroke ovog neuspaha. U izveštaju se konstatuje da je organizaciju bojnog gađanja sproveo Štab brigade, ali takoreći bez ikakvih priprema. Partisko rukovodstvo divizije kritikovalo

je što je organizaciju i izvođenje gađanja Štab poverio samo jednom svom članu, bez dovoljno uvida celog Štaba. Štab je, naime, trebalo da izvrši bolju pripremu, da zainteresuje nove borce za obuku, da razvije takmičenje između pojedinih jedinica itd. I partiska jedinica brigade bila je kritikovana što sa svoje strane nije ničim doprinela da se obuka ozbiljnije shvati i da se zadatak izvrši u potpunosti, jer je obuka i izvođenje gađanja bilo sastavni deo rada na borbenom osposobljavanju jedinice: da su postignuti uspesi u gađanju bili bolji, oni bi se, sigurno, odrazili na sigurnost novih boraca u sebe i svoje oružje, koje su tada prvi put uzeli u ruke.

Ili, još jedan primer iz ove brigade. Članovi partije su na sastanku partiskog aktiva kritikovali sekretara partiške organizacije i političkog komesara koji su praktikovali da, kad su jedinice izvodile vojnu obuku sa članovima partije održavaju političko-ideološke časove. To je značilo odvajanje članova partije od boraca, od obuke koja je u datom momentu bila najvažniji zadatak. Posle tog članovi partije su redovno bili prisutni časovima vojne nastave, a za političko-teoriski rad nađeno je drugo vreme.

Rad komunista i partiskih organizacija, baš zbog toga što je bio tako postavljen, što je bio usmeren na vaspitavanje ljudi u svesne borce doprinosa je učvršćenju discipline, razvijanju svesti, inicijative i svih drugih pozitivnih osobina koje su krasile našeg komunistu i vojnika Oslobođilačkog rata. Ljudi su, zahvaljujući, pre svega, radu Partije, i njenih organizacija i članova, brzo se uklapali u život jedinice, kolektiva, u nastojanju da se postigne što veći uspeh u borbi i radu. Takav rad, a pre svega kritika i samokritika postavljena na pravilne osnove sa ciljem da vaspitava ljude, primenjivana u našim partiskim organizacijama u toku Oslobođilačkog rata i danas može da posluži kao iskustvo. Naravno, pri tome se moraju imati u vidu kako kvantitativne tako i kvalitativne promene nastale u Armiji i društvu kao celini.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 12/1957)

VUKO MIHAILOVIC

NEKI PRIMERI VASPITNE ULOGE KOMUNISTA U JEDINICAMA NORA

Jedan od bitnih činilaca koji je uslovljavao da komunisti tako snažno vaspitno deluju na ostale borce u toku rata, da tako brzo stiču njihovo poverenje i ljubav, bio je njihov revolucionarni lik i veliko revolucionarno iskustvo u vaspitanju i prevaspitanju ljudi, u radu sa masama.

Komunisti su kvalitetima svoje ličnosti vršili izvanredan vaspitni uticaj. Svaki borac koji je prošao kroz školu rata i revolucije, gaji bezbroj svetlih i dirljivih uspomena o komunistima, o njihovoj hrabrosti, upornosti, ljubavi prema čoveku, skromnosti, druželjublju i drugim crtama komunističkog karaktera. Sa takvim svojim osobinama i ličnim primerima oni su kod mase boraca budili i razvijali niz plemenitih i uzvišenih vrlina.

Evo, naprimer, šta priča jedan borac o svom komandiru Miju Nediću¹⁾:

»Ja nisam bio organizovan. Cenio i sam i voleo komuniste, ali više po pričanju drugih. Sa Mijom sam se upoznao posle Pete ofanzive. Znao sam da je član Partije. On je bio najbolji čovek koga sam mogao uopšte da zamislim. Mijo mi je izgledao kao neobično biće. U akcijama je bio prvi. Prvi dobrovoljac za bombaše. Jednom je četni eko-

---

¹⁾ Poginuo u toku Sedme neprijateljske ofanzive kao komandir čete.

nom nehotice podelio meso i hleb za jedno parče manje nego što je bilo boraca i Mijo je toliko uporno dokazivao da nije gladan i da ne može jesti, iako dva dana nismo bili ništa okusili...«

Jedan drugi borac, koga je u Partiju primio kolektiv Prve proleterske brigade, za Miloša Vučkovića²⁾, kaže ovo:

»To je bio onaj pravi komunist i drug. Na Vukovskom, kod Bugojna, bio sam teško bolestan i crkao bih od studeni da mi on nije dao svoj šinjel. I u najtežim trenucima Miloš je uvek biv veseo i vedar. Ne pamtim da sam ga ikada u ratu video neraspoloženog.«

Revolucija je pretvarala hiljade i hiljade mladića i devojaka, ljudi i žena, pa čak i ne mali broj pionira — kroz aktivno ispunjavanje borbenih i revolucionarnih zadataka — u prekaljene borce revolucionarne vojske i ti »obični ljudi preko noći su postajali heroji«.

Pokušaću da bar donekle osvetlim samo dva pitanja: kako su osobine komunista postajale osobine ostalih boraca i u čemu se odražavao ugled Partije i starešine. I ovo je, pored ostalog, nesumnjivo doprinelo da se od ogromne mase običnih ljudi stvore istinski borci Revolucije.

OSOBINE KOMUNISTA POSTAJALE SU OSOBINE BORACA

Herojizam i samopregor komunista, ljubav prema svojim narodima i čovečanstvu uopšte, mržnja prema osvajačima i eksploatatorima, stvaralaštvo i disciplina bile su osobine komunista koje su primili i drugi borci. Na takvim osobinama izgrađivane su jedinice Narodnooslobodilačke vojske i vaspitavane stotine hiljada boraca koji su dobrovoljno u njih stupali. Zahvaljujući navedenim činionicima, naši ratni borbeni kolektivi su brzo izrastali, bez obzira na to kakve su sve navike i shvatanja pojedinci donosili sobom. Revolucionarna uloga partiskih kadrova i njihov lik bili su jedni od bitnih elemenata od kojih treba

²⁾ Miloš Vučković, narodni heroj — poznati obaveštajac iz borbi za oslobođenje Beograda.

polaziti pri analizi i istraživanjima borbenih i drugih karakteristika naših jedinica u ratu. Upoznavanje i korišćenje tih bogatih iskustava od posebnog je značaja za rad organizacija SK u Armiji i vaspitanje vojnih kolektiva danas u miru.

Jedna od karakteristika naših ratnih jedinica bila je visok borbeni moral. Praksa naše Revolucije nedvosmisleno je dokazala da se borbeni moral jedne vojske zasniva pre svega na svesnom saznavanju ciljeva borbe i čvrstini ideološko-političkog i moralnog jedinstva boraca i starešina svake jedinice. Iako borbeni moral zavisi od brojnih činilaca, ovo je bilo i ostaje njegovo prvo i najvažnije obeležje.

Malo je primera uopšte u istoriji ratova i revolucija, da je jedna vojska ispoljila takav borbeni moral i kvalitete kao što ih je imala naša Oslobođilačka vojska. Brojni su primeri izvanrednih herojskih podviga i teško je u tom mnoštvu primera izabrati najbolje i najlepše.

Visoke borbene kvalitete treba sagledati kroz analizu držanja pojedinaca i jedinica u najrazličitijim borbenim situacijama: u noćnim borbama, u smelim akcijama diverzanata, u neustrašivosti ilegalaca i kurira, u nepokolebljivoj odbrani bez obzira na silu i tehniku neprijatelja, u svestrano ispoljenoj borbenoj inicijativi, u izvanrednoj izdržljivosti kroz marševe, kroz borbeni duh i optimizam pojedinaca i celih jedinica. To su i sami neprijatelji ne jednom priznali. Nemački general Liters, u svom izveštaju o borbama u toku Pete ofanzive, kaže i ovo: »Tok borbi je pokazao da su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizovane, vešto vođene i da raspolazu borbenim moralom koji izaziva čuđenje«.

»Nemci mogu prodreti u Prozor samo preko svih nas mrtvih«, bila je odluka komunista i skojevaca jednog bataljona Četvrte proleterske brigade, koji je dobio zadatak da brani Vilića Guvno u borbi za ranjenike. Preko 70 mrtvih boraca i starešina ovog bataljona ostalo je na Vilića Guvnu za spas svojih 4.000 ranjenih drugova. »Sve što je u ljudskoj moći učinićemo da zadržimo Njemce. Dokle god budete na Ljubin-Grobu čuli pucnje naših pušaka,

Njemci neće proći. A kada toga više ne bude, onda znajte da na njemu više nema živih komunista«. I zaista, četa komunista održala je reč. Zadržali su Nemce da bi prošli članovi Centralnog komiteta i Vrhovni štab.

Pored niza ostalih karakteristika ratnih jedinica, vredna posebne pažnje je i ova koja se ogledala u svestrano ispoljenim kolektivnim osećanjima. Zahvaljujući surovom ratnom životu i zajedničkom izvršavanju teških borbenih zadataka, u kojima su komunisti služili primerom, razvijala su se i neprestano rasla viša socijalna osećanja o neophodnosti saradnje i potpomaganja u svim uslovima koje nameću borbena dejstva, kao i u međusobnom razumevanju. Borci i starešine bili su povezani iskrenim drugarstvom i prijateljstvom. Onaj glavni cilj borbe — ostvarenje slobode i kroz nju svestrane čovekove sreće — bio je presudan faktor u takvom motivisanju. Emotivni život bio je vrlo bogat. Pojedinci i cele jedinice nalazili su sreću u borbenom takmičenju: ko će biti bolji borac, puškomi-traljezac, bombaš, jednom rečju, ko će doprineti više borbi i pobeđi. U takvoj sredini čovek je bodren i kroz stalnu borbenu aktivnost i ispoljenu hrabrost, oplemenjivan je emotivni život boraca. Pobeđivala su osećanja zadovoljstva, ljubavi i ponosa prema svojoj jedinici, osećanja borbenog oduševljenja, samopouzdanja, kolektivnosti, životne radosti i optimizma. To je uslovljavalo suzbijanje one druge strane emotivnosti: osećanje malodušnosti, nezadovoljstva, srdžbe, zavisti, negativnih afekata i strasti. Tim činocima moguće je jedino i objasniti brze i nagle promene u osobinama ljudi. Bliskost starešina i boraca, zajedničko doživljavanje uspeha i neuspeha, zajedničko deljenje radosti u poredama i tuge za poginulim drugovima i starešinama, za gubicima drugih jedinica — sve je to jalo viša socijalna osećanja.

Na svaku negativnu, kao i pozitivnu pojavu, borci su brzo reagovali najpunijim sadržajem svoje kolektivne svesti i kolektivnih osećanja. Oni su jedinstveno ispoljavali kako osećanja prezira prema pojavama malodušnosti kod pojedinaca, tako i osećanja divljenja i poštovanja prema hrabrim drugovima i starešinama.

UGLED PARTIJE I STAREŠINE

Bezgranična ljubav naših naroda prema Komunističkoj partiji potiče još iz perioda njene revolucionarne borbe za prava radnog čoveka. Svojom hrabrošću, skromnošću, druželjubljem i drugim ljudskim i komunističkim osobinama, kadrovi Partije su u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske još više cementirali tu ljubav kod svih boraca. Partiske i skojevske organizacije bile su revolucionarno i borbeno jezgro jedinica. Komunisti su u svakom pogledu imali ista prava kao i nečlanovi, samo su njihove dužnosti bile veće i odgovornije. A to je još više izdizalo njihov revolucionarni lik u očima ostalih boraca. Ljubav prema Partiji bila je jedna od najznačajnijih osnova monolitnosti i moralne čvrstine jedinica. Kao potvrdu ovoga navodim sledeći primer:

U jednoj anketi boraca iz rata, 72% anketiranih su istakli u svojim odgovorima da je najснаžniji motiv koji ih je pokretao da se dobrovoljno javljaju u bombaše bila želja da postanu članovi Partije. To je bio njihov lični ideal, životni cilj. Skojevcu Radojici Mićoviću je topovska granata raznela nogu. Kao teškog ranjenika posetio ga je njegov komesar. Radojica mu je tom prilikom ovo rekao: »Druže Pero, ja sam svestan situacije, znam da je ona za mene teška i beznadežna. Rale, iako nije član Partije, zna se boriti komunistički. Jedino mi je žao što nisam postao član Partije, to mi je životna želja bila i sa tom željom ću umreti«.

Ugled Partije u celini rastao je u očima boraca i preko lika starešine. Lično angažovanje starešina u borbi, a u prvom redu briga za svoje borce, vezivala je celu jedinicu za njegovu ličnost, jer je on svojim kvalitetima osvajao ljubav i poverenje svojih boraca. Svojom ljudskom pojavom, čvrstim karakterom, hrabrošću, druželjubljem i spremnošću na razna odricanja služio im je kao primer. Borci su u svom starešini gledali u prvom redu čoveka i druga i težili da postanu onakvi kakav je on bio. Mnogi su od njih bili spremni žrtvovati sebe samo da sačuvaju svog starešinu. A nisu bili retki primeri da je po nekoliko boraca ginulo u toku jedne borbe samo zato što su se do-

brovoljno javljali da prodru kroz kišu neprijateljskih zrna, samo da izvuku svog ranjenog starešinu. I pokušavali bi sve dotle dok ne bi uspeli.

Ugled starešine i ljubav prema svojoj jedinici bili su usko povezani. Činjenica što se pripada baš toj jedinici koja je zahvaljujući umešnom rukovođenju starešine, izvojevala niz borbenih uspeha i bila zato pohvaljivana od viših rukovodećih organa, sama po sebi je kod boraca razvijala ponos i uzdizala čast što on pripada baš toj jedinici. To je osećanje raslo na osnovu saznanja što su se borci osećali zaslužnim, što su svi zajedno doprineli uspehu svoje jedinice.

Osećanje odgovornosti pred Partijom i jedinicom imalo je izvanrednog uticaja na držanje u borbi. To je istaklo u pomenutoj anketi preko 80% anketiranih boraca.

Zahtevi koje je kolektiv — jedinica — postavljao pred svoje članove intimno su se ticali svakog pojedinca. Život u ratnim uslovima vrlo brzo je učio ljude da sasvim jasno shvate kako su samo kroz kolektiv u stanju da ispolje svoju ličnost. To je obezbeđivalo izvanredno jedinstvo kolektivnih i ličnih interesa.

Komunisti su svojim vaspitnim uticajem i ličnim primerom probudili u borcima Oslobođilačkog rata najplemenitije i najuzvišenije ideale radi kojih se rat i vodio. Tako veliki revolucionarni ciljevi jedino su i mogli imati snage da pokrenu milione ljudi u borbu za slobodu. Malo šta može ljudsko biće potpuno mobilisati kao borba za slobodu i dostojan život čoveka. To su motivi koji čoveka, kao svesno društveno biće, mogu najviše uzdići i dati mu snage da savlada gigantske napore i teškoće.

(Članak je uzet iz »Vojnog glasnika« br. 4/1959)

PERO MORAČA

MORALNI FAKTOR U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

Karakter politike sa odgovarajućim ratnim ciljevima i stepen razvitka materijalnih proizvodnih snaga predstavljaju osnovu na kojoj se formiraju shvatanja i gledanja na rješavanje problema vojnog djela u svakoj pojedinoj državi. To su ujedno i glavni faktori koji određuju ulogu i mjesto dva najznačajnija činioca u izgradnji armije i njene doktrine — tehničke opremljenosti i morala.

U slučaju kada su politika i ciljevi koje ova ratom ostvaruje na liniji progressa ili, drugim riječima, kada jedna zemlja vodi pravedan, oslobodilački, odbranbeni ili revolucionarni rat, moralna preimućstva ostaju na njenoj strani, a time i sve one značajne, a najčešće i odlučujuće prednosti koje otud proizilaze. Takva politika i takvi ratni ciljevi postaju osnovna pokretačka snaga — ono što za armiju predstavlja nepresušiv izvor novih rezervi i energije, što joj daje vitalnost i čini je nepobjedivom. Temeljni moći i snage takve armije postaje moralni faktor. Uticaj ovog faktora na borbenu vrijednost jedne armije, na njenu ratnu vještinu i sposobnost da nađe i u teškoj situaciji pozitivno rješenje, može biti često tako snažan i odlučujući da tehnička i brojna inferiornost ne znače i inferiornost uopšte, niti da ova mora biti odlučujuća za ishod rata u cjelini. To je istorija ratova često puta potvrdila. Izvori snage ovakve armije su u visokoj svijesti vojnika i

starješina, u njihovoj svjesnoj dobrovoljnosti da sebe i sve svoje snage i sposobnosti angažuju u borbi, u odlučnosti naroda da svestrano podrži svoju armiju i da sve svoje ljudske i materijalne rezerve stavi u službu domovine. Snaga moralnog faktora, dakle, manifestuje se u karakteru shvatanja, u moralnim načelima i normama koji se razvijaju u svijesti pripadnika armije i cijelog naroda. Razumije se da će shvatanja, moralna načela i norme o tome do kog se stepena čovjek može angažovati, koliko napora može podnijeti, koliko neprospavanih dana i noći može provesti u teškoj borbi, sa koliko municije i s kakvom podrškom tehničkih rodova može ući u borbu, koliko će upornosti ispoljiti u napadu i jurišu, koju će situaciju smatrati teškom i nesavladivom, itd. itd. — biti sasvim drukčiji kod armije koja se bori za pravednu stvar nego kod one koja ima agresivne ciljeve. A takve razlike uslovljavaju i razlike u borbenim kvalitetima armije, i, štaviše, u načinu dejstva koje one primjenjuju.

Sve ovo nikako ne isključuje vanredan uticaj tehničke opremljenosti armije — uticaj tehničkog faktora. Ukoliko armija koja vodi pravedan rat, koja, dakle, ima snažan moralni faktor i moralna preimućstva na svojoj strani, raspolaže pored toga i dovoljnim količinama savremene tehnike, utoliko njena borbena vrijednost postaje znatno veća. Ukoliko bi se sukobile dvije vojske, približno iste veličine i tehničke opremljenosti, pobijedila bi sigurno ona na čijoj bi strani bio moralni faktor. Ali u istoriji je teško naći takav primjer. Agresor je uvijek — prosto zato jer je agresor, jer se pripremao za agresiju — obezbjeđivao, bar u početnom periodu, brojnu, a pogotovo tehničku nadmoćnost. Istorija je mnogo puta potvrdila da onaj koji vodi osvajački rat zasniva snagu svoje armije na broju i tehnici. On svoju moralnu slabost i parališe takvim faktorima, a zatim: početnim uspjesima, lažnom propagandom, obećanjima udobnog života poslije pobjede, dozvoljavanjem pljačke i razvijanjem najnižih strasti kod pripadnika svoje armije. Istorija je nedvosmisleno potvrdila da takav »moral« može pretstavljati izvor snage samo dok se postižu lake pobjede. Čim toga nestane, nestaje i takvog »morala«.

Otud kao pravilo treba istaći da moralni faktor ima dublje, snažnije i dugotrajnije dejstvo od tehničkog i brojnog faktora. I drugo: odlučujuća osnova izgradnje armije i njene ratne doktrine je moralni faktor — onda kada se armija sprema za pravedni rat, i tehnički i brojni faktor — onda kada se armija sprema za nepravedan rat. U prvom slučaju armija će ispoljavati više vitalnosti, izdržljivosti, upornosti — više spremnosti za vođenje dugotrajnog, iznuravajućeg, manevarskog rata u cjelini i u pojedinim dejstvima posebno, a u drugom — više težnju za kratkotrajnim ratom, snažnim i iznenadnim početnim udarima sračunatim na brzi slom branioca i »blistavu« pobjedu. Očigledan je, dakle, znatan uticaj jednog ili drugog preovlađujućeg faktora na ratnu doktrinu i određenu primjenu načela ratne vještine.

Moralni, tehnički i brojni faktor spadaju u opštevažne faktore i kao takvi odlučujuće utiču na karakter, fizionomiju i ishod rata uopšte. Postoji, međutim, niz drugih faktora koji ispoljavaju svoje dejstvo u pojedinačnim, konkretnim slučajevima, i uslovljavaju specifičnost u izgradnji armije i njene ratne doktrine, zbog čega se i gornji faktori manifestuju kod svake armije kroz drukčije forme. Takvi faktori su geografski položaj zemlje, njeno prostranstvo, karakter zemljišta, klime itd. To uslovljava znatne razlike. Dovoljno je, naprimjer, pogledati uticaj geografskog položaja SAD, Engleske i SSSR-a, pa da se vide te razlike i njihova specifična uloga u stvaranju i izgradnji armije i njene ratne doktrine i pod uslovima da sve tri zemlje vode pravedan rat. Ali ovakvi faktori načelno imaju ipak samo drugorazredni značaj.

IZVORI MORALNOG FAKTORA U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

Gornje izlaganje imalo je za svrhu da potsjeti na značaj moralnog faktora i njegovo mjesto u odnosu na ostale djelujuće faktore u izgradnji armije, pripremama zemlje za rat i u vođenju rata. Preći ćemo sada na pitanje o izvorima moralnog faktora u našem ratu, da bi analizi-

rali i odredili ne samo te izvore već i karakter ovoga i ulogu koju je imao u stvaranju i izgradnji naše armije i njene ratne vještine.

Karakter rata opredeljuje ulogu i mjesto moralnog faktora. Ako se radi o pravednom ratu onda moralni faktor načelno dobiva prvorazrednu ulogu. Ali *neposredni, konkretni ciljevi* određenog pravednog rata su onaj činilac koji bitno utiče na razmjere, snagu i ulogu moralnog faktora. Razumije se da će ovo biti do izvjesnog stepena različito u jednom revolucionarnom i oslobodilačkom ratu i u ratu koji vode blokovi. Takav smo slučaj imali u posljednjem ratu između sila osovine i saveznika, pri čemu su imperijalistički računi i pobude i kod saveznika, mada su u cjelini vodili pravedan rat, izbijali i dolazili do izražaja. Poznato je da se ovo, osobito u drugoj fazi rata kada su savezničke armije preuzele inicijativu, znatno odražavalo u negativnom smislu na tok ratnih dejstava, pa time, do izvjesnog stepena, i na moral tih armija. Ovo se, takođe, može lijepo pratiti kroz analizu borbe porobljenih naroda Evrope u toku Drugog svjetskog rata. Iako su postojali uglavnom isti uslovi i međunarodni (rat antihitlerovske koalicije protiv osovine) i unutarnji (kapitulantsko držanje vladajućih klasa i spremnost naroda da se odupre agresiji i pruži otpor okupatoru), oslobodilačka borba se u pojedinim zemljama razvila do veoma različitih razmjera: negdje je ostala u granicama diverzija i pasivnog otpora, negdje na nivou gerile, a u Jugoslaviji se ta borba razvila u teški četvorogodišnji rat — u novi saveznički front od krupnog značaja. To je jedino moguće objasniti politikom rukovodećih snaga otpora i ciljevima koje su te snage pred pokret postavile. Tamo gdje pred pokret otpora nijesu bili postavljeni odgovarajući dalekosežni ciljevi, takav otpor i nije mogao da preraste u rat. Oportunizam u rukovodećim vrhovima komunističkih partija uslovio je da taj pokret ne izađe nikada iz okvira otpora okupatoru.

Politika Komunističke partije Jugoslavije bila je odraz objektivnog razvitka, kao i težnji radnih ljudi i naroda naše zemlje za novim, socijalističkim društvenim od-

nosima, što je bilo neminovni uslov svakog daljeg progressa. Njena oslobodilačka i revolucionarna platforma zasnivala se na istovjetnosti nacionalnih i socijalnih interesa naroda Jugoslavije i radnih, eksploatisanih masa — interesa koji su se poklopili i slili u jedno u toku oslobodilačke borbe i Narodne revolucije. Ta istovjetnost interesa radnih ljudi i pojedinih naroda naše mnogonacionalne zemlje, izražena tako dosljedno u političkoj liniji KPJ, bila je motorna snaga borbe — ono što joj je neprekidno davalo novu energiju, ono što je tu borbu oplemenilo neviđenim moralnim rezervama.

Drugim riječima, u onim pravednim ratovima koji imaju za cilj uništenje klasnog društva i stvaranje novih, socijalističkih društvenih odnosa, moralni faktor dobija kvalitativno nov sadržaj, a time i novu ulogu u odnosu na ostale faktore koji utiču na snagu armije i na ishod rata. Narodnooslobodilački rat otpočeo je i vodio se upravo onda kada se bio formirao jedan po suštini novi društveni moral — moral radničke klase, koja je izbijala na istorisku pozornicu kao nosilac društvenog progressa. Moral vladajuće klase bio se toliko srozao da je u interesu progressa morao biti negiran. To je bio moral kojim se opravdavala eksploatacija, nacionalno bespravljje i kapitulanstvo. Njegova načela bila su sasvim izvitoperena: patriotizam se srozao u blato izdaje, odanost narodu — u poltronstvo prema monarhiji, ljubav za slobodu i pravednost — u licemerje. Novi društveni moral koji se formirao, bio je moral onih društvenih snaga koje su krčile puteve progressu, zbog čega su i njegova načela i norme bili istiniti i progresivni. Ta načela i norme, ta nova moralna shvatanja već su se snažno manifestovala u borbi radničke klase i njene avangarde KPJ još u predratnoj Jugoslaviji. Beskompromisna borba KPJ pod najtežim uslovima stvorila je lik novog čovjeka — revolucionara i istinskog patriote, borca za prava potlačenih ljudi i naroda, čovjeka gvozdene volje, samoprijegorna u borbi i puna stvaralačke inicijative i energije. To je bio uzor za izgradnju novog morala — novih moralnih nazora i normi u Oslobodilačkoj borbi i Revoluciji, novog borca oslobodilačke i revolucionarne ar-

mije i novog čovjeka socijalističke Jugoslavije. Samo je takav novi društveni moral mogao biti osnova moralnog faktora koji je ispoljio onako odlučujući uticaj u našem ratu.

Dalekosežni oslobodilački i revolucionarni ciljevi postali su na taj način glavni izvor moralnog faktora, a postepeno ostvarivanje tih ciljeva — ono što je neprekidno jačalo moralnu snagu vojske i naroda. U procesu rata trebalo je riješiti niz ključnih zadataka i ostvarivati niz neposrednih ciljeva da bi se došlo do konačne pobjede. Ovdje ćemo iznijeti samo one najvažnije da bismo razmotrili njihov uticaj na karakter i jačanje moralnog faktora.

Trebalo je na oslobodilačkoj i revolucionarnoj platformi KPJ stvarati i neprekidno jačati i produbljivati *jedinstvo radničke klase i svih radnih slojeva*. To je bilo moguće samo na liniji aktiviranja masa u borbi protiv okupatora i kvislinga — samo putem razvijanja masovnog oružanog ustanka.

Trebalo je na oslobodilačkoj i revolucionarnoj platformi KPJ stvarati i neprekidno jačati i produbljivati *bratstvo naroda Jugoslavije*. To je bilo moguće postići samo pod uslovom da se svi narodi angažuju u zajedničkoj borbi protiv zajedničkog neprijatelja, za iste ciljeve. Platforma KPJ bila je dovoljno široka i za svaki narod posebno prihvatljiva, pa je zato i mogla postati solidna osnova te zajedničke borbe.

Trebalo je u procesu oružanog ustanka *stvarati novu armiju*, koja će biti u stanju da u uslovima veoma nepovoljnog odnosa snaga u tehnici, naoružanju, odnosi pobjede i neprekidno jača, obezbjeđujući na taj način i konačnu pobjedu nad okupatorom i kvislinzima.

I, najzad, za uspješno vođenje rata bilo je potrebno organizovati pozadinu putem *stvaranja novih organa vlasti*. Ali se upravo stvaranjem takve vlasti, već od početka borbe, najjasnije ispoljila *društveno-politička orijentacija oružanog ustanka* — njegova revolucionarna, socijalistička sadržina. Na taj način dalekosežni ciljevi ostvarivani su postepeno već od samog početka oružanog ustanka. Ta revolucionarna praksa ustanka i njegova nedvojbena po-

litička orijentacija bile su snažna osnova stvaranja jedinstva naroda u borbi i izvor njegovog samoprijedora i odlučnosti da u toj borbi izdrži do kraja.

Svi ovi neposredni zadaci bili su, zavisno od postojećih uslova, isticani i postepeno — od nižih ka višim formama — rješavani. Pobjede i uspjesi koji su se u tom razvitku redali bili su stalni izvori novih moralnih rezervi i jačanja moralnog faktora.

Taj proces možemo pratiti kroz čitav rat. Daleko bi nas odvela njegova detaljna analiza, pa ćemo ovdje istaći samo neke osnovne momente, koji će to pokazati. Ako pogledamo, naprimjer, zadatke koje je drug Tito postavio pred partizanske odrede, vidjećemo da je konačni cilj borbe bio svuda istaknut na prvo mjesto, ali ne kao neposredan zadatak njihove akcije, već kao krajnji cilj borbe u kojoj su partizanski odredi imali da rješavaju zadatke čiji će rezultati imati prvorazredan značaj u pogledu stvaranja uslova za postizanje konačnog cilja. Njihov osnovni neposredni zadatak bio je: da svojim oružanim dejstvima i političkom aktivnošću okupe oko sebe narodne mase, da osiguraju njihovu vojničku organizaciju i na taj način obezbijede razvoj masovnog oružanog ustanka. Puna sadržina pojma partizanske akcije mogla je da bude samo uporedna vojna i politička aktivnost. Iskustvo je pokazalo da su postavljeni zadaci bili realni i ostvarljivi. Masovni oružani ustanak, sa jasno ispoljenom oslobodilačkom i revolucionarnom sadržinom, postao je stvarnost, a ostvareni zadaci i postignuti uspjesi imali su snažan uticaj na podizanje političke svijesti boraca i naroda — na jačanje morala i uloge moralnog faktora u daljem razvitku rata i revolucije.

U pravilno istaknutom cilju borbe, u pravilno postavljenim neposrednim zadacima pred partizanske odrede, treba tražiti uzroke one čvrste idejne povezanosti koja je, u uslovima onakve razdrobljenosti i nepovezanosti mnogobrojnih odreda i taktičko-operativne izolovanosti njihovih danonoćnih akcija, obezbijedila jedinstvena shvaćanja u rješavanju vojnih i političkih problema. Jedinstvo pogleda na ciljeve borbe i na neposredne zadatke koji

pretstoje, obezbijeđeno jasnom i nedvosmislenom opštom linijom KPJ i konkretno postavljenim realnim zadacima, bilo je ona usmjeravajuća snaga koja je onako snažno ispoljen ustanički polet i oslobođenu energiju narodnih masa sačuvala od stihije i oplemenila revolucionarnom svijješću i stvaralaštvom. To je neiscrpni izvor moralne snage vojske i naroda u našem ratu.

I naše je iskustvo pokazalo da nepravilno shvaćeni ciljevi i zadaci vode neuspjesima, a time i opadanju morala vojske i naroda, slabljenju uloge moralnog faktora u borbi. Pasiviziranje partizanskih odreda u nekim krajevima nije moglo da dovede do razgaranja oružanog ustanka, a besperspektivnost koja ih je zahvatila nije mogla da bude izvor moralne snage ni boraca ni naroda. Isto tako, kada su postavljeni nerealni, pretjerani neposredni politički ciljevi (druga etapa revolucije) i, adekvatno tome, zadaci pred partizanske odrede, dolazilo je do neuspjeha, a time i do opadanja morala i uloge moralnog faktora u borbi.

I onda kada je donesena odluka o stvaranju regularnih jedinica, pred njih su postavljeni realni i uslovima saobrazni zadaci. U statutu brigada istaknut je jasno konačni cilj borbe, ali su — na liniju ostvarenja toga cilja — pred brigade bili postavljeni neposredni politički zadaci: proširenje baze oružane borbe i jačanje jedinstva radnih masa i bratstva naroda Jugoslavije na oslobodilačkoj i revolucionarnoj liniji KPJ. Ovako postavljeni neposredni ciljevi pred regularne jedinice odredili su i način njihovih dejstava. Nije bio još došao momenat konačnog obračuna. Odnos snaga bio je još uvijek u korist okupatora i kvislinga. Zato se regularne jedinice nijesu odrekle osnovnih načela partizanske taktike. One su svoje pobjede zasnivale na iznenadnim udarima koncentrisanih snaga, na marš-manevrima krupnih jedinica usmjerenih ka rješavanju značajnih zadataka na izabranim pravcima, i na izbjegavanju rješavajuće borbe sa grupisanim snagama okupatora. Na taj način regularne jedinice obezbijedile su ispoljavanje neposrednog i odlučujućeg uticaja na rješenje situacije u pojedinim oblastima, pokrajinama i zemljama

u svoju korist. Treba samo potsjetiti na ogroman značaj koji je u tom pogledu imao marš brigada iz Crne Gore u Zapadnu Bosnu, uljeto 1942 g., prodor Operativne grupe divizija u Hercegovinu, Crnu Goru i Sandžak uproljeće 1943 g., a uskoro zatim u Istočnu Bosnu, prodor u Srbiju uljeto 1944 g., itd. Na taj način rješavani su osnovni politički zadaci, odnošene odlučujuće pobjede Revolucije i stvarani uslovi za konačno oslobođenje zemlje. Ostvareno je bilo monolitno jedinstvo radnih masa i bratstvo naroda Jugoslavije, manifestovano tako snažno u zajedničkoj borbi, stvorena je bila nova, revolucionarna, narodna vlast i nova, revolucionarna, narodna armija. Drugo zasjedanje AVNOJ-a ozakonilo je te pobjede Revolucije.

Tako je stvaranje i jačanje nove armije, stvaranje i razvijanje njene ratne vještine bilo i neposredno zasnovano na revolucionarnoj političkoj liniji KPJ. Ta vojska je bila glavni faktor u rješavanju revolucionarnih zadataka — to je bila vojska revolucije. Njeni borci i starješine bili su politički najjuzdignutiji i najsvjesniji dio naroda — nosioci i tumači linije KPJ, bratstva i jedinstva naroda Jugoslavje, organizatori masovnog političkog rada u narodu i inicijatori stvaranja revolucionarne vlasti po oslobođenim selima i gradovima. U tome je bio izvor moralna te vojske, i mjesto i uloga moralnog faktora u njenoj izgradnji i njenim dejstvima.

Vanredno bogatstvo *borbenih tradicija i ratnih iskustava* predstavljalo je takođe jedan od izvora moralnog faktora u našem ratu. Bogate borbene tradicije imale su snažan uticaj na razvijanje nacionalnih osobina i posebno patriotskog lika našeg čovjeka, njegovog shvatanja otadžbine, njegove mržnje prema osvajaču i tlačitelju, njegove spremnosti za borbu.

Ako bacimo samo letimičan pogled na istoriju naših naroda, vidjećemo da je ona ispunjena skoro neprekidnom borbom i ratovima. Ovdje ćemo istaći samo one osnovne, opšte važeće uslove pod kojima su se u toku tih borbi i ratova formirale borbene tradicije i iskustva, da bi sagledali njihovo bogatstvo, karakter i značaj.

Na prvom mjestu treba istaći da su mnogobrojni ustanci, ratovi i pokreti kroz čitav Srednji, a pogotovo Novi vijek istorije naroda Jugoslavije imali skoro isključivo oslobodilački i revolucionarni karakter. Pritiješnjeni od mnogobrojnih jačih osvajačkih plemena i država — Vizantije, Ugara, Venecije, Austrije, Turske i dr., naši narodi su morali voditi stalnu borbu za opstanak i slobodu. Pa ipak, teško je naći primjera da je bilo koji i bilo kako moćan osvajač gazio njihovu slobodu i nezavisnost nekažnjeno. O tome svjedoče neravne i krvave bitke, kao što su: Marička, Kosovska, Krbavska, Sisačka, Grahovska, Cerska, Kolubarska i mnoge druge, i mnogobrojni ustanci i bune kroz čitav Srednji i Novi vijek njihove istorije. Kroz tu vjekovnu borbu razvila se *snažna i u svijest našeg čovjeka duboko ukorijenjena tradicija otpora osvajaču i eksploatatoru.*

Nasuprot tome, u istoriji naših naroda rjeđe se mogu naći primjeri vođenja osvajačkih ratova. Poznato je, na primjer, kako je hladno srpski narod prihvatio odluku kralja Milana da napadne Bugarsku 1885 godine. Slivnica nije bila poraz srpske vojske već Milanove osvajačke politike, koju srpski narod nije htio prihvatiti.

Svi ratovi i ustanci, budući oslobodilačkog karaktera, odlikuju se širokim učešćem naroda. Kratki su i skoro neznatni periodi postojanja one tipične, od naroda odvojene stajaće vojske, koja bi pod parolom odbrane zemlje štitila interese vladajuće klase. Gotovo uvijek, radilo se stvarno o naoružanom narodu u bukvalnom smislu riječi. Koliko je naš čovjek, neprekidno se boreći za svoj opstanak, osjećao potrebu da stalno ima pušku pri ruci, najbolje govori onaj snažan otpor naredbi kralja Milana da, poslije njegove odluke o prelasku sa miliciskog na sistem stajaće vojske, narod preda oružje. Ta naredba o predaji oružja vlastima, bila je neposredan povod Timočkoj buni koja je uzdrmala pozicije mlade srpske buržoazije. A bosanski seljaci su još 1941 g., kada su se odazvali pozivu KPJ na oružani ustanak, iskopavali puške sprednjače i trometke, koje su čuvali desetinama godina, krijući ih ispred turskih zaptija, austriskih šuckora i žandarma stare

Jugoslavije. Ta ljubav prema oružju, razumije se, nije bila posljedica ni zaostalosti, ni nekakve urođene ljubavi za ratom, već stvarnih uslova pod kojima je naš čovjek živio. Ljubav prema oružju izražavala je, ustvari, ljubav i težnju za slobodom, za opstankom, što se moglo obezbijediti samo ako se na silu odgovara silom. Zbog svega toga u svijesti našeg čovjeka razvilo se shvatanje da vođenje rata nije stvar neke posebne, od naroda manje-više odvojene vojne sile, već stvar naroda — svakog za borbu sposobnog pojedinca i čitave zemlje. *Ta snažna tradicija o obavezama prema svojoj otadžbini, tradicija o narodnoj vojsci i narodnoj borbi duboko je ukorijenjena u svijest naših ljudi.*

Sve ustanke, a i većinu ratova, vodili su naši narodi pod uslovima vanredno nepovoljnog odnosa snaga i po broju vojnika i, pogotovo, po tehničkoj opremljenosti. Broj i tehnika najčešće su bili na strani osvajača i domaćih vlastodržaca. Gotovo uvijek to je bila teška i neravna borba. Vaspitani da ratuju pod takvim uslovima, naši ratnici su nalazili puta i načina da parališu preimućstva neprijatelja i da mu se suprotstave. *To je kod našeg čovjeka razvilo vjeru u vlastite snage i isključilo strah i bojazan pred velikom silom.* Mnogi uspješni ratovi i ustanci, vođeni protiv nadmoćnijeg neprijatelja, razvili su kod našeg čovjeka samopouzdanje u svoje snage i uvjerali ga da tehnička opremljenost vrijedi onoliko koliko vrijedi čovjek koji njome rukuje i koliko su pravedni i progresivni ciljevi za koje se bori. Suprotstavljajući se broju i tehnici, naši ratnici su izgrađivali svoje poglede na način ratovanja, primjenjujući ih kroz forme dejstava u kojima su čovjek — borac, njegova moralna snaga, njegov heroizam, samoprijegor i stvaralaštvo odlučivali. Ne treba pritom ispustiti iz vida da su se naši ljudi skoro neprekidno borili na svome zemljištu, da su njegove dobre i loše strane poznavali i umjeli vješto da ih koriste. Izgrađujući svoj metod dejstava na svojim preimućstvima — visokom moralu i odličnom poznavanju zemljišta — oni su odnosili sjajne pobjede nad brojno i tehnički jačim osvajačkim vojskama. Saznanje o tome duboko se urezalo u svijest našeg čovjeka

i uticalo na formiranje njegovih shvatanja i pogleda na rat uopšte i na izvođenje ratnih dejstava posebno.

Treba istaći još jednu pozitivnu stranu pri razmatranju naših borbenih tradicija. Opšte je poznato da je vladajuća klasa nastojala da pozitivne borbene tradicije, koje je narod stekao u oslobodilačkim i revolucionarnim ratovima i pokretima, iskoristi za svoje interese, vaspitavajući na njima narodne mase u onom duhu koji njoj odgovara. U tome su njemački i posebno pruski militaristi, naprimjer, u mnogočemu uspjeli. Kod nas je taj negativni uticaj vladajućih eksploatatorskih klasa ostao neznatan. Tek su u najnovijoj istoriji srpske i crnogorske države, a zatim Jugoslavije, i u ratu 1941—1945 g. u Hrvatskoj, vladajuće klase pokušale da bogate borbene i slobodarske narodne tradicije stave u službu svojih interesa. Ali to je bio isuviše kratak period, ispunjen oslobodilačkim i revolucionarnim pokretima i ratovima, da bi se postigao neki vidniji uspjeh. Srpski narod nikako nije mogao da svoju ljubav prema domovini identifikuje sa poltronstvom prema monarhiji, niti se hrvatski narod mogao da pomiri s tim da je stvaranjem t. zv. NDH od strane okupatora ispunjena njegova vjekovna težnja za nacionalnom slobodom. *Naši narodi sačuvali su svoje istinske borbene tradicije, koje je Narodnooslobodilački rat oplemenio novim sadržajem.*

I na kraju, istorija naših naroda veoma je poučna sa stanovišta odnosa velikih sila prema njima. Uvijek kada su se velike sile interesovale za sudbinu naših naroda, a to se događalo veoma, veoma često, bile su u pitanju njihove imperijalističke pretenzije, njihovi međusobni sukobi oko podjele naših zemalja ili njihova međusobna pogađanja o toj podjeli. One su nastojale da iskoriste i svojim imperijalističkim računima potčine svaki oslobodilački pokret, ustanak ili rat naših naroda protiv osvajača. U to su se nedvosmisleno uvjerali Karpoševi ustanici i Mihaljevićevi frajkori, srpski, hrvatski i slovenački narod i narodi Bosne i Hercegovine, u svojim ustancima i pokretima XIX vijeka. O tome su uvjerljivo pisali i govorili Aleksa Nenadović i Karađorđe, knez Danilo, Vasa Pelagić i mnogi

drugi. U tom pogledu naši narodi stekli su krvavo plaćeno ali dragocjeno iskustvo: *da im slobodu neće niko donijeti spolja i da je moraju sami izvojevati*. To saznanje duboko se urezalo u svijest našeg čovjeka.

Ovakvo bogatstvo i karakter borbenih tradicija i iskustava, stečenih vijekovima i prenošenih sa generacije na generaciju, bitno su uticali na formiranje nacionalnih osobina naroda naše zemlje. Ne treba mnogo dokazivati da su takve narodne tradicije imale krupnu ulogu u formiranju morala kod naših naroda, a time i za rat veoma značajnog moralnog faktora. Ovdje treba samo istaći da su oslobodilački i revolucionarni ciljevi Narodnooslobodilačke borbe bili osnova na kojoj su bogate borbene i slobodarske tradicije prošlosti oživljene i ispunjene novim sadržajem. Centralni komitet KPJ, u svom proglasu narodima Jugoslavije od 12 jula 1941 g., pozivajući ih na ustanak kaže:

»... Vi ste bili pobijeđeni u ratu, ali niste pokoreni. Slavne tradicije borbi za pravdu i slobodu vaših djedova ne smiju biti zaboravljene. Sada je vrijeme da pokažete da ste dostojni potomci svojih slavni predaka...«¹⁾

U poznatom članku »U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije«, na pitanje zašto su se najšire narodne mase, bez obzira na partiske, vjerske i nacionalne razlike, odazvale pozivu KPJ na ustanak, drug Tito odgovara da je to između ostalog zato »što je kod širokih narodnih masa Jugoslavije bila *visoko razvijena pozitivna nacionalna svijest* (podvučeno u originalu — P. M.); to je zbog toga što su široke narodne mase u Jugoslaviji bile i jesu rodoljubive, slobodoljubive i progresivne...«²⁾

Na taj način su borbene i slobodarske tradicije prošlosti pretstavljale značajan izvor jačanja i snage moralnog faktora u Narodnooslobodilačkom ratu.

*

*

*

Moral, kao oblik društvene svijesti, ima svoje korijene u objektivnoj stvarnosti. Onda kada ljudi to spoznaju,

¹⁾ Tito: »Stvaranje i razvoj JA«, str. 12.

²⁾ Isto, str. 42.

oni stvaraju uslove za rad na vaspitanju i daljem razvijanju određenih moralnih shvatanja i načela. Ukoliko se pritom podudaraju interesi naroda sa politikom rukovodećih društvenih snaga, stvaraju se zdrave i realne mogućnosti za vaspitni rad na podizanju svijesti i moralno-političkog jedinstva naroda.

Moralno-političko vaspitanje koje je onako svestrano i široko organizovala KPJ još u doba stare Jugoslavije, a posebno u toku NOR-a, zasnivalo se na progresivnim društveno-političkim ciljevima i novim moralnim načelima onih društvenih snaga koje su bile nosilac toga progressa. Rad, borba i ideje KPJ i pojedinih njenih organizacija i pripadnika bili su najbolja manifestacija i izraz i tih ciljeva i tih novih moralnih načela. Evo šta je drug Tito pisao prvih dana ustanka:

»Članovi Komunističke partije i Komunističke omladine Jugoslavije moraju biti uvijek tamo gdje je najteže, moraju pokazivati drugima primjer discipline, drugarstva, samopožrtvovanja i hrabrosti...«³

Komunisti su zaista dosljedno shvatili riječi druga Tita. Oni su u Narodnooslobodilačkoj borbi angažovali sve svoje snage i sposobnosti ne prezajući pred ogromnim teškoćama i opasnostima. Govoreći o žrtvama koje je KPJ dala u prvih deset mjeseci borbe, drug Tito je rekao:

»... Mi još danas nemamo tačnih podataka o izginulim članovima Partije i SKOJ-a, ali svakako da taj broj prelazi gubitak od 3.000 članova Partije i od 7.000—10.000 komunističkih omladinaca...«⁴

Takvo držanje komunista bilo je najbolji primjer na kome su se mogli vaspitati partizanski borci i čitav narod u duhu ljubavi prema otadžbini, mržnji prema osvajaču i domaćim izdajnicima, borbenosti, disciplini i samoprijetorju.

U osnove vaspitanja boraca i naroda KPJ je unijela svoja načela i metode, kojima se razvijaju pozitivne oso-

³) Isto, str. 19.

⁴) Isto, str. 25

bine svakog pojedinca i istovremeno stvara zdrav i moralno-politički monolitan i jedinstven kolektiv.

Osnovni principi u prilaženju ljudima i njihovom vaspitavanju bili su: upoznavanje svakog pojedinca, njegovih pozitivnih kvaliteta i mana, razvijanje kod svakog od njih stvaralačke inicijative i aktivnosti. Trebalo je često od zaostalih i nepismenih ljudi izgrađivati svjesne borce — ljude koji znaju misliti i stvarati. To je bilo jedino moguće pod uslovom da se čovjeku priđe iskreno i bez rezerve, da mu se priđe tako da on osjeti povjerenje i ljubav prema čovjeku, što je najbolji put i za razvijanje samopovjerenja i vjere u vlastite snage i vrijednosti. Takvim metodima nijesu samo od zaostalih i nepismenih, ali poštenih i moralno jakih ljudi, stvarani novi, svjesni borci i rukovodioci, već su mnogi koji su bili izgubili vjeru u sebe i čovjeka uopšte, koji su bili pali na »dno života«, bili prevaspitani i postali ljudi visoke svijesti i morala.

Metodi kolektivnog vaspitanja imali su takođe prvo-razredan značaj. Vanredno razvijenim kolektivnim životom kroz mnogobrojne forme: diskusije, analize akcija i rada uopšte, kritiku i samokritiku, isticanje pozitivnih i negativnih primjera u kolektivu itd., naši partizanski odredi, čete i bataljoni postali su bili škole u kojima se vaspitavao novi čovjek i stvaralo novo društvo sa novim, zdravim shvatanjima morala, sa novim moralnim nazorima i shvatanjima o čovjeku i kolektivu — o njihovim pojedinačnim i međusobnim odnosima i obavezama.

Takvo moralno vaspitanje naših boraca i jedinica predstavljalo je značajan izvor moralne snage naše vojske i određivalo vanrednu ulogu i značaj moralnog faktora u našem ratu.

Svestrano organizovan i razvijen *ideološko-politički rad* u vojsci i narodu bio je takođe značajan faktor u jačanju morala u Narodnooslobodilačkom ratu. Spremnost i odlučnost radnih ljudi i naroda Jugoslavije da se angažuju u Narodnooslobodilačkoj borbi oplemenila je KPJ unošenjem svjesnog elementa u tu borbu — naučnog saznanja o neminovnosti pobjede pravedne i progresivne stvari za koju se bore. Podizanjem ideološko-političke svi-

jesti, naši borci i starješine su svoju spremnost i odlučnost da se bore, svoju vjeru u pobjedu i povjerenje u svoje snage još više razvili i učvrstili na naučnim, marksističkim saznanjima o razvitku društva, o klasnoj borbi, o neminovnosti pobjede socijalizma i njegovih ideja. Otud ona visoka svijest o tome da su preimućstva koja je imao neprijatelj prolaznog karaktera, da naša brojna i tehnička inferiornost nije niti može biti odlučujuća u pogledu mogućnosti vođenja pobjedonosnog rata. Fašizam kao društveno-istoriska pojava shvaćen je upravo onako kako se morao sa naučnih osnova shvatiti: kao veliko društveno zlo, ali ne takvo da bi moglo zaustaviti progres i zakoniti društveni razvitak. Takva perspektiva — zasnovana na naučnim istinama — mogla je biti izvor snage i morala naše vojske i odlučujuće uloge moralnog faktora u njenom razvitku i ratovanju.

Ideološko-politički rad u vojsci bio je prva briga političkih komesara. Taj rad bio je postavljen planski i sprovodio se stalno i sistematski bez obzira na ratne napore i borbe. Svako slobodno vrijeme je korišćeno. Pored toga, bio je, takođe, svestrano razvijen rad na kulturno-prosvjetnom uzdizanju sastava armije. Njene jedinice postale su škole u kojima je opismenjeno na desetine hiljada nepismenih boraca, u kojima su oni dobili osnovna znanja iz pojedinih istoriskih, prirodnih i drugih nauka.

Zbog svega toga, borci i starješine Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda mogli su biti nosioci ideja revolucije, ideja bratstva i jedinstva naših naroda, tumači linije KPJ u širokim narodnim slojevima. Zbog toga su oni bili ona snaga oko koje su se okupljale narodne mase, smatrajući je svojim nerazdvojnim dijelom — onim najboljim i najodabranijim što je narod mogao dati u borbi za slobodu i novi život.

O MORALNOM LIKU NAŠEG BORCA I NJEGOVIH MORALNIM SHVATANJIMA

Takvi izvori morala opredijelili su ulogu i mjesto moralnog faktora u našem ratu. Tu ulogu i mjesto moguće je поближе odrediti i sagledati ako se prethodno upoznamo

sa osnovnim karakteristikama moralnih shvatanja i nazora koji su se formirali na bazi djelovanja ovog faktora i ako istaknemo one najopštije moralne norme i načela koji su bili opštevažeci u našem ratu.

Na prvom mjestu treba istaći da se Narodnooslobodilački rat razvio iz masovnog oružanog ustanka i da je kroz čitavo vrijeme, sve do pobjede, zadržao takav karakter. To je, ustvari, bio permanentni ustanak — proces permanentnog narastanja borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika na bazi sve šireg i dosljednijeg angažovanja naroda — svih njegovih materijalnih i ljudskih rezervi. U tom procesu formirala se i neprekidno jačala nova armija, koja je sve do kraja rata zadržala sve pozitivne odlike »naružanog naroda« — vojske, dakle, koja se razvijala u procesu ustanka. Otud su sve do kraja rata uglavnom ostali opštevažeci oni pozitivni principi t. zv. miliciskog sistema vojske, kao što su princip dobrovoljnosti u mobilizaciji, princip svjesne discipline u izvršavanju naređenja i poštovanju osnovnih propisa, princip samonaoružavanja i — u snabdjevanju vojske od strane naroda — princip dobrovoljnosti, itd.

Naši su ljudi pitanje borbe protiv okupatora i kvislina shvatili kao svoju dužnost i išli su u nju dobrovoljno. Otud je sve stanovništvo sposobno za oružje ustvari bilo trajna i neiscrpna rezerva partizanskih odreda i regularnih jedinica. Ono je učestvovalo kao pomoćna snaga neposredno u njihovim borbenim akcijama, osobito na izvršavanju zadataka kao što su bili: rušenje komunikacija, izvođenje diverzija, evakuisanje plijena, itd. Zato nikada nijedna puška nije mogla biti suvišna. Na nju su čekale desetine i stotine ljudi iz pozadine. Mi smo imali, osobito u ranijem periodu kada je bilo malo oružja, često ozbiljnih neprilika oko toga kome od mnogih da dodijelimo zaplijenjenju pušku. Ljudi su se otimali za oružje. A oni koji su već jednom došli do njega, nastojali su da svojom hrabrošću, disciplinom i zalaganjem u svakom pogledu opravdaju povjerenje koje im je ukazano. Zato je najteža kazna za borca bila razoružavanje i isključenje iz jedinice, jer se učešće u borbi smatralo kao pitanje časti, a razoružavanje

po kazni povlačilo je za sobom prezrenje od strane vojske i naroda. Takvo shvatanje vlastitih obaveza prema borbi, izraženo u principu dobrovoljnosti, moglo je da se razvije samo na bazi djelovanja moralnog faktora formiranog na onim osnovama koje smo gore istakli.

Odgovarajuća shvatanja formirana su u odnosu na pitanje naoružanja i tehničke opremljenosti uopšte. Naši ljudi nijesu svoje učešće u borbi i svoju perspektivu vezivali za posjedovanje ovakve ili onakve tehnike i naoružanja. Nedostatak oružja nije se smatrao kao razlog da se ne ide u borbu. To je shvatanje važno i onda kada je trebalo često bez oružja ili sa najmanjim količinama osnovnog naoružanja (nekom puškom, makar bila i lovačka ili stara trometka, pištoljem ili ručnom bombom i sl.) poći u prve akcije, kao i onda kada su regularne jedinice — brigade, divizije i korpusi — rješavale, bez tenkova, avijacije, artiljerije, bez dovoljno municije i ostalih tehničkih potreba, najsloženije borbene zadatke, kao što su napad na utvrđene položaje, uporna odbrana, proboj iz okruženja itd., pri čemu se nijesu mogle ni izbliza mjeriti sa neprijateljem u tehničkom pogledu.

»Nedostatak oružja« — piše drug Tito Pokrajinskom komitetu KPJ za Makedoniju 22 septembra 1942 godine — »nije nikakav razlog da se ne stvaraju partizanski odredi i da se ne vode akcije...«⁵⁾

A u govoru prilikom predaje zastave 2 proleterskoj brigadi 17 oktobra 1942 g. on je rekao:

»... Nikada našeg borca ne smije da pomete to što ima malo municije. Čim ima malo municije, znači — treba oteti od neprijatelja... Dok je neprijatelja, imaćemo i oružja i svega što nam treba. To je izvor za nas.«⁶⁾

Takva shvatanja mogla su biti formirana i od boraca prihvaćena samo na bazi visokog morala čiji su izvori bili onako istiniti, snažni i trajni. Naš je borac bio načisto s tim da slabo naoružanje kojim raspolaže, nedostatak municije i sl. nije faktor od rješavajućeg značaja, a pogotovo

⁵⁾ Isto, str. 171.

⁶⁾ Isto, str. 178.

ne takav da bi bio razlog za malodušnost i odricanje od borbe. Razumije se da je takvo shvatanje moglo da se formira samo kod čovjeka visokih moralnih kvaliteta, koji su za osnovu imali svijest i saznanje o pravednosti borbe i neminovnosti pobjede ideja koje su bile na liniji progressa.

Samo visoki moral mogao je biti osnova za formiranje onakvih shvatanja *o veličini napora koje čovjek može podnijeti* u borbi, na maršu, u neprospavanim noćima, u nedostatku hrane i odjeće, itd. Naše jedinice, osobito za vrijeme naših ili neprijateljskih velikih ofanziva, podnosile su zaista natčovječanske napore. Nedjeljama, pa i mjesecima, išlo se iz borbe na marš i iz marša u borbu. Za smjenu jedinica kod nas se nije znalo, jer je i posljednji borac, u uslovima vanredno nepovoljnog odnosa snaga, morao biti angažovan. U takvim uslovima mi smo morali sve uobičajene norme u pogledu ratnih napora i snabdijevanja hranom i ostalim borbenim i životnim potrebama prevazići i usvojiti pravilo da je nužno podnijeti onoliko napora koliko zahtijeva konkretna situacija. A to je ponekad išlo dotle da su borci umirali od umora, gladi ili zime u toku borbi i marševa. To, razumije se, ne bi mogla da izdrži svaka vojska. Česta je, a možemo reći i normalna pojava u ranijim »oficijelnim« ratovima koji su vođeni između dvije zemlje, pa i u toku Prvog i Drugog svjetskog rata, da su pretjerani napor, dugotrajnija borba bez smjene, neprimljeno redovno sljedovanje i sl. bili razlog demoralizacije, obustavljanja operacija, poraza i predaje neprijatelju. U našem ratu na takve primjere ne može niko ukazati. Ako je trebalo podnijeti više napora, pa i takvih koji su prelazili ljudske moći, oni su podnošeni svjesno i bez negodovanja. Naši borci bili su spremni da se bore i onda kada danima nijesu dobivali sljedovanje, kada su se hranili preostalim konjima iz komore svoje jedinice ili raznim biljkama koje su nalazili u prirodi, kada su iz usiljenog marša od sto i više kilometara ulazili bez odmora u dugotrajnu borbu, kada su danima ležali slabo odjeveni na položajima u snijegu itd. — onda kada su pojedinci među njima, sa puškom u ruci ili sa mitraljezom, umirali od

umora, zime i gladi. Takve napore mogla je da podnosi samo vojska visokih moralnih kvaliteta, takva shvatanja o tome koliko se može podnijeti i o tome gdje je granica ljudske moći mogla su da se formiraju samo kod boraca čiji je moral imao one izvore koje smo gore iznijeli. Takvim borcima mogao je njihov Vrhovni komandant govoriti istinito i otvoreno:

»Mi smo se, silom prilika, našli ovdje iz raznih krajeva Jugoslavije. Odavde ćemo poći onamo kuda bude naredio Vrhovni štab — da uništavamo neprijatelja i oslobađamo narod. Naša borba biće teška. Mi ćemo često biti bez hrane, često i bez municije. Ali, mi ne smijemo padati duhom...«⁷⁾

Masovni heroizam, samoprijegor i stvaralaštvo u izvršavanju postavljenih zadataka u našem ratu imali su takođe svoje izvore u visokom moralu naše vojske. Izvršenje naređenja nije ovdje moglo da se zasniva na pisanim zakonima i propisima, već na visokoj svijesti i odgovornosti boraca i starješina. Borac je svjesno zalagao sve svoje snage, svu svoju umješnost da bi postavljeni zadatak izvršio. On je bio načisto s tim da se svaki pojedini zadatak mora izvršiti da bi se išlo naprijed i pobjeđivalo. Taj masovni entuzijazam za borbu neprekidno se razgario kroz sve četiri godine rata. Nikada komandir ili komandant nije nailazio na teškoće onda kada mu je trebalo naći ljude za izvršenje nekog specijalnog zadatka. Dobrovoljaca-bombaša bilo je uvijek i za najteže zadatke. Nije bilo teškoća da se jedinica pokrene na juriš, da se održi na položaju, da se obezbjedi upornost itd. Borci su sa razumijevanjem primali zadatke od starješina i izvršavali ih stvaralački. O tome kako su borcima bili razumljivi planovi i naređenja, koliko su oni povjerenja imali u svoje starješine i posebno u svog Vrhovnog komandanta, najbolje svjedoče oni otudni trenuci iz rata, one teške borbe na Neretvi, Drini, Sutjesci itd., u kojima niko nije mogao ukazati na primjere demoralizacije i nepovjerenja. Neizmijerna vjera u Vrhovnog komandanta, druga Tita, bila je izvor riješenosti da se zadatak izvrši i onda kada je fizička snaga bila na izmaku.

⁷⁾ Iz govora na dan formiranja Četvrte crnogorske brigade 19. juna 1949. godine. Isto, str. 157.

MJESTO I ULOGA MORALNOG FAKTORA U IZGRADNJI
RATNE VJEŠTINE NAŠE ARMIIJE

U Narodnooslobodilačkom ratu sukobile su se stvarno dvije kvalitativno različite veličine: na jednoj strani snaga se ispoljavala pretežno u broju i tehnici, na drugoj u moralnom faktoru. Razumije se da su ove razlike bitno uticale na formiranje i primjenu taktičkih i operativno-strategijskih načela i jedne i druge strane, čineći ih u mnogočemu različitim. Okupator je u svojim ocjenama konkretne situacije uvijek dolazio do istog zaključka: da je za uništenje NOV i partizanskih odreda najefikasniji način primjena u borbi nadmoćnijih snaga pješadije, artiljerije, avijacije i mehanizovanih jedinica. Nasuprot tome, jedinice NOV i partizanskih odreda primjenjivale su, sve do završnih operacija, ofanzivnu taktiku iznuravanja i izbjegavanja rješavajućih bitaka, u kojima bi bile prinuđene da se odreknu inicijative i potčine volji neprijatelja, i istovremeno nametanja neprijatelju ofanzivnih bojeva i operacija koncentrisanim snagama tamo gdje je to ovaj najmanje očekivao. Takva naša shvatanja u izvođenju ratnih dejstava mogla su da se razviju i opravdaju samo zato što su bila zasnovana na onako snažnom moralnom faktoru. Pokazalo se da brojno i tehnički neuporedivo slabija vojska može uspješno da ratuje protiv armije koja se oslanja na broj i tehniku, na školovan kadar i izvježbanu trupu, na iskustvo i rutinu, ako svoju snagu zasniva na moralnim preimućstvima i ako u svojim dejstvima pravilno i do kraja iskoristi sve one mogućnosti i prednosti koje otud proizilaze. A u našem ratu je upravo tako i bilo.

Izrastajući iz partizanskih odreda, Narodnooslobodilačka vojska nije se, doduše, odrekla i osnovnih načela partizanske taktike, ali je ipak bilo neophodno, u cilju njenog jačanja i jačanja snaga Revolucije uopšte, da često izvodi veoma složene napade, pa i odbranbene bojeve i operacije i da se upušta u dugotrajne ofanzivne, pa i defanzivne kampanje. Tako se sve češće, i u praksi dejstava NOV sve normalnije, javljaju napadi na utvrđena naseljena mjesta ili na utvrđene položaje, uporna odbranbena dejstva, dugotrajne borbe u okruženju i proboj iz ovoga, forsiranja ri-

jeka itd. A odnos snaga bio je još uvijek — kroz čitav period od 1942 do kraja 1944 godine — sasvim nepovoljan po NOV. Taj opšti odnos snaga bio je takav da se odražavao neposredno na pojedine bojeve i operacije i onda kada je NOV imala inicijativu i kada je nastojala da grupiše snage i postigne nadmoćnost. Ona skoro ni u jednom slučaju nije mogla da postigne onu uobičajenu nadmoćnost u artiljeriji, avijaciji, tenkovima, municiji itd., koja se smatrala neophodnom u napadu na utvrđene položaje ili na utvrđena naseljena mjesta. U mnogobrojnim takvim napadima ona je, skoro bez izuzetka, uvijek bila tehnički inferiornija. Jedino preimućstvo koje je mogla postići u napadu bilo je u broju angažovanih boraca. Zato je logično što je ona na borcu — pešaku, na njegovim moralnim i borbenim kyalitetima, izgrađivala svoju ratnu vještinu. Prihvatajući one oblike i forme borbe u kojima je neposredno dolazio do izražaja čovjek — snaga njegovog duha, njegova riješenost i odlučnost, njegovo snalaženje, inicijativa i stvaralaštvo — NOV je mogla da pobjeđuje tehnički jačeg neprijatelja.

Ako bismo htjeli da govorimo o ovom problemu konkretnije, onda bismo se morali zadržati neposredno na pojedinim borbenim radnjama. Uzmimo napade na utvrđene položaje ili na utvrđena naseljena mjesta. Mi nismo mogli da obezbijedimo artiljerijsku, avijacisku, tenkovsku i inžinjerisku pripremu i podršku u probodu utvrđenih linija i borbi u dubini. Zato smo primjenjivali noćne napade u kojima je bilo moguće izvršiti juriš i bez pripreme, i voditi uspješnu borbu u dubini bez podrške. Prolaze kroz utvrđene linije obezbjeđivale su bombaške ili udarne grupe, a tempo u razvoju boja ili operacije — silovit juriš pješadije i brzo i energično dejstvo kroz dubinu odbrane. Primjenjivani su, dakle, takvi postupci u kojima je u najvećem stepenu bila rješavajuća moralna snaga čovjeka — borca, njegova odlučnost u neposrednoj borbi i sposobnost da se snalazi i ispolji maksimum inicijative u uslovima noćnog dejstva. Dejstvo ostalih rodova vojske bilo je opet u najvećem stepenu paralisano. Sjetimo se samo one vještine i odlučnosti što su je ispoljavali borci i starješine NOV u podi-

laženju neprijateljskoj odbrani, u likvidaciji bunkera ili za odbranu utvrđenih zgrada, i u primjeni infiltracije i dejstva u pozadini, u načinu likvidacije artiljerije, tenkova, štabova, itd., u korišćenju zaplijenjenih topova, u barantanju eksplozivom i benzinom, u raznim improvizacijama itd., itd. Zaista bi se moglo učiniti nevjerovatnim da su jedinice NOV uništavale brojne snage po naseljenim mjestima koja su bila utvrđena često sa dvije, pa i tri neprekidne odbranbene linije, izgrađene od armiranobetonskih bunkera, povezanih neprekidnim sistemom rovova i saobraćajnicama, sa dubokim žičanim i minsko-eksplozivnim preprekama i organizovanim sistemom vatre, sa utvrđenim zidanim zgradama i jakim pokretnim rezervama pješadije, tenkova, artiljerije itd. Sve je to morao savladati borac sa svojim veoma skromnim pješadiskim naoružanjem. Otud je i razumljivo što su u tim napadima primjenjivane forme koje smo gore nabrojali, a koje su skoro uvijek odgovarale moralnoj snazi našeg borca i na njoj bile zasnovane.

Pogledajmo dalje pod kakvim su se uslovima naši štabovi odlučivali na forsiranje rijeka i kako je to forsiranje izvođeno. Jedinice Glavne operativne grupe, naprimjer, prilikom forsiranja Neretve ili Drine, u proljeće 1943 g., nijesu raspolagale nikakvim sredstvima koja se za ovakva dejstva smatraju neophodnim. Ali je forsiranje ipak izvršeno i oba primjera spadaju u kategoriju poznatih podviga iz našeg rata. I zaista se onaj noćni prelaz dalmatinskih proletera preko porušenog mosta na Neretvi, i one borbe oko Drine, i posebno na Krčinom Brdu, mogu uvrstiti u najpoznatije ratne podvige uopšte. Ali takvi podvizi u našem ratu nijesu bili rijetki. Na njih nailazimo uvijek tamo gdje je situacija bila teška i gdje se podvizima boraca i čitavih jedinica morao rješavati borbeni zadatak. Normalno je, dakle, bilo da rješenja ne zasnivamo na postizanju uobičajene brojne nadmoćnosti, i pogotovo nadmoćnosti u tehnici, već na moralnim preimućstvima i na načinu borbe koji je takvim preimućstvima najbolje odgovarao.

Bojevi i operacije jedinica NOV u okruženju i proboj iz ovoga su takođe odraz moralne snage našeg čovjeka.

Samo zahvaljujući gvozdenoj volji i izvanrednoj izdržljivosti boračkog i rukovodećeg sastava, bilo je moguće voditi dugotrajne odbranbene borbe u okruženju, izvoditi naporne marševe, složene manevre itd., bez hrane i najosnovnijih tehničkih sredstava. Odbranbeni bojevi jedinica Hrvatskog i Bosanskog korpusa, a pogotovo odbranbeni bojevi u dolini Neretve u toku Četvrte neprijateljske ofanzive, zatim na pravcu Foča — Čelebić, na Javoruku, na Barama, Košuru, Košuti itd., iz Pete neprijateljske ofanzive, i dr., predstavljaju takođe podvige iz našeg rata. Brojno, a naročito tehnički slabije, bez dovoljno hrane ili uopšte bez nje, sa malo municije, bez odmora i smjene, naše su jedinice uvijek izvršavale postavljene zadatke i ni u jednom slučaju nijesu dozvolile neprijatelju da postigne svoj cilj. Pri tome izvođenje odbrane nije moglo da se zasniva na fortifikaciskoj organizaciji odbrane, na duboko ešeloniranom borbenom poretku, na podršci avijacije, artiljerije i tenkova, na sistemu prepreka itd., već u prvom redu na izrazito aktivnim dejstvima branioca, koja su se karakterisala iznenadnim, silovitim noćnim i dnevnim protivnapadima i protivudarima po bokovima i pozadini neprijatelja — bliskom borbom u kojoj su se ispoljavali i bili odlučujući kvaliteti boraca: upornost, smjelost i snalažljivost.

Očigledno je da je u izgradnji ratne vještine NOV odlučujuću ulogu odigrao moralni faktor. Njime je jedino moguće objasniti planove za dejstva i način njihove realizacije. Završne operacije naše armije za konačno oslobođenje zemlje pokazuju do kog je stepena bila izrasla ta armija u svakom pogledu. One svjedoče o tome da su kod nas postojala pravilna gledanja na izgradnju armije i na njenu upotrebu. One pokazuju da našim borcima i starješinama nijesu bila strana i nepoznata načela o organizaciji savremene armije, o krupnim jedinicama, o savremenoj upotrebi tehnike i njenom značaju, o sadejstvu u složenim uslovima savremenog ratovanja itd. Naše jedinice umjele su da u toku rata pravilno iskoriste svaki zaplijenjeni top, tenk, minu, telefon ili radiostanicu. To je najbolje pokazalo iskustvo iz završnih operacija. Ni ustanička naoružana masa, a ni partizani ne bi bili u stanju da svoju organizaciju

i svoj metod dejstava preko noći podese zahtjevima savremenog ratovanja, a Narodnooslobodilačka vojska pokazala se sposobnom da izvodi složene operacije proboja, forsiranja i velikih savremenih manevara. To pokazuje do kakvog se visokog stepena, u uslovima vođenja dugotrajnog rata u okupiranoj zemlji, iz ustanka razvila armija i u organizacionom pogledu i u pogledu metoda dejstava.

Svi oni moralni kvaliteti, sva ona pozitivna moralna shvatanja i načela koja su izgrađena u toku Narodnooslobodilačkog rata prožimaju našu današnju armiju i čine osnovu njene moralno-političke snage i borbene vrijednosti. Moral jedne armije i uticaj moralnog faktora na njenu borbenu vrijednost nije moguće izraziti ciframa, ali mi sigurno možemo tvrditi da moral naše današnje armije, u odnosu na sve druge faktore, predstavlja primaran faktor njene snage i moći. Ne želimo time da potcijenimo ulogu tehnike ni teoretski, a ni praktično, jer ulažemo krajnje napore da savremeno naoružamo i opremimo našu Armiju i da prekinemo do najvećeg mogućeg stepena sa tradicionalnom tehničkom inferiornošću i zaostalošću, ali nikako — ni onda kada slušamo o strahovitoj moći atomske bombe i o t. zv. »atomskoj strategiji« — ne možemo dati prioritet tehnici nad čovjekom, tehničkom faktorom nad moralnim faktorom, jer bi to značilo da smo prestali vjerovati u progres i u čovjeka kao osnovnog svjesnog nosioca toga progressa. Socijalistički razvitak naše zemlje i jačanje njenih materijalnih proizvodnih snaga, a zajedno s tim i tehničke opremljenosti naše Armije, predstavljaju, ustvari, i jačanje uloge i mjesta moralnog faktora, jer narod i armija koji su umjeli ratovati i pobjeđivati bez tehnike — umjeće to još bolje, opremljeni savremenim tehničkim sredstvima, ukoliko budu prinuđeni da se bore za odbranu svoje socijalističke domovine.

(Članak je uzet iz »Vojnoistoriskog glasnika« br. 2—3/1955)

BRANKO BOROJEVIĆ

POLITIČKI I TEORETSKI RAD U VOJSCI ZA VREME NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA

— *prilog obradi našeg iskustva* —

Jednostrano je obrađivati proces stvaranja i izgradnje naše revolucionarne armije a ne iznositi istovremeno ulogu koju je u tome imao politički i teoretski rad naše Partije. S obzirom na uslove u kojima se vodila Oslobodilačka borba i Narodna revolucija u našoj zemlji, politički i teoretski rad Partije u vojsci imao je odlučujućí značaj za nastanjanje i jačanje oružanih snaga i proširivanje baze Oslobodilačke borbe u svim krajevima Jugoslavije. Pri oceni uloge i značaja toga rada u vojsci, važno je imati u vidu sledeće činjenice:

prvo, politički rad Partije u masama bio je, u uslovima potpunog rasula stare države i njene vojske i totalne okupacije zemlje, jedno od najefikasnijih sredstava kojima je Partija neprestano mobilisala mase u oružanu borbu i, na taj način, bila u mogućnosti da organizuje i dalje razvija oružane formacije ustanka: partizanske odrede, brigade, divizije i korpuse NOV. Prema tome, politički rad partije odigrao je odlučujuću ulogu u stvaranju oružanih formacija, a ne samo u vaspitavanju boraca i starešina u već organizovanim jedinicama;

drugo, naša NOV, rukovođena Komunističkom partijom Jugoslavije, dejstvovala je ne samo snagom svog

oružja nego i snagom svog političkog uticaja i rada u narodu. Ona je, kao čvrsto organizovana sila naše Narodne revolucije i najsnažniji aparat Partije, u svim krajevima u koje je dolazila unosila u mase ideje i ciljeve Narodno-oslobodilačke borbe i borbe za novo društveno uređenje. Dejstvo naše NOV stalno se karakterisalo jedinstvenom kombinacijom oružane i političke aktivnosti u borbi protiv neprijatelja, a za proširivanje Oslobođilačkog rata na sve krajeve Jugoslavije. Sve to omogućilo je stalan razmah Narodnooslobodilačke borbe i neprekidno jačanje NOV;

treće, osnovnu masu u našoj vojsci činio je u toku rata seljački elemenat, koji je, uzevši u celini, bio nedovoljno politički i kulturno uzdignut, a njegov ogroman deo nenaviknut na borbenu disciplinu i vođenje oružanih akcija. S obzirom na ovu činjenicu, političko i teoretsko vaspitanje masa, koje je Partija sprovodila preko svojih prekaljenih kadrova iz redova radničke klase, bilo je uslov za organizaciono učvršćenje i borbenu osposobljavanje jedinica NOV. Ono je kod naših boraca razvijalo duh odlučnosti i heroizma, revolucionarnosti i istrajnosti do konačne pobjede. Partija je neumornim političkim radom svojih kadrova i njihovim nesebičnim zalaganjem uspela da svoje ideje i ciljeve pretvori u materijalnu silu, jer su ih mase prihvatile, ovladale njima i, pod vođstvom Partije, borile se do konačne pobjede. U tom leži osnova borbenosti i revolucionarnosti naših boraca i čitavog naroda, a ne u nekom »fatalizmu« ili »sklonostima za rat«, kako to vole da objašnjavaju razni oportunisti iz redova naših »kritičara«.

Politički i teoretski rad Partije u vojsci u toku rata bio je svestran. On je obuhvatao mnogobrojna pitanja, od kojih ćemo ovde ukratko izneti samo neka najvažnija.

I. PROPAGANDA CILJEVA I TEKOVINA NARODNO-OSLOBODILAČKE BORBE

Najveći deo političkog i teoretskog rada naše Partije u vojsci bio je usmeren na objašnjavanje borcima i narodu ciljeva Narodnooslobodilačke borbe, puteva kojima se oni

postizu, taktike Partije i tekovina koje su u toj borbi izvojevane.

U početku ustanka, i kasnije, trebalo je borcima i narodu uporno objašnjavati zašto je nužna oružana borba, sa kakvim se ciljem vodi i kakva je uloga Komunističke partije u toj borbi. Bez toga se ne bi moglo računati na uspješan razvitak Narodnooslobodilačke borbe, na osamostaljanje jedinica i njihovo nepokolebivo držanje u borbi. Naša Partija je u ovom radu morala da bude elastična, jer su i uslovi oružanog ustanka u raznim krajevima bili različiti. Međutim, rad Partije na objašnjavanju ciljeva Narodnooslobodilačke borbe ne bi urodio plodom da komunisti nisu, na čelu jedinica i naroda, ličnim primerom pokazali kako se za te ciljeve treba boriti s oružjem u ruci. Zahvaljujući upornom radu Partije, narodne mase su shvatile da je oružana borba, i u njoj iskovano bratstvo i jedinstvo naših naroda, glavno sredstvo za postizanje najvažnijeg cilja — oslobođenja od okupatora i stvaranje nove Jugoslavije.

Propagandni i agitacioni rad Partije na razvijanju bratstva i jedinstva naših naroda zaslužuje posebnu pažnju. U početku ustanka Partiske organizacije ulagale su najveće napore da spreče pokolj među našim narodima u pojedinim krajevima, da objasne masama da za nedela ustaša ili četnika nije kriv hrvatski, odnosno srpski narod, da politički raskrinkaju zločine okupatora, ustaša i četnika i, boreći se protiv njih, da što više doprinesu stvaranju bratstva i jedinstva. Razumljivo je da u tim uslovima ne bi bilo efikasno usmeriti agitaciono-propagandnu aktivnost samo na objašnjavanje ravnopravnosti naroda, rešenje nacionalnog pitanja itd. Uporedo sa razvojem borbe, u političkom radu na stvaranju bratstva i jedinstva na prvo mesto dolazi objašnjavanje perspektiva zajedničkog života svih naših naroda i mera koje je naše rukovodstvo u toku borbe preduzimalo za osiguranje već tada stvorene ravnopravnosti naroda, zatim, upoznavanje boraca sa najboljim rešenjem nacionalnog pitanja u Jugoslaviji itd.

Zahvaljujući neumornom političkom radu naše partijske organizacije u vojsci i narodu i mudroj politici CK

naše Partije i druga Tita, u našim jedinicama stvoreno je bratstvo i jedinstvo boraca svih nacionalnosti, koje su oni širili u svim krajevima Jugoslavije. Naša vojska ispunila je misiju koju joj je odredio drug Tito:

»Mi ćemo biti sijači bratstva među narodima. Kada budemo prolazili kroz nove zemlje, kada dubemo dolazili u dodir sa ljudima novih običaja, oni će možda biti nepovjerljivi prema nama, jer nas još nisu vidjeli na djelu i nisu čuli našu riječ. Vi ćete svojim držanjem i ubjeđivanjem pokazati da ste vojska novoga kova; vi ćete tako steći njihovo povjerenje i razviti zastavu slobode i u krajevima koji je još nisu razvili«¹⁾

Ovde nećemo govoriti o dalekovidoj politici našeg CK, koji je stvarao jedinice od boraca svih nacionalnosti kao uzor oružanog bratstva, koji je formirao posebne srpske, hrvatske, slovenačke, crnogorske, makedonske, muslimanske, šiptarske i druge bataljone i brigade, koji je u svojim operativnim planovima uvek vodio računa o potrebi daljeg jačanja bratstva i jedinstva naših naroda. Iznećemo samo neke primere da bismo ilustrovali rad pojedinih naših partiskih organizacija na stvaranju bratstva i jedinstva u jedinicama i u narodu.

16 brigada VII hrvatske divizije, u kojoj je bio veliki broj Srba, piše u svom izveštaju 1942 godine:

»Odnosi između boraca Hrvata i boraca Srba sasvim su pravilni i uopšte se ni po čemu ne razlikuju od odnosa među samim Srbima ili samim Hrvatima. Pored toga, može se ustanoviti da se ni kod jednog borca ne primećuje nekakvo nezadovoljstvo u vezi s tim što se brigada zove hrvatska«²⁾

Ova konstatacija je karakteristična za sve jedinice naše vojske, bez obzira na to kakvog su nacionalnog sastava bile. U izveštaju politkomesara XVII udarne divizije kaže se:

»Postojanje naše muslimanske brigade na ovom terenu (Istočna Bosna) vode četnika iskorišćavaju u cilju mobilizacije četnika u borbi protiv nje, tako da je ona dosada imala najviše okršaja sa četnicima. Ali njene borbe sa Nemcima i ustašama najbolji su argumenat među srpskim stanovništvom, najbolji su argumenat za razbijanje antimuslimanske propagande«.

¹⁾ Tito, Borba za oslobođenje Jugoslavije Kultura 1957, str. 74.

²⁾ Ovaj i ostali citati u članku iz izveštaja o političkom radu uzeti su iz originala koji se nalaze u Arhivi CK KPJ.

Sličnih primera, koji govore o uspesima političkog rada pojedinih partiskih organizacija na stvaranju bratstva i jedinstva unutar jedinica i u narodu, veoma je mnogo.

Stalnim političkim radom u jedinicama i u narodu, naša Partija je uspešno otklanjala sve štetne pojave koje su ugrožavale bratstvo i jedinstvo: pojave lokalpatriotizma, šovinizma, plemenske zagriženosti itd. Ona je osposobila našu vojsku, može se reći svakog borca i rukovodioca, da bude tumač i nosilac bratstva i jedinstva, jedne od najvećih tekovina Narodnooslobodilačke borbe.

Politički rad na upoznavanju boraca i rukovodilaca sa karakterom narodne vlasti, koja se stvarala na ruševinama starog državnog aparata, zauzimao je, takođe, vrlo značajno mesto u političkoj delatnosti Partije u vojsci. Rezultat tog rada ispoljio se u mržnji naših boraca prema poretku u staroj Jugoslaviji i njihovoj odlučnosti da ne dozvole povratak na staro, da se, u okviru Oslobođilačkog rata, pored nacionalnog oslobođenja reši i pitanje vlasti, a time i pitanje stvaranja uslova za bolji život naših naroda. Zahvaljujući svakodnevnom političkom radu, naši borci shvatili su značaj narodnih odbora i njihov karakter. Na političkim konferencijama i časovima, prema programu političkog rada, stalno su se proučavale teme o vlasti u staroj Jugoslaviji, o izdaji državnog i vojnog rukovodstva, o protivnarodnoj ulozi dvorske klike, na čelu sa kraljem Petrom, zatim, o ulozi i zadacima narodnih odbora, o tome ko može da bude narodni odbornik, kako se biraju narodni odbori, o načinu organizovanja i pomoći narodnim odborima, o AVNOJ-u i njegovim odlukama, o republici, o demokratskom i federativnom uređenju zemlje, o pravu glasa, o učešću vojske na izborima za narodne odbore itd.

Ovakvim radom Partije na vaspitavanju boraca i rukovodilaca, naše su jedinice u toku borbe postale revolucionarna škola, u kojoj su se osposobljavali kadrovi za nošioce vlasti i rukovodioce u državnom aparatu nove Jugoslavije. U dokumentima naših partiskih organizacija mogu se naći mnogi primeri koji govore o tome da je u svom političkom radu u vojsci Partija uvek imala u vidu i ove

zadatke. Tako, komesar I proleterske brigade juna 1942 godine, ukazuje svojoj partiskoj organizaciji i komesarima na potrebu pojačanog rada na političkoj i kulturnoj izgradnji boraca, »jer će oni, pored ostalog, umesto starog izdajničkog korumpiranog aparata preuzeti rukovodstvo nad čitavim životom naših naroda...« Dalje se ističe potreba ukazivanja pomoći narodnim odborima i povezivanju sa njima, pa se kaže:

»Povezivanje sa narodnim odborima, upoznavanje sa njihovim problemima i neposredna pomoć odborima u rešavanju tih problema uče naše rukovodioce mnogim stvarima koje će im kao rukovodiocima biti nužne u daljem razvitku Narodnooslobodilačke borbe i posle nje«.

Neumornim političkim vaspitavanjem, naša Partija osposobila je rukovodioce, pa čak i borce naših jedinica, da na teritoriji gde dođu ne samo politički deluju nego i da umeju pravilno organizovati narodne odbore. Svaka naša jedinica u svojoj ratnoj istoriji ima i vrlo veliki bilans uspeha na organizovanju odbora u raznim krajevima Jugoslavije. U izveštaju zamenika politkomesara I proleterske brigade I divizije od 14 februara 1943 godine kaže se:

»Počev od Jajca pa sve do Prnjavora i Save održan je niz zborova i konferencija, koji su većinom uspevali. U mnogim selima kroz koja su prolazile naše jedinice osnovani su NO odbori, koji su odmah preuzeli dužnost. Na taj način formirano je 60 NO odbora«.

Politodel I divizije piše 1943 godine o radu s narodom sledeće:

»... no, i pored ovoga, sa stanovništvom koje smo našli na terenu održane su 133 konferencije, kojima je prisustvovalo 2.603 lica. Isto tako, formirana su i 22 NO odbora. Izdat je, u cilju propagande, proglas »Narodu Sreza konjičkog«. Ovaj proglas poslat je i na neprijateljsku teritoriju«.

Ovakve zadatke, naša Partija rešavala je zbog toga što je naša revolucionarna armija, pod rukovodstvom Partije, bila oružje ne samo borbe za oslobođenje od okupatora nego i borbe za rešavanje glavnog pitanja revolucije — pitanja vlasti.

Slične uspehe postigla je Partija i na objašnjenju borbama karaktera i uloge Narodnog fronta i drugih antifašističkih, masovnih organizacija. Iako ove organizacije nisu postojale u jedinicama naše vojske, partiske organizacije u vojsci vaspitavale su i osposobljavale borce i rukovodioce da na terenu pomažu tim organizacijama i da ih osnivaju tamo gde ih nema.

Vrlo važno pitanje agitacionopropagandnog rada u jedinicama u toku rata bilo je upoznavanje boraca i rukovodilaca sa međunarodnim događajima i međunarodnim značajem naše borbe, sa odnosima među savezničkim zemljama i njihovom politikom prema našem Narodnooslobodilačkom ratu, sa borbom drugih naroda u svetu za nacionalno oslobođenje. Interesovanje naših boraca i rukovodilaca za međunarodna politička pitanja bilo je ogromno. Njih je naročito interesovao stav zapadnih saveznika prema našoj borbi jer su se na primerima uverili da on nije bio pravilan. Vaspitavajući borce u veri u pobjedu i čvrstinu antihitlerovske koalicije, u kojoj je osnovna snaga bio Sovjetski Savez, naše partiske organizacije istovremeno su objašnjavale i raskrinkavale politiku reakcionarnih krugova Engleske i Amerike, njihove imperijalističke tendencije sa drugim frontom, podršku izbegličkoj vladi, nepriznavanje i ometanje razvoja naše borbe i ostalih oslobodilačkih pokreta. Razumljivo je, prema tome, da je znatan deo programa političkog i agitacionog rada u toku rata morao biti posvećen raznim pitanjima iz međunarodne politike.

Propagandni i agitacioni rad naše Partije u vojsci u toku rata na objašnjavanju ciljeva i tekovina Narodnooslobodilačke borbe imao je ogromnu ulogu u razvitku i jačanju naše armije, u izvojevanju konačne pobjede, a njegovi plodovi danas se vidno manifestuju.

2. RASKRINKAVANJE OKUPATORA I DOMAĆIH IZDAJNIKA, IZBEGLIČKE VLADE I REAKCIONARNIH KRUGOVA NA ZAPADU

Iako je, zahvaljujući pravilnoj političkoj liniji i radu naše Partije pre rata, mnogim našim ljudima još tada bilo jasno ko su fašisti i kakvu opasnost predstavljaju za čove-

čanstvo, ipak je trebalo od prvih dana Oslobođilačke borbe, i kasnije, razvijati živ politički rad da bi se u očima boraca i narodnih masa brzo i uspešno raskrinkale sve mahinacije okupatora i njegovi zločini nad našim narodima. Okupator nije u svim krajevima naše zemlje postupao na isti način. Nemački okupator nastojao je da se, preko Pavelića, prikaže kao zaštitnik Hrvatskog naroda, a italijanski, da bi ugušio Narodnooslobodilačku borbu, naročito u Crnoj Gori, Lici i Dalmaciji, vešto se pretvarao kao zaštitnik srpskog naroda. Bugarski okupator je od samog početka okupacije Makedonije pokušavao da se prikaže kao oslobodilac makedonskog naroda, u čemu mu je išlo na ruku i oportunističko držanje tadašnjeg partiskog rukovodstva Makedonije (Šarlo), koje je bilo pod uticajem CK KP Bugarske. Uporan i svakodnevnim politički rad Partije u jedinicama i u narodu na raskrinkavanju okupatorove politike, na razgolićavanju njegovih namera da izazove bratoubilački rat — uz istovremeno organizovanje i vođenje oružane borbe protiv okupatora i njegovih slugu i razvijanje vere u snage naroda, u mogućnost da se s oružjem u ruci dođe do slobode — mobilisao je sve šire narodne mase i smelo ih pokretao u oružanu borbu za nacionalno i socijalno oslobođenje.

Naša Partija je u toku čitavog rata budno čuvala liniju borbe protiv okupatora, kao najvećeg i glavnog neprijatelja, i obezbeđivala da oštrica udarca uperena na okupatora nikada ne otupi.

Potrebno je, međutim, naglasiti da je Partija, raskrinkavajući fašističke okupatore, raskrinkavala fašizam kao udarnu pesnicu međunarodnog imperijalizma. Partija i drug Tito učili su nas da

»U ovom velikom oslobodilačkom ratu protiv fašizma postoji sporazumijevanje najreakcionarnijih elemenata u svijetu na račun prave narodnooslobodilačke borbe i da ta međunarodna reakcija još uvijek, uprkos ratu, smatra fašizam svojom udarnom pesnicom protiv slobodarskih težnji onih koji se bore za slobodu«⁹⁾

⁹⁾ Tito, Borba za oslobođenje Jugoslavije, »Kultura«, 1947, str. 142.

Raskrinkavanje fašizma na ovoj liniji značilo je vaspitanje boraca i čitave armije u duhu mržnje prema imperijalizmu uopšte, jer je rukovodstvu Partije, na čelu sa drugom Titom, bilo jasno da će jedino takva naša armija biti u stanju da oslobodilačku borbu i narodnu revoluciju dovede do potpune pobeđe i očuva krvlju stečene tekovine.

Zbog toga su u svim jedinicama u toku rata planski i intenzivno obrađivane teme: o fašizmu, koreni fašizma, karakter oslobodilačkog rata protiv fašizma, saradnja fašističkih okupatora i međunarodne reakcije, fašistički okupatori — istrebljivači naših naroda, o imperijalizmu, o pravednim i nepravednim ratovima, odgovornost fašističkih okupatora za zločine izvršene nad narodima, šta znači sadašnja propaganda o posleratnom uređenju Evrope itd. Osim toga, sva naša propaganda o ulozi SSSR u ovom ratu i o njegovom socijalističkom poretku, kao cilju kojem težimo, sva propaganda o novom društvenom uređenju koje treba da se stvori u Jugoslaviji, istovremeno je bila protkana raskrinkavanjem fašističkog poretka, njegove ideologije i imperijalizma uopšte.

Takav rad naše Partije u vojsci i u narodu pokazao je velike rezultate. Naši borci bili su spremni, bez obzira na žrtve i dugotrajan rat, da vode borbu i van granica naše zemlje za konačno uništenje okupatora. Oni su, prozrevši povezanost međunarodnih imperijalističkih krugova u Engleskoj i Americi sa fašizmom, bili spremni da se odlučno suprotstave svima onima koji bi pod bilo kakvim izgovorom hteli da porobe našu zemlju i ugroze izvojevane revolucionarne tekovine.

S druge strane, Partija i drug Tito vaspitavali su naše borce i rukovodioce u duhu internacionalizma, u ljubavi prema drugim narodima koji se bore protiv fašizma, u ljubavi prema radnim masama i naprednim snagama onih zemalja čija je vojska vršila nebrojene zločine po našoj zemlji. U svakodnevnom političkom radu, naši borci su se upoznavali sa oslobodilačkom borbom grčkog, albanskog, poljskog, bugarskog i francuskog naroda i živo se interesovali za početak oružane borbe u Italiji i za demokratsko, antifašističko raspoloženje radnih masa u drugim zemlja-

ma. Oni su sa razumevanjem i ogromnom ljubavlju pratili borbu nemačke čete, italijanskih, mađarskih i bugarskih jedinica koje je naša Partija formirala u toku rata. Takvo političko vaspitanje naše vojske u toku rata temelj je stvarnog internacionalizma, koji karakteriše našu Armiju.

Da bi se Narodnooslobodilačka borba uspešno razvijala, bilo je potrebno raskrinkavati sve domaće izdajnike, koji su na razne načine saradivali sa okupatorom. U rešavanju ovog zadatka partiske organizacije u vojsci morale su u toku rata uložiti ogromne napore, i pored toga što su narodne mase Jugoslavije na delu videle kapitulanstvo vrhova svih građanskih partija i izdaju bivših vlastodržaca, zločine i zverstva četnika, ustaša, belogardejaca, sramnu politiku jednog dela voćstva HSS itd. U političkom radu, za sve vreme rata neprestano su objašnjavana sledeća pitanja: izdajnici Nedić, Pećanac, Rupnik, zločini pavelićevih ustaša, izdaja četnika Draže Mihajlovića, sporazum četnika i ustaša, izdajnički rad izbegličke vlade kralja Petra, bela garda u Sloveniji, izdajničko voćstvo HSS na čelu s Mačekom, podrška međunarodne reakcije izbegličkoj vladi i Draži Mihajloviću, jedinstvo izdajnika naših naroda, neprijatelji narodnooslobodilačke borbe makedonskog naroda, saradnja četnika i Bali Komptar na Kosovu i Metohiji itd.

Veliki broj domaćih izdajnika i način na koji su oni delovali u pojedinim krajevima Jugoslavije zahtevali su od partiske organizacije u vojsci visoku idejnu uzdignutost i elastičnost u radu. U početku je trebalo raskrinkavati one izdajnike koji su se odmah stavili u službu okupatora: Pavelića, Nedića, Pećanca, Rupnika i druge. U tome je naša Partija uspela. Ona je, takođe, uspela, iako sa više poteškoća, da raskrinka četnike Draže Mihajlovića i, u početku zakulisnu, a kasnije otvorenu, izdajničku politiku voćstva HSS, na čelu sa Mačekom. Naročito mnogo napora uložile su partiske organizacije u vojsci na raskrinkavanju izbegličke vlade i međunarodne reakcije, koja je tu vladu podržavala. Raskrinkavanje domaćih izroda i izbegličke vlade značilo je, ustvari, raskrinkavanje izdajničke buržoazije, a borba protiv njih značila je istovremeno obračun sa

kontrarevolucijom. To nisu razumeli ili nisu hteli da razumeju još ni tada neki rukovodioci SKP (b) i Kominterne koji su nas gurali na sporazum sa četnicima i pravili kombinacije o podeli uticaja u Jugoslaviji sa zapadnim imperijalistima.

Okupator i međunarodna reakcija, bez obzira na metode i forme, namenili su, svaki u svom interesu, domaćim izdajnicima određenu ulogu — rasplamsati bratoubilački rat, izolovati Komunističku partiju i na toj liniji ugušiti Narodnooslobodilačku borbu, kako bi u toku rata bile osigurane pozicije okupatora u Jugoslaviji, a posle rata pozicije domaćih i stranih kapitalista. U tome domaći izdajnici nisu uspeali zahvaljujući Komunističkoj partiji Jugoslavije, njenoj borbi, pravilnoj političkoj liniji i neumornoj političkoj aktivnosti u narodu i vojsci.

Svojom budnošću i intenzivnim političkim radom u vojsci i u narodu, Partija je uspela da likvidira razna skretanja i iskrivljavanja političke linije u odnosu na domaće izrode. Zahvaljujući tome, partiske organizacije u vojsci uspele su da sprovedu pravilnu liniju Partije ne samo u jedinicama nego i u narodu. Za ilustraciju navodimo primer Politodela I proleterske brigade, koji je na sektoru Livna intervenisao zbog nepravilnog stava nekih naših partiskih rukovodstava prema HSS. Taj stav sastojao se u pokušaju da se sa nekim političarima HSS stupi u pregovore na »ravnoj nozi«, usled čega su ti političari tražili da u narodnim odborima, Narodnooslobodilačkom frontu, AFŽ i drugim organizacijama imaju skoro isti broj predstavnika kao i Partija. Politodjel je hitno reagovao na te pokušaje.

U radu nekih partiskih organizacija bilo je pojava »levog« skretanja, do čega je dolazilo i otuda što su mase koje su učestvovala u Narodnooslobodilačkoj borbi sve otvorenije ispoljavale čvrstu rešenost da u borbi ostvare svoje socijalne zahteve i prava da se bore za novi društveni poredak. »Većina partizana je revolucionarno raspoložena. Kroz ovu borbu prvenstveno bi hteli da reše socijalno pitanje« — kaže se, naprimer, u izveštaju komesara II zlatarskog bataljona od 7 aprila 1942 g. Sličnih primera ima još mnogo. Ovo govori o stvarnom raspoloženju

naših boraca da se kroz Oslobođilački rat ujedno obračunaju i sa starim, kapitalističkim poretom i organizuju svoju narodnu vlast. Tako ih je vaspitala naša Partija, vodeći pritom računa da se ne suzi baza Narodnooslobodilačke borbe.

Treba istaći da je u radu na raskrinkavanju domaćih izdajnika naša Partija dosledno sprovodila diferencijaciju, odvajala zaklete neprijatelje naroda od neprosvećenih i zavedenih ljudi. Zahvaljujući tome i oružanim poredama naše vojske, Partija je uspela da produbi jaz između domobrana i ustaša, da u Hrvatskom narodu razvije mržnju prema ustašama i izdajničkom vođstvu HSS, a u srpskom mržnju prema četnicima itd. U vezi s tim može se navesti mnogo primera uspeha naše Partije. Politodel V crnogorske brigade piše 1942 godine:

»Severno i istočno od Zenice, četnici gube naglo poverenje u narodu. U Bijelim Vodama došlo je do borbe između pristalica saradnje sa okupatorom i protivnika saradnje. Bilo je pet mrtvih«.

Zamenik politkomesara I proleterske brigade izveštava, decembra 1942 godine:

»U krajevima oko Grahova, Knina i Sinja naročitu pažnju posvetili smo raskrinkavanju četničkih bandi i u tome smo uspeli. Zahvaljujući vojničkoj i političkoj delatnosti razbijena je dinarska četnička divizija i bilo je dosta slučajeva da su nam seljaci predavali oružje bez borbe«.

U jednom drugom izveštaju ove brigade piše:

»Kad smo se približili Prnjavoru i Brodu na Savi, narod nas je oduševljeno dočekao. Zavedeni seljaci u četničkim redovima masovno su pristupali našim jedinicama. Tako je kod Prnjavora jedna kompletna četa pristupila nama. U okolini Prnjavora, na dobrovoljnoj bazi, za 7—8 dana pristupilo je našoj brigadi 700 ljudi«.

Ovaj primer i stotine sličnih vidan su dokaz uspeha političkog rada Partije u jedinicama i u narodu.

Navedene rezultate postigla je Partija neumornim svakodnevnim političkim radom u jedinicama i osposobljavanjem svakog borca i rukovodioca za politički rad u narodu. Takav rad razvio je visoku političku svest naših boraca, koji su jasno shvatili da se potpuna poreda u Na-

rodnooslobodilačkom ratu i Narodnoj revoluciji može postići jedino onda ako se, zajedno s okupatorom, slomi i domaća buržoazija.

3. PROPAGANDA VERE U SNAGU I NEPOBEDIVOST SSSR I CRVENE ARMIIJE I PROPAGANDA SOCIJALISTIČKOG PORETKA U SSSR

Rad partiske organizacije i političkih organa na popularisanju SSSR bio je u toku rata svakodnevan i neprekidan. To je bilo produženje, u novim uslovima, one iste linije koju je KPJ sprovodila još pre rata, a što je dalo za rezultat veliku ljubav naših naroda prema Sovjetskom Savezu, koja se odrazila u dubokom shvatanju potrebe oružane borbe zajedno sa Sovjetskim Savezom protiv zajedničkog neprijatelja, u razumevanju istoriske uloge Sovjetskog Saveza i njegove armije u Oslobođilačkom ratu, u pravilnom shvatanju svoje internacionalističke obaveze da, boreći se za svoju slobodu, pomognemo borbu SSSR — prve zemlje socijalizma. A to je značilo politički objašnjavati svaki uspeh Crvene Armije u borbi protiv fašističkih osvajača, svaki politički korak sovjetske vlade, upoznati borce sa heroizmom sovjetske pozadine, sa prednostima i čvrstinom socijalističkog poretka. Takav rad razvijao je kod svakog našeg borca još veću ljubav prema Crvenoj Armiji i potsticao ga na herojske podvige. To je bilo i u danima kada smo, u početku ustanka, verovali u brz slom fašističkog osvajača, kao i u danima kada je Crvena Armija vodila teške odbrambene borbe na prilazima Lenjingradu, Moskvi, Staljingradu i na Kavkazu. Drug Tito je učio naše borce i narod da veruju u snagu i nepobedivost Crvene Armije i SSSR, bez obzira na težinu situacije.

Partija i drug Tito razvijali su kod svakog našeg čoveka svest o nerazdvojnoj sudbinskoj povezanosti naše borbe sa borbom Sovjetskog Saveza. Kroz čitav Oslobođilački rat nije bilo dana kada se u svakoj našoj jedinici nije govorilo o Sovjetskom Savezu i njegovoj herojskoj armiji. Nema ni jednog političkog programa, što se u toku rata obrađivao i u najmanjoj jedinici, u kome nije predviđen ciklus predavanja o SSSR; nema zidnih novina, bataljon-

skih i brigadnih listova, što su ih izdavale naše jedinice, u kojima nije bilo po nekoliko članaka o SSSR i Crvenoj armiji. Mnoge sovjetske pesme postale su omiljene pesme naših jedinica. Nisu retki slučajevi da su partizani na umoru svoje poslednje reči upućivali, Titu, Staljinu i Crvenoj armiji.

Tu ljubav prema SSSR naša Partija je usmeravala na potsticanje boraca i jedinica da zadaju neprijatelju još jače udarce, a ne da sede skrštenih ruku i očekuju da im sloboda dođe na bajonetama Crvene armije. I najniža naša partiska rukovodstva u jedinicama znala su, naprimer, da će najbolje proslaviti godišnjicu Oktobarske revolucije ili Crvene armije ako toga dana oslobode neko novo mesto i unište što više neprijateljevih vojnika. Tako su u čast 25-godišnjice Oktobarske revolucije naše jedinice, 4 novembra 1942 godine, oslobodile Bihać i veliku teritoriju oko njega, a u zapovesti Štabu II proleterske brigade od 6 novembra iste godine, za napad na neprijateljev garnizon Ljubić, kaže se:

»Napominjemo da sve jedinice koje učestvuju u napadu budu energične i založe sve snage da se akcija izvede sa uspehom, utoliko pre što je sutra dan Velikog oktobra, te da na taj način ovaj naš veliki praznik bude proslavljen u znaku borbe protiv omrznutog okupatora«.

Naše partiske organizacije u jedinicama i politički komesari u toku čitavog Oslobođilačkog rata upoznavali su borce sa socijalističkim uređenjem u SSSR. U svim programima jedinica nalaze se teme iz Istorije SKP(b), o diktaturi proletarijata, partiji, državi i revoluciji, nacionalnom pitanju i njegovom rešenju u SSSR, o seljaštvu u SSSR, o položaju žena u SSSR, o kolhozima i sovhozima, braku i porodici, muslimanima u SSSR, o sovjetskoj kulturi, pesmi i filmu, sovjetskoj književnosti, o životu i radu Lenjina i Staljina, Ustavu SSSR itd. Proučavanje ovih tema postajalo je sve dublje i temeljitije uporedo sa sve određenijim i jasnijim sagledanjem perspektiva našeg novog državnog i društvenog uređenja posle rata. Naročito posle II zaseda-

nja AVNOJ-a poklanjalo se mnogo pažnje proučavanju tema o Ustavu SSSR, o rešavanju nacionalnog pitanja, diktaturi proletarijata, sovjetima itd.

Zahvaljujući takvom radu naši borci i rukovodioci dosta dobro su upoznali karakter sovjetskog poretka i u njima se razvilo čvrsto ubeđenje u to da naša narodna vlast i društveno-ekonomsko uređenje nove države treba da se izgradi po uzoru na socijalističko uređenje u SSSR. Ova strana vaspitne aktivnosti partiske organizacije u vojsci bila je vrlo značajna, jer su se i tim putem vaspitavali i izgrađivali prekaljeni borci za delo socijalizma u Jugoslaviji.

Takav je bio, uglavnom, sadržaj propagandne i agitacione delatnosti partiske organizacije u vojsci u toku rata na popularisanju SSSR, Crvene armije i socijalističkog uređenja. On rečito govori o internacionalizmu naše Partije i njenom pravilnom i čvrstom kursu da se, u okviru oslobodilačkog rata, sprovede narodna revolucija i našim narodima obezbedi srećniji život u novoj, socijalističkoj Jugoslaviji. I, s druge strane, to najbolje pobija klevete i laži rukovodilaca SKP(b) o nekoj neprijateljskoj politici naše Partije prema SSSR.

4. TEORETSKI RAD

Partiske organizacije u vojsci u toku rata intenzivno su radile na teoretskom i političkom uzdizanju članova Partije i SKOJ-a. Ovom radu se s naročitim zalaganjem prišlo posle direktive CK KPJ i druga Tita, 1942 godine, o potrebi pojačanja teoretskog rada sa članovima Partije i SKOJ-a. Drug Tito je tada postavio:

»Pitanje teoretskog i političkog odgoja naših kadrova je jedno od najvažnijih pitanja, koje se u svojoj oštrini postavlja pred našu Partiju ovog časa. Bez obzira na velike i teške probleme, koje moraju u današnjoj situaciji, u situaciji teške i krvave Narodnooslobodilačke borbe, rješavati naše partiske organizacije, potrebno je odlučno pristupiti sistematskom, teoretskom i političkom odgoju kadrova«.

I dalje:

»Svi članovi Partije, a naročito rukovodeći drugovi, dužni su stalno raditi nad sobom, učiti se i osposobljavati da ne zaostanu, da ih vrijeme ne pregazi, da postanu sposobni rukovodioci, jer je poznavanje marksima-lenjinizma za nas najjače oružje u današnjoj borbi.«⁵⁾

Taj rad bio je neophodniji utoliko više što su u partisku organizaciju, iz redova najhrabrijih boraca, svakodnevno stupali novi članovi, čija je politička i teoretska izgradnja bila na dosta niskom stupnju. To je, takođe, bio najbolji put za osposobljavanje naših osnovnih partiskih organizacija u vojsci da što uspješnije ostvaruju rukovodeću ulogu u jedinicama.

Direktivom CK KPJ bilo je postavljeno da se teoretsko vaspitavanje sprovodi putem teoretskih partiskih i skojevskih sastanaka i raznih nižih i srednjih partiskih kurseva koji će se održavati po brigadama i divizijama, a da glavni predmet za teoretski rad bude Istorija SKP(b).

Partiske organizacije u vojsci energično su pristupale sprovođenju ove direktive Centralnog komiteta i druga Tita. Na teoretskim sastancima proučavalo se, uglavnom, sledeće: Istorija SKP(b) (po glavama), razvitak društva, Osnovi lenjinizma, o SSSR, o liniji i rukovodećoj ulozi naše Partije, članci Lenjina, Staljina i dr. Metod rada uglavnom se sastojao u čitanju materijala i diskusiji po materijalu, u određivanju referenta da izvesna pitanja prethodno usmeno izloži. Po jedinicama su obrazovane grupe — kružoci, na kojima se u prvom redu proučavala Istorija SKP(b).

U naporima za savlađivanje ovog programa, naše partiske organizacije pokazale su primernu inicijativu u pronalaženju što boljeg metoda u radu. Naprimer, biro 1 bataljona 2 proleterske brigade donosi 1942 godine odluku:

»Rešeno je da se Istorija SKP(b) ubuduće obrađuje sa celom četom, tj. da se kurs proširi na sve članove bataljona, a to iz sledećih razloga: što će se uštedeti vreme, jer se neće posebno obrađivati sa jedinicom i sa skojevcima, a biće obuhvaćeni va-pisnim radom i članovi bataljona koji nisu u Partji i SKOJ-u«.

⁵⁾ Tito, Borba za oslobođenje Jugoslavije, »Kultura«, 1947, str. 64—65.

Ovakvu odluku donosile su i ostale partiske organizacije. Za rad sa kandidatima, partiske organizacije zaduživale su pojedine izgrađenije članove Partije, dok su kasnije kandidati prisustvovali teoretskim sastancima zajedno sa članovima Partije.

U pogledu programa teoretskog rada preduzimane su mere da se on postavi što realnije i da se podesi prema nivou znanja članova Partije. U tom pravcu naročito mnogo učinili su politodeli i njihova je velika zasluga u usavršavanju metoda i postizanju većih uspeha u teoretskom radu.

U borbi za bolji kvalitet rada karakteristična je mera partiske organizacije I brigade II proleterske divizije, krajem 1942 godine, koja je odlučila

»da sa najboljim komunistima u brigadi otpočnemo kurs »Istorija SKP(b)«. U kurs će ući iz svakog bataljona po šest drugova, a ovi će dalje pomagati na proradi Istorije u svim jedinicama«.

Politodjel 4 crnogorske brigade, avgusta 1942 godine, izrađuje nacrt kratkog kursa iz oblasti marksističko-lenjinističke teorije, na kome bi se proučilo: 1) šta je lenjinizam, 2) revolucija, 3) seljačko pitanje, 4) nacionalno pitanje, 5) Partija, 6) država, diktatura proletarijata, sovjetska vlast. Ovaj kurs je, po mišljenju politodela, ustvari, priprema članova da bi posle lakše mogli proučavati Istoriju SKP(b), »jer ovako konceptiran kurs sadrži teoretske osnove bez kojih je teško, u našim uslovima rada, preći na proučavanje Istorije...« Takve i slične mere preduzimale su i ostale partiske organizacije u vojsci.

U stalnoj borbi za bolji teoretski rad i za određivanje što pogodnijeg programa postizani su u toku rata sve veći uspesi, a u centar pažnje postavljena su ona pitanja koja su u datoj situaciji i s obzirom na perspektive razvoja naše borbe bila najpreča.

Posebno mesto u teoretskom i političkom odgoju članova Partije i SKOJ-a u vojsci zauzimalo je proučavanje direktiva CK KPJ i drugog materijala. Partiske organizacije su ovom radu poklanjale najveću pažnju, što je uslovalo da članovi Partije i SKOJ-a pravilno ovladaju direk-

tivama CK i osposobe se za praktično delovanje u jedinicama i narodu.

Po direktivama CK KPJ, pored teoretskih sastanaka, partiske organizacije u vojsci održavale su i kratke partiske kurseve. Po brigadama su održavani tzv. niži partiski kursevi, na kojima su se članovi Partije upoznavali sa linijom Partije i svojim dužnostima u Partiji. Takvih kurseva bilo je čak i po bataljonima, no, oni su obično održavani po brigadama i na njima su proučavana najvažnija pitanja iz Istorije SKP(b), neka pitanja iz Osnova lenjinizma, o našoj Partiji i tekovinama NOB i o SSSR. Trajali su 20-ak dana i pohađalo ih je prosečno oko 15—20 i više drugova. Skoro u svim partiskim izveštajima piše se o održavanju takvih kurseva po brigadama. Politodel 2 vojvođanske brigade XVI divizije novembra 1943 godine piše:

»Teoretska uzdignutost partijaca prilično se poboljšala s obzirom na to da je kroz niže partiske i političke kurseve, koji se održavaju pri brigadi, prošlo oko 70 partijaca«.

Na tom kursu se proučavao: 1) razvitak društva, 2) teorija partije, 3) organizacioni principi Partije, 4) linija Partije, 5) o pravednim i nepravednim ratovima, 6) o sovjetskoj državi, 7) o fašizmu, 8) organizacija narodne vlasti, 9) uloga KPJ u Narodnooslobodilačkoj borbi. Iz izveštaja se vidi da je u nekim brigadama u toku rata održano 7 pa i više, takvih kurseva.

Po odluci CK održavani su, uglavnom od 1943 godine, i srednji partiski kursevi pri divizijama i korpusima, a iz vojske su slati rukovodioci na srednje i više partiske kurseve pri oblasnim, pokrajinskim i nacionalnim partiskim komitetima.

Srednje partiske kurseve pohađali su komesari četa, zamenici komesara i komesari bataljona i brigada. Prosečno je na kursevima bilo 40—50 drugova, a trajali su oko mesec dana. U nekim divizijama, kursevima su rukovodili za to određeni drugovi, koji su prethodno završili viši partiski kurs pri CK KPJ, i članovi politodela. Takvih kurseva bilo je pri svakoj našoj diviziji i pri štabovima korpusa. Nažalost, nema sređenih podataka o svim tim kursevima i broju služalaca na njima. Možemo da napo-

menemo samo neke: u XI, XVII i XXVII diviziji III korpusa održano je do decembra 1943 godine 6 takvih kurseva, koje je završilo ukupno 170 drugova i drugarica, među kojima najveći broj politkomesara četa, zamenika politkomesara četa, zamenika politkomesara bataljona, komesara brigada, i neki vojni rukovodioci. Kurseve pri Oblasnom komitetu za Bosansku Krajinu pohađalo je od oktobra do decembra 1943 godine oko 80 rukovodilaca i vojske, a pri Oblasnom komitetu za Dalmaciju, otprilike u isto vreme, oko 70 rukovodilaca. Velik broj rukovodilaca iz vojske pohađao je više partiske kurseve pri CK KP Hrvatske i Slovenije. Uspeh na ovim kursevima bio je dobar i mnogo je doprineo osposobljavanju naših nižih i srednjih partiskih kadrova. Evo nekoliko mišljenja o uspehu tih kurseva.

Za uspeh kurseva pri XVII diviziji kaže se u jednom izveštaju sledeće:

»Uspeh kursa je zadovoljavajući. Drugovi su glavnom ovladali osnovama maksističke teorije i shvatili liniju naše Partije... Partijnost i disciplina vladale su u toku celog kursa«.

Za kurs pri CK KPJ, novembra 1943 godine, na kome je bilo najviše drugova iz vojske, kaže se:

»Kurs je potpuno uspeo. Može se reći da je on najuspešiji od svih kurseva koje smo održali u toku NOB... Diskusije su bile na priličnoj visini. Radna disciplina dobra. Drugarski odnosi su vrlo dobri«.

O uspehu kursa pri Oblasnom komitetu za Dalmaciju kaže se:

»Opšte je ubeđenje kursista, koje je došlo do izražaja na završnom sastanku ćelije, da je ovaj kurs neobično mnogo pomogao svim drugovima, da je na njemu velika većina drugova dosta naučila, stekla sigurnost i čvrstinu i stekla perspektive...«

Prema tome naše partiske organizacije u vojsci gotovo u svim jedinicama postigle su velike uspehe u teoretskom uzdizanju članova Partije i partiskih rukovodilaca na partiskim kursevima. To je u velikoj meri osposobilo mnoge rukovodioce za uspešno izvršavanje partisko-političkih zadataka u jedinicama.

Na osnovu svega ovoga može se sa sigurnošću konstatovati da je partiska organizacija u vojsci, savlađujući mnoge objektivne teškoće, koje su pretstavljale ozbiljnu kočnicu za planski i sistematski rad, u toku rata postigle ogromne uspehe na podizanju političkog i teoretskog nivoa članova Partije i SKOJ-a, kao i svih boraca. Ona je time dosledno i uspešno ostvarila direktive CK KPJ i druga Tita o teoretskom i političkom odgoju kadrova, shvatajući značaj marksističko-lenjinističkog vaspitanja za izgradnju naših jedinica i uspešno razvijanje naše revolucionarne borbe.

Ovo su samo neka najvažnija pitanja, koja su, pored ostalih, bila predmet stalnog političkog i teoretskog rada naše Partije u vojsci u toku Narodnooslobodilačke borbe.

Čitav ovaj rad naše Partije jasno govori o njenoj rukovodećoj i organizatorskoj ulozi u vojsci i Narodnooslobodilačkoj borbi, o njenoj doslednoj marksističko-lenjinističkoj liniji, o njoj kao jedinoj i isključivoj sili kojoj se ima zahvaliti za izgradnju nove, revolucionarne Jugoslavenske Armije i za pobedu Narodne revolucije. Nema tih autoriteta ni rezolucija koji mogu umanjiti ili zbrisati ovo veliko, revolucionarno delo i ulogu naše Partije, Centralnog komiteta i druga Tita.

(Članak je uzet iz »Vojnopolitičkog glasnika« br. 7—8/1949)

SADRŽAJ

	Strana
PREDGOVOR — — — — —	5
J. B. TITO — Govor na partiskom sastanku I prolet. divizije	11

I

OPŠTI ČLANCI O VASPITNOM RADU U ARMJI

S. VUKMANOVIĆ — O nekim problemima političkog rada u Armiji — — — — —	21
O. KREACIĆ — Narodna odbrana garantuje nezavisnost zemlje i mirnu izgradnju socijalizma — — — — —	53
V. MIĆUNOVIĆ — Nastanak i razvoj političkih funkcija u JA	59
M. ĐUROVIĆ — O našoj Armiji — — — — —	91
P. MORAČA — Ratne tradicije i ratna iskustva naših naroda i njihov savremeni značaj — — — — —	97
S. JOVANOVIĆ — Neki nastavni principi — — — — —	145
K. NAĐ — Ono što nas čini nepobedivim — — — — —	157
B. ŠILJEGOVIĆ — O odnosima u socijalističkom društvu i odnosima u Armiji — — — — —	165
J. ŠAŠIĆ — Jedinstvo političkog i vojnog rukovodstva —	169

II

RAD PARTISKE ORGANIZACIJE U ARMJI

M. ŠIBALIĆ — O kritici i samokritici starješina u osnovnim partiskim organizacijama — — — — —	177
Đ. LONČAREVIĆ — Uloga partiske organizacije u našoj Armiji — — — — —	187

S. JOVANOVIĆ — Uloga organizacije SKJ u razvijanju sve-	
sne discipline — — — — — — — — — —	201
Đ. LONČAREVIĆ — O ulozi SKJ u daljem razvoju JNA —	213
M. STANIŠIĆ — Usavršavati metod rada partiske organi-	
zacije i političkih organa na borbenom osposoblja-	
vanju jedinica — — — — — — — — — —	225
M. ĐUROVIĆ — Briga o ljudima — dužnost i važan zadatak	
komandi i partiskih organizacija — — — — —	245

III

MORAL I MORALNO VASPITANJE

B. BADURINA — Moral i moralno vaspitanje — — — —	263
V. MILADINOVIĆ — Oživljavanje tradicija iz prošlosti —	
sastavni dio vaspitnog rada sa pripadnicima Armije	271
Z. KOLAR — Istoriska građa u moralnom vaspitanju vojnika	289
V. MIĆUNOVIĆ — Politička priprema 29 divizije za Sara-	
jevsku operaciju — — — — — — — — — —	309
B. MAMULA — Moralni faktor u našoj vojsci — — —	323
R. ĐURAŠINOVIĆ — Proučavanje moralnog faktora — —	343
M. POPOVIĆ — Vojni kolektiv kao faktor moralnog vaspit-	
anja — — — — — — — — — — — — — —	355
B. BOROJEVIĆ — Različita prilaženja problemima borbe-	
nog morala — — — — — — — — — — — —	371
M. STAMENKOVIĆ — Kazna kao sredstvo vaspitanja —	385
M. JERKOVIĆ — Iznad svega voljeti čovjeka — — — —	393
M. NIKIĆ — O onome što je postalo tradicija — — —	405

IV

POLITIČKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE

Đ. MIJATOVIĆ — Seminar — oblik vaspitnog rada — —	419
J. PENEZIĆ — Ponavljanje gradiva u nastavi političkog	
vaspitanja i prosvjećivanja vojnika — — — — —	425
N. STOJANOVIĆ — Pažnja na času kao element uspeha u	
nastavi — — — — — — — — — — — — — —	431
D. MILENKOVIĆ — Korišćenje našim kulturnim nasleđem	
u vaspitnom radu sa pripadnicima JA — — — — —	443
D. JANKOVIĆ — Pitomačka tribina — — — — — — —	455
Z. KOLAR — Osnovni elementi metoda rada u političkom	
vaspitanju vojnika — — — — — — — — — —	461

O MORALNIM FAKTORIMA U NOR-u

M. DALJEVIĆ — Iz rada organizacije SKOJ-a u NOR — —	493
J. VUJOŠEVIĆ — Četne konferencije u NOR — — — —	507
F. BILJAN — Uticaj naše propagande na neprijatelja u ratu	515
P. PEROVIĆ — Uloga štampe u NOR — — — — —	529
A. ROSI — Neka iskustva iz rada partiskih organizacija u toku NOR-a — — — — —	537
V. MIHAILOVIĆ — Neki primeri vaspitne uloge komunista u jedinicama NOR-a — — — — —	545
P. MORAČA — Moralni faktor u NOR-u — — — — —	551
B. BOROJEVIĆ — Politički i teoretski rad u vojsci za vreme NOR-a — — — — —	577

O MORALNO-POLITIČKOM FAKTORU
I PARTISKO-POLITIČKOM RADU

*

Tehnički urednik
major
SLOBODAN MITIĆ

*

Korektori
STEVAN KOJIĆ
DANICA GLUMAC

*

Štampanje završeno februara 1931.

Tiraž: 5.000

